

УНИВЕРЗИТЕТ „СВ. КИРИЛ И МЕТОДИЈ“ - СКОПЈЕ
ФИЛОЗОФСКИ ФАКУЛТЕТ
ИНСТИТУТ ЗА СОЦИЈАЛНА РАБОТА
И СОЦИЈАЛНА ПОЛИТИКА

ТЕМА:

**ВЛИЈАНИЕТО НА „МЕКАТА“ ЛЕГИСЛАТИВА ВО
СОЦИЈАЛНАТА ПОЛИТИКА И СОЦИЈАЛНАТА
ЗАШТИТА: НАЦИОНАЛНИТЕ СТРАТЕГИСКИ
ДОКУМЕНТИ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА**

докторска дисертација

Ментор:

проф. д-р Сунчица Димитријоска

Кандидат:

м-р Ардијан Муча

Скопје, 2018

СОДРЖИНА

ВОВЕД	4
1. Предмет на истражување	10
2. Цели на истражувањето	11
3. Хипотези на истражувањето	12
4. Методи на истражувањето	14
Дефиниции	15
ПРВ ДЕЛ	18
1. Националната програма за развој на социјалната заштита (2011-2021)	18
2. Фази во развој на социјална заштита	22
3. Цели на програма	24
4. Структура на системот на социјална заштита	25
4.1 Надлежни институции	25
4.2 ЈУ завод за социјални дености	27
4.3 Центар за социјална работа	28
5. Стручната работа во установите	30
5.1 Пререглед на постоечки даватели на услуги	30
5.2 Стручна работа во установите за социјална заштита	36
6. Права, услуги и мерки од социјална заштита	41
6.1 Зајакнување на социјалната превенција	41
6.2 Инсатитуционална заштита	44
6.3 Вонинституционална заштита	44
6.4 Права на парикна помош	47
ВТОР ДЕЛ	52
1. Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010-2020	52
2. Национална стратегија за спречување и заштита од семејно насилство 2012-2015	68
3. Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност (2010-2018)	78
4. Национална стратегија за стари лица (2010-2020)	103
5. Национална стратегија за деинституционализација (2008-2018)	111
6. Акционен план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија (2009-2012)	119
ТРЕТ ДЕЛ	123
1. Придонеси на национални стратегии од областа на социјална заштита	123
2. Информации за спроведување на Оперативниот план за имплементација на Национална програма за развој на социјална заштита 2011-2021	133

3.	Структура на системот на социјална заштита	135
4.	Извештај за реализација на активностите од имплементација на националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 - 2020	148
5.	Спроведени активности од Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство 2012-2015	174
6.	Извештај – Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност 2010 - 2018 година	184
7.	Извештај за превземени мерки и активности за 2017 година за спроведување на националната стратегија за стари лица	201
8.	Извештај за спроведување на Националната стратегија за деинституционализација (2008-2018) и реализација на Оперативниот план за спроведување на Стратегијата	215
9.	Извештај за преземените мерки и активности за спроведување на Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012 година	227
	ЧЕТВРТИ ДЕЛ	238
1.	Подобрување на координацијата на политиките помеѓу земјите членки	238
2.	Активности поврзани со приближување на законодавството во областа на социјалната заштита кон законодавството на ЕУ	240
3.	Социјалното вклучување и борба против дискриминацијата	241
4.	Основите на Европската платформа за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост	243
	ЗАКЛУЧОК	246
	ПРЕПОРАКИ	256
	ЛИТЕРАТУРА	245

ВОВЕД

Системот на социјалната заштита е еден од најмоќните институционални изрази на социјална солидарност и важно средство за обезбедување на соодветен животен стандард¹ за граѓаните на Република Македонија. За современ, стабилен и функционален систем на социјалната заштита, кој ќе одговори на новите потреби на корисниците, како и за подобрување на квалитетот на живот кај сите свои граѓани, Република Македонија од осамостојувањето, па сè до денес, презема активности за остварување на таа цел.

Република Македонија се грижи за социјалната заштита на граѓаните во согласност со начелото на социјална праведност и го овозможува неговото функционирање, обезбедува услови и мерки за вршење на социјално-заштитната дејност и развива форми на самопомош. Носители на социјалната заштита се Републиката, општината, градот Скопје и општините во градот Скопје, во рамките на Законот за социјална заштита („Службен весник на РМ” бр. 148/2013 година).

Социјалната заштита е дејност од јавен интерес. Таа се дефинира како систем на мерки, активности и политики за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и за јакнење на неговиот капацитет за сопствена заштита. (Закон за социјалната заштита, „Службен весник на РМ” бр. 148/2013 година). Социјална заштита се остварува преку стручна работа во установите за социјална заштита, спроведување развојни програми, стручно усовршување на стручниот персонал во зависност од потребите на корисниците и меѓународните стандарди, следење на појавите и планирање на работата, водење евиденција, како и преку спроведување надзор и истражувачка работа во оваа област. Ваквите заложби на Република Македонија се и предуслов за аспирациите за евроатланска интеграција и вклучување во европските иницијативи.

Периодот на транзиција доведе до модифицирање на социјалните проблеми и појави, во тој период имаме пораст на стапката на невработеност, пад на животниот стандард, што доведе до зголемување на социјалната ранливост на голем број граѓани. Единствено решение во тој момент, а и денес се реформите во доменот на социјалната заштита. Од научен аспект следењето на процесот на реформите во социјалната заштита е многу актуелно и е поткрепено со многубројни анализи и истражувања. Врз основа на документацијата лесно може да се согледаат активностите кои се преземаат за одредени категории на социјално загрозуени лица, како посебни делови кои се меѓусебно поврзани, но и како целина.

Изготвувањето на националните стратегии и нивното имплементирање се со цел подобрување на квалитетот на живот кај сите свои граѓани, но и за аспирациите за

¹ *United Nations Research Institute for Social Development (UNRISD). 2010. Combating Poverty and Inequality: Structural Change, Social Policy and Politics.*

евроатланска интеграција и вклучувањето во европските иницијативи. Тоа би значело и заокружување на стремежот за изградба на едно кохезивно општество, односно постоење на „еднакви шанси и можности за сите“. Сите стратегиски документи од областа на социјалната заштита се усогласуваат со Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија и Акцискиот план за европско партнерство.

Промените ги бараат и усвоените меѓународни документи:

- Универзалната декларација за човекови права²,
- Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права,³
- Конвенција за правата на детето⁴,
- Меѓународната конвенција за елиминација на форми на расна дискриминација,⁵
- Конвенцијата за правата на лица со инвалидност,⁶
- Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените⁷ и други кои придонесоа во развојот на системот на социјална заштита.

Утврдувањето на правците на развој на социјалната заштита и спроведувањето на реформските процеси е директно условено од обврските и стандардите поставени со Европската социјална повелба и дополнителните протоколи.

Грижата на државата за спречување на настанување на социјален ризик се остварува и преку преземање мерки во даночната политика, вработувањето, политиката за стипендирање, домување, заштита на семејството, здравство, воспитание и образование и во други подрачја во согласност со закон.

Централна институција која врши креирање политика, стратегиско планирање, управување, како и надзор над законитоста, особено преку инспекцискиот надзор над спроведувањето и примената на законите и другите прописи во областа на социјалната заштита е Министерството за труд и социјална политика. Донесени се голем број

² Универзална декларација за човекови права, Усвоена и прокламирана од Генералното Собрание на ОН со резолуција 217А(ИИИ) на 10 декември 1948

³ Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права, Усвоен и отворен за ратификување со резолуцијата на Генералното Собрание на ОН 2200А од 16 декември 1966 година. Стапи во сила на 3 јануари 1976 година по депонирањето на 33 ратификации

⁴ Конвенција за правата на детето, Усвоена на Генералното собрание на Обединетите нации со резолуција 44/25, од 20 ноември 1989. Стапила на сила на 2 септември 1990, согласно членот 49.

⁵ Меѓународна конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација, Усвоена и отворена за потпишување, ратификување и пристапување со резолуција на Генералното Собрание на ОН 2106А(XX) од 21 Декември 1965 год. Стапи во сила на 4 јануари 1969 во согласност со членот 19

⁶ Конвенција за правата на лица со инвалидност, усвоена на 13 декември 2006 година во седиштето на Обединетите Нации, и отворена за потпишување на 30 март 2007 година.

⁷ Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените, усвоена од Генералното собрание на ОН на 18 декември 1979 година

национални документи кои претставуваат национална рамка за унапредување на системот на социјална заштита

Трудот содржи вовед и четири поглавја.

Во **воведот** на трудот се објаснува проблематиката на истражување. Елаборирани се главни методолошки елементи: предмет, цели, задачи, општи и посебни хипотези. Преку компаративно-правниот метод се елаборира имплементацијата на националните стратегии како еден интегриран, транспарентен и одржлив систем на социјална заштита се со цел да се обезбедат достапни, ефикасни и квалитетни мерки и услуги креирани според потребите на корисникот кои се во интерес на подобрување на системот на социјалната заштита.

Во **првиот дел** на трудот се анализира **Националната програма за развој на социјалната заштита 2011-2021** година, која претставува основа за реформата на системот на социјална заштита. Елаборирани се клучни области во кои се унапредува системот на социјална заштита и тоа: структурата на системот на социјална заштита; организацијата на работата во установите за социјална заштита; капацитетите во установите за социјална заштита; соработка и поврзаност на системот за социјална заштита со другите релевантни системи (пазар на труд, образование, здравство); социјални функции на општините; пристапите, формите, интервенциите и техниките за стручна работа во установите за социјална заштита; мерките, активностите и формите на социјалните услуги кои ги обезбедува државата; јавно-приватното партнерство во креирање и имплементација на политики од областа на социјалната заштита; институциите за стручен и инспекциски надзор; континуирано професионално образование на стручните кадри во установите за социјална заштита и системот на лиценцирање и стандардизација.

Во **вториот дел** елаборирана е **Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 – 2020** со која е планирано подобро користење на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на условите за живот и работа и на општествените услови на сите граѓани, системско и институционално дејствување во функција на побрз развој, повисок стандард и поквалитетно живеење. Во трудот се опфатени сите 14 подрачја: вработување, неформална економија и јакнење на претприемништвото, пазар на трудот, сиромаштија и социјална обесправеност, здравствена заштита, долготрајна нега, образование, социјална заштита, транспорт, комуникации, домување, детска заштита, еднакви можности помеѓу мажите и жените, сензибилизација на јавноста за социјалната инклузија кои ја отсликуваат интенцијата на Република Македонија за изедначување на степенот на вклученост и добросостојба низ сите слоеви од општеството, но и аспирациите за евроатланска интеграција и вклучување во европските иницијативи за социјална вклученост.

Посебно внимание е посветено на **Националната стратегија за стари лица 2010-2020**, која претставува клучен документ со кој се идентификуваат приоритетните области и задачи за делување, со цел подобрување на квалитетот и квантитетот на живеење на старите лица преку: подобрување на системот за социјална заштита на старите лица, развивање и зајакнување на системот на здравствена заштита во делот на заштита на старите лица и интеграција на старите лица во општествениот живот.

Национална стратегијата за изедначување на правата на лицата со инвалидност 2010 – 2018 година претставува план на многубројни активности што произлегуваат од начелата на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност донесена од Обединетите нации со која се регулираат правата и потребите на лицата со инвалидност, како и учеството на главните учесници во реализацијата, како што се надлежните министерства, институции и здруженија на граѓани.

Националната стратегија за заштита од семејно насилство 2008 - 2011 претставува основен стратегиски документ на Република Македонија, кој има за цел утврдување на стратегиските насоки и приоритети за сузбивање и спречување на овој вид на насилство и утврдувањето на одговорните носители за нивно спроведување. Цел која е поставена во оваа Стратегија е воспоставување сеопфатен и ефикасен систем за заштита и превенција од семејно насилство, која се реализира преку подобрување на квалитетот на заштитата со системски мерки во областите / домените на спречување, заштита, помош и поддршка на жртвите, гонење на сторителите, мултисекторска соработка и подигање на институционални капацитети и специјализираните служби и имплементација, следење и евалуација.

Со **Национална стратегија за деинституционализација 2008 – 2018** е планирано подигање на квалитетот на услугите на социјална заштита и создавање услови за приближување на услугите до корисниците на локално ниво. Оваа цел се постигнува преку развој на постојните и на нови вонинституционални форми на заштита и преку трансформација на постојниот систем на институционална заштита. Процесот на деинституционализација подразбира активности за подготвување на корисниците сместени во установи за нивно враќање во биолошките семејства, или сместување во некоја од формите на вонинституционална заштита на локално ниво (сместување во згрижувачко семејство или мал групен дом). Континуирана работа на превенирање на потребата од нови сместувања, обезбедување на функционирање на веќе постоечките капацитети на вонинституционална заштита, отворање нови, како и постепенa трансформација на постоечките институции коишто во моментот се грижат за лицата во социјален ризик, пред сè за лицата со пречки во интелектуалниот и физичкиот развој.

Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 – 2012 има за цел да обезбеди средства и механизми за спроведување помош и заштита на децата од сексуална злоупотреба и педофилија и воспоставување и унапредување на координиран систем на соработка меѓу владините

институции и меѓу владиниот и невладиниот сектор, опфаќајќи ги сите области кои ја покриваат оваа проблематика.

Во **третиот дел на докторската дисертација** елаборирани се податоци од извештаи за спроведените национални стратегиски документи од областа на социјална политика и социјалната заштита во Република Македонија.

Анализирани се активности остварени во согласност со намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост, активности за старите лица, спроведување на Национална стратегија за еднакви права на лица со инвалидност, спроведени се активностите од Националната стратегија за заштита од семејно насилство и активности за процесот на деинституционализација.

Националните стратегии во областа на социјалната заштита, и тоа во рамките на Програмата за социјална инклузија со презентирање на целните групи и остварените активности во рамки на дневни центри за деца на улица, деца/лица попречени во развојот и стари лица. Со преземените активности зголемен е пристапот и квалитетот на образование на деца кои потекнуваат од ризични семејства.

Четвртиот дел се однесува на политиките и активностите кои се преземаат за подобрување на координацијата на политиките меѓу земјите членки. Во трудот се дава осврт на социјалните аспекти на секторските политики. Политиките и финансиските инструменти на ЕУ на кои треба да посветат поголемо внимание на мрежните услуги како што се транспортот, енергијата, информатичка технологија и други услуги кои можат да одиграат клучна улога во намалувањето на диспаратите на локално и регионално ниво и во зголемување на социјалната инклузија. Потребата од овие услуги и обезбедување на нивната достапност се клучни во нашите современи општества. Со тоа се нагласува важноста од воведувањето на социјалните цели во голем број секторски политики, како и политика на внатрешниот пазар и заштита на потрошувачите

Различно е искуството на европските земји во полето на социјалните услуги, кога станува збор за финансирање, раководење, структурирање, организирање, но сепак сите европски земји делат иста визија и принципи на системот на социјална заштита. Создавањето на современ систем на социјална заштита кој ќе одговори на предизвиците на новото време истовремено е во согласност со јасно зацртаните цели на Република Македонија за членство во Европската Унија. Процесот на европска интеграција налага хармонизација на законодавството во оваа област, промовирање на принципите на доброто. Затоа, интегрален дел од заедничката политика за помош на развојот на ЕУ е создавање колку што е можно поголема синергија помеѓу активностите за борба против сиромаштијата и социјална исклученост на ранливите групи на населението.

Досегашните реформи што Република Македонија ги спроведува, се раководи од овие насоки, водејќи притоа сметка за реалниот социо-економски контекст, потреби и можности. Проширување и зајакнување на ангажманот на институционалните чинители

на Европа 2020⁸ е ново партнерство меѓу европските институции, државите членки и сите учесници на европско, национално, регионално и локално ниво. Со тоа е дадена можност за подобрување на постоечките партнерски структури, но и за вклучување нови актери во веќе постоечките партнерствата.

Преку компаративно-правниот метод се потенцира потреба за усогласување на домашната регулатива со странската, но и следењето на моменталните светски трендови како да бидат превземени следните активности, се во интерес на подобрување на системот на социјалната заштита. Со овој метод се дојде до важни сознанија за историскиот развој и евалуацијата на одредбите во смисла на нивното значење, дали настануваат промени со нивното толкување, но и новите текови во смисла на предизвиците во имплементација на националните стратегии.

Елаборирани се добри практики во областа на одговор на индивидуални потреби на лица во ризик со воспоставување системски решенија. Во делот насловен „заклучок“ и „препораки“ даден е преглед на аргументите со хипотетичка рамка на трудот, како и апликативни предлози за применување на иновативен пристап во процесот. Со воспоставување нови услуги, плурализмот во давање на истите, децентрализацијата и деинституционализацијата се остварува задоволување на индивидуалните потреби на корисници и системско решение на социјални ризици.

⁸ Стратегијата за економски раст - Европа 2020, Европска комисија, 2012

1. Предмет на истражување

Социјалната заштита како дејност од јавен интерес се остварува преку систем на мерки, активности и политики за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и за јакнење на граѓаните за сопствена заштита. Активностите се остваруваат преку стручна работа во установите за социјална заштита, спроведување на развојни програми, стручно усовршување на работниците во зависност од потребите на корисниците и меѓународните стандарди, следење на појавите и планирање на работата, водење евиденција, како и преку спроведување надзор и истражувачка работа во оваа област.

Владата на Република Македонија донесе Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021 во која се утврдени целите, приоритетите и правците на развојот на социјалната заштита на граѓаните, со мерки на активна социјална политика, на среден и долг рок.

Заради успешна реализација на целите предвидени со Програмата, формирано е Координативното тело кое ја следи имплементацијата на Програмата. Ова тело изготвува Оперативен план за секоја година во кој се утврдени мерките, роковите за нивна имплементација, надлежните институции како и потребните средства за имплементација на истите. Координативното тело има надлежност да спроведува мониторинг и евалуација на остварувањето стратегиски активности и остварените резултати и да изготви годишен извештај и истиот да го достави до Владата на Република Македонија.

Во согласност со оваа програма, општините, градот Скопје и општините во градот Скопје донесуваат програми за потребите на граѓаните од областа на социјалната заштита. Тие може со своја одлука, во согласност со материјалните можности, да утврдуваат и други права во областа на социјалната заштита, права во поголем обем од обемот на правата утврдени со Законот за социјална заштита („Службен весник на РМ“ бр. 148/2013) и поповолни услови за нивно остварување, како и други облици на социјална заштита.

Предметот на истражување е придонесот на националните стратегии и нивното влијание врз системот на социјална политика и социјалната заштита. Фокусот е ставен на ефектите кои се постигнати (позитивни или негативни) по донесувањето и имплементирањето на Националните стратегии и акциските планови, во однос на градење политика, носење на законската регулатива во согласност со меѓународните стандарди, примената на законите, ефектите во системот на социјална заштита кај давателите и корисниците на услуги и проблемите кои се појавиле.

2. Цели на истражувањето

Целите на истражувањето произлегоа од самиот проблем кој се истражува.

Општа цел на истражувањето за степенот на имплементација на стратегиските цели на Националните стратегии е следнава:

Да се утврди влијание на имплементација на националните стратегии како еден интегриран, транспарентен и одржлив систем на социјална политика и социјална заштита во обезбедување достапни, ефикасни мерки и активности во давањето услуги на корисниците.

Како посебни цели на ова истражување се:

Да се направи увид во реализацијата на предвидените стратегиски документи;

Да се идентификуваат спорните стратегиски прашања во процесот на имплементацијата;

Да се утврдат ефектите од работата со корисниците во насока на нивна зајакната партиципација, вклученост во планирање и донесување одлуки, зајакнување и искористување на нивните потенцијали;

Да се утврди нивото на развој на социјалната превенција како организирана, континуирана и координирана активност на локално ниво;

Да се утврди ниво на квалитетот на услугите и создавање услови за намалување на зависноста од институционалната заштита преку развивање алтернативни форми на заштита, во согласност со воспоставените стратегиски цели.

3. Хипотези на истражувањето

Врз основа на општиот пристап на проблемот за националните стратегии и врз основа на веќе поставените цели на ова истражување ја поставивме следнава **општа хипотеза**:

1. Посветеноста од сите нивоа во општеството за имплементација на националните стратегии зависи од постоењето на индивидуална, институционална и лична одговорност и отчетност за спроведување на елементите од стратегијата кај сите засегнати страни (државни и јавни институции, донатори и меѓународни организации, здруженија на граѓани и приватен сектор).
2. Системот на социјална заштита во Република Македонија, и покрај неговото реформирање во изминатиот период, се соочува со одредени пречки и слабости кои се одразуваат врз квалитетот на доставените социјални услуги.
3. Можните правци на социјални промени и новите пристапи или модели за мерки и можности за социјална инклузија, намалување на сиромаштијата и за зголемување на вклученоста на социјално исклучените лица треба да воспостават механизми, мерки и активности на согледаните состојби и потребите кај разни категории на социјално ранливи, сиромашни и исклучени лица и групи.

Покрај општите хипотези, поставени се и следниве **посебни хипотези**:

Ефективното спроведување на стратегиските цели во областа на социјалната политика и социјалната заштита зависи од доброподготвени оперативни програми и акциски планови и нивното реализирање.

- Координација при обезбедувањето финансиски и материјални средства, како и политичка волја за поддршка на реализацијата на стратегиските определби влијае врз спроведување на стратегиските цели.
- Координација на превземените мерки од сите засегнати страни со цел мултиплицирање на влијанието до поголем спектар на социјално вклучување на ранливите групи, влијае врз спроведување на стратегиските цели.
- Непостоење на систем за програмско и проектно управување влијае врз постигнување на стратегиски цели, во согласност со националните стратегии.
- Непостоење на систем за следење и евалуација на преземените мерки влијае врз спроведување на стратегиските цели.

- Недоволно информирање, консултирање и вклучување на засегнатите страни, заедници и групи во идентификација на потребите, плановите и реализација влијае врз постигнување на зацртаните мерки.
- Измените во законската регулатива влијаат врз унапредување на квалитетот на социјални услуги.
- Систематизација и размена на податоците за различни области (како пазар на труд, образование, здравство, социјална и детска заштита) од сите институции кои ги третираат овие проблеми, влијае врз квалитетот на социјалните услуги.
- За разлика од институционалната заштита, на вонинституционалната заштита е посветено поголемо внимание во процесот на реформирање на системот.
- Сите стратегиски документи од областа на социјалната заштита се усогласуваат со Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија и Акцискиот план за европско партнерство.
- Здруженијата на граѓани се активни чинители и партнери за имплементирање активности планирани со националните стратегии.

4. Методи на истражувањето

Методот на проучување на темата директно е условен од предметот на проучување. Поаѓајќи од целта и предметот на темата, се примени теоретско истражување кое има за цел да ги проучи националните стратегии, нивните оперативни и акциски планови, кои се однесуваат на нивниот придонес во сферата на социјалната политика и социјална заштита. За потребите на истражувањето во трудот се користи анализа на содржина на веќе донесени закони, стратегии, документи, оперативни и акциски планови, анализи, извештаи и други извори кои даваат слика за досегашните процеси и решенија во повеќе области. Дополнително, трудот е збогатен со официјални податоци од области на социјална политика и социјална заштита.

Преку употребата на анализата на содржината како методолошка постапка всушност се анализираат одредбите кои се содржани во националните стратегии, нивното правно и теоретско значење. Во проучувањето, односно анализата на оваа проблематика од значаен придонес беа и извештаите поднесени од страна на органите, институциите и здруженијата на граѓани, сè со цел да се утврдат мислењата, но и насоките дадени од страна на Министерството за труд и социјална политика.

Методот на индукција овозможи преку поединечни сознанија за механизмите на имплементација на националните стратегии да се дојде до воопштени заклучоци за нивната природа. Дедукцијата пак од друга страна, овозможи од добиените општи сознанија за оваа проблематика да се извлечат конкретни заклучоци.

Преку компаративно-правниот метод се потенцира потребата за усогласување на домашната регулатива со обврските и активностите кои Република Македонија како држава треба да ги преземе и имплементира, во согласност со меѓународно ратификуваните документи и обврските кои произлегуваат од потребата за хармонизација на националното законодавство со правото на Европска Унија. Воедно трудот се осврнува на моменталните светски трендови.

Исто така, споредбата на оцените за извештаите претставува начин како да бидат преземани следните активности, сè во интерес на подобрување на системот на социјалната заштита. Со овој метод исто така се дојде до важни сознанија за историскиот развој и евалуацијата на одредбите во смисла на нивното значење, дали настануваат промени со нивното толкување, но и новите текови во смисла на предизвиците на имплементација на националните стратегии.

Дефиниции

Вонинституционална заштита, облици на заштита за помош на поединец, семејство и заедница кои немаат институционален карактер како домашна нега и помош, сместување во згрижувачко семејство, мали групни домови и слично.

Дискриминација, ефекти на одредени барања, услови или практики, наметнати од државата, институција, работодавецот и друго лице, кои имаат диспропорционален негативен ефект врз одредена група/групи или категорија/категории луѓе.

Децентрализација, пренесување одредени функции од национално ниво на пониско ниво на државна организација, но и на други, недржавни институции и актери.

Деинституционализација, политика на давање нега и третмани на медицински и социјално издржувани лица во нивните заедници, наместо во институции.

Долготрајната нега, како „распространета“ политика која се состои од повеќе заеднички услуги за лица кои се зависни од помош во активностите на дневното живеење низ подолг временски период. Долготрајната нега обично се однесува на лица со физичка и ментална попреченост, изнемоштени стари лица и посебно групи на кои им е потребна поддршка во управување на нивните секојдневни активности.

Дигиталната поделеност укажува дека светот е поделен на луѓе кои имаат и луѓе кои немаат пристап до - односно способност за користење на современите информациски и комуникациски технологии. Слично како и информацискиот јаз, и дигиталната поделеност постои меѓу образованите и необразованите, меѓу економските класи и, на глобално ниво, меѓу индустриски развиените и помалку развиените земји.

Инвалидитет, според Светската здравствена организација се употребуваат термини *оштетување* (impairment), *инвалидитет* (disability) и *хендикеп* (handicap). Поради сложеност на ризикот се употребуваат и поими како лица со посебни потреби, лица со умерени, тешки и длабоки пречки во менталниот развој, лица со комбинирани и други пречки, лица со телесно оштетување итн.

Инклузија, вклученост, вклучување, опфат.

Информациски јаз, се дефинира како диспропорција во однос на поседувањето и користењето на изворите на информации и комуникациските средства во одредено општество, како што се на пример телефонот, телевизијата или интернетот.

Родовата рамноправност, целосно признавање и промовирање на еднаквите можности на жените и мажите, како неизоставен предуслов за одржлив развој, уживање на човековите права и практикување демократски вредности.

Ризик, неповолни општествени околности кои веројатно го отежнуваат или претставуваат закана за задоволување на потребите на членовите на општеството и

може да доведат до неповолни последици кај индивидуа, семејство и општество. Како такви претставуваат закана за општество. Ризиците најчесто се поврзува со животен циклус (глад, болест, повреда, старост), економија (криза, транзиција, невработеност, ниски приходи) екологија (суша, поплава, земјотрес) и социјалните појави (криминал, корупција, исклученост).

Ризични или ранливи групи, групи кои се составени од лица во ризик.

Ресоцијализација, означува повторна социјализација, комплексен, слоевит и динамичен начин на менување на личноста и средина кај лица со нарушувања во социјалното однесување, а со цел да се постигне потполна социјална реинтеграција.

Рехабилитација, оспособување на лица, кои се онеспособени поради различни болести, ранливост, повреди или вродени недостатоци за самостоен живот и работа.

Социјално домување, низа субвенции и даночни олеснувања кои од страна на држава им се дава на одредени социјални групи, со цел да се исполнат нивни социјални потреби.

Социјална исклученост (ексклузија) претставува повеќедимензионален и сложен процес кој влијае на ослабувањето на врските на поединецот и заедницата. Барањето решенија за вклучување на социјално исклучените поединци, групи или заедници е поврзано со процес на градење конструктивен пристап во општествени рамки и прифаќање на стратегиска ориентација за различни решенија и потреби кои постојано се изразуваат. **Социјалната исклученост** подразбира повеќе елементи од недостиг на пари или материјални средства и, освен од економска, вклучува и други димензии како социјална, културна, политичка, морална и слично што упатува дека борбата против социјалната исклученост бара поширок пристап до институциите и механизмите на социјалната интеграција.

Социјални услуги (сервиси), обезбедени од страна на организации, установи и институции (владини и невладини) со цел задоволување одредени лични и социјални потреби на корисниците.

Сиромаштија, како сиромашни се сметаат лица, семејства и групи на луѓе чии ресурси (материјални, културни и социјални) се на такво ниво кои ги исклучува од минимално прифатливиот начин на живеење во земјата во која живеат. Поимот на социјална исклученост е поширок од поимот сиромаштија што се сведува главно на недостаток на материјални добра или пари.

Социјалната сигурност претставува систем на осмислени и организирани економски, социјални, идеолошки, политички и правни институционални мерки и активности, преку кои се обезбедуваат стабилни и поволни услови за животот и работата на поединци, семејства и други општествени групи

Социјална заштита, „готовински надоместоци и лични социјални услуги, обезбедени за лица што не влегуваат во ни една шема на социјално осигурување, без доволно средства за живот за себе и за семејството“.

Социјалната заштита систем на мерки, активности и политики за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и за јакнење на неговиот капацитет за сопствена заштита

Транспорт и комуникации за сите се смета за критичен во борбата против социјалната исклученост. Двата клучни аспекти кои треба да се нагласат се однесуваат на нееднаквоста во обезбедувањето на транспортот – во смисла на пристап кон самиот транспортен систем, но и во нивото на услугите обезбедени од системот, кои може да создадат пречки за одредени поединци или групи од целосна партиципација во основните животни процеси и активности.

1. НАЦИОНАЛНАТА ПРОГРАМА ЗА РАЗВОЈ НА СОЦИЈАЛНАТА ЗАШТИТА 2011-2021 ГОДИНА

Македонија е континентална земја со околу 2,079 милиони жители⁹ на површина од 25 713 km². Државата е во голема мера урбанизирана: во урбаните општини живее повеќе од три четвртини од населението. Се проценува дека неколку стотици илјади граѓани живеат во дијаспората. Уделот на населението над 65 годишна возраст се зголемува: од 11,2% во 2006 на 13,3% во 2016 година. Стапката на зависност се намалува од 47 во 2006 на 42 на 100 жители во 2016 година, додека стапката на зависност за постари лица во истиот период е зголемена од 14,5% на 18,7%. Владата на Република Македонија, во 2010 година ја усвои Националната програма за развој на социјалната заштита 2011-2021 („Службен весник на Република Македонија“ бр.121/10) (во натамошниот текст Програма), како стратегиски документ усогласен со Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија и Акцискиот план за европско партнерство. Програмата е основа за реформата на системот на социјална заштита и за изработка на нормативни и други акти од областа на социјалната заштита.

Основна насока во развивањето на системот за социјална политика и заштита во Република Македонија даваат и базичните меѓународни документи, како што се Универзалната декларација за човековите права, Меѓународната конвенција за елиминација на сите форми на расна дискриминација, Меѓународниот пакт за економски, социјални и културни права, Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација на жените, Конвенцијата против тортура и други свирепи, нечовечки или понижувачки постапувања или казнување, Конвенцијата за правата на детето и Конвенцијата за правата на лицата со инвалидитет. Исто така, Република Македонија како земја членка на Организацијата на Обединети нации - ООН има обврска при планирањето на политиките да се раководи и да ги земе предвид документите усвоени од страна на ООН во насока на постигнување на глобално утврдените социјални цели: Декларацијата од Рио де Жанеиро¹⁰ и Агенда 21¹¹ од Конференцијата за заштита на животната средина и развој на ООН (UNCED), Декларацијата од Копенхаген и Програмата за акција усвоени на Светскиот самит за социјален развој¹², Милениумската декларација на ООН произлезена од

⁹ Според пописот од 2002 г, Државен завод за статистика

¹⁰ Конвенција за биолошка разновидност (Рио). Конвенцијата е ратификувана со Закон за ратификација („Службен весник на РМ“ бр. 54/97). Конвенцијата стапи на сила во 1998 година.

¹¹ Агендата 21 беше усвоена на самитот во Рио 1992 година. Агенда 21 ги разгледува прашањата за одржлив развој на глобално, национално, регионално и локално ниво

¹² Копенхагенска декларација и програма за акција, Светски самит за социјален развој на ООН од 1995

Милениумскиот самит на Генералното собрание на ООН¹³, Декларацијата од Јоханесбург¹⁴ и Планот за имплементација од Светскиот самит за одржлив развој¹⁵.

Република Македонија како членка на Советот на Европа ги дели и неговите заложби за обезбедување адекватно ниво на социјална заштита, во согласност со индивидуални потреби на лица во ризик. Правците на развој на социјалната заштита и спроведувањето на реформските процеси е директно условено од обврските и стандардите поставени со Европската социјална повелба и дополнителните протоколи¹⁶.

Создавањето современ систем на социјална заштита кој ќе одговори на предизвиците на новото време истовремено е во согласност со јасно зацртаните цели на Република Македонија за членство во Европската Унија. Македонија е посветена на евроатлантските интеграции и на пристапот кон (ЕУ). Земјата го склучи Договорот за стабилизација и асоцијација во 2001, а кандидатски статус доби во декември 2005 година. Во јуни 2018 година, ЕУ го одреди јуни 2019 како датум за отпочнување преговори со Македонија, под услов да се интензивираат клучните реформи. Процесот на европска интеграција налага хармонизација на законодавството во оваа област, промовирање на принципите на доброто управување, пренесување на добрите европски практики и стандарди.

Европските искуства имаат разновидност на традиции на полето на социјалните услуги, начините на финансирање, регулирање, управување, структурирање, организирање и раководење, сите европски земји делат иста визија и принципи на системот на социјална заштита. Република Македонија и во досегашните реформски процеси се раководела од овие насоки, водејќи притоа сметка за реалниот социоекономски контекст, потреби и можности. Ги усогласува своите стратегиски документи со стандардите поставени во: Повелбата за основните права на Европската Унија¹⁷, директивите 2000/43/ЕЦ¹⁸, 2000/78/ЕЦ¹⁹, 2004/113/ЕЦ²⁰ со кои се забранува дискриминаторско постапување и се промовира правото на еднаков третман, како и Стратегијата за модернизација на социјалната заштита. Во оваа насока, сите

¹³ Милениумска декларација на Обединетите нации, 2000

¹⁴ Декларација за одржлив развој од Јоханесбург, 2002

¹⁵ План за имплементација од Светскиот самит за одржлив развој, 2002

¹⁶ Европска социјална повелба, Торино, 18.10.1961

¹⁷ Повелба за основните права на Европската Унија, изготвена од страна на Европската конвенција и свечено прогласена на 7 декември 2000 година од страна на Европскиот парламент, Советот на министри и Европската комисија. Правниот ефект настанува со стапувањето во сила на Договорот од Лисабон на 1 декември 2009 година.

¹⁸ Race Equality Directive 2000/43/EC, of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin

¹⁹ Council Directive 2000/78/EC, called Employment Equality Framework Directive, entered into force on 2 December 2000

²⁰ Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services

стратегиски документи од областа на социјалната заштита се усогласуваат со Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија²¹ и Акцискиот план за европско партнерство. *Основна цел на Програмата* е развој на интегриран, транспарентен и одржлив систем на социјална заштита кој ќе обезбеди достапни, ефикасни и квалитетни мерки и услуги креирани според индивидуалните потреби на корисникот. Предвидени мерки и активности за унапредување на системот на социјална заштита во неколку клучни области:

- Реструктурирање на институционална поставеност на системот на социјална заштита, раздвојување на администрацијата на правата на парична помош и социјалните услуги;
- Внатрешната реорганизација на работата во установите за социјална заштита заради оптимално користење на капацитетите во установите за социјална заштита и унапредување на стручната социјална работа;
- Соработка и поврзаност на системот за социјална заштита со другите релевантни системи (пазар на труд, образование, здравство); социјални функции на општините; пристапите, формите, интервенциите и техниките за стручна работа во установите за социјална заштита;
- Унапредување на работа со корисници, во насока на зајакната партиципација, вклученост во планирањето и донесувањето одлуки, зајакнување и искористување на нивните потенцијали
- Развој на социјална превенција како организирана, континуирана и координирана активност на локално ниво;
- Продолжување на веќе започнат процес на децентрализација, плурализација и деинституционализација на социјална заштита;
- Унапредување на модалитети за реализација на јавно-приватното партнерство во креирање и имплементација на политики од областа на социјалната заштита; институциите за стручен и инспекциски надзор;
- Континуирано професионално образование на стручните кадри во установите за социјална заштита; системот на лиценцирање и стандардизација на процесот на стручна работа.
- Воспоставување на организиран систем на управување со човечки ресурси и зајакнување на нивни капацитети (Борнарова Н, Богоевска Н, 2011).

Програма за остварување на социјалната заштита за 2017 година („Службен весник на РМ“ бр. 192 од 17.10.2016 година) се заснова на политиките и определбите на Владата на Република Македонија со која се имплементираат стратегиските приоритети за тековната година: Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за 2017 година, Националната стратегија за деинституционализација во

²¹ Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија (НПАА) е сеопфатен долгорочен документ кој ја дефинира динамиката на усвојувањето на правото на ЕУ, стратегиските насоки, политиките, реформите, структурите, ресурсите и роковите што треба да се реализираат со цел Република Македонија да ги исполни условите за членство во Европската Унија. Оваа програма, за првпат усвоена во 2006 година, се ревидира и ажурира годишно со активности кои произлегуваат од редовните извештаи на Европската комисија за напредокот на Република Македонија, како и од краткорочните и среднорочните приоритети од Партнерството за пристапување.

системот на социјална заштита во Република Македонија 2008-2018 година, Програма за интеграција на лицата на кои им е признаено правото на азил во Република Македонија за 2017 година, Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија, согласно со реадмисионите договори, ревидираната Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност 2010-2018 година, Националната стратегија за старите лица 2010 – 2020 година, Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 - 2020 година, Програмата за развој на социјалната заштита 2011-2021 година и Буџетот на Република Македонија за 2017 година. Во 2017 година се имплементира новата Стратегија за интеграција на бегалци и странци во Република Македонија 2015-2025 година, во согласност со Акцискиот план за спроведување во 2017 година.

Правата, услугите и мерките од социјална заштита се остваруваат преку:

- Социјална превенција
- Институционална заштита
- Вонинституционална заштита
- Права на парична помош.

Република Македонија континуирано се фокусира на создавање стабилна нормативна рамка која обезбедува ефикасна заштита на социјалните права на граѓаните и реализација на уставната определба на Република Македонија како социјална држава.

2. ФАЗИ ВО РАЗВОЈ НА СОЦИЈАЛНАТА ЗАШТИТА

Системот на социјална заштита во Република Македонија од осамостојувањето до денес помина низ три развојни фази.

Прва фаза која го опфати периодот од 1992 до 1996 година претставува фаза на основање на нов систем на социјална заштита во согласност со новиот уставен поредок на Република Македонија. Во овој период, како резултат на зголемувањето на стапката на невработеност и сиромаштија, фокусот се става на прилагодување на законската регулатива, вклучување на социјалниот аспект во политиките за борба против сиромаштијата и обезбедување целосна покриеност на социјалните права.

Втората фаза на институционален развој на системот го опфаќа периодот од 1997-2002 година. Во овој период се донесе нов Закон за социјалната заштита во 1997 година, со кој се воспостави нов систем на мерки и услуги за социјална заштита, и тоа: социјална превенција, институционална заштита, вонинституционална заштита и права на парична помош. Мерките за заштита се проширија на децата преку донесување на Законот за заштита на децата („Службен весник на Р Македонија“ бр. 98/2000 година).

Третата фаза, која е наречена фаза на реформи, започна во 2004 година. Во овој период фокусот се става на промените во политиката на планирање и управување, усвојување на современи принципи во социјалната заштита, како и поширока реориентација на националните режими за социјална сигурност кон обезбедување вработување, задоволување на потребите и социјално вклучување.

Во текот на 2005 година, реформскиот процес продолжи со дополнување на одредбите на Законот за социјална заштита, со кои се воведе обврска за секој граѓанин да се грижи за задоволување на своите егзистенцијални потреби и за потребите на лицата кои во согласност со позитивни законски прописи е должен да ги издржува. Се воведе институтот надомест на штета од корисник на парични права кој неосновано примил средства по основа на остварено право од социјална заштита. Воведен е и инспекциски надзор над примената на законот над установите за социјална заштита, физичките и правните лица кои даваат услуги од областа на социјална заштита. За лицата кои до 18-годишна возраст имале статус на дете без родители и без родителска грижа, државата се определи за нивна понатамошна заштита и помош, по нивното полнолетство, а најмногу до 26-годишна возраст. За оваа категорија корисници предвидено е остварување право на паричен надоместок, здравствена заштита и правото на домување.

Обврските за усогласување на Законот за социјална заштита со прописите на ЕУ се исполнети со измените и дополнувањето на овој Закон во почетокот на 2007 година (Закон за измени и дополнувања на законот за социјална заштита, „Службен весник на РМ“ бр. 40/2007). Нормативно се внесе забрана за дискриминација во оваа област. Се обезбеди остварување на правата од социјална заштита за лицата баратели на правото на азил, лицата со статус на признаен бегалец и на лицата под супсидијарна заштита, утврдени со Законот за азил и привремена заштита („Службен весник на РМ“ бр. 27/2013 година). Со овие измени и дополнувања на Законот за социјална заштита се уреди правото на социјална парична помош за работоспособните граѓани, социјално необезбедени, по што престана да важи основата Владата на Република Македонија со Одлука поблиску да ги уредува условите, висината, начинот и постапката за остварување и користење на ова право.

3. ЦЕЛИ НА ПРОГРАМАТА

Основна цел на Национална програмата за развој на социјална заштита 2011-2021 (во натамошниот текст Програма) е развој на интегриран, транспарентен и одржлив систем на социјална заштита кој ќе обезбеди достапни, ефикасни и квалитетни мерки и услуги креирани според потребите на корисникот.

Со Програма се очекува остварување и посебни цели, и тоа: реструктурирање на институционалната поставеност на системот на социјална заштита во насока на развојување на администрацијата на правата на парична помош и социјалните услуги, внатрешна реорганизација на установите за социјална заштита заради оптимално користење на расположливите капацитети и унапредување на стручната работа, унапредување на работата со корисниците во насока на зајакната партиципација, вклученост во планирање и донесување одлуки, зајакнување и искористување на нивните потенцијали, редефинирање на системот на парична помош, развој на социјалната превенција како организирана, континуирана и координирана активност на локално ниво, зајакнување на институционалната заштита, зголемување на квалитетот на услугите и продолжување на веќе започнатите процеси на децентрализација, плурализација и деинституционализација во социјалната заштита.

Се очекува унапредување на модалитетите за реализација на јавно-приватното партнерство во социјалната заштита и воспоставување организиран систем на управување со човечките ресурси и зајакнување на нивните капацитети.

4. СТРУКТУРА НА СИСТЕМОТ НА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

4.1. Надлежни институции

Работите од областа на социјалната заштита ги спроведуваат: Министерството за труд и социјална политика, ЈУ Заводот за социјални дејности, установите за социјална заштита, здруженија на граѓани, верски заедници, религиозни групи и нивни здруженија, и физички лица под услови утврдени со закон (Закон за социјалната заштита, „Службен весник на РМ“ бр. 79/2009; 36/2011; 51/2011; 166/2012; 15/2013; 79/2013; 164/2013; 187/2013; 38/2014; 44/2014; 116/2014; 180/2014; 33/2015; 72/2015; 104/2015; 150/2015; 173/2015; 192/2015; 30/2016 и 163/2017).

За спроведување континуирана работа од своите надлежности во **Министерство за труд и социјална политика** развиени се следниве стратегиски документи: Правилник за внатрешна организација на Министерството за труд и социјална политика, Правилник за систематизација на работните места во Министерството за труд и социјална политика, АНЕКС преглед на работни места во Министерството за труд и социјална политика, Правилник за изменување и дополнување на Правилникот за систематизација на работните места во Министерството за труд и социјална политика, Стратегиски план на Министерство за труд и социјална политика 2011-2016 година, Национална програма за усвојување на правото на ЕУ и Граѓански дневник на Министерството за труд и социјална политика.

Улогата на Министерството за труд и социјална политика е на граѓаните да им обезбеди ефикасно и законито остварување на нивните уставнозагарантирани права во рамки на: работните односи, вработувањето, пензиско-инвалидското осигурување, материјалното обезбедување на привремено невработените лица, платите и животниот стандард, правните односи во бракот, семејството и вонбрачната заедница, односите помеѓу родителите и децата, старателството и посвојувањето, заштитата на децата и жените, заштитата на лицата со пречки во развојот, стари лица, заштитата на цивилните инвалиди од војната, инспекцискиот надзор и креирање на социјалната политика.

4.1.1. Инспекциски надзор²²

Надзорот над законитоста на работата на Центар за социјална работа и другите установи за социјална заштита, како и воопшто надзорот над спроведувањето на Законот за социјална заштита го врши Министерството за труд и социјална политика. Секторот за социјална инспекција врши инспекциски надзор над спроведувањето и

²² Законот за социјалната заштита („Сл. весник на РМ“ бр.148/2013, чл.229)

примената на законите и другите прописи во областа на социјалната заштита над установите за социјална заштита, другите правни и физички лица кои вршат одредени работи од социјална заштита како професионална дејност.

Министерството за труд и социјална политика врши инспекциски надзор над спроведувањето и примената на законите и другите прописи во областа на социјалната заштита над установите за социјална заштита, другите правни и физички лица кои вршат одредени работи од социјална заштита како професионална дејност. Инспекцискиот надзор опфаќа надзор над применувањето и спроведувањето на Законот за социјалната заштита („Сл. весник на РМ“ бр.148/2013, пречистен текст) и друг закон, како и над општите и поединечните акти со кои се уредени работите од областа на социјалната заштита, надзор над работи од значење за статусот на вршителот на дејноста на социјална заштита, надзор над исполнетоста на условите кои се однесуваат на простор, опрема и стручни кадри за вршење на дејност од социјална заштита, надзор над остварување на правата и исполнување на обврските на корисниците, надзор над исполнетоста на потребните услови за извршување на работи на стручен или друг работник во установа за социјална заштита, правно или физичко лице кои вршат одредени работи од социјална заштита, изготвување евиденција, документација и извештаи за работата на извршителите на социјалната заштита и надзор над спроведување на изречените мерки при претходно извршен инспекцискиот надзор.

Инспекцискиот надзор го вршат инспектори и други службеници во Министерството, овластени за спроведување на инспекцискиот надзор.

По жалба против инспекциски акти одлучува Државната комисија за одлучување во управна постапка и постапка од работен однос во втор степен..

Во почетокот на 2011 година беше формирано Координативно тело за следење и евалуација на имплементацијата на Програмата, во кое членуваат претставници од: Министерството за труд и социјална политика, Министерството за локална самоуправа, Монетарниот фонд, Заедницата на единиците на локалната самоуправа, установа за социјална заштита, ЈУ Заводот за социјални дејности, Институтот за социјална работа и социјална политика и здруженија на граѓани (со ротирачко членство во зависност од фазата на имплементација).

Министерството за труд и социјална политика континуирано работи на развивањето на политиките за социјално вклучување на најранливите категории на граѓани. Министерството за труд и социјална политика е еден од клучните носители на целокупниот процес на социјална инклузија и презема иницијатива пред Европската комисија во функција на инкорпорирање на заедничките цели на ЕУ во националните

политики, а кои се однесуваат на почетокот на изработката на Заедничкиот меморандум за инклузија.²³

Заради успешна реализација на целите предвидени со Програмата, Координативното тело ја следи имплементацијата на Програмата и носи Оперативен план за секоја година, во кој се утврдени мерките, роковите за нивна имплементација, надлежните институции, како и потребните средства за имплементација на истите. Координативното тело има надлежност да спроведе евалуација на постигнатите стратегиски цели и остварените резултати предвидени во годишните оперативни планови и да изготви годишен извештај за спроведените активности и постигнатите резултати и истиот да го доставува до Владата на Република Македонија.

Составот на Координативно тело за следење и евалуација на имплементацијата на Програмата на 20.12.2017 година со Решение на министерот за труд и социјална политика е изменето и во него членуваат претставници од: Министерството за труд и социјална политика, Министерството за локална самоуправа, Министерството за финансии, ЗЕЛС, установите за социјална заштита, ЈУ Заводот за социјални дејности, Институтот за социјална работа и социјална политика и соодветни здруженија на граѓани.

4.2. ЈУ Заводот за социјални дејности

ЈУ Завод за социјални дејности се основа како јавна установа за проучување на социјалните појави и проблеми и унапредување на социјалните дејности. Активностите се насочени кон давање стручна помош на установите за социјална заштита, преку изготвување на стандардите, нормативите и методолошки упатства за работа на стручните лица.

ЈУ Заводот за социјални дејности планира и реализира континуирана едукација на стручните работници и проверка на примената на стручното знаење во постапката за издавање, обнова и одземање лиценци. ЈУ Заводот за социјални дејности врши **надзор над стручната работа** на установите за социјална заштита.

4.2.1. Надзор над стручната работа²⁴

Надзорот над стручната работа на установата за социјална заштита и работниците во нив, како и над друго правно и физичко лице кое врши определени работи во социјалната заштита врши ЈУ Заводот за социјални дејности. Во вршењето на надзорот

²³ Врз основа на член 4 став 2 од Законот за социјалната заштита („Службен весник на РМ“ бр. 79/2009) и член 35 од Законот за извршување на Буџетот на Република Македонија за 2010 година („Службен весник на РМ“ бр. 161/10)

²⁴ Закон за социјалната заштита („Сл. весник на РМ“ бр.148/2013, пречистен текст 1)

над стручната работа учествуваат стручни работници од областите кои се застапени во дејноста на установата за социјална заштита во која се врши надзорот. Стручните работници кои вршат надзор на стручната работа не може да бидат со помал степен на стручна подготовка од степенот на стручната подготовка на работниците врз чија работа се врши надзорот.

Надзорот над стручната работа се врши заради согледување, следење, контрола, увид и унапредување на начинот и квалитетот на стручната работа и ефикасноста во остварувањето на функциите во установите за социјална заштита утврдени со овој закон, истражувачко-развојна дејност и други прописи. Со надзорот над стручната работа се дава стручна помош во работата на установата за социјална заштита и работниците во неа. За извршениот надзор над стручната работа, ЈУ Заводот за социјални дејности составува извештај во кој определуваат мерки и рокови за отстранување на утврдените неправилности и недостатоци.

Надзорот од страна на ЈУ Заводот за социјални дејности се врши не само врз центрите за социјална работа, туку и врз установите за социјална заштита и дневните центри, како и врз вршењето работи од социјална заштита на правата.

Општината, градот Скопје и општините во градот Скопје може да основаат јавна установа за вонинституционална и институционална заштита врз основа на одобрение во согласност со Законот за социјалната заштита, освен центар за социјална работа и јавна воспитна установа за сместување деца и младинци со нарушено поведење.

4.3. Центар за социјална работа

Центар за социјална работа е основна јавна установа за социјална заштита со јавни овластувања заради вршење на работи од социјална заштита, за подрачјето на една или повеќе општини и спроведува следниве активности: решава за правата од социјална заштита, утврдени со Законот за социјалната заштита („Сл. весник на Р. Македонија“ бр.148/2013, пречистен текст). Центарот за социјална работа ги обединува јавните овластувања и стручната социјална работа. Мрежата на јавни установи за социјална заштита ја сочинуваат 30 центри за социјална работа, од кои 7 се месно надлежни за општина, 22 се меѓуопштински и еден надлежен за град Скопје. Преку центарот за социјална се остваруваат правата на парична помош од социјална заштита, и тоа: социјална парична помош, постојана парична помош, паричен надоместок за помош и нега од друго лице, еднократна парична помош и помош во натура, додаток за слепило и мобилност, додаток за глувост, парична помош за лице кое до 18 години имало статус на дете без родители и родителска грижа, парична помош за студирање, парична помош за социјално домување, право на парична помош на самохран родител кој има дете со пречки во развојот, надоместок за плата за скратено работно време поради нега на дете со телесни или ментални пречки во развојот, право на здравствена заштита, право на надоместок на трошоци за сместување на лицето и надоместок за згрижување, парична помош за згрижувач (згрижувачка пензија), условен паричен надоместок, паричен надоместок за електрична енергија, цивилна инвалиднина,

паричен надоместок за мајка која родила четврто дете. Центарот за социјална заштита решава и за правата утврдени со Законот за заштита на децата, (детски додаток, посебен додаток, еднократна парична помош за новороденче и родителски додаток за дете). Понатаму, тој решава и за парична помош на лица со признаен статус на бегалец и под супсидијарна заштита, утврдени со Законот за азил и привремена заштита („Службен весник на РМ“ бр.27/2013), решава за работите утврдени со семејно-правните происи, постапува по работите од својата надлежност утврдени со кривично-правните прописи, води евиденција и прибира документација за корисниците на социјална и семејно-правна заштита, за применетите облици на социјална заштита и врши и други работи утврдени со закон.

5. СТРУЧНАТА РАБОТА НА УСТАНОВИТЕ

Самата стручна работа се остварува низ процес на откривање, следење и проучува социјални појави и проблеми за територијата за која е меснонадлежен - врши непосреден увид во домот на потенцијален корисник на социјална заштита, утврдува фактичката состојба на лицето или семејството. Понатаму, презема превентивни активности изготвува планови и програми за социјална заштита, применува и спроведува соодветни облици и форми на социјална заштита и непосредно помага на граѓанин или семејство. Исто така, развива и спроведува вонинституционални облици на социјална заштита, применува и спроведува програми и други општи акти од областа на социјалната заштита, донесени и финансирани од општината, поттикнува, организира и координира волонтерски активности на граѓани, здруженија на граѓани, хуманитарни организации.

5.1. Преглед на постоечки даватели на услуги

Социјалната заштита на граѓаните државата ја остварува во согласност со начелото на социјална праведност. Таа го воспоставува системот на социјална заштита и го овозможува неговото функционирање, обезбедува услови и мерки за вршење на социјално-заштитната дејност и развива форми на самопомош. Како носители на социјалната заштита се јавуваат Републиката, општината, градот Скопје и општините во градот Скопје (Закон за социјалната заштита, „Службен весник на РМ“ бр. 79/2009; 36/2011; 51/2011; 166/2012; 15/2013; 79/2013; 164/2013; 187/2013; 38/2014; 44/2014; 116/2014; 180/2014; 33/2015; 72/2015; 104/2015; 150/2015; 173/2015; 192/2015; 30/2016 и 163/2017).

Предвидено е изготвување листа на постоечките даватели на социјални услуги. Ова е насочено кон изработка на листинзи на лиценцирани даватели на социјални услуги, по тип на услуги, во кои ќе бидат вклучени јавни и приватни установи за социјална заштита, физички и правни лица, здруженија на граѓани и други организации.

Во таа насока, во согласност со Законот за социјалната заштита, е донесен Правилник за формата, содржината и начинот на водење на Регистар за установите за социјална заштита, кој е објавен во „Службен весник на РМ“ бр.17 од 6.2.2012 година. Со овој Правилник е пропишана формата, содржината и начинот на водење на Регистарот на установите за социјална заштита.

Регистарот на установите за социјална заштита е изготвен и истиот содржи податоци кои се однесуваат на називот на установата за социјална заштита, седиште (улица, број и место), податоци за основачот, дејност на установата за социјална заштита, број и датум на решението за упис во Централниот регистар на Република Македонија, даночен број, статутарни промени (спојување, поделба), број и датум на

решението за започнување со работа на установата и престанок на установата .

Со Регистарот се дава преглед на установите за институционална и вонинституционална заштита, приватни установи, јавни установи основани од единиците на локалната самоуправа и оддел во установа основана од Владата на Република Македонија кои обезбедуваат институционална заштита на корисниците на социјална заштита, установи за вонинституционална заштита за вршење на работите од социјалната заштита.

Сметано од 2005 година е воспоставен и функционира Регистарот на здруженија на граѓани од областа на социјалната заштита кои може да вршат одредени работи од социјална заштита утврдени со закон, а кои се однесуваат на социјална превенција; развој и обезбедување услуги од социјалната заштита на лица, семејства и групи на граѓани изложени на социјален ризик; развој и унапредување на социјалната заштита и развој и унапредување на волонтерската работа во општината. *Здруженија кои се запишани во Регистарот на здруженија од областа на социјалната заштита во моментот се 91 здружение.*²⁵

Давателите на јавни услуги задолжително се оценуваат еднаш годишно од страна на непосредно претпоставен раководител на служба, а во случај кога нема раководител на служба, директорот на установата. Другите оценувачи ги бира давателот на јавни услуги во договор со неговиот непосредно претпоставен раководител на служба. Установите од областа на социјалната заштита може да бидат јавни и приватни:

- **Јавна установа за социјална заштита** се основа за потребите на дејноста за социјална заштита. Општината, градот Скопје и општините во градот Скопје можат да основаат јавна установа врз основа на одобрение во согласност со закон.
- Може да се основа и **приватна установа за социјална заштита** од страна на домашно и странско правно или физичко лице, врз основа на одобрение, во согласност со закон. Домашно и странско правно или физичко лице не може да бидат основач ниту соосновач на центар за социјална работа, јавна установа за сместување на деца и младинци со воспитно-социјални проблеми и јавна установа за сместување на деца и младинци со нарушено поведење.

5.1.1. Видови установи за социјална заштита

Во согласност со Законот за социјалната заштита се основаат два вида установи за социјална заштита: установи за институционална заштита и установи за вонинституционална заштита.

²⁵ <http://www.mtsp.gov.mk/registri.nspх>

Институционалната заштита²⁶ ја вршат 11 установи за социјална заштита: установа за сместување на доенчиња и мали деца без родители и без родителска грижа до тригодишна возраст; установа за сместување на деца без родители и без родителска грижа над тригодишна возраст и на младинци; установа за сместување на деца и младинци со воспитно-социјални проблеми; установа за сместување на деца и младинци со нарушено поведение (згрижување, воспитание и основно образование на малолетни лица, а средното образование го обезбедува во соодветни установи за образование.

Установата извршува воспитна мерка упатување во воспитна установа, во согласност со прописите за извршување на санкциите и упатување во соодветна установа, поради нарушување во поведението); установа за сместување на деца и младинци со умерени и тешки пречки во менталниот развој (опсервација, рехабилитационо-корекционен третман, воспитание, образование и оспособување за работно-производна активност, сместување, згрижување и здравствена заштита. културно-забавни, спортски и други активности во зависност од потребите и психофизичките способности и можности на лицата со умерени и тешки пречки во менталниот развој.

За возрастните лица/деца со умерени и тешки пречки во менталниот развој може да организира дневен и полудневен престој, згрижување и работно-производна активност и работна терапија); установа за сместување на деца и младинци со пречки во телесниот развој (згрижување, вклучувајќи домување, исхрана, нега и грижа, до оспособување за самостоен живот и работа. Обезбедува основно и средно образование, организира стручна помош за успешно совладување на воспитно-образовните програми, организира различни облици на работа и живот и се грижи за здравјето на корисниците); установа за сместување на стари лица (сместување, исхрана, помош и нега, здравствена заштита, културно-забавни, работно-рекреативни активности, услуги на социјална работа и други услуги во зависност од потребите, способностите и барањата на корисникот.

Вонинституционалната заштита опфаќа: прва социјална услуга на корисници на социјална заштита, помош на поединец, помош на семејство, домашна нега и помош на поединец и на семејството, дневно и привремено прифаќање и згрижување како помош на поединец и семејство, сместување во згрижувачко семејство, организирано живеење со поддршка и сместување во мал групен дом.

Услугите од вонинституционален карактер се обезбедуваат од државата и од здруженија на граѓани, а тоа се дневни центри за дневно и привремено згрижување. Општините не се јавуваат како директни основачи, но тие може да учествуваат во парцијално покривање на трошоците за функционирање на дневни центри во склоп на центар за социјална работа и дневни центри отворени од здруженија на граѓани.

²⁶ Преглед на услуги од областа на социјална заштита, ЈУ Завод за социјални дејности, 2017

Јавните дневни центри се основаат како организациони единици на Центар за социјална работа, и подлежат на регулацијата предвидена во случај на склучен договор за финансирање со Министерство за труд и социјална политика.

Установи за вонинституционална заштита²⁷ претставуваат: Центар за социјална работа (30 центри во Р Македонија надлежни за 81 општина, од кои 7 се меснонадлежни за општината, 22 се меѓуопштински и 1 е надлежен за град Скопје), дневни центри за лица со посебни потреби (29 јавни дневни центри, 13 од НВО и 3 клубови од НВО), дневен центар за деца на улица (2 при Центар за социјална работа Скопје и 1 од НВО), мал групен дом (Источен регион, Берово за деца беа родители и родителска грижа и Вардарски регион, Кавадарци, за деца воспитно-социјални проблеми), организирано живеење со поддршка (2 за лица со попреченост во Волково и Неготино и еден за деца без родителска грижа во Радишани, Бардовци), центар за лица - жртви на семејно насилство (во Скопје 2, од кои 1 е во рамки на ЦСР Скопје и 2 интервентен центар – Шелтер од НВО, во Вардарски во Св.Николе во рамки на ЦСР, во Источен во Кочани во рамки на ЦСР и во Пелагониски во Битола, во рамки на ЦСР), Центар за лица - жртви на трговија со луѓе (во Скопје услуги обезбедуваат 2 НВО), Центар за лица бездомници (два центри во Скопје, еден за резиденцијално сместување и еден за дневни услуги, менаџиран од Црвен крст), згрижувачки семејства (во Република Македонија има вкупно 176 згрижувачкисемејства во кои има сместено 321 корисник) и советувашиште (психосоцијални услуги се обезбедуваат во сите 30 ЦСР, во 2 НВО во Скопје и 1 приватно советувашиште во Охрид).

Установата за стари лица може да организира и вонинституционални облици на заштита во вид на давање помош дома и дневен престој на стари лица. Установата може да обезбедува прифаќање и привремено сместување на возрасни и стари лица, кои заради разни околности се нашле надвор од местото на живеење, без средства за живот или се без постојано сместување, сè до нивното враќање во сопственото семејство или сместување во установа за социјална заштита). Услугите важат и за установа за сместување на возрасни лица со телесна попреченост и установа за сместување на лица со пречки во менталниот развој и установа за сместување на лица баратели на право на азил (сместување, исхрана, културно-забавни и рекреативни активности, услуги на социјална работа и други услуги, согласно со минимумот на стандардите за прифат на баратели на азил, утврдени со меѓународни акти, ратификувани согласно со Уставот на Република Македонија).

5.1.2. Вклучување недржавни актери во системот на социјална заштита

Здруженијата на граѓани имаат двојна улога: да иницираат, да ги менуваат и да ги подобрат политиките во согласност законот²⁸, од една страна, но тие се препознаени

²⁷ Исто

и како даватели на социјални услуги во областа на социјална заштита, од друга страна. Оттука, здруженијата на граѓани ги надополнуваат услугите на институциите кои, поради ограничени ресурси, не се во состојба да одговараат на индивидуалните потреби на корисниците.

Заради подобра координација и комуникација со државните институции, Одделението за соработка со невладини организации воспостави интерна (функционална) мрежа на државни службеници во министерствата одговорни за соработка со граѓанскиот сектор. Во рамките на Министерството за труд и социјална политика од 2004 година воспоставен е и Регистар на здруженија на граѓани од областа на социјалната заштита. Регистарот е формиран заради подобар увид од страна на Министерството за труд и социјална политика кои граѓански организации работат во областа на социјална заштита и со самиот упис во регистарот тие граѓански организации може да учествуваат на јавни повици за доделување грантови спроведувани од страна на Министерството за труд и социјална политика. Комисија составена од претставници на Министерството за труд и социјална политика одлучува врз основа на претходно утврдени критериуми дали може да влезе во регистарот ново здружение на граѓани од областа на социјална заштита²⁹. Во моментот во регистарот се запишани вкупно 91 здруженија на граѓани кои работат на различни прашања од областа на социјалната заштита.

5.1.3. Имплементација на одредбите за финансирање на социјалната заштита

Во законската рамка се предвидени повеќе извори за финансирање на социјалната заштита. Правата на парична помош, услугите и другите видови заштита предвидени со Законот за социјална заштита во поголем обем се финансираат од државниот буџет. Општините самостојно одлучуваат дали ќе реализираат и финансираат социјално-заштитни активности на подрачјето на својата општина.

Средствата за финансирање на социјалната заштита се обезбедуваат од:

- Буџетот на Република Македонија: Средствата се обезбедуваат врз основа на годишната програма за остварување на социјалната заштита.
- Буџетот на општината, на градот Скопје и на општините во градот Скопје, во согласност со одредбите на закон.
- Учество на корисникот и лицата кои се должни да го издржуваат врз основа на други прописи, преку наплаќање услуги, подароци, легати и други извори согласно со закон. Наплаќањето на услугите од корисникот и лицата должни да го издржуваат се врши во зависност од видот на услугите кои се

користат и материјалните можности на корисникот и неговото семејство. Видот и обемот на услугите кои се плаќаат од страна на корисниците и висината на учеството во трошоците на корисниците и лицата должни да го издржуваат ги утврдува министерот.

- **Остварување социјална заштита.** За остварување на Програмата за социјална заштита во Буџетот се планирани буџетски средства на раздел 15001, на следниве буџетски потпрограми:
 - Во потпрограма 40 – центри за социјална работа и ЈУ Завод за социјални дејности. Во секоја година на оваа потпрограма се предвидени буџетски средства, средства од основен буџет (приходи), средства од самофинансирани активности и средства од донации.
 - Со потпрограма 41 – дневни центри и прифатилишта за вонинституционална социјална заштита.
 - Со потпрограма 42 – установи за институционална социјална заштита.

Во Буџетот за секоја година на потпрограма се планирани средства од основен буџет, средства од самофинансирани активности и средства од донации.

- Во потпрограма 44 – програма за условени парични трансфери.
- Со потпрограма 45 – реформа на системот за социјална заштита.
- Во потпрограма 4А – изградба, опремување и одржување на објекти за социјална заштита.
- Потпрограма 50 – надоместоци за социјална заштита

Со средствата се финансираат: 1) правата од социјалната заштита утврдени со овој Закон; 2) дејноста на установите за социјална заштита согласно со програмата за работа и 3) тековно одржување, изградба и опремување на објектите за социјална заштита.

Средствата за работа на јавна установа за социјална заштита која ја основа општината, градот Скопје и општините во градот Скопје ги обезбедува општината, градот Скопје и општините во градот Скопје. Од сопствени средства и од други извори општината, градот Скопје и општините во градот Скопје можат самостојно да финансираат и програма за социјална заштита на граѓаните од нивното подрачје над нивото што го обезбедува Републиката.

Установата за социјална заштита може да остварува средства и врз основа на вршење и на други дејности за унапредување на дејноста на установата. За користењето на средствата се известува Министерството. Средствата за финансирање на социјалната заштита се обезбедуваат и преку наплата за услуги во одделни постапки

кои се водат во Центарот за социјална работа согласно закон, на посебна сметка на министерството.

Во програмата за работа на установата за социјална заштита се утврдува видот, обемот, содржината и квалитетот на услугите кои им се даваат на корисниците, односно дејноста која се врши во установата при спроведувањето на социјалната заштита.

Установата за социјална заштита може да остварува средства и врз основа на вршење и на други дејности за унапредување на дејноста на установата.

Средствата за финансирање на социјалната заштита се обезбедуваат и од учество на корисникот и лицата кои се должни да го издржуваат врз основа на други прописи, преку наплаќање на услуги, подароци, легати и други извори согласно со закон. Средствата добиени врз основа на подарок. Наплаќањето на услугите од корисникот и лицата се врши во зависност од видот на услугите кои се користат и материјалните можности на корисникот и на неговото семејство.

5.2. Стручна работа во установите за социјална заштита

Моделот на стручна работа со поединец и семејство во центар за социјална работа е базиран на класичниот медицински пристап на работа на случај (case work), а не на водење случај (case management), насочен кон утврдување на недостатоците и патолошките состојби кај семејството или некој негов член. Интервенцијата преку водење или менаџирање на случајот во целост се разликува од онаа практика која во моментот се применува во центар за социјална работа и пасивните улоги во кои се наоѓаат стручните работници. Започнати се обуки за водење случај.

Во областа на социјалната заштита стручните служби спроведуваат активности во насока на подобрување на заштитата на граѓаните, подобрување на квалитетот на услугите и социјалната превенција.

Оперативниот план кој се носи за секоја година е насочен кон спроведување мерки и активности, пред сè во делот за остварување на целта за унапредување на капацитетите на центрите за социјална работа, развојот на социјалната заштита, зајакнување на превенцијата, зајакнување на мрежната соработка меѓу релевантните институции на локално ниво и развивање на формите на институционална и вонинституционална заштита.

Првата цел на која се работи е *унапредување на капацитетите на центрите за социјална работа*. Со воспоставување на електронска евиденција на корисници на парични права и услуги од социјална заштита во центрите за социјална работа, ЈУ Заводот за социјални дејности и Министерството за труд и социјална политика, се поедноставија административните процедури и се создадоа услови за растеретување

на корисниците во поглед на обезбедување документи за остварување и користење на правата од социјална заштита.

Електронската програма за корисници на услуги од социјална заштита (ЛИРИКУС) е воведена во сите центри за социјална работа и во истата се евидентираат сите активни корисници. Програмата овозможува обработка на податоци по разни индикатори кои се основа за изготвување анализи и планирање на мерки за унапредување на социјалната заштита.

Модулот за парични давања целосно е развиен и поголем дел од правата од социјална и детска заштита се администрираат и исплаќаат преку софтверот, и тоа: постојана парична помош, социјална парична помош, цивилна инвалиднина, паричен надоместок за скратено работно време заради неѓа на дете со попреченост, детскиот додаток, паричен надоместок за помош и неѓа од друго лице - надоместок за згрижувачки семејства, парична помош за лице кое до 18-годишна возраст имало статус на дете без родители или родителска грижа, додаток за мобилност и слепило, а се исплаќаат и посебен додаток и паричниот надоместок за социјално домување.

Вака поставениот интегриран систем овозможува поврзување и размена со голем број институции како што се: Агенцијата за вработување на Република Македонија, Фондот за пензиско и инвалидско осигурување на Република Македонија, Управата за јавни приходи на Република Македонија, Агенцијата за финансиска поддршка на земјоделството и руралниот развој, Агенцијата за катастар на недвижен имот на Република Македонија и Министерството за внатрешни работи.

Планското спроведување и остварување на развојот на социјална заштита бара спроведување анализа на потребите од социјални услуги на локално ниво во општините во Република Македонија. *Со длабинска анализа на капацитетите на давателите на социјални услуги* и идентификување на ранливостите на локалното население низ Република Македонија ќе се даде можност да се земе предвид урбаноруралниот карактер, големината на општините, етничката разновидност и географската дисперзираност. за потребите на потврда и надградба на дел на институции и организации од општините кои работата во доменот на социјална заштита

Се прави процена на потребите и можностите за развој на социјални услуги за ранливи групи на граѓани во општините преку утврдување на: капацитетите на релевантните актери за достава на социјални услуги, мапирање на ресурсите за развој на социјални услуги, анализа на модалитетите за мрежна соработка, проблеми и потреби на социјално најранливите групи во општините.

Целта на овие активности е да се зголемат капацитетите на општините за планирање, развој и испорачување квалитетни социјални услуги за потребите на социјално исклучените граѓани во нивните заедници..

Подготовка на општинската администрација за преземање на обврските

предвидени со Националната програма за развој на социјалната заштита 2011-2021 се реализира во насока на подготовка и поддршка на општините и институциите на локално ниво за процесот на преземање на одговорностите/ надлежностите за давање социјални услуги, а кои се во согласност со визијата на Националната програма. Процесот на креирање социјални услуги на локално ниво треба да се одвива преку презентирање на законските можности, моделите и формите на мрежна соработка, стратемско планирање за социјална заштита, како и конкретни препораки за подготовка на локални програми за социјална заштита.

Предвидено е да се реализираат обуки на претставници од локалната самоуправа и претставници од здруженија на граѓани за подготовка, менаџирање и имплементирање на проекти во различни области од социјалната заштита.

Со Програмата се планираат и се спроведуваат мерки и активности за да се постигнат следните цели: реконструирање на системот на социјална заштита, унапредување на капацитетите на центар за социјална работа и зајакнување на институционален надзор, супервизија и евалуација.

5.2.1. Унапредување на стручната работа

Унапредување на стручната работа се остварува низ континуирана професионална едукација, лиценцирање и стандардизација на процесот на давање на услуги.

ЈУ Завод за социјални дејности е надлежна институција за спроведување континуирана едукација за професионалците од установите за социјална заштита. За спроведување на оваа надлежност, потребно е континуирано обезбедување финансиски средства, што во досегашната практика не е доволно обезбедено. Едукација на стручните лица во системот на социјална заштита досега не се спроведувала перманентно, плански и системски, едукациите низ кои минувале стручните работници биле најчесто организирани од страна на здруженија на граѓани преку проекти финансирани најчесто од страна на меѓународни организации и фондации, или повторно преку проекти кои ги координира Министерство за труд и социјална политика, поддржани од странска помош. Оваа состојба се надминува со воведувањето систем на лиценцирање на стручните лица, од страна на ЈУ Заводот за социјални дејности со веќе подготвената програма за континуирана едукација. Заводот успешно ги реализира активностите во рамки на својата надлежност за спроведување на процесот на лиценцирање на стручните работници (менаџирање на работата на Комисијата за лиценцирање, спроведување на сесиите за полагање на теоретскиот и практичниот дел од испитот. Заклучно со 30 јуни 2017 година 438 стручни работници ја обновиле лиценцата, 17 стручни работници се стекнале со прва лиценца, а 5 стручни работници побарале продолжување на рокот за полагање. ЈУ Заводот за социјални дејности успешно ја реализира законската надлежност за обезбедување потребни

часови обука за стекнување/продолжување на лиценците на стручните работници во системот на социјална заштита во согласност со изготвената Програма за континуирана едукација на стручните лица во системот на социјална заштита за 2017 година. Се реализира една сесија за основна обука – 7 работилници во траење од 40 часа - како услов за стекнување со лиценца (обучени 15 стручни работници) и 127 работилници за континуирана едукација на кои учествувале вкупно 1287 стручни работници³⁰.

Во согласност со Законот за социјалната заштита („Службен весник на РМ“ бр. 79/2009; 36/2011; 51/2011; 166/2012; 15/2013; 79/2013; 164/2013; 187/2013; 38/2014; 44/2014; 116/2014; 180/2014; 33/2015; 72/2015; 104/2015; 150/2015; 173/2015; 192/2015; 30/2016 и 163/2017), стручните работници со високо образование може да вршат стручна работа во јавни установи за социјална заштита, доколку имаат лиценца за работа. ЈУ Заводот за социјални дејности дава и одзема лиценци за работа на стручни лица во Јавни установи за социјална заштита, води регистар на издадени и одземени лиценци и спроведува континуирана едукација на стручните лица во постапката за давање на лиценци. За реализација на овие активности, ЈУ Заводот за социјални дејности формира Комисија за лиценцирање, составена од претставници на Заводот за социјални дејности, Министерството, Институтот за социјална работа и социјална политика, други соодветни факултети и институции, по претходна согласност на министерот.

Во согласност со членот 130а, стручен работник во установа за социјална заштита со високо образование може да се стекне со лиценца за работа, ако: има диплома за завршено соодветно високо образование, во зависност од дејноста на установата да има најмалку 40 часа едукација спроведена согласно со Програмата за континуирана едукација на стручните работници во установите за социјалната заштита, донесена од Заводот за социјални дејности (Закон за социјалната заштита, „Службен весник на РМ“ бр. 148/2013). Лиценцата се обновува на пет години.

Лиценцирањето има за цел да обезбеди квалитет на стручните работници кои работат на достава на социјални услуги заради заштита на корисниците на услугите. Со почитување на одредбите за условите за обновување на лиценцата се настојува да се задржи процесот на континуирано унапредување на нивните знаења и квалитетот на стручната работа.

Во согласност со членот 130-б, на стручен работник со високо образование може да му се обнови лиценцата за работа ако во периодот на важноста на лиценцата посетил најмалку 20 часа континуирана едукација во текот на една календарска година и

³⁰ ПРОГРАМА ЗА РАБОТА НА ЈУ ЗАВОД ЗА СОЦИЈАЛНИ ДЕЈНОСТИ-СКОПЈЕ за 2018 година Скопје, <http://zsd.gov.mk>

доколку или вкупно 100 часови во периодот на важење на лиценцата само од страна на ЈУ Завод за социјални дејности.

За унапредување на активностите на центрите за социјална работа се спроведуваат обуки за работа со корисници на услуги, во однос на унапредување на работата на стручни тимови од центрите за социјална работа кои работат во областа посвојување, во согласност со изготвената Програма за процена на посвоители и Програма за процена на можни посвоеници и други области во согласност со планираните програми за обука.

Оваа активност се спроведува во насока на унапредување на стручната работа во установата за социјална заштита, преку континуирано професионално образование и вклучува процена на образовните потреби на стручните работници и подготовка на тренинг програма.

Обуките од тренинг програмата за континуиран професионален развој на стручните лица во системот на социјалната заштита се спроведуваат во постапката за добивање и продолжување на лиценците за работа на стручните лица во установите за социјална заштита со полагање за лиценцирање теоретски и практични дел пред Комисијата за лиценца.

Стручната работа се унапредува и со изготвените стандарди и процедури за раководење со предмет за работа на центрите за социјална работа (ЈУ Завод за социјални дејности, 2014) за одредени видови корисници во давање социјални услуги.

Се забележува дека лицата кои работат во центрите за дневно и привремено згрижување основани од здруженија не подлежат на обврската за лиценцирање и професионален континуиран развој, освен ако не се финансиски поддржувани од Министерство за труд и социјална политика, што може да влијае на квалитет на дадени услуги и во неодначени обврски како оние кои се организациски единици на центрите за социјална работа.

6. Права, услуги и мерки од социјална заштита

Социјалната заштита се остварува преку систем на мерки, активности и политики за спречување и надминување на основните социјални ризици на кои е изложен граѓанинот во текот на животот, за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост и за јакнење на неговиот капацитет за сопствена заштита. Социјалната заштита се реализира преку обезбедување:

- Социјална превенција;
- Институционална заштита;
- Вонинституционална заштита;
- Права на парична помош од социјална заштита.

6.1. Зајакнување на социјалната превенција

Во Член 24 од Законот за социјалната заштита („Службен весник на РМ“ бр. 79/2009) се истакнува дека со мерки и активности на социјална превенција се спречува настанување на социјални ризици, се врши рано откривање и ран третман на граѓанинот изложен на социјален ризик, со цел за надминување или ублажување на штетните последици од изложеноста на истиот. Реализацијата на мерките и активностите од ставот 1 на овој член, Владата ги утврдува во програмата од членот 4 на овој Закон, а општината, градот Скопје и општините во градот Скопје, во рамките на нивните надлежности донесуваат соодветни програми и обезбедуваат средства.

Член 25 од истиот закон пропишува дека за остварување на социјалната превенција се преземаат мерки за спречување на настанување на социјален ризик за граѓанинот, семејството или група на луѓе, особено преку едукативно-советувалишна работа и развивање на формите на самопомош.

Во јануари 2012 година на иницијатива на Министерството за труд и социјална политика, а во партнерство со Црвениот крст на град Скопје и општините Ѓорче Петров, Гази Баба и Центар, започна со имплементација на новата форма на социјална работа, **патролна социјална работа**. За таа цел беа формирани тимови од социјални работници кои беа обучени и подготвени да дејствуваат и да работат на териториите на горенаведените општини.

Улогата на патролните социјални работници е да придонесат во откривањето и санирањето на социјалните проблеми кои не се само од материјална природа (на пример: бездомништво, деца на улица, просење, семејно насилство, стари лица, корисници на дрога, инвалидни лица, нарушени семејни односи и сл.). Пристапот на решавање на проблемите е систематски, со координирана соработка помеѓу патролниот социјален работник, Центарот за социјална работа, Црвениот крст на град

Скопје и општините. На овој начин се овозможува целосна идентификација на појавите кои го попречуваат развојот на поединците, групите и самата заедница и се искористуваат сите постоечки ресурси во локалната заедница со цел да се надминат проблемите со кои се соочуваат поединците.

За формираните тимови биле организирани повеќе обуки и средби во институции и организации кои работат со проблематики специфични за целните групи на оваа програма. Секој од тимовите имал за задача да подготви Мапа на општината и подрачјето каде што ќе дејствува. По завршеното мапирање патролите социјални работници започнале со стручната работа и во изминатиот период добиени се значајни резултати кои укажуваат на потребата оваа програма да се надградува и зајакнува.

Со воведувањето на профилот патролен социјален работник се настојува да се зголеми степенот на пристап до социјалните услуги на граѓаните во општината во која живеат. Исто така патролните социјални работници придонесоа за превенирање на несаканите појави како што се: бездомништво, детско престапништво, семејно насилство, превенција од злоупотреба на психотропни супстанции и слично. И во наредните години, планирано е оваа програма да се прошири и во други општини.

Зајакнување на мрежната соработка меѓу релевантните институции на локално ниво. Социјална заштитата на лица во ризик подразбира континуирана соработка помеѓу надлежните институции, установи и здруженија на граѓани кои работат со лица во ризик. Постојната законска рамка обврзува на соработка на сите субјекти на полето на превенција и третман на лица во ризик.

Се забележува *ангажираноста на општините* при носењето локални акциски планови во соработка со сите учесници, вклучувајќи и здруженија на граѓани кои вршат анализа на потребите и дефинирање на приоритети, изготвување планови, како и спроведување конкретни активности со лица во ризик. (Закон за локална самоуправа, „Службен весник на РМ“ бр. 5 /2002).

За спроведување национални и локални акциски планови потребно е обезбедување буџетски средства. Економските и социјалните ресурси во локалната заедница имаат огромно значење во третманот на лица во ризик.. Постојат воспоставени критериуми за добивање средства од владата и локалната самоуправа за обезбедување социјални услуги од страна на здруженија на граѓани. Иако постои законска основа по Законот за локална самоуправа („Службен весник на Р Македонија“ бр. 5 /2002) за финансирање на услугите на локално ниво од самата заедница, локалните заедници издвојуваат минимални финансиски средства за поддршка на активности за деца кои се спроведуваат од страна на здруженија на граѓани. Најголем дел од финансиските средства за реализација на своите активности здруженија на граѓани ги обезбедуваат од меѓународните организации.

Споделувањето релевантни информации меѓу службите во заедницата и здруженија на граѓани има витално значење во препознавање на лица во ризик и

обезбедување услуги, поддршка и заштита. Законот за заштита на личните податоци („Службен весник на Република Македонија“ бр. 7/2005, 103/2008, 124/2008, 124/2010, 135/2011, 43/2014, 153/2015 и 99/2016) е една од основните слободи и права и се смета за исклучително важно за корисници на права од областа на социјална заштита.

Постои размена на податоци на здруженија на граѓани за лица во ризик со институциите врз основа на индивидуални упатувања, но нема унифициран систем за размена на податоци кој овозможува заштита на приватноста. Освен тоа, Законот за заштита на личните податоци³¹ ја отежнува размената на информации и податоци помеѓу здруженија на граѓани и државните институции.

Здруженија на граѓани често **потпишуваат меморандуми за соработка** со надлежните државни и локални институции кои се однесуваат на заштита на лица во ризик.

Мултисекторско партнерство во поддршка на лица во ризик, вклучувајќи ги и здруженија на граѓани, е неопходно поради зголемената потреба за нивна поддршка и потребата за брзо дејствување. Со развивање доверба и уважување, размена на искуства и информации помеѓу владини институции и **здруженија на граѓани**, се подобрува организациското ниво во давањето на квалитетни услуги.

Граѓанскиот сектор расте по значење и големина во последните децении. Постојат граѓански организации основани уште пред промената на системот во деведесеттите, кои, општо земено, имаат поголема претставеност и членство. Поновите организации се помали, но имаат значајно влијание, особено во однос на застапувањето и зајакнувањето на јавната свест.

Здруженија на граѓани членуваат во различни мултисекторски тимови во зависност од нивните стратегиски определби, целните групи и потребите на корисниците од областа на социјална заштита. Дел од здруженијата вклучени во овие тимови, често работат на стратегиско ниво и подготовка на планови, додека други се повеќе фокусирани на спроведување и операционализација на истите.

Со мултисекторскиот пристап се остварува координирана поддршка на лица во ризик и воспоставување процес на процена дали активностите предвидени со Индивидуалниот план за корисникот се во насока на утврдените стратегиски планови.

³¹ [https://www.uvmk.gov.mk/files/zakoni/33ЛП_Пречистен текст.pdf](https://www.uvmk.gov.mk/files/zakoni/33ЛП_Пречистен%20текст.pdf).

6.2. Институционална заштита

Институционалната заштита опфаќа³²:

6.2.1. Право на оспособување за работно-производна активност

Право на оспособување за работно-производна активност има лице со умерени и тешки пречки во менталниот развој. Ова право опфаќа упатување во установа за социјална заштита или во друго правно лице кое ги исполнува потребните услови, надоместок на трошоци за сместување и исхрана, надоместок на трошоци за оспособување за работно-производна активност и надоместок на трошоци за превоз.

6.2.2. Право на сместување во установа за социјална заштита

Право на сместување во установа за социјална заштита, има лице кое нема соодветни услови за живеење во своето семејство или од други причини му е потребно сместување во установа за социјална заштита, а не може да се примени друг облик на социјална заштита. Право на сместување во установа за социјална заштита се обезбедува на: дете без родители и дете без родителска грижа до оспособувањето за самостоен живот и работа, а најдоцна до завршувањето на средното образование, ако не постојат можности згрижувањето и воспитанието да се обезбеди на друг начин; дете со воспитно-социјални проблеми, занемарено, запоставено, злоупотребувано, материјално необезбедено дете и дете жртва на семејно насилство; дете со нарушено поведение; бремена жена еден месец пред породувањето и самохран родител со дете до тримесечна возраст; лице со умерени и тешки пречки во менталниот развој упатено на оспособување за работно-производна активност, лице со длабоки пречки во менталниот развој и лице со трајна телесна попреченост на кое му е потребно трајно згрижување и нега; старо лице, возрасно лице со телесна попреченост и лице со пречки во менталниот развој кое не е во состојба само да се грижи, а поради станбената и семејната положба нема можност да му се обезбеди заштита на друг начин и лице барател на право на азил.

6.3. Вонинституционална заштита

Вонинституционалната заштита што се остварува во или преку центарот за социјална работа опфаќа право на:

³² <http://www.mtsp.gov.mk>

6.3.1. Прва социјална услуга на корисници на социјална заштита

Правото на прва социјална услуга на корисниците на социјална заштита опфаќа воочување на проблемот кој произлегува од состојба на социјален ризик, укажување на корисникот на можните решенија, услуги и средства за негова заштита, како и за мрежата на установи надлежни за давање услуги.

6.3.2. Помош на поединец

Правото на помош на поединецот подразбира примена на форми на стручна, советодавна или советуваљшна работа, со која му се овозможува стекнување на потребни информации, оспособување за самостојно одлучување, зачувување и развој на социјалните потенцијали.

6.3.3. Помош на семејство

Правото на помош на семејството опфаќа стручна помош на членовите на семејството да ја надминат семејната криза во брачните односи, а особено во односите родители - деца, како и оспособување на тоа семејство да ги остварува своите функции во секојдневниот живот.

6.3.4. Домашна нега и помош на поединец и на семејството

Правото на домашна нега и помош се обезбедува на старо, изнемоштено и лице со телесна попреченост и лице со умерена, тешка и длабока ментална попреченост, кое не е во состојба да се грижи за себе и поради тоа му е потребна нега и помош во задоволувањето на егзистенцијалните потреби. Домашната нега и помош на лицето се обезбедува и кога тоа живее во семејство.

6.3.5. Дневно и привремено прифаќање и згрижување како помош на поединец и семејство

Правото на дневно згрижување во дневен центар се обезбедува на: старо, изнемоштено лице и друго возрасно лице, лице со умерена и тешка попреченост во менталниот развој и на лице со телесна попреченост кое не може само да се грижи за себе, дете со телесна попреченост, дете на улица, лице кое употребува, односно злоупотребува дроги и други психотропни супстанции и прекурсори и на членовите на неговото семејство и лице кое злоупотребува алкохол или се лекува од зависнот од алкохол и на членовите на неговото семејство. Правото на згрижување во центар за дневно и привремено прифаќање и згрижување се обезбедува на: бездомник, лице кое употребува, односно злоупотребува дроги и други психотропни супстанции и

прекурзори, жртва на семејно насилство и жртва на трговија со луѓе. Помошта во дневно згрижување за лицата, односно дневно и привремено прифаќање и згрижување за лицата, се обезбедува и тогаш кога тие живеат во семејство.

6.3.6. Сместување во згрижувачко семејство

Право на сместување во згрижувачко семејство има лице кое нема услови за живеење во своето семејство или од други причини му е потребно сместување во згрижувачко семејство.

Правото на сместување во згрижувачко семејство се обезбедува на: дете без родители и дете без родителска грижа до оспособувањето за самостоен живот и работа, а најдоцна до завршување на средно образование, односно шест месеци по завршување на средното образование, ако не постојат можности згрижувањето и воспитанието да се обезбедат на друг начин, дете со воспитно-социјални проблеми (злоставувано, занемарено и социјално необезбедено дете) и дете жртва на семејно насилство, малолетен сторител на кривично дело или прекршок, лице со умерени и тешки пречки во менталниот развој, лице со длабоки пречки во менталниот развој и лице со трајна телесна попреченост на кое му е потребно трајно згрижување и нега и старо лице, возрастано лице со телесна попреченост и лице со пречки во менталниот развој кое не е во состојба само да се грижи, а поради станбената и семејната положба нема можност да му се обезбеди заштита на друг начин.

6.3.7. Сместување во мал групен дом

Право на живеење во мал групен дом има дете без родители или без родителска грижа, со воспитно-социјални проблеми, со пречки во менталниот или телесниот развој, лице со ментална или телесна попреченост, кое нема соодветни услови за живеење во своето семејство, кое нема семејство или од други причини му е потребно сместувањето во мал групен дом.

6.3.8. Организирано живеење со поддршка

Право на организирано живеење со поддршка има лице со ментална или телесна попреченост, деца без родители и родителска грижа и деца со воспитно-социјални проблеми, самостојно и организирано живеење во посебна станбена единица со постојана или повремени помош од стручни или други лица во остварување на основните животни потреби, социјални, работни, културни, рекреативни и други потреби. Нивото на поддршката се определува во согласност со потребите, видот и степенот на попреченоста на корисникот.

6.4. Права на парична помош од социјална заштита

Правата на парична помош кои може да ги остварат корисниците се³³:

6.4.1. Социјална парична помош

Право на социјална парична помош има лице способно за работа и домаќинство (заедница на членови на семејството и други роднини меѓу кои не постои законска обврска за меѓусебно издржување, кои заеднички придонесуваат, стопанисуваат и трошат), подносител, односно носител на правото на социјална парична помош е невработено лице, кое активно бара работа согласно со Законот за вработувањето и осигурување во случај на невработеност (пречистен текст, „Службен весник на РМ“ бр. 112/2014), материјално необезбедено и кое според други прописи не може да обезбеди средства за егзистенција. За материјално необезбедено се смета лице и домаќинство кое остварува приходи по сите основи пониски од износот на социјалната парична помош, утврден со овој Закон и кое не поседува имот и имотни права од кои може да се издржува.

Месечниот приход на лицето или домаќинството се определува според просечниот месечен приход на сите членови, остварен по сите основи во последните три месеци пред поднесување на барањето за остварување на право за социјална парична помош.

6.4.2. Постојана парична помош

Право на постојана парична помош има лице неспособно за работа и материјално необезбедено, кое не може да обезбеди средства за својата егзистенција врз основа на други прописи.

Како неспособно за работа во Законот за социјалната заштита се смета лице: со умерени, тешки и длабоки пречки во менталниот развој и лице со комбинирани и други пречки во развојот, кое заради степенот на попреченоста не може да се стекне со образование, како и лице со телесна попреченост, поради која е неспособно за работа; лице душевно заболено и лице со трајни промени во здравствената состојба, поради која е неспособно за работа; самохрана жена за време на бременоста еден месец пред породувањето и самохран родител во согласност со Законот за социјалната заштита до три години возраст на детето; дете без родители и без родителска грижа кое не се штити врз основа на правото на сместување, кое нема приходи по основа на имот и имотни права и не остварува средства по основа на други прописи, но најмногу до 18-годишна возраст; и лице постаро од 65 години.

³³ Исто

Постојаната парична помош се обезбедува за носителот на правото и друг член на семејството како соуживател на помошта, неспособен за работа. Право на постојана парична помош како соуживател има и дете до навршени 18 години живот или до 26 години живот, ако е на редовно школување.

6.4.3. Право на парична помош на лице кое до 18 години возраст имало статус на дете без родители и родителска грижа

Право на парична помош на лице кое до 18 години возраст имало статус на дете без родители и родителска грижа има лице кое нема приходи и имот од кој може да се издржува, до наполнување на 26 години возраст.

6.4.4. Право на парична помош за студирање

Право на парична помош за студирање остваруваат лица кои до 18 годишна возраст имале статус на дете без родители и родителска грижа, под услов да се запишани како редовни или вонредни студенти на јавните високообразовни установи (прв и втор степен на студии и докторски студии).

6.4.5. Право на парична помош за згрижувач

Право на парична помош за згрижувач има згрижувач кој згрижувал лице во своето семејство најмалку 5 години, по наполнување на 62-годишна старост, кој е невработен и не користи право на пензија по која и да било основа.

6.4.6. Право на парична помош на мајка која родила четврто дете

Право на парична помош има мајка која родила четврто живородено дете од 1 јануари 2009 година.

Правото го остварува мајка која се грижела за децата до нивната 18-годишна возраст, која е невработена и не користи право на пензија, по наполнување на 62 години живот. Правото не може да се оствари доколку на мајката ѝ било одземено родителското право над едно од децата.

6.4.7. Паричен надоместок за помош и нега

Право на паричен надоместок за помош и нега од друго лице има лице над 26-годишна возраст, со умерени, тешки и длабоки пречки во менталниот развој, лице со потешка и најтешка телесна попреченост, потполно слепо лице, како и лице со трајни промени во здравствената состојба, на кое му е неопходна помош и нега од друго лице заради тоа што не може само да ги задоволува основните животни потреби, доколку ова право не може да го оствари врз основа на други прописи.

Висината на паричниот надоместок за помош и нега од друго лице се утврдува во зависност од обемот на потребата за помош и нега од друго лице.

Центарот врши задолжителен увид во домот на подносителот на барањето заради утврдување на фактичката состојба и изготвува записник за основаноста на барањето за остварување на правото на паричен надоместок за помош и нега од друго лице, кој има влијание врз остварување на правото.

Потреба од помош и нега од друго лице во поголем обем има лице со тешки и длабоки пречки во менталниот развој, лице со потешка и најтешка телесна попреченост, потполно слепо лице, како и лице со трајни промени во здравствената состојба, поради што не може само да ги задоволува основните животни потреби, не може ниту со помош на ортопедски помагала самостојно да се движи во станот или надвор од станот, самостојно да се храни, облекува, да ја одржува личната хигиена, ниту да ги обавува основните физиолошки потреби.

Потреба од помош и нега од друго лице во помал обем има лице со умерени пречки во менталниот развој и лице кое поради трајни промени во здравствената состојба не може без помош од друго лице во потполност да ги задоволува основните животни потреби.

Потреба од помош и нега од друго лице има и лице кое поради привремени промени во здравствената состојба без помош на ортопедски помагала не може да ги задоволи основните животни потреби. При утврдување на обемот на потребата за помош и нега од друго лице се зема предвид и Бартеловиот индекс, кој е составен дел на мислењето издадено од матичниот лекар на подносителот на барањето.

Правото на паричниот надоместок за помош и нега од друго лице мирува за време додека лицето е згрижено подолго од 30 дена во здравствена или друга установа, со решение на центарот.

Потребата за помош и нега од друго лице со наод, оценка и мислење, ја утврдува стручна комисија која може да биде при јавна установа која во рамките на својата дејност третира проблеми од областа на психофизичкиот развој на лица со одреден вид на попреченост или во друго правно лице.

Право на паричен надоместок за помош и нега од друго лице, по исклучок, има лице над 26 години возраст со тешки и длабоки пречки во менталниот развој, лице со потешка и најтешка телесна попреченост, како и потполно слепо лице чиј вид и степен на попреченост е утврдена со наод, оценка и мислење на стручен орган.

Центарот за социјална работа е должен да го извести корисникот за потребата од повторен преглед два месеца пред истекот на рокот определен за повторна оценка за утврдување на потребата од помош и нега од друго лице.

6.4.8. Еднократна парична помош или помош во натура

Еднократна парична помош или помош во натура се доделува на лице или семејство кое се нашле во положба на социјален ризик, како и на лице и семејство заради претрпена природна непогода или епидемија и подолго лекување во здравствена установа.

Под помош во натура се подразбира обезбедување облека, исхрана и други средства за кои центарот за социјална работа ќе утврди дека се неопходни за минимална егзистенција на граѓанинот и на семејството.

Правото, по исклучок во несреќни случаи, акутна болест која бара болничко лекување и слично, може да го користат и државјани на Република Македонија кои немаат постојано живеалиште, како и странци со привремен престој и регулиран влез во Република Македонија, во согласност со закон.

Во Буџетот на Републиката се обезбедуваат средства за доделување еднократна помош во случаи на вонредно загрозување на населението од поголеми размери.

6.4.9. Надоместок на плата за скратено работно време поради нега на дете со телесни или ментални пречки во развојот

Правото на надоместок на плата за скратено работно време поради нега на дете со телесни или ментални пречки во развојот и со најтешки облици на хронични заболувања, утврдено со Законот за работните односи, се остварува во центарот за социјални работи.

6.4.10. Право на додаток за мобилност

Правото на додаток за мобилност се обезбедува за лице со 100% телесен инвалидитет кое самостојно користи инвалидска количка со навршени 26 години и лице со квадриплегија или со умерени, тешки и длабоки пречки во менталниот развој кое користи инвалидска количка со придружник, поради создавање услови за изедначување на нивните можности за вклучување во секојдневниот живот во заедницата на овие лица.

6.4.11. Право на додаток за слепило

Правото на додаток за слепило се обезбедува за потполно слепо лице односно лице кај кое што постои оштетување на видот од 98% до 100%, со навршени 26 години.

6.4.12. Право на додаток за глувост

Правото на додаток за глувост се обезбедува за тотално глуво лице со навршени 26 години коешто има потполно згасната слушна перцепција и истото не може да ги задоволи своите животни потреби без толкувач на знаковен јазик.

Правото на додаток за глувост се остварува врз основа на конзилијарно мислење и наод од најмалку тројца лекари специјалисти од соодветните специјалности од терцијарна здравствена установа (универзитетски клиника во Скопје).

6.4.13. Право на социјално домување

Правото на парична помош за социјално домување, се обезбедува на социјално загорезени лица - станбено необезбедени.

Социјално загорезени лица се: корисници на постојана парична помош и лице кое до 18-годишна возраст имало статус на дете без родители и без родителска грижа, односно и по престанување на старателството, а најмногу до 26-годишна возраст.

Средствата за остварување на правото на парична помош за социјално домување се обезбедуваат од буџетот на општината, на градот Скопје и на општините во градот Скопје, односно од Буџетот на Република Македонија. Средствата за остварување на правото на парична помош за социјално домување може да се обезбедат и преку донации, фондации, кредити и друго.

6.4.14. Здравствена заштита

Право на здравствена заштита имаат корисниците на: постојана парична помош; лица сместени во згрижувачко семејство; лица сместени во установа за социјална заштита, (за институционална и вонинституционална заштита); корисници на паричен надоместок за помош и нега од друго лице, лице кое до 18-годишна возраст имало статус на дете без родители и без родителска грижа, најмногу до 26 години, а користи социјална парична помош, лице-жртва на семејно насилство за кое се презема мерка на заштита согласно законот за семејство и лице опфатено со организирано самостојно живеење со поддршка.

Корисниците остваруваат право на здравствена заштита ако не може да се осигураат по друга основа.

ВТОР ДЕЛ

1. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА СИРОМАШТИЈАТА И СОЦИЈАЛНАТА ИСКЛУЧЕНОСТ ВО РЕПУБЛИКА МАКЕДОНИЈА (РЕВИДИРАНА 2010 -2020)

Република Македонија во последните 15 години оствари релативно стабилен раст и премина од економија со ниско-средни приходи во 2000 година до економија со високо-средни приходи. Од 188 земји, Македонија во 2016 година е рангирана на 82 место, меѓу земјите со висок човечки развој.

Показателите за сиромаштија покажуваат мало подобрување во пет-шест години: стапката на сиромаштија е намалена од 26,8% од населението во 2010 година на 22,1% во 2015 година.

Во 2016 година, стапката на вработеност за работоспособното население (на возраст 15-64 години) е 49,1%, што е зголемување од 5,7% во споредба со 2009 година. Сепак, стапката на вработување за младото население (на возраст од 15-24 години) е мала и изнесува 16,2%. Стапката на невработеност е намалена од 32,3% во 2009 на 23,4% во 2016 година; кај младите е два пати повисока (46,4%). Просечното време на транзиција од образование до работа кај младите е 6 години.

Се работи за развој на образовниот систем кој во Република Македонија е доброразвиен, со исклучок на нискиот опфат на деца во предучилиштата. Инклузијата на деца со попреченост има одреден напредок, но сè уште постојат значајни тешкотии во пристапот до редовното образование. Новата сеопфатна Стратегија за образование 2018-2025 опфаќа мерки за унапредување на инклузивното образование.

Здравствената заштита се обезбедува преку јавна мрежа на здравствени центри и регионални болници. Пристапот до примарни здравствени објекти е 90,2%. Здравствените статистички показатели (како што се стапките на смртност кај децата, смртност од хронични болести, животен век) покажуваат тренд на подобрување.

Република Македонија е посветена на евроатлантските интеграции и на пристапот кон (ЕУ). Земјата го склучи Договорот за стабилизација и асоцијација во 2001, а кандидатски статус доби во декември 2005 година. Во јуни 2018 година, ЕУ го

одреди јуни 2019 како датум за започнување преговори со Република Македонија, под услов да се интензивираат клучните реформи.

Намалувањето на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија може да се постигне преку подобро користење на расположливите човечки и материјални ресурси. За да се подобрат условите за живот, работа и воопшто општествените улови на сите граѓани, потребно е системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард и поквалитетно живеење.

Стратегијата за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост ја отсликува интенцијата на Република Македонија за изедначување на степенот на вклученост и добросостојба низ сите слоеви од општеството. Планирано е подобрување на квалитетот на живот кај сите свои граѓани, но и аспирациите за евроатлантска интеграција и вклучување во европските иницијативи за социјална вклученост. Се очекува заокружување на стремежот за изградба на едно кохезивно општество во кое борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост ќе значи постоење на безусловни „еднакви шанси и можности за сите“.

Социјалното вклучување како процес на интеграција на поединците во општеството станува неодминлив сегмент од збирот на поврзани концепти кои се дел од јавните политики во државата и кои постојано се доградуваат и се усовршуваат. Социјалната вклученост и активните мерки кои ги продуцира ја јакнат врската помеѓу поединецот и општеството и го унапредуваат општествениот развој и кохезија.

Принципот на партиципативност и транспарентност беше составен дел во обезбедување на суштината за градење стратегија, по спроведен широк консултативен процес со преку 100-тина здруженија на граѓани и социјални партнери кои третираат најразлични прашања од областа на социјалното вклучување, со што истите ја покажаа својата присутност и круцијална улога во целокупните општествените процеси. Како резултат на воспоставениот партнерски однос помеѓу линиските министерства, локалните самоуправи, здруженија на граѓани и социјалните партнери, рамноправно учествуваат во креирањето на политиката, со што сите заеднички свесно се носат со одговорноста за активно мобилизирање при имплементација на истите политики.

Инкорпорирањето на сите вредни сугестии кои ги продуцирале вклучените актери биле значајна алатка која овозможи искуството и придонесот да бидат дел од иднината која заеднички се гради, со голема надеж дека со конкретните предвидени акции се допира до оние граѓани кои живеат на маргините на општеството.

Постигнат е широк консензус меѓу парламентарните групи во Собранието на Република Македонија, со што концентрираното внимание овозможило Националната стратегија да добие посебна димензија, а со усвојувањето на овој документ од страна на Владата на Република Македонија евидентно постои солидна платформа за почеток на ЈИМ процесот во Република Македонија, кој е еден од есенцијалните предизвици

пред кој е исправена земјата низ призмата за нејзино поскорешно евроатлантско интегрирање и учество во Отворениот метод на координација.

Во согласност со предвидените процедури за подготвување на македонската држава и општество за процесот на евроинтеграција, неопходно е да се донесат повеќе стратегиски документи за разни области на општественото живеење. Во овие рамки спаѓа и обврската за подготовка и донесување Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост.³⁴ Барањето решенија за вклучување на социјално исклучените поединци, групи или заедници е поврзано со процес на градење конструктивен пристап во општествени рамки и прифаќање стратегиска ориентација за различни решенија и потреби кои постојано се изразуваат.

Во градењето на оваа стратегија се земени предвид повеќе постојни документи, закони, стратегии, планови, анализи, информации и други извори кои даваат слика за досегашните процеси и решенија во оваа област. Се согледуваат и се предлагаат можни решенија кои значат унапредување на положбата и социјално вклучување на лицата кои по разни основи ги немаат можностите кои системски се обезбедуваат.

Изградбата на современ концепт на однесување кон социјално исклучените лица бара оформување **нов социјален модел**, кој во прв план ја става личноста, персоналитетот, а не причината за исклученоста, припадноста (етничка или друга), дијагнозата, инвалидитетот или која било друга основа за социјална исклученост на граѓанинот. Тоа претпоставува оформување средина и опкружување кое ги прифаќа сите луѓе и им дава подеднакви шанси и можности да ги изразат своите потенцијали, знаења, способности и вештини. За социјално најранливите групи и заедници, како ромската, земени се предвид документите и стратегиите кои се донесени за решавање на специфичните проблеми со кои се среќаваат и истите се комплементарни и се зајакнуваат со мерките и одредбите од оваа Стратегија.

Предложениот текст е сублимиран и скратен во делот на состојбите во одделните области, кои пошироко се анализирани и претставени во проширената верзија на стратегијата, додека мерките се концентрирани во целина и континуитет. Нивното деталзирање претпоставува претходно прифаќање на предложените стратегиски цели и потоа оформување акциони планови со рокови и носители за секоја одделна мерка.

Со Стратегијата Република Македонија се приближуваме кон остварување на државните аспирации за евроатлантска интеграција, односно се движиме кон исполнување на предусловите за започнување на процесот за потпишување на Заедничкиот меморандум за инклузија (*Joint Memoranda on Social Inclusion*), како и исполнување на Милениумските развојни цели.

³⁴ Под социјална исклученост се подразбира повеќедимензионален и сложен процес кој влијае на ослабувањето на врските на поединецот и заедницата.

Државна аспирација за европска интеграција се зголемена можност на пазарот на трудот за нови работни места и справување со сиромаштијата на национално и локално ниво.

Обезбедување секое дете кое започнува со основно образование да е подготвено и способно да учи и да извлече максимални придобивки од годините поминати во образовниот процес

Намалување или сведување на нула бројката на деца кои го напуштаат образовниот процес предвреме или се слабооспособени за се справат со животот и работата кога за тоа ќе дојде време.

Зголемување на учеството во општеството и подготвеност и барање за доживотно оспособување, отстранување на пречките за учество во општеството со кои поединци се соочуваат, вклучувајќи нарушено здравје, недостаток на самоверба, слаби услови за домување и несакани зависимости, елиминирање на дискриминација и нерамноправност поради пол, раса, вероисповед или инвалидност, намалување на нерамноправно дистрибуирана здравствена заштита, обезбедување квалитетни услови за домување за секого, намалување и отстранување на разлики помеѓу заедниците во општеството и оспособување на ранливите и обесправени заедници за подобро функционирање и стекнување на знаење и услови за тоа, поддржување и охрабрување на приватниот сектор за нивниот придонес за добросостојбата на ранливите заедници, промоција и поддршка на култура на активно граѓанство (добро владеење) во кое ќе биде овозможено: самостоен и самоодржлив развој, учество во цивилниот живот и активности во општеството и грижа за ранливите заедници

Во Стратегијата за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост идеја е дека секој граѓанин на Република Македонија има можност и пристап до ресурсите и услугите кои го прават неговиот живот поздрав, посреќен и попродуктивен, што е од примарна важност за секое јако семејство и секоја група во сите можни традиционални и нови форми на добро владеење.

Кога семејствата и групите функционираат добро, тоа значи дека во општеството постојат институции и процеси кои генерираат здраво живеење, безбедност, креативност, доверба и чувство на припаѓање. Семејствата и општеството кои водат грижа и кои се доверливи се најдобра заштита против можна социјална исклученост. Социјалната исклученост се зголемува за некои групи и места кои се соочени со повеќекратни проблеми со максимална комплексност.

Се појавува и се концентрира во специјални моменти во животниот век кога луѓето се соочуваат со промена на нивната животна улога или статус, промена на животните очекувања и одговорности (критични транзициски моменти).

Поддршката на социјални иновативни промени е интегрално поврзана со економскиот развој, па оттука, продуктивноста е одговорност на секого. Поединци и

групи може да придонесат со нивното локално познавање и способности, посветеност, енергија и визија за општествена промена на подобро. Владата, приватниот сектор и услужните организации може да придонесат со нивното професионално знаење и толку многу потребни ресурси (материјални и финансиски).

Доброто владеење може да оствари промена на подобро. Луѓето чувствуваат дека се социјално исклучени кога мислат дека во нивното општество не постојат механизми кои овозможуваат да се слушне нивниот глас за работи кои ги засегаат нив лично.

Основните принципи на Стратегијата за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост на Република Македонија се базираат на:

Интегралност – „мултидимензионален проблем бара мултидимензионално решение“;

Превенција – „подобро да се спречи од колку да се лечи“;

Разбирање за тоа „што е можно“;

Вклученост – „посветеност“ подразбира заеднички напори на централната и локалната власт, јавни установи, бизнис-заедница и релевантни здруженија на граѓани во идентификувањето на содржината и развој на специфични политики, програми и проекти;

Охрабрување – за успешно заедничко справување со општествени проблеми, неопходно е да власта ги охрабрува сите општествени фактори и креира култура на „самопомош“ (*self-help*) кај поединци и групи.

Стратегијата е оформена според области и подрачјата во кои се согледуваат сиромаштијата и социјалната исклученост. Во **првиот и вториот дел** е вовед и посветеност на Стратегијата, како и принципите по кои истата се остварува. Во **третиот дел** се претставени предлози на мерки, активности и политики кои водат кон социјална инклузија и намалување на сиромаштијата, поделени по подрачја. Во **четвртиот дел** е претставено спроведувањето на стратегијата, додека пак во **петтиот дел** се дадени претпоставките и можните ризици. Во **шестиот и седмиот дел** се дадени препорачаните следни чекори и главните заклучоци.

За секое од дефинираните подрачја се потенцира потребата за изградба на современ концепт на однесување кон социјално исклучените лица и оформување нов социјален модел, кој во прв план ги става личноста, персоналитетот, а не причината за исклученоста, припадноста, дијагнозата, инвалидитетот или која било друга основа за социјална исклученост на граѓанинот.

Со прецизирање на опфатот на мерките, врз основа на дефинирани критериуми и операционализирани акции, се определува начинот на водење на политиката на социјална вклученост и прилагодување кон потребите и барањата на граѓаните. За таа цел Владата донесе Оперативен план на мерки и активности по рокови и носители во кои се динамизира остварувањето на Стратегијата.

Забележано е дека посоодветно е доколку политиката на социјална вклученост се застапува преку мерки и можности за поуниверзален пристап до социјалните услуги и придобивки отколку да се фокусира само на одделни целни ранливи групи. Со тоа политиката на социјална вклученост би била оформена врз основа на потребата и можноста на секој граѓанин кој би се нашол во состојба на ризик и социјална исклученост. За одделни ранливи групи за кои се донесени посебни документи и мерки (на пример за Декадата за Ромите), истите се активни и кореспондентни со предложените мерки и активности содржани во оваа Стратегија.

Владата на Република Македонија во 2010 година ја донесе Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија за периодот 2010 - 2020 година.

Со донесувањето на Националната стратегија и примената на мерките и активностите се согледани промени и се изградени одделни нови политики и влијанија. Согледана е потребата од ревидирање на Националната стратегија, и тоа за периодот до 2020 година. Самата ревизија тргнува од потребата да се сконцентрира вниманието кон неопходните промени во одделните области од значење за менување на процесите, односно за зајакнување на влијанијата во насока на намалување на сиромаштијата и на социјалната исклученост.

Самото определување на политиката на социјално вклучување тргнува од национално дефинираните цели и потреби, како и да се следи и да се сообрази со меѓународните индикатори и индикаторите на ЕУ за мерење на социјалната исклученост.

Во градењето на Националната стратегија се применува принципот на партиципативност и транспарентност, што беше составен дел во обезбедување на суштината за предлозите на истата. Изготвувањето е спроведено на широк консултативен процес со учество на многубројни надлежни органи и институции, како и здруженија на граѓани и социјални партнери кои третираат најразлични прашања од областа на социјалното вклучување. Со ваква присутност и влијание е остварено оформувањето на стратегиските потреби и нивното усогласување на општествените процеси. Со своето учество на претставници на ресорните министерства, органи, организации и институции, како и локалните самоуправи, здруженија на граѓани и социјалните партнери, рамноправно се креираа стратегијата и политиката, што е мошне важен показател за активно мобилизирање на ресурсите и нивно вклучување

при имплементација на мерките и активностите предвидени со Националната стратегија.

Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија за периодот 2010 - 2020 година (ревидирана) е резултат на стратегискиот процес кој се остварува во согласност со Програмата на Владата на Република Македонија.

Ревизијата е направена во функција на усогласување на приоритетите и целите од Националната стратегија со Стратегијата за развој на Европската Унија за раст и развој до 2020 во делот на брз, одржлив и инклузивен раст. Приоритетите кои се определени во Стратегијата за развој на Европската Унија за 2020 соодветно се вградени во ревидираната Национална стратегија за намалување на сиромаштија и социјалната исклученост 2010 -2020, со цел да се забрзаат процесите на социјалната кохезија и да се влијае на напорите кои се прават за остварување полноправно членство на Република Македонија во Европската Унија.

Градењето нов модел за решавање на проблемите кои ја предизвикуваат социјалната исклученост на граѓанинот претпоставува оформување на средина и опкружување кое ги прифаќа сите луѓе и им дава подеднакви шанси и можности да ги изразат своите потенцијали, знаења, способности и вештини. За социјално најранливите групи и заедници, како ромската, земени се предвид документите и стратегиите кои се донесени за решавање на специфичните проблеми со кои се среќаваат и истите се комплементарни и се зајакнуваат со мерките и со одредбите од оваа Стратегија. Од друга страна, Националната стратегија е повеќесекторска стратегија со програмски карактер и поради тоа е неопходен поширок консултативен процес во фазите на нејзината ревизија.

Со Националната стратегија се обликуваат политиките кои треба да доведат до остварување на целите предвидени во Стратегијата на Европската Унија за раст и развој до 2020 година, што базира на државните аспирации за евроатлански интеграции. Исполнување на предусловите за започнување на процесот за усогласување на искуствата од добрите практики и политики од европските земји, како и за достигнување на Милениумските развојни цели се остварува.

Сите овие постапки, активности и мерки создаваат основа и можности за обликување на Заедничкиот меморандум за социјална инклузија помеѓу Република Македонија и Европската Унија во согласност со предвидените процедури. Се остварува усогласувањена Национална стратегија со Стратегијата на Европската Унија за раст и развој до 2020 година.

Поради финансиската и економската криза во 2008 и од 2009 година, како и поради потребата од дефинирање на стратегиска рамка за развојот во периодот од 2010 до 2020 година, Европската комисија подготви документ: „Европа 2020: стратегија за паметен, одржлив и инклузивен раст“, што беше усвоен на Европскиот самит од

17.6.2010 година. Во Стратегијата на сеопфатен начин се прикажани најважните елементи кои треба да овозможат совладување на кризата и остварување раст и развој во државите членки на ЕУ во следниот период.

Стратегијата на Европската Унија за раст и развој до 2020 година (во натамошниот текст Стратегија ЕУ 2020) има цел да обезбеди успешно излегување од економската и финансиската криза на Европа и да обезбеди одржлива иднина за граѓаните, со обезбедување нови работни места и подобри услови за живот.

Се поставуваат прашањата која е релевантноста на Стратегија ЕУ 2020 за земјите кандидати за членство во ЕУ и зошто е потребно усогласување на одделните политики со Стратегија. Имено, во самата Стратегија експлицитно се нагласува важноста на истата за земјите кандидати и државите од соседството на ЕУ, кои имаат значителен потенцијал, како патоказ за забрзување и компатибилност на процесот на реформи во идните земји членки. Се истакнува дека Стратегијата Европа 2020 не е релевантна само во рамките на ЕУ. Таа исто така нуди значителен потенцијал за земјите кандидати и за нашите соседи и им помага да ги забрзаат своите реформи. Проширувањето на просторот на кој се применуваат правилата на ЕУ ќе создаде нови можности.

При подлабока анализа на искажаните цели во Стратегијата ЕУ 2020, ќе се согледа дека формулираните приоритети истовремено кореспондираат или се совпаѓаат со развојните приоритети на Република Македонија. Макроекономската стабилност, јакнењето и развојот на инфраструктурата, подобрувањето на образованието, зголемувањето на инвестиции за развој, одделно за животната средина, намалувањето на сиромаштијата и социјалната обесправеност, справувањето со корупцијата и организираниот криминал, оформувањето на ефикасно судство и други специфички кои јасно се изразени кореспондираат со барањата на споменатата Стратегија. Со проширување на принципите на Стратегијата и правилата на ЕУ, се создаваат нови можности за економско јакнење и за излегување од кризата.

Стратегијата ЕУ 2020 е фокусирана на три меѓусебно поврзани приоритети, и тоа:

- 1. Паметен раст** – остварување развој на економијата базирана на знаење и иновации (научно-технолошки истражувања и развој, иновации, образование и дигитално општество);
- 2. Одржлив раст** – кој се остварува преку поттикнување на конкурентноста и производството кое поефикасно се однесува кон ресурсите, пожелена економија;
- 3. Инклузивен раст** – обврска за подобра партиципација на пазарот на труд, економија со висок степен на вработеност, борба против сиромаштијата и социјална кохезија. Главна стратемиска цел е намалување на сиромаштија и социјална исклученост во Република Македонија преку подобро користење

и зајакнување на расположливи човечки ресурси, подобрување на услови за живот, за работа и на општествени услови за сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард, поквалитетно живеење и развој на механизми за социјално вклучување на ранливи категории на граѓани во локалниот контекст.

Целта на Националната стратегија е намалувањето на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија преку подобро користење на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на условите за живот, за работа и на општествените услови на сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард и поквалитетно живеење.

Целите на Стратегијата се оформуваат и се остваруваат преку: механизми, мерки и активности. Преку согледаните состојби, кои се претставени претходно, а земајќи ги предвид потребите кај разни категории на социјално ранливи, сиромашни и исклучени лица и групи, се проектираат можните правци на социјални промени. Со институционално согледување на можностите за социјално вклучување; обликување на нов пристап или модел за социјална инклузија и за оформување разни форми на поддршка, како концепт кој овозможува создавање подобри услови за ефективно и ефикасно ангажирање на граѓаните, се претставени можностите и мерките за намалување на сиромаштијата и за зголемување на вклученоста на социјално исклучените лица.

За остварување на главна стратегиска цел за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија забележана е потреба од подобро користење на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на условите за живот, за работа и на општествените услови на сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард и поквалитетно живеење. Стратегиска целнамаалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија се постигнува преку мерки и активност во следните подрачја:

1. Вработување и јакнење на претприемаштвото;
2. Прилагодување на образованието со пазарот на трудот;
3. Социјална и детска заштита, изградба на нов социјален модел;
4. Унапредување на здравствената заштита и долготрајна нега;
5. Транспорт, комуникации и домување;
6. Активирање и зајакнување на локалните власти;
7. Поддршка на ранливите групи.

Подрачје 1. Вработување и јакнење на претприемаштвото

Подобрувањето на вработеноста зависи од спроведување сеопфатна макроекономска политика, како и од позасилен економски раст и инвестиции. Во постресисиската фаза, состојбите со вработеноста може да се подобрат и преку преземање одредени мерки во делот на институционалното, административното и законското раководење на политиките за вработување. Тоа во дел е направено со донесувањето на Законот за вработувањето и осигурување во случај на невработеност (пречистен текст, „Службен весник на РМ“ бр.112/2014), со што се направени измени во делот на лица кои активно бараат работа и лица кои се водат во евиденцијата на невработени, со што реално се искажува бројот на невработените лица.

Планирано е намалување на долготрајна невработеност, зголемен пристап за вработување, особено за млади, зголемена родова рамноправност при вработување, креирање еднакви можности при вработување за лица со посебни потреби и постари лица 55-64 години, исполнување на уставното начело за правична застапеност при вработување, зајакнување на претприемаштвото, ангажирање социјално необезбедени лица во земјоделскиот сектор и формализирање на неформалната економија.

Подрачје 2. Прилагодување на образованието со пазарот на трудот

Образовниот систем во Македонија е доброразвиен, со исклучок на нискиот опфат на деца во предучилишните установи. Инклузијата на деца со попреченост има одреден напредок, но сèуште постојат значајни потешкотии во пристапот до редовното образование. Новата Сеопфатна стратегија за образование 2018-2025³⁵ опфаќа мерки за унапредување на инклузивното образование.

Законската регулатива на Република Македонија нуди добра основа за подобрување на социјалната инклузија преку образованието. Се спроведуваат многубројни процеси кои овозможуваат градење стратегии и воспоставување механизми за користење на образованието во насока на европските интеграциски процеси. Дел од тие може да сепрепознаат во препораките кои следуваат, за веќе започнатите заложби на општеството кон подобрување на неговата инклузивност, во насока на исполнување на обврските од Стратегијата на ЕУ 2020. Донесени се многубројни мерки, проекти, стратегии, направена е промена на законските прописи, концепции и имплементација на конкретни мерки (бесплатни учебници, превоз, сместување и обезбедување стипендии за ранлива група на ученици), работи за подобрување на социјалната кохезија и социјалната инклузија. Донесени се Стратегија за развој на образованието, Стратегија за образование на возрасни, Концепција за основно образование, Концепција за стручно образование, Концепција за занимања, Концепција за постсредно образование, стратегија „Чекори кон интегрирано

³⁵ Сеопфатна стратегија за образование, 2018 – 2025 г., Министерство за образование и наука

образование“, Прирачник за спречување и заштита од дискриминација, како и вградување одредби од меѓународни конвенции и договори во домашното законодавство.

Координираните макроекономски политики треба да ја зачуваат тековната стабилна средина, но истовремено и да овозможат поголема динамика во економијата, базирана на знаења според барањата од Стратегијата на ЕУ 2020 и обликување инклузивен пазар на труд. Инвестициона активност базирана на користење домашни ресурси и образована и оспособена работна сила е неопходност за воспоставувањето динамичен економски раст.

Планирано е да се работи на обезбедување целосен опфат на учениците во основното образование и во средното образование, да се подигне нивото на писменост и образование на населението, да се овозможи образование за ранливите групи, и образовниот систем да се прилагоди на потребите на пазарот на трудот, да се зајакнат пазарните потенцијали за ангажирање работоспособно население на сите нивоа.

Резултати кои се поставени во Националната стратегија се: сите ученици од соодветна возраст да се запишани во основно училиште и да го завршат основното образование,

Очекуван резултат е наставните програми (курикулумите) и учебниците да се прилагодени на потребите на децата со посебни образовни потреби, унапредена работа на наставниците со деца со посебни образовни потреби, подобрен пристап на сите деца до образование, сите деца да се запишат во средно образование и да го завршат, намален процент на неписмено население, зголемен број на лица со завршено високо образование. Средното образование да е поврзано со пазарот на трудот, со што би се зголемил бројот на места за вработување на ранливи групи, инклузивен пазар на трудот, непријавена работна сила и подобрена положба на жената на пазарот на трудот.

Подрачје 3. Социјална и детска заштита, изградба на нов социјален модел

Целите и политиките во однос на социјалната заштита се сметаат за едени од најважните приоритети на Владата на Република Македонија. Мерките вклучени во системот на социјална заштита имаат елементи на: превенција, вонинституционална и институционална заштита и видови парична помош од социјална заштита. Политиките и определбите на Владата кои се имплементираат се утврдени во многубројни стратески документи, како и оперативни програми за тековните години, со кои се постигнуваат промени во согласност со европските определби. Значајно место имаат меѓународните документи, конвенциите и препораките, меѓу кои се: Стратегијата за социјална кохезија на Европскиот комитет за социјална кохезија, Милениумските развојни цели на ОН во делот на првата развојна цел: намалување на сиромаштијата и други препораки врз основа на кои се врши постапно приближување кон законодавството на ЕУ.

Планирано е преземање мерки за остварување: заштита на најсиромашните граѓани, обезбедување пристап кон институционални и вонинституционални форми на заштита, со што ќе се зајакне системот на социјална заштита, заштита на деца од семејства кои се социјално исклучени и деца во ризик, заштита на деца кои злоупотребуваат дроги и други психотропни супстанции и прекурзори, унапредување на социјалната заштита, запознавање на децата со Конвенција за правата на децата и обезбедување мерки за социјално обесправените со оформување одржлив социјален модел, со обезбедена социјална сигурност и одржливи програми и политики кои овозможуваат социјална инклузија.

Подрачје 4. Унапредување на здравствената заштита и долготрајна нега

Здравствената грижа се обезбедува преку јавна мрежа на здравствени центри и регионални болници. Пристапот до примарни здравствени објекти е 90,2%. Здравствените статистички показатели (како што се стапките на смртност кај децата, смртност од хронични болести, животен век) покажуваат тренд на подобрување.

Определбите кои се утврдени во Здравствената стратегија на Република Македонија до 2020 година ги одредуваат мерките и активностите за зајакнување на здравствениот систем. Другите стратегиски документи содржат краткорочни и среднорочни активности коишто треба да се применат за да се почувствува влијанието на тие мерки врз здравјето на населението. Од донесувањето на Националната стратегија остварени се значителни промени во системот со донесување на Законот за здравствена заштита („Службен весник на РМ“ бр. 43/2012) во областите на правата на пациентите, здравственото осигурување.

Планирано е да се унапреди пристапот до квалитетот на здравствената заштита за социјално исклучените групи, како и пристапот до квалитетни услуги за долготрајна нега на социјално ранливите и исклучени групи, во согласност со стандардите и со практиките на ЕУ.

Резултати кои се очекуваат да постигнат се: остварување на правата на пациентите, елиминирање на нееднаквост во здравствена заштита, унапредување на квалитетот на здравствена заштита (инвестиции во простор, опрема, кадар), соодветна здравствена заштита на ранливи групи на населението, унапредување на пристапот до здравствено осигурување, еднаков пристап до услуги за долготрајна нега, подобрени инфраструктурни услови, зголемен пристап до услуги за долготрајна нега, зајакнување на вонинституционални форми на долготрајна нега.

Подрачје 5. Транспорт, комуникација и домување

Самата социјалната исклученост во областа на транспортот на дел од популацијата се рефлектира повеќедимензионално: просторно, временски, финансиски

и персонално, како лична/физиолошка или психолошка неможност или страв од користење одредено транспортно средство. Три големи социјални категории можат да се сметаат за социјално исклучени во транспортот: сиромашните, лицата со посебни потреби и лицата кои живеат во оддалечени региони. Пристапноста и мобилноста, исто така, се застапени во Националната транспортна стратегија на Република Македонија 2018-2030 и мерките од таму се кореспондентни и применливи во оваа област, и тоа:

- да се осигура економска одржливост во развојот, управувањето и одржувањето на транспортните системи;
- да се подобри безбедноста во сообраќајот;
- да се развие мултимодалниот транспорт;
- да се подобри одржливоста на животната средина;
- изградба на инфраструктура во согласност со европските стандарди како дел од единствениот транспортен систем во регионот.

Со обезбедување транспорт истовремено се зголемува квалитет на услуги за социјално исклучени лица.

Резултати кои се очекуваат се: унапредување на квалитетот и квантитетот на јавните транспортни услуги за социјално исклучените групи во транспорт, унапреден пристап до транспортни системи, унапредено компјутерско посредување, унапредено користење потенцијали на компјутерски посредувани комуникации, намалени супстандардни услови на домување, намалена пренаселеност во домот, сузбивање просторна сегрегација на етнички или други заедници, намален ризик од загуба на станарски статус и спроведување Стратегија за домување.

Согласно Законот за домување ("Службен весник на РМ" бр.99/2009, бр.57/2010, бр.36/2011, бр.54/2011, бр.13/2012, бр.55/2013, бр.163/2013, бр.42/2014, бр.199/2014, бр.146/2015 и бр.31/2016), и согласно утврдената политика со Стратегијата за домување на Република Македонија, Регулаторната комисија за домување се основа заради обезбедување на долгорочен, стандардизиран и хармоничен развој на домувањето, согласно со современите стандарди за квалитетен живот, заштита на животната средина и природата, обезбедување и заштита на конкурентен пазар на станови врз начелата на објективност, транспарентност и недискриминиран.

Подрачје 6. Активирање и зајакнување на локалните власти

На одржаните работилници во декември 2012 година за услугите во социјалната заштита оценето е дека постои сериозен недостаток од систематско и координирано дејствување од страна на локалните чинители, кои би требало да работат во насока на подобрување на состојбите на најранливите групи на граѓани.

Согледана е потребата од оформување одделение (или сектор) за социјална заштита во општините и вработување стручно лице коешто ќе работи исклучиво во областа на социјалната заштита. Повремените активности во оваа област сега најчесто ги спроведува лице вработено во одделение за јавни дејности или локален економски развој.

На локално ниво потребно е да се изгради механизам за консултација и учество на ранливите и сиромашни групи граѓани. Општините треба да имаат предвидено буџетска ставка за доделување еднократна парична помош на семејства во ризик и посебно утврдени критериуми.

Општините треба да имаат изготвено програми за социјална заштита со претходна анализа на состојбите и соодветна буџетска алокација. Општините и останатите локални актери потребно е да се вклучени во имплементација на овие програми и постоечките акциски планови за социјална инклузија на лицата во локален контекст.

Потребно е да се работи на активацијата и зајакнувањето на локалните власти со: оформување на потребната инфраструктура, како и за определување на областите кои се во надлежност на општината за непосредно спроведување на Националната стратегија.

Очекувани резултати се: институционално оформување на единиците на локалната самоуправа во функција на градење капацитети за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост, кадровско оформување локална самоуправа, градење стратегии за намалување на сиромаштија на локално ниво, помагање на ранливи групи за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост од локалната самоуправа и државата, добра координација на државните со локалните власти, оформување буџетска алокација за намалување на сиромаштија и социјална исклученост.

Планирано е институциите на локално ниво да се доближат до ранливите групи на граѓани и да ги перципираат истите како свои клиенти, на кои треба да им се помогне. Планирано е да се работи на зголемување на информирање на граѓаните за прописите со коишто може да им се помогне за излез од состојбите на ризик. Планирано е да се работи на поголема сензибилизација и едукација на вработените во институциите на локално ниво за потребите на лица во ризик и како да им се излезе во пресрет за нивно решавање.

Подрачје 7. Поддршка на ранливи групи

Според согледувањата кои се направени, покрај универзалноста на концептот на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 до 2020 во ревидираната Национална стратегија, потребно е да се

согледаат и одделните специфики на ранливите групи. Тоа е неопходно, како заради истакнување на специфичните потреби на одделните ранливи групи и потребата за давање поддршка на истите така и во однос на усогласување со Стратегијата ЕУ 2020, со што мерките се доближуваат непосредно до корисниците или до социјално исклучените лица.

Особено ранливи категории на граѓани кои се согледуваат во рамките на оваа Стратегија се: Роми, одделни малцинства, невработени лица, лица со посебни потреби, стари и изнемоштени лица, деца во ризик, жени жртви на семејно насилство, корисници на дрога и психотропни супстанции, бездомни лица, млади лица, самохрани родители, хронично болни лица и лица со малигни заболувања и жртви на трговија со луѓе и проституција.

Во согласност со утврдените мерки, активности и препораки за наведените области, како надлежни министерства и органи, односно институции за имплементација на мерките и активностите предложени во Стратегијата за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост се: Министерството за труд и социјална политика, Министерството за здравство, Министерството за образование и наука, Министерството за економија, Министерството за транспорт и врски, Министерството за финансии, Министерството за локална самоуправа, Министерството за информатичко општество и администрација, Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, Министерството за правда - Управа за водење на матичните книги, Секретаријатот за спроведување на Рамковниот договор, Секретаријатот за европски прашања, Агенцијата за млади и спорт, Државниот завод за статистика, Агенцијата за вработување, Агенцијата за поддршка на претприемништвото и единиците на локалната самоуправа.

Сите министерства, органи и организации планирано е да подготват Оперативен план на мерки и активности за спроведување на Националната стратегија, со цел за непосредно дефинирање на носителите на задачите, обврските и активностите, по одделни рокови (на краток, среден и долг рок).

Националниот координативен механизам за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија има задача да обезбедува административна, финансиска и техничка поддршка на спроведување на Националната стратегија.

Улогата на општините и координација и синхронизација на мерките

Спроведувањето на Стратегијата е поврзано со координирана и целосна соработка меѓу Владата, министерствата и институциите во системот, како и соработката на државните институции и локалната власт, како и здруженија на граѓани. Потребно е да се обезбеди поголема партиципација на локалната власт во спроведувањето на мерките, особено за ранливите групи.

Особено е важна партиципацијата на здруженија на граѓани во делот на изразување на одделните интереси на поединци и групи кои се во ризик или пак се соочуваат со појави на социјална исклученост. Со активноста на локалните координативни тела за социјални прашања планирано е да се постигне усогласеност во градењето на ставовите на единиците на локалната самоуправа, центрите за вработување, центрите за социјална работа и здруженијата на граѓани и други организации. Нивната ангажираност во фазата на обликување на оваа Стратегија беше присутна, а се укажува и на потребата на нивно непосредно ангажирање и во фазата на имплементација на Националната стратегија.

Надлежните министерства во своите годишни акциски планови треба одделно да ги предвидат фискалните импликации за реализирање на активностите за тековната година, а во рамки на вкупните фискални трошоци потребни за спроведување на оваа Стратегија.

Следењето на спроведувањето на Стратегијата е особено клучен процес кој треба да се базира на годишни акциски планови за реализирање. Со разработени конкретни мерки и активности за постигнување на предвидените цели и насоки дадени во Стратегијата и со дополнително определени индикатори може да се следи напредокот во нејзиното спроведување. Индикатори се дадени во прилог на Стратегијата.

Владата на Република Македонија континуирано треба да расправа по годишни извештаи за спроведување на Стратегијата за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 - 2020 и да донесува заклучоци, мерки и активности со предлози за измени и дополнувања за поефикасно спроведување на определбите и на мерките од истата.

2. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА СПРЕЧУВАЊЕ И ЗАШТИТА ОД СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО (2008-2011)

Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство 2008 - 2011 е изготвена од страна на работна група номинирана од Националното координативно тело за следење и оценка на имплементацијата на Националната стратегија за заштита од семејно насилство 2008-2011 (НКТ). Работната група е составена од претставници од релевантните национални институции, здруженија на граѓани и меѓународни организации. Подготовката на Стратегијата се темели на партиципативност и партнерство, што треба да резултира во обврзување при реализација на сите релевантни чинители кои се вклучени во имплементацијата на активностите за спречување и заштита од семејно насилство на национално ниво.

Стратегијата е изготвена според искуствата и научените лекции во имплементацијата на активностите на Националната стратегија за заштита од семејно насилство 2008 - 2011, при што важен дел има прегледот на спроведените истражувања во земјата кои опфаќаат семејно насилство. Важен придонес има „Национално истражување за семејно насилство“ спроведено од БРИМА - Скопје во 2012 година, со поддршка на УНДП, во рамките на Заедничката програма на организациите на ОН: „Зајакнување на националните капацитети за спречување на семејното насилство“ и националното истражување „Преваленца на злоупотребата на стари лица“, кое го спроведе Институтот за социолошки и политичко правни истражувања - Скопје во 2011 година, со поддршка на Светската здравствена организација.

Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство претставува основен стратегиски документ кој има за цел утврдување на стратегиските насоки и приоритети за сузбивање и спречување на овој вид на насилство и утврдување на одговорните носители за нивно спроведување.

Стратегијата е изработена од страна на Министерството за труд и социјална политика, Министерството за внатрешни работи, Министерството за правда, Министерството за здравство, Министерството за образование и наука, Бирото за развој на образование. Стратегијата е изработена на иницијатива и со поддршка на Здружението ЕСЕ, како и со учество на сите останати значајни актери во земјата, владини организации и здруженија на граѓани, меѓународни организации, клучни актери и партнери на Владата на Република Македонија, со што е овозможен широк консензус за нејзините основни постулати, кој гарантира и нејзино успешно имплементирање.

Со Стратегијата се планира воспоставување сеопфатен и ефикасен систем за заштита и превенција од семејно насилство, обезбедување услови за успешна и континуирана реализација на Стратегијата за заштита од семејно насилство од страна

на сите релевантни актери (владини и здруженија на граѓани) и одржливост на постигнатите резултати.

Во градењето на Стратегијата се поаѓа од основните вредности за почит кон луѓето, преземање одговорност за мерките и резултатите, градење квалитетни меѓучовечки односи преку транспарентност и отвореност за сугестии, а истовремено имајќи ја предвид подготвеноста за следење на состојбата, како и преземање потребни мерки преку анализа на реалните можности, детектирање на проблемите, креирање решенија, препознавање на недостатоците и потребите, предностите и ризиците, сите релевантни чинители преземаат целосна одговорност при имплементација на Стратегијата.

Еден од водечките принципи е ефикасноста, која се остварува со: почитување и заштита на човековите права во согласност со Уставот на Република Македонија, законите и меѓународните конвенции и планови за акција. Планирано е да се спроведува еднаква заштита за сите без оглед на полот, возраста, националната припадност, етничкото и општественото потекло.

Планирано е унапредување на меѓусекторската и меѓуминистерската соработка и унапредување и одржливост на системот за заштита преку зајакнување на ресурсите за заштита на жртвите на семејно насилство.

Ефикасност на системот на заштита се остварува со одржливост на системот на заштита без оглед на политичките и друг вид на општествени промени. Се укажува на потреба од континуирана работа на подобрување на заштита со преземање мерки и активности, кои значат намалување и елиминирање одредени фактори кои имаат негативно влијание врз семејното живеење со успешност, усогласување на целите, приоритетите и мерките во системот на заштитата, доследност, транспарентност и промоција за подигнување на заштитата и помошта на семејството изложено на семејно насилство.

Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство се однесува на целокупното население на Република Македонија без оглед на полот, возраста, религиозната или политичката припадност. Со подобрувањето на квалитетот на животот и благосостојбата во државата, треба да овозможи намалување на сите ризици кои би можеле да придонесат за појава на семејно насилство.

Како можни ризици кои може да предизвикаат пролонгирање на спроведувањето на активностите планирани со Стратегијата се: недоволна координираност на релевантните чинители, непоткрепеност на активностите со соодветни финансиски буџети и непочитување на временската рамка предвидена за спроведување активности.

Насилството во семејството вклучува употреба на сила, закана и заплашување, како и емоционално и сексуално злоупотребување. Истото не треба да се гледа како

„приватна семејна работа“, туку како општествен проблем, што подразбира потреба од вклучување на сите релевантни чинители.

Националната стратегија за заштита од семејно насилство има за цел намалување на појавата на семејно насилство и подобрување на квалитетот на заштита со системски мерки во областите/домените на превенција, интервенција, едукација, следење и меѓусекторска координација, заради ефективно и ефикасно делување за справување со семејното насилство со обезбедување единствен став и пристап.

Клучни актери и партнери во имплементирањето на активностите планирани со Стратегијата на Владата на Република Македонија за промовирање и унапредување на сите форми на заштита од семејното насилство се здруженија на граѓани. Воспоставувањето соработка и координирањето на активностите на надлежните институции на централно и локално ниво се остваруваат во согласност со протокол за постапување на институциите од страна на интерресорска група, како и координативно тело.

Планирањето и спроведувањето превентивни активности од областа на семејно насилство преку воспитно-образовниот процес се спроведуваат со анализа на наставните содржини, планови и програми, како и изготвување препораки до надлежните институции за измена на содржините во согласност со Конвенцијата за правата на децата и изготвување план за нивна примена.

Планирано е да се зголемат безбедноста и заштитата од насилство во воспитно-образовните институции во врска со насилството врз децата во училиштата, како и активности кои се насочени кон усвојување на препораките и нивно вградување во акциски план за детска заштита во училиштата на ниво на целата територија на Република Македонија.

Планирани се променети/сензитивизирани наставни содржини во образовниот процес кои се однесуваат на вредносните матрици во однос на родовите прашања во наставните програми во основните и средните училишта за вредносните матрици за уредување на односите во бракот и семејството. Особено значајно е формирање експертско тело составено од стручни организации, институти и истражувачки центри, во соработка со Бирото за развој на образованието, за изготвување соодветни наставни содржини за правата на децата и семејството. Една од активностите е усвојување на предложените измени и дополнување во наставната програма за основно и средно образование, во однос на родовите прашања

Застапеноста на семејното насилство врз децата и застапеноста на насилството кај средношколската младина се согледуваат со спроведување истражување за застапеноста на семејното насилство врз децата, како и спроведување истражување за застапеноста на насилството кај средношколската младина, како и дистрибуирање и

промовирање на резултатите од истражувањето за застапеноста на насилството во училиштата.

Планирана е поголема информираност на младите (основни, средни училишта, студентската младина, како и децата кои не посетуваат училиште) за препознавање на насилството во односите родители - деца, меѓу децата и меѓупартнерското насилство.

Активностите кои се предвидени се однесуваат на изработка на образовна програма за подигнување на свеста кај учениците во основните и средните училишта за облиците на насилство и нивно навремено препознавање. Дел од активностите се однесуваат на организација и реализација на обуки за оспособување на наставници ментори. Планирано е инкорпорирање содржини за превенција од секаков вид на насилство во годишните програми за работа на училиштата и пошироко во заедницата, како и во програмите за работа на советите на родители во основните и средните училишта. Планирани се подготовка и дистрибуција на информативни материјали и видеоспотови со учество на младите.

Планирано е зголемување на информираноста на постојниот наставен кадар за препознавање на семејното насилство со изработката на програма за обука. Спроведувањето обука за обучувачи и спроведувањето на обуката во рамките на основните училишта се дел од активностите во зголемувањето на информираноста на постојниот кадар за препознавање на семејното насилство.

Планирано е вклучување содржини за препознавање на семејното насилство и постоечкиот систем на заштита на наставничките факултети кои придонесуваат за препознавање на семејното насилство и постоечкиот систем на заштита на наставничките факултети.

Планирана е едукација на професионални структури во Министерството за внатрешни работи со зголемена информираност на полициските службеници и иницирање пријави за кривичните дела кои изрично го регулираат семејното насилство.

Исто така, планирано е изготвување прирачник за постапување во случаи на семејно насилство, со фокус на законските битија на кривичните дела/ квалификациските облици на семејното насилство и надлежности во врска со спроведувањето на привремените мерки за заштита.

Се истакнува потреба од зголемување на сензибилизираност, знаења и вештини на професионалните структури (јавните обвинители и судиите) за извршени акти на семејно насилство, како и во делот на казнената политика.

Планирана е едукација на судии и јавни обвинители, за семејно насилство со фокус на кривичните дела убиство и убиство на миг, телесна повреда и тешка телесна повреда.

Планирано е зголемување на знаења и вештини на стручните работници за начинот на постапување во случаи на семејно насилство. Кога станува збор за сторителите на семејното насилство, потребно е постоење на обучени професионалци кои би работеле со сторителите на семејно насилство. Во таа насока, дел од активностите се насочени кон спроведување обука за реализатори на програма за работа со сторители.

Со цел подобрување на системот за заштита на жртвите на семејно насилство, особено насилство кај стари лица, здравствените професионалци треба да се обучени за рано откривање на знаци на насилство и соодветен третман во рамки на примарната, секундарната и терцијарната здравствена заштита за превенција, откривање, задолжителност за пријавување и третман на жртвите на семејно насилство. Посебно внимание е посветено и на воведување наставни содржини за семејното насилство и постоечкиот систем за заштита на Медицинскиот факултет и придружните високи школи.

Светската здравствена организација насилството над старите лица го дефинира како поединечен или повторувачки чин или недостаток на соодветно постапување, кое се случува во кој било однос на очекувања и доверба, а кој самиот по себе предизвикува штета, болка, непријатност кај старите лица.

Насилството кон старите лица во рамките на семејството претставува специфична форма на семејно насилство. Насилството над старите лица во рамките на семејството може да биде дефинирано со помош на посебните видови семејно насилство, со помош на физичкото насилство, психичкото насилство, сексуалното насилство и економското насилство. Така, според ова, насилство спрема старите лица претставува извршувањето на кој било од овие видови на семејно насилство од страна на некое лице во рамките на семејството.

Насилството над старите лица има за цел и се состои во овозможувањето контрола врз лицата, негово телесно повредување, економска зависност, сексуално повредување, во зависност од начините на извршување на насилството, како и од последиците кои конкретно настануваат за старите лица.

Сево ова укажува на потреба од изработување сеопфатна студија за застапеноста на семејното насилство кај старите лица, како и подигање на свесноста за присуството и негативните ефекти од семејното насилство кај старите лица

Се планира унапредување на подзаконска рамка во однос на системот за заштита со подготвени и усвоени нормативи и стандарди за работа на советувалишта за жртви на семејно насилство, како и програми за стручна работа и стандарди за работа на советувалишта за сторители на семејно насилство (Закон за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, („Службен весник на Република Македонија“ бр. 138/14). Стандардизација на работа на центрите за социјална работа во делот на

системот за процена на потребите на жртвата, начин на спроведување на мерките за заштита и привремените мерки за заштита, како и стандардизирање и лиценцирање на граѓанските организации за вршење услуги.

Во 2015 година се донесени 5 подзаконските акти од страна на надлежните институции, и тоа: 2 - Министерството за труд и социјална политика 2 - Министерството за внатрешни работи и 1 - Министерството за здравство. Со овие подзаконски акти се утврдува начинот на спроведување и следење на мерките за заштита од семејно насилство, процената на ризикот за животот и телесниот интегритет на жртвата и ризикот од повторување на насилството.

Донесен е Протокол за меѓусебната соработка на надлежните институции и здруженија за заштита и спречување од семејното насилство („Службен весник на РМ“ бр. 143 од 24.8.2015 година) со механизми на постапување на сите релевантни институции во случаи на семејно насилство чија цел е да ги утврди условите за целокупна работа на надлежните тела за унапредување на заштитата и помошта на жртвите на семејно насилство. Претставнички од Националната мрежа учествуваа во работната група за подготовка на текстот на овој Протокол

Еден од предвидените резултати во Националната стратегија за заштита од семејно насилство 2008 - 2011 беше потребата да се работи на социо-економска реинтеграција на жртвите на семејно насилство (посебно маргинализирани групи). Предвидените активности одат во насока на нивно вклучување во програми за преквалификација и доквалификација за жртвите на семејното насилство, како и вклучување во програмата за условни парични трансфери за жртви на семејно насилство и нивните деца. Дополнително, потребен е систем за задолжително вработување на невработените жртви на семејно насилство, при што најмалку 50% од предвидените субвенционирани места за невработени жени, беа наменети за жртвите на семејното насилство.

Потребна е работа на унапредување на организациската поставеност на центрите за социјална работа за ефикасно постапување во случаи на семејно насилство, како и реорганизирање на работењето на центрите за социјална работа, соодветно на наодите од анализата. За воспоставување координација на владиниот и граѓанскиот сектор во насока на обезбедување услуги на жртвите на семејното насилство, се забележува потреба од процена на постоечки и потребни ресурси и капацитети од владиниот и граѓанскиот сектор, и тоа: капацитетот на центрите за дневно и привремено згрижување жртви на семејно насилство врз основа на технички капацитети и број на стручни лица.

Со стратегијата се предвидува подигање на нивото на информираност на општата популација за услугите кои се обезбедуваат во системот на заштита и граѓанско правниот систем. Информираност на општата популација се остварува со подготовка и дистрибуција на печатени материјали за информирање на општата јавност за

законските решенија, како медиумски кампањи со посебен фокус на мерките за заштита и привремените мерки за заштита во согласност со Законот за семејството.

Една од целите во Стратегијата е да се работи на унапредување на граѓанско-правниот систем на заштита и подобрување на постапувањето на релевантните институции во однос на привремените мерки за заштита. Оттука и потребата за изготвување и почитување на интерна постапка (протокол) за начинот на постапување на центрите за социјална работа, како и здравствените установи во случаи на семејно насилство. Понатаму било предвидено да се изготви и да започне со изготвување и спроведување на Програмата за имплементирање на привремената мерка за заштита - задолжително лекување на насилникот (Закон за семејството, „Службен весник на РМ“ бр. 80/1992, 9/1996, 38/2004, 33/2006, 84/2008, 67/2010, 156/2010, 39/2012, 44/2012, 38/2014, 115/2014, 104/2015 и 150/2015) и идентификување на институции за превенција и третман на насилство.

Утврдена е и потребата од подготовка на Правилник за брза постапка (со временска рамка, финансиска реализација и начин на исплата) во однос на вештачење за привремената мерка за заштита - задолжително лекување за сторителите на семејно насилство, како и идентификување на овластени институции/тимови за вештачење во однос на привремената мерка за заштита - задолжително лекување за сторителите на семејно насилство, во согласност со подготвениот Правилник за брза постапка.

Зголемување на ефикасноста во спроведувањето на привремените мерки за заштита со примената на Правилникот за начинот на спроведување мерки за заштита и привремени мерки за заштита се дел од активностите кои се преземаат за зголемена ефикасност во спроведувањето на привремените мерки за заштита. Истакната е потреба од спроведување мониторинг и евалуација на спроведувањето на мерките за заштита и привремените мерки за заштита, како и изготвување инструменти за спроведување мониторинг и евалуација на спроведувањето на мерките на заштита и привремените мерки за заштита.

Работа на унапредување на казнено-правниот систем на заштита со подобрена законска/подзаконска рамка, заради обезбедување соодветна кривично-правна заштита на жртвата, санкционирање и ресоцијализација на насилникот. Формалниот почеток на кој било стадиум на кривичната постапка не значи и заштита на жртвата на семејно насилство од ново насилство и загрозување.

Македонското казнено право оперира со поим оштетен од кривично дело, „оштетен е секое лице жртва на кривично дело кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на неговите основни слободи и права како последица на сторено кривично дело“ (чл. 139 од Законот за кривичната постапка). Терминот жртва за прв пат се воведува со Законот за изменување и дополнување на Кривичниот законик („Службен весник на Република Македонија“ бр. 7/2008), при што „под жртва на

кривично дело се подразбира секое лице кое претрпело штета, вклучувајќи физичка или ментална повреда, емотивно страдање, материјална загуба или друга повреда или загрозување на неговите основни слободи и права како последица на сторено кривично дело.“

Истата дефиниција на жртва е прифатена и во одредбите на Законот за измени и дополнувања на Законот за кривичната постапка („Службен весник на Република Македонија“ бр. 83/2008).

Со претходно спроведување анализа на постојните законски решенија и подготвување предлог-измени и дополнување и усвојување на Кривичниот законик („Службен весник на РМ“ бр. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015 и 97/2017) направени се измени и дополнувања на Кривичниот законик во делот на обезбедување систем за задолжително посетување на програма за работа со насилници, како дел од системот на алтернативни мерки за заштита и дополнување на Законот за кривичната постапка во согласност со заклучоците од спроведената анализа.

Се забележува потреба од зголемување на информираноста на општата популација за законското регулирање на семејното насилство, посебно на психолошкото и сексуалното насилство, како и информираност за заштитата која се обезбедува во рамките на кривично-правниот систем за заштита. Оттука, потребно е спроведување активности за подготовка и дисеминирање на информативно-едукативни материјали (лифлети, брошури итн.), кои ќе ги содржат најважните членови од Законот, како и организирање информативно-едукативни работилници и трибини за запознавање со сите видови на семејно насилство и со заштитата која се обезбедува во рамките на кривично-правниот систем за заштита.

Утврдување на начинот на постапување на полициските службеници во спроведување на Привремените мерки за заштита. Потребни се активности за прибирање податоци за начинот на постапување по Привремените мерки за заштита во регионални центри и подготовка на анализа. Понатаму, треба да се спроведе мониторирање врз активностите и спроведувањето на контрола, како и увид во предметите за постапување по Привремените мерки за заштита. Процесот треба да се заокружи со организирање средби за дискутирање на утврдените недостатоци и инкорпорирање позитивни практики од страна на Координативното тело за спроведување на Програмата на Министерство за внатрешни работи и Секторот за аналитика.

Утврдување на состојбата во однос на казнената политика за сторителите на семејното насилство, како и времетраењето на постапката на ниво на обвинителство и поединечни судови за прибирањето податоци од сите основни јавни обвинителства и

основни судови врз основа на изготвен прашалник. Оваа активност има за цел да се утврди состојбата во однос на казнената политика за сторителите на семејното насилство, како и времетраењето на постапката на ниво на обвинителство и поединечните судови.

Прибраните податоци треба да се презентираат во годишен извештај за времетраењето на постапката, вклучувајќи и мислење во однос на казнената политика за предметната година.

Се работи на воспоставување систем за евиденција и известување за случаите на семејно насилство од страна на сите релевантни институции.

Во согласност со Правилникот за начинот на водење и содржина на евиденцијата за корисниците на правата од социјална заштита и документацијата за стручната работа („Службен весник на Република Македонија“ бр. 171/11), неминовно е обезбедување техничка опрема во согласност со потребите на системот на евиденција и упатство за начинот на водење на посебна евиденција за случаите на семејно насилство во судовите, при изрекување на привремените мерки за заштита и одлучување по кривични предмети од доменот на семејното насилство, како и активности во насока на подготовка на упатство за начинот на водење на посебна евиденција за случаите на семејно насилство во основните обвинителства. Затоа се потребни измени и дополнувања во Законот за евиденции со цел создавање законска обврска за Министерството за здравство за воспоставување систем на посебна евиденција на случаите на семејно насилство во здравствените установи.

Работа на систем за задолжително и континуирано известување и следење на состојбите на семејно насилство во секој од ресорите од страна на: центрите за социјална работа, полицијата, здравствените установи, основните граѓански и кривични судови и основните обвинителства.

За ефективно и координирано спроведување на Стратегијата од страна на сите релевантни институции на национално ниво со вклучување на претставници од сите релевантни министерства, институции и граѓански организации, формирано е координативно тело за спроведување на Стратегијата на ниво на поединечни министерства со определен мандат, методологија на работа, динамика на одржување на редовните работни средби и показателите за успех.

Во 2015 година Владата усвои Протокол за меѓусебна соработка на надлежните институции и здруженија за заштита и спречување од семејно насилството („Службен весник на РМ“ бр. 143/2015). Овој Протокол цели кон воспоставување ефективна заедничка соработка на надлежните институции и организации во обезбедување итна и ефикасна поддршка и заштита на лицата жртви на семејно насилство, превенција од идно насилство и процесуирање на сторителите на семејно насилство. Протоколот како подзаконски акт утврдува процедури за: известување и пренасочување на случаи на

семејно насилство, споделување информации и заедничко преземање мерки за унапредување и спречување на семејното насилство. Кога се работи за деца жртви на семејно насилство, Протоколот предвидува посебни мерки: (1) Во случаи кога деца се жртви на семејно насилство, социјалниот работник треба да ја извести полицијата без оглед на тоа дали постои согласност на родителот или старателот; (2) Задолжително присуство на полициски службеник од надлежната организациска единица за криминалистички работи кога на местото каде се случило семејното насилство се присутни деца; (3) Доколку е изречена привремена мерка за заштита – забрана за приближување, полицискиот службеник непосредно контактира со предучилишната установа/училиштето; (4) Доколку здравствениот работник по земената анамнеза и извршениот преглед се сомнева дека постои семејно насилство веднаш за тоа треба да го извести центарот за социјална работа; (5) Соработка помеѓу институциите во областа на воспитно-образовниот процес. (6) Дополнителни правилници кои произлегуваат од Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, а утврдуваат одредби за заштита на деца жртви на семејно насилство се: - Правилник за начинот на спроведувањето и следењето на мерките за заштита на жртвата на семејно насилство преземени од Центарот за социјална работа и за начинот на следење на изречените привремени мерки за заштита („Службен весник на РМакедонија“ бр. 17/2015); - Правилник за начинот на извршувањето на изречената привремена мерка за заштита – задолжително посетување советувалиште за сторители на семејно насилство („Службен весник на РМ“ бр. 17/2015); - Правилник за начинот на извршување на изречените привремени мерки за заштита на жртвата на семејно насилство и членовите на нејзиното семејство („Службен весник на Р Македонија“ бр. 28/2015).

3. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА ИЗЕДНАЧУВАЊЕ НА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ИНВАЛИДНОСТ 2010-2018 ГОДИНА (ревидирана)

Стратегијата претставува план на многубројни активности што произлегуваат од начелата на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност донесена од Обединетите нации на 13 декември 2006 година која ги регулира правата и потребите на лицата со инвалидност, како и учеството на главните учесници во реализацијата, како што се надлежните министерства, институциите и здруженијата на граѓани.

Покрај Конвенцијата, како основа на Стратегијата, се земени и други домашни и меѓународни документи кои ги регулираат правата на лицата со инвалидност.

Така, според Уставот на Република Македонија, во член 54 став 3 стои: „Ограничувањето на слободите и правата не може да биде дискриминаторско по основа на пол, раса, боја на кожа, вера, национално или социјално потекло, имотна или општествена положба“. Граѓаните пред Уставот и законот се еднакви.

Владата на Република Македонија има формирано Национално координативно тело за еднакви права на лицата со инвалидност во Република Македонија во кое партиципираат претставници од националните инвалидски организации, од министерствата и од институциите надлежни за оваа област.

Со Националната стратегија се предвидува поддршка на Националниот совет на инвалидските организации на Македонија, организациите на лицата со инвалидност, нивна партиципација во донесување одлуки по прашањата за лицата со инвалидност.

Соработката со Националниот совет на инвалидските организации на Македонија и други организации преку воспоставениот партнерски однос со Владата на Република Македонија придонесува Стратегијата да биде поблиска до потребите на корисниците и исполнување на едно од златните правила на лицата со инвалидност „Ништо за нас, без нас“ и истиот да биде во мобилна функција за интеграција на овие лица во општествените текови.

Општ преглед на состојбите на лицата со инвалидност во Република Македонија

Република Македонија поминува низ долг процес на транзиција. Ефектот на транзиционата рецесија и социјално стресниот процес на транзиција најсериозно се

одразува на маргинализираните групи, како што се лицата со инвалидност од различно етничко потекло кои се меѓу најранливите.

Образованието на децата со посебни образовни потреби во Република Македонија е регулирано со Законот за основното образование („Службен весник на Република Македонија“ бр. 103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016, 67/2017 и 64/2018); Закон за средното образование („Службен весник на Република Македонија“ бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016 и 127/2016); Законот за високото образование („Службен весник на Република Македонија“ бр. 35/2008; 103/2008; 26/2009; 83/2009; 99/2009; 115/2010; 17/2011; 51/2011; 123/2012; 15/2013; 24/2013 и 41/2014); Одлуки на Уставниот суд на Република Македонија, У. бр. 80/2008 од 3 декември 2008 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 162/2008, и У. бр. 98/2011 од 3 април 2013 година, објавена во „Службен весник на Република Македонија“ бр. 57/2013; Законот за образование на возрасните („Службен весник на Република Македонија“ бр.07/2008) и Законот за ученичкиот и студентскиот стандард („Службен весник на Република Македонија“ бр.37/1998 и 40/2003) и Законот за ученичкиот стандард („Службен весник на Република Македонија“ бр.52/2005).

Воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби е интегрален дел на единствениот образовен системи се планира врз идентични или многу слични определби и генерални принципи. На образованието влијаат општопознатите фактори, релевантни за секое образование (општествените, политичките, економските, културните), но и различните идеологии од што произлегуваат различни концепции и модели.

Демократските правци во светот мошне позитивно се рефлектираат и врз оваа област, што е воочливо преку многубројните заложби како штосе: рамноправност, интеграција, модернизација, перманентност на образованието и друго. Преземени се следните активности: нормативно е регулиран флексибилен систем на воспитание и образование; создадена е мрежа на установи што ги задоволува постојните потреби; утврден е систем на финансирање; обезбеден е задолжителен тимски преглед од соодветни стручни комисии засекое дете пред упатување во соодветна институција.

Според Стратегијата, исто така, наставните планови и програми содржат специфичности во воспитно-образовниот процес, со што не се доведуваат во прашање општите образовни цели. Актуелната концепциска поставеност на воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби глобално може да се презентира како: крајната цел на воспитанието и образованието на децата и

младинците со посебни образовни потреби е иста или слична на оние од „редовната популација“.

Воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби се организирани во посебни установи и училишта, посебни паралелки при редовните училишта, како и во „редовните класови“, заедно со врсници. Задолжителноста на основното воспитание и образование се однесува и на децата и младинците со посебни образовни потреби, освен за оние со умерени и тешки пречки во психичкиот развој за кои, исто така, е организиран воспитно-образовен процес, програмиран и адаптиран на нивните индивидуални можности и потреби. Наставните планови и програми се адаптирани (модифицирани, редуцирани, растоварени), во различна мера, во согласност со видот и со степенот на попреченоста.

Се воочува законската и стручната заложба што е помасовно овие ученици да се образоваат на местото на живеење, што значи условите да се доближат до нив, а не тие до условите, во случаи кога тоа е можно. Децата со посебни образовни потреби ги имаат истите права на образование како и другите, во согласност со своите интелектуални и други можности, амбиции и интереси.

Нормативна поставеност на воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби е добра основа за негово понатамошно доградување и усовршување.

При споредба со образовната политика за овие ученици со развиените земји, може да се констатира дека, во глобала, многу нормативни решенија се идентични или многу блиски со оние кај нас.

Постојат разлики во степенот и квалитетот на нормативното оживотворување, што се должи на економското и културното ниво, традицијата, предрасудите, како и низа други фактори.

При изготвување на насоките за унапредување на Концепцијата, како појдовни основи се третираат, искуството на развиените земји во светот, најновите научни сознанија, како и резолуциите на меѓународните тела и организации (УНЕСКО, ООН).

Од анализата на споменатите извори, а врз основа на општоприфатените принципи, може да се проектираат концепциските рамки на воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби во нашата земја, притоа имајќи ги во вид светските трендови и евроинтеграциските процеси, како:

1. *Законодавна интегрираност*, односно непостоење на паралелни закони што ќе го регулираат воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби.

2. *Интеграција на децата и младинците со посебни образовни потреби во сите сфери на општественото живеење, односно надминување секаков вид сегрегација, секаде каде што е тоа можно.*

Предноста на интеграција е што децата и младинците со посебни образовни потреби не се изолирани од своите врстници, имаат можност да се доживеат како дел од одделението и колективот и училиштето се насочува кон создавање услови за најфлексибилен однос кон сите ученици, а особено кон оние кои имаат специфични воспитно-образовни потреби.

Самата инклузија се заснова на принципот на индивидуализација во програмирањето, пристапот во самиот процес на реализација, со што се обезбедува најоптимален развој во сите сфери за секоја индивидуа. Со инклузија не се обезбедува само физичко сместување на децата и младинците со посебни образовни потреби во редовното училиште, туку и вклучување во работата и животот на училиштето, што се постигнува со обезбедување низа претпоставки.

Се работи на развој на адекватни служби што обезбедуваат тимски приод при разрешувањето на проблемите во редовното училиште, вклучување дефектолог во училиштето, како и обезбедување на специфичните потреби, во согласност со тешкотиите со кои се соочува ученикот: соодветна опрема, посебно адаптиран простор, општи и посебни наставни средства, наставниците во редовните училишта имаат стекнат основни неопходни знаења за препознавање на тие деца и младинци и оспособени се да им дадат соодветна помош во рамките на училиштето во соработка со другите стручњаци од тимот, дефектологот во училиштето, како и стручњаци од релевантни установи и институции. Во случај да не се обезбедат потребни услови, ќе се доведе до нивна алиенизација и стигматизација.

3. Денес во светот се среќаваат најразлични облици на надминување на сегрегационите облици на воспитание и образование на децата и младинците со посебни образовни потреби. Во Република Македонија процесот на инклузија на учениците со посебни образовни потреби се заснова на позитивните светски искуства адаптирани на нашиот национален контекст. Се потенцира општата заложба „*образование за сите*“, што значи примена на фундаменталното право на образование.

Се признава правото на соодветно образование во согласност со можностите на децата и младинците без оглед на степенот на нивна попреченост или специјална потреба, од различен вид и степен.

Се забележува потребата од организирање соодветни модели на организирано специјално учење во функција на социјализацијата, напротив, тоа е општествена обврска, а нивно неприкосновено природно право.

4. Темелните интенции за кои сè погласно и сè поаргументирано се зборува е опфатот на децата со развојни проблеми и посебни образовни потреби *со ран третман* и предучилишно воспитание и образование.
5. Раната интервенција (третман) го овозможува максималното развивање и користење на биопсихосоцијалните потенцијали во функција на компензирање на изгубениот орган (способност), во период од животот кога може пресудно да се влијае. Процесите на компензација не се насочени на премостување на тешкотиите што се јавуваат како последица на недостатокот, односно супструктурата кај некои лица може да развие толку силен компензаторски механизам, така што станува импулс и обезбедува развој.
6. Со *интердисциплинарен или трансдисциплинарен* приод се согледува сложеноста на феноменот. Трансдисциплинарниот приод во дефектологијата има не само содржинско значење, туку тој станува и значајно методолошко начело, што произлегува од единственото правилно сфаќање на човекот воопшто. Се обезбедува потребната рамнотежа во одмерувањето на видот и степенот на помошта во различни етапи од животот на децата, младинците и лицата со посебни образовни потреби, без ризик од пренагласување на некоја од нив.

Економските движења и состојби сериозно го погодуваат развојниот свет, овој приод има поексплицитна примена во решавањето на посебните потреби на децата и младинците со посебни потреби (средства, кадар, финансии), што бара интерсекторска координација и евалуации на секој сегмент на образованието.

Видови попречености во развојот на децата и младинците за кои се организира посебно образование

Во Република Македонија во Законот за основното образование и во Законот за средното образование се оперира со терминот ученици со посебни потреби кои се вклучени во посебното образование, а тоа се деца и младинци со оштетен вид, оштетен слух, деца со телесен инвалидитет, пречки во психичкиот развој, проблеми во поведението, деца и младинци со аутизам, како и деца и младинци со комбинирани пречки (мултихендикеп).

1. Деца и млади со оштетен вид

Главна специфичност на развојот на *децата и младинците со оштетен вид* особено со оние со тотално слепило е тешкото пореметување на визуелните и просторни претстави, ограниченост во движењето, до беспомошност во просторот.

Сите останати способности кај слепото дете можат правилно да функционираат. Говорот функционира и врз него заснованото комуницирање претставува основно средство за комуникација кај слепите деца.

2. Деца и младинци со оштетен слух

Дете со оштетен слух е во поголема мера изолирано од општественото живеење, од социјалното искуство, отколку слепото лице. Обучувањето на децата со оштетен слух се заснова на читање говор од уста, т.е. врз способноста на децата да ја забележуваат и да ја разбираат визуелната сликана говорот.

3. Деца и младинци со телесен инвалидитет

Телесноинвалидните деца и младинци се оние коишто најмалку имаат потреба од некој вид на специфично образование. Тешкотиите се од физичка природа (не можат да одат во училиште, да пишуваат и да работат). Кај нив потенцијална опасност претставува можноста да се изгуби психичката рамнотежа како последица на посебниот социјално-психолошки статус. Основна задача на воспитанието е да ги спречи појавите на таквите чувства како што е: инфериорност, самосожалување итн., што многу негативно би влијаело врз нивната социјализација.

4. Деца и младинци со пречки во психичкиот развој

Воспитанието и образованието на овие деца и младинци создава најмногу проблеми затоа што од етиолошки аспект тие претставуваат мошне хетероген категорија. Кај дел од нив е оштетен централниот нервен систем, најголем дел наследуваат скроман интелектуален потенцијал (хередитарен фактор), но заедничка им е скромната можност за компензација и крајно ограничениот когнитивен развој.

5. Деца и младинци со аутизам

Децата со аутизам имаат квалитативни оштетувања на планот на вербалната и невербалната комуникација. Овие имаат проблем во сферата на воспоставувањето на социјалната комуникација и соработка со потесното окружување и пошироко. Нивните активности се малубројни и сферите на интерес се многу ограничени.

6. Деца и младинци со комбинирани пречки (мултихендикеп)

Овие деца и младинци имаат многу поголеми тешкотии, што е природно, ако се има во вид повеќекратното оштетување, како, на пример, вид, слух, говор и други оштетувања. Дете со повеќекратни сериозни оштетувања може да има високи постигања на едукативен план, доколку интелектуално и ментално е супериорно и

доколку соодветно и рано се започне неговото воспитување, рехабилитација и образование.

Воспитанието и образованието на децата и младинците со посебни образовни потреби речиси во целост ја следат шемата на редовното образование: посебно предучилишно воспитание и образование; посебно основно образование; посебно средно стручно образование.

I. Посебно предучилишно воспитание и образование

Во рамките на предучилишното образование, во рамките на посебните основни училишта и посебните паралелки при редовните училишта постојат подготвителни одделенија за деца со попреченост.

Не може да се каже дека образованието и воспитанието на децата и младинците со посебни образовни потреби во целост се поставени на таква основа, што би можеле со максимален можен ефект да ги остваруваат своите цели и задачи. Сè повеќе доаѓа до израз тенденцијата за отстранување на забележаните слабости и недостатоци, а особено: изолираноста и автономизацијата, непотребното издвојување на дел од оваа популација од редовната и засиленото стигматизирање на специјалните установи, со организацијата, сместувањето и слично и пренагласеноста на „специјалните“ и на сегрегативните мерки. Се забележува недоволна вклучување на родителите и семејството во процесот на воспитанието, образованието на своите деца.

Во сферата на вработувањето на лицата со инвалидност во изминатиот период, со Законот за вработување на инвалидни лица („Службен весник на РМ“ бр.44/00, 16/04,62/05, 113/05, 29/07, 88/08, 161/08 и 99/09), се уредија посебните услови за вработување и работење на инвалидни лица: кога самостојно вршат дејност како трговец поединец, кога се вработени кај работодавец или имаат својство на работодавец, во државната администрација, единиците на локалната самоуправа, јавните претпријатија, установите, агенциите и фондовите и други државни институции, како и условите за основање и погодностите за работење на трговското друштво за вработување на инвалидни лица - заштитно друштво.

Со Законот, исто така, се овозможуваат низа мерки за подобрување на условите за вработување и работење на инвалидно лице, како што е доделување неповратни средства за вработување на неопределено време на невработено инвалидно лице, адаптација на работното место на кое работи инвалидното лице доколку таа е потребна и набавка на опрема.

Во согласност со Законот за социјалната заштита („Службен весник на РМ“ бр.79/09), право на паричен надоместок за помош и нега од друго лице има лице над 26-годишна возраст, со умерени, тешки и длабоки пречки во менталниот развој, лице со

потешка и најтешка телесна попреченост, потполно слепо лице, како и лице со трајни промени во здравствената состојба, на кое му е неопходна помош и нега од друго лице затоа што не може само да ги задоволува основните животни потреби, доколку ова право не може да го оствари врз основа на други прописи. Правото на надоместок на плата за скратено работно време поради нега на дете со телесни или ментални пречки во развојот и со најтешки облици на хронични заболувања, утврдено со Законот за работните односи („Службен весник на РМ“ бр. 62/05,106/08, 161/08 и 130/09), се остварува во центрите за социјална работа. Правото се остварува од страна на родителите на детето со телесни или ментални пречки во развојот и со најтешки облици на хронични заболувања (доколку родителот е во работен однос).

Во август 2009 година, на предлог на Министерството за труд и социјална политика, беше донесен Законот за употреба на знаковниот јазик („Службен весник на РМ“ бр.105/09). Со донесувањето на овој Закон, односно со признавањето на знаковниот јазик како природно средство за комуникација меѓу глувите лица и други физички и правни лица кои имаат потреба од комуникација, се овозможува социјална инклузија на граѓаните на Република Македонија со потполно оштетен слух или тешко наглуви, со тоа што во најголем дел овие лица да се ослободат од светот на тишината. Со Законот се настојува да се исполнат обврските од Препораката 1598 од 2003 година за заштита на знаковниот јазик во државите членки на Советот на Европа и Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност на ООН. Министерството за труд и социјална политика, односно Владата на РМ, донесе Стратегија за деинституционализација во системот на социјалната заштита (2008-2018).

Во соработка со здруженија на граѓани во процесот на деинституционализацијата, отворени се и функционираат станбени единици за самостојно живеење со поддршка на лица со интелектуална попреченост во кои се сместени лица од ЈУ Специјалниот завод - Демир Капија. Во Република Македонија функционираат дневни центри за деца со умерена и тешка интелектуална попреченост.

Во член 11 од Законот за градење („Службен весник на РМ“ бр. 130/09) е утврдено дека градба за јавни и деловни намени и градби со намена домување во станбени згради, како и градби со станбено-деловна намена мора да биде проектирана и изградена така што лицата со инвалидност ќе им се овозможи непречен пристап, движење, престој и работа до и во градбата. Начинот на обезбедување на непречен пристап, движење, престој и работа на лицата со инвалидност до и во градбата ги пропишува министерот за транспорт и врски. Овој Правилник стапува во сила по неговото објавување во „Службен весник на Република Македонија“. Во рамките на популацијата со инвалидност во Република Македонија има лица со инвалидност кои се соочуваат со специфични пречки или доживуваат двојна дискриминација (пример, жените и девојките со инвалидност, лицата со инвалидност кои имаат потреба од поголема поддршка, деца и младинци сопосебни образовни потреби, стари лица со инвалидност и лица со инвалидност од малцинските групи имаат поголем ризик за

исклучување и општо имаат пониски нивоа на учество во општеството, отколку другите лица со инвалидност).

Причини за ревидирање на постоечката Стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност

На 24 декември 2001 година Владата на Република Македонија усвои Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со хендикеп во Република Македонија („Службен весник на РМ“ бр.101/01) која се засноваше врз темелно согледување, анализирање и укажување на потребата од донесување соодветни одлуки од Владата на Република Македонија за заштита, образование, рехабилитација, оспособување и вработување на инвалидните лица, и тоа за превентивата, раната детекција, раната дијагностика и раниот третман; предучилишното воспитание, основното образование, средното образование и високото образование за сите оние што е можно; оспособувањето и вработувањето, семејниот, општествениот и културно-забавниот живот; и обезбедување услови (во семејства, центри за полудневно и целодневно згрижување, како и стационарно згрижување во установи со мали капацитети и во станови за живеење на мали групи на инвалидни лица) за сите оние инвалидни лица од потежок степен кои имаат потреба од таква помош.

Стратегијата ги пренесува целите на Владата на Република Македонија и насоките од меѓународните документи и позитивните законски прописи кои се однесуваат направата на лицата со инвалидност и се во однос на унапредување на човековите права, недискриминација, еднакви можности, како и заложбата за целосно учество на лицата со инвалидност во подготовката и во спроведувањето на оваа работна рамка за изедначување на правата и можностите на лицата со инвалидност.

Ревидираната Национална стратегија е насочена кон обезбедување сеопфатна работна рамка која е и флексибилна и прилагодлива со цел да ги обезбеди правата и да ги задоволи потребите на лицата со инвалидност, да послужи како мапа за креаторите на политики, да им овозможи да дизајнираат, прилагодуваат, рефокусираат и да имплементираат соодветни планови, програми и иновативни проекти.

Сево ова укажува на заложбите на Владата на Република Македонија за почитување на човековите права и зацврстување на општество без дискриминација, придобивките од развојот на овој план низ ратификување на повеќе меѓународни документи кои недвосмислено ја определуваат припадноста на Република Македонија во кругот на демократските држави, се изготви Стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност во Република Македонија, која е надградба на веќе постојниот документ Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со хендикеп во Република Македонија.

Самата Стратегија се повикува на: Конвенцијата на ООН за правата на лицата со инвалидност, Стандардните правила за изедначување на можностите на лицата со инвалидност, Универзалната декларација за човековите права, Конвенцијата за правата на детето, Меѓународната конвенција за заштита на правата на сите работници, мигранти и нивните семејства³⁶, Конвенцијата за елиминирање на сите форми на дискриминација врз жените, Декларацијата за правата на лицата со инвалидност, Декларацијата за правата на лицата со интелектуална попреченост, Декларацијата за социјален прогрес и развој, Принципите на заштита на лицата со ментално заболување и за подобрување и заштита на менталното здравје и други акти на Обединетите нации, Спогодбите и препораките прифатени од Интернационалното работничко движење, од образовно-научни и културни организации на ООН, Светската декларација за образование на сите луѓе, актите на Светската здравствена организација, Детскиот фонд на ООН, Светската програма на активности задекадата на хендикепираните лица (1983-1992 година), Европската конвенција за човекови права, Европската социјална повелба и ревидираната Европска социјална повелба, Акцискиот план на Советот на Европа за промовирање на правата и потполно учество во општеството на лицата со инвалидност, подобрување на квалитетот на животот на лицата со инвалидност во Европа 2006-2015 година.

Термините употребени во ревидираната Национална стратегија го имаат следново значење:

- **Инвалидност** – Во преамбулата на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, инвалидноста произлегува од интеракцијата на лицата со инвалидност, со пречки во опкружувањето и пречки коишто се рефлектираат во ставовите на општеството, а ги отежнуваат ефикасноста и потполноста на учеството на лицата со инвалидност во системот.
- **Лица со инвалидност** – Во член 1 став 2 од Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, под поимот лица со инвалидност се сметаат оние лица со долготрајни физички, ментални интелектуални или сетилни нарушувања, кои во интеракција со различни пречки може да ја спречат нивната целосна и ефикасна застапеност во општеството на еднаква основа како и другите.
- **Медицински пристап (модел) на инвалидноста** - е индивидуален проблем, директно поврзан со болест, повреда или некое друго оштетување на здравјето што условува неопходност од медицинска помош и нега која ја даваат професионалци. Основниот начин на решавање на овој проблем според овој модел е лекување, рехабилитација и адаптација на личноста на постојната состојба, при што согледувањата на природата на инвалидноста

³⁶ Усвоена од Генералното собрание, Резолуција 45/158 од 18 декември 1990

се однесуваат исклучиво на поединецот, неговите физички, сензорни и интелектуални оштетувања.

- **Социјалниот пристап (модел) на инвалидност** претпоставува дека системските пречки, негативните ставови, сфаќања и исклучивоста од страна на општеството се детерминирачките фактори кои определуваат кој е лице со инвалидност, а кој не е во општеството. Овој модел признава дека додека некои луѓе имаат физички, сензорни, интелектуални или психички различности кои понекогаш предизвикуваат индивидуално ограничување или попреченост, истите немораат да водат до инвалидност, освен доколку општеството не успее да преземе соодветна грижа и да ги вклучи луѓето без разлика на нивната индивидуална различност.
- Моделот не негира дека некои индивидуални различности водат до ограничување или попреченост, но тие не смеат да бидат причина поединци или група на луѓе да бидат исклучени.
- **Систем на оценка на специфични потреби** –опфаќа: Наод и мислење со оценка на специфичните потреби на лицата со инвалидност и Мислење и оценка за статусот на инвалидноста - вид и степен на инвалидноста, ограничување кое е во функција на признавање на правата на овие лица од областа на вработувањето, во согласност со Законот за вработување на инвалидни лица.
- **Достапност** –во согласност со Правилото 5 од Стандардните правила на ООН за изедначување на можностите на лицата со инвалидност, Општите начела од Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност (член 3) и Самостојната одредба од Конвенцијата (член 9) се обврска на државите да ги преземат сите мерки за отстранување на физичките бариери, но истовремено и развој на стандарди и насоки кои треба да обезбедат достапност во сите сфери на општеството, земајќи ги предвид социјалните, комуникациските и интелектуалните димензии на достапност.

Стратегиска цел на овој документ е унапредување на положбата на лицата со инвалидност до позиција на рамноправни граѓани кои ги уживаат сите права и одговорности. Предвидува поддршка на организациите на лицата со инвалидност, нивна партиципација во донесување одлуки по прашањата за лицата со инвалидност. Од Владата на Република Македонија формирано е Национално координативно тело за еднакви права на лицата со инвалидност во Република Македонија во кое партиципираат претставници на националните инвалидски организации, министерствата и институции надлежни за оваа област. Улогата на Националното координативно тело е во согласност со Правилото број 17 од Стандардните правила за изедначување на можностите на лицата со инвалидност и членот 33 став (1) од Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност.

Задача на Стратегијата е спроведувањена акциските планови за реализација на Стратегијата на годишно ниво. Акциските планови треба да содржат дефинирани цели, мерки активности кои ќе придонесат за социјалното вклучување и преку пристапот кој е основан на база на човечки права за лицата со инвалидност да влијаат на подобрување на нивната положба и да ги дефинираат одговорностите на сите релевантни фактори кои се вклучени и да се специфицира временската рамка на реализација.

Општата задача на оваа Стратегија е да се постигнеследново: градење мултиресорски пристап за изнаоѓање соодветни решенија за подобрување на човековите права, достапноста и вклучување на лицата со инвалидност.

Според член 5 од Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, се предлага развивање ефикасна правна заштита, преку развивање и спроведување планови за превенција и спречување на дискриминација врз инвалидните лица, како и планови за сензибилизација на општеството низ подигнување на свеста за негување на еднаквоста.

Обезбедување достапност на услуги: социјални, здравствени и други услуги кои се базирани на правата и потребите за корисниците, (достапност до јавен транспорт, информации, комуникации, услуги за јавноста) преку развој и спроведување план за отстранување пречки и изградба на пристапни објекти и услуги и обезбедување стандарди за квалитетен живот и социјална сигурност.

Општите начела на оваа Стратегија се преземени од Конвенцијата на ООН за правата на лицата со инвалидност и тоа се: почитување на вродено достоинство, индивидуална автономност, вклучувајќи и слобода на сопствен избор и независност на лицата; недискриминација; целосно и ефикасно учество и вклученост во сите сфери на општественото живеење; почитување на разликите и прифаќање на лицата со инвалидност како дел од човековата различност и човечност во заедничкото живеење; еднакви можности; пристапност; родова еднаквост и концепт за децата со попреченост со потпишувањето на Конвенцијата за правата на децата се обезбедува децата со тешкотии во развојот да ги уживаат сите права и слободи рамноправно со другите деца.

Во Стратегијата се укажува на:

1. Семејство и развој на личноста

Конвенцијата на ООН за правата на лицата со инвалидност ја истакнува важноста да се обезбеди соодветна поддршка со цел да им се овозможи на лицата со инвалидност да живеат независен и самоопределен живот во нивните семејства или во други уредувања за возрасни по нивни сопствен избор, стимулирајќи го независното живеење како основен квалитет на живот.

Посебна цел на оваа Стратегија е да се зајакнат семејствата со лица со инвалидност низ системот на нудење и давање адекватна поддршка од соодветните институции.

Мерките кои се преземаат за остварување на оваа Стратегија првенствено се однесуваат на развивање програми за поддршка на семејствата, мобилни сервисни услуги и служби кои ќе помогнат во интеграцијата на лицата со инвалидност во заедницата; следната мерка се однесува на промовирање на семејството како примарно, природно и најдобро опкружување за лицата со инвалидност преку примена на моделот на деинституционализација. Особено значајна мерка е редовното информирање на семејствата каде што има лица со инвалидност за нивните права и обврски, сè со цел полесно и поефикасно остварување на нивните права. Развивањето програми за хабилитација и рехабилитација, примена на едукативни програми за родителите и нивно активно вклучување во истите се мерки кои се предвидени во самата Стратегија.

Оттука, потребно е развивање програми и активности за дополнителна поддршка на лица со инвалидност кои се самохрани родители, како и на семејства кои имаат два или повеќе членови со инвалидност, како и развивање програми за поддршка на згрижувачки семејства, кои згрижуваат деца без родители и без родителска грижа, а кои се со пречки во развојот.

2. Превенција

Во областа на превенцијата се забележува потреба за подигнување на нивото на свеста на заедницата за лицата со инвалидност, како и подигнување на свеста на лицата со инвалидност за нивните права, положба и потреби.

Мерките кои се предвидени во Стратегијата, а се однесуваат на подигнување на јавната свест за лицата со инвалидност се однесуваат на континуирано информирање на јавноста за правата, положбата, потребите, како и за можностите на лицата со инвалидност; понатаму, застапени се мерки кои се однесуваат на јавното образование и едукација низ дебати за инвалидноста и вклучување на перспективите за лицата со инвалидност во дискусии со теми од општ интерес. Лицата со инвалидност треба да ги знаат своите права, да ја препознаваат дискриминацијата, да ги познаваат механизмите на заштита и да ги јакнат сопствените капацитети, кои се мерки што се застапени во самата Стратегија.

Од друга страна, потребно е континуирано образование и обучување на здравствените работници и медицинскиот персонал. Потребно е да се даде поддршка на здруженија кои ги промовираат еднаквите можности и се залагаат за општество без дискриминација, како и на локалните и националните организации кои развиваат и даваат услуги за лицата со инвалидност преку дневни центри, клубови, сервиси за лични асистенти, СОС телефони и слично и нивно вмрежување.

3. Здравствена заштита, хабилитација и рехабилитација

Овој дел се однесува на правата во врска со здравјето, што е значаен предуслов во изедначувањето на можностите за лицата со инвалидност. Со цел да се опфатат здравствените права, треба да се применат сите аспекти на здравствените права дефинирани во Конвенцијата за правата на лица со инвалидност (член 25). Потребен е подобрен пристап до општите здравствени услуги. Стратегијата, исто така, треба да придонесе кон постепена, но задолжителна трансформација на системот за процена којшто е функционален и се базира на способностите на лицата со инвалидност.

Во контекст на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност и нејзиниот најважен приоритет за вклучување на лицата со инвалидност во областа на услугите за рехабилитација во мерките се инкорпоририрани сегменти за рехабилитација од член 26 од Конвенцијата.

Во согласност со меѓународните документиза процена на степенот и видот на инвалидноста, како и раната детекција и интервенција, којашто е претставена како посебна цел, предложени се следниве мерки: Вклучување на локалната власт преку програми за рехабилитација и рехабилитација во согласност со член 19 од Конвенцијата, кој се однесува на независно живеење и вклученост во заедницата; во согласност со тоа, предвидено е и донесување прописи за обезбедување ефективна здравствена заштита за лицата со инвалидност. Ова треба да биде проследено со изготвување програми за рана детекција, дијагностика и рана интервенција, основање развојни центри, вклучувајќи ги и мајките во пред наталниот период од аспект на психо-социјална поддршка.

Неминовна е и едукација на здравствените работници и развивање на свеста за инвалидноста кај нив, за да може, користејќи го своето знаење и методи, во најголема можна мера да бидат оспособени за задоволување на конкретните потреби на лицата со инвалидност. На овој начин ќе се придонесе кон остварување и унапредување на правото на здравствена заштита, особено кај децата со инвалидност. Развивањето ефективни програми за постигнување инклузија и организирање хабилитација преку сервиси во сите аспекти на здравјето, образованието и социјалните услуги се едни од мерките кои се предвидени за реализација на оваа стратемиска цел, како и имплементација на Стратегијата.

Се нотира потребата од следниве активности: континуирани обуки и тренинзи (почетни и напредни) на професионалците кои работат на хабилитација и рехабилитација, како и остварување на правото за користење специфични помагала за корекција и компензација, нивно одржување, а воедно и обезбедување лекови и покривање на трошоците за набавка и одржување. Потребните средства треба да бидат покриени преку системот на здравственото осигурување. Мерките се и програмите за

адекватна и квалитетна здравствена услуга, треба да ги вклучат и услугите кои се однесуваат на сексуалното и репродуктивното здравје.

4. Достапност на услуги и помагала

Се воочува потребата од обезбедување помошни уреди кои се наменети за олеснување на целоснотоучество на лицата со инвалидност во општеството, а се во согласност со член 20 (Лична мобилност) од Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност. На лицата со инвалидност да им се овозможи достапност доцелокупното општествено опкружување, како што се јавниот превоз, информации, комуникации и услуги наменети за јавноста. Ова се реализира преку акциските годишни планови, социјалниот модел кој достапноста не ја разбира како чин или состојба, туку како слобода на избор на можности.

Овој проблем не се однесува само на физичките пречки, туку бара креирање политика која развива системски решенија каде што поимот достапност есамо елемент од севкупното право на достапност и учество на сите граѓани, вклучително и лицата со инвалидност. Пречките според социјалниот модел не сесамо архитектонски, туку и информациско-комуникациски и социјално-економски.

Планирано е доследно применување на прописите кои се однесуваат на задолжителна примена на стандардите за достапност.

Активностите се насочени кон:з адолжителната примена на стандардите за достапност, предвидени се следниве мерки, а кои се однесуваат на креирање услуги засновани на задоволување на потребите на лицата со инвалидност за нивно потполно вклучување во личниот, семејниот, образовниот и професионалниот живот;потоа, поддржување на истражување, развој, производство и примена на новиинформациско-комуникациски технологии и нивна достапност до лицата со инвалидност; како и развивање механизми за достапност до информации и комуникации налицата со инвалидност. Република Македонија преку својот правен систем треба да обезбеди развој, производство, снабдување и одржување на помагала за лицата со инвалидност. Од друга страна, преку воведување определени стандарди и прописи за отстранување на физичките и секаков друг вид на пречки, треба да се обезбеди физичка, информативна и комуникациска достапност за лицата со инвалидност.

5. Образование

Во Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, во член 24, особено се претпочита инклузивното образование. Развивањето политики и применети програми во областа на образованието, вклучувајќи го и предучилишното образование, ќе

овозвозможи еднакви можности на лицата со инвалидност, со што ќе ја поттикне нивната самостојност, личниот развој и ќе им овозможи активен живот.

Доближувањето на индивидуалните програми до секое лице со инвалидност ќе обезбеди максимум постигнување резултати преку разумни прилагодувања на наставните програми кои одговараат на потребите на децата со посебни образовни потреби. Истите критериуми ќе важат и за образованието на возрасните.

За овозможување еднакви можности за учење и развој за сите деца и младинци, како и за возрасните лица, предвидени се следниве мерки: развивање програми за вклучување на децата во образовниот систем, вклучувајќи го и предучилишното образование; примена и унапредување на постојните законски регулативи со кои се дефинира полето за спречување на дискриминацијата во образовниот процес, опфаќајќи ги фазите од основно, средно и високо образование. Се предвидува работата со учениците да биде индивидуализирана, насочена од дефектолозите и стручниот тим во училиштето, за што е потребно задолжително вклучување на дефектолози во редовниот систем на образованието, како и во одделенијата за образование во локалната самоуправа.

Потребна е диференцијација и индивидуализација на наставата, со што се овозможува насочување на учениците во согласност со нивните потреби и способности, кои се значајни во остварување на горенаведената стратедиска цел. Понатаму, мерките се насочени кон: обезбедување наставни програми за посовремени софистицирани занимања, обезбедување степен на образование кој овозможува вертикална проодност во образовниот систем; развивање мотивациски програми наменети за родителите преку едукација која ќе даде придонес во подигањето на свеста за неопходноста и важноста на инклузивното образование на децата со пречки во развојот, да се обезбеди обука на наставниот кадар, директорот и стручните соработници за поддршка и спроведување инклузивно образование.

6. Професионална и работна ориентација и вработување

Актуелните стандарди предвидуваат дека необезбедувањето соодветни услови претставува дискриминација, а дискриминацијата поради инвалидност мора да се забрани во поглед на сите прашања кои се однесуваат на сите облици на вработување, вклучувајќи ги и условите за регрутирање, ангажирање и вработување, продолжување на вработување, напредување во кариерата и здрави и безбедни работни услови. Овој дел се регулира со член 27 од Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност. Исто така, постоечката законска регулатива во државата предвидува активности и можности за вработување за лицата со инвалидност.

За остварување еднакви можности за работа и вработување е потребно подигнување на нивото на знаење и компетенции на сите општествени актери непосредно

вклучени во процесот на креирање и примена на политиките за вработување на лицата со инвалидност; развој на стручно и професионално оспособување преку форми на обука, дообразување, стручно усовршување и други форми на учење низ работана лицата со инвалидност; јакнење на мотивацијата на лицата со инвалидност, заради нивно вклучување во работниот процес низ промоција на принципот на активно живеење; јакнење на улогите и одговорноста на социјалните партнери заради сеопфатен пристап во областа на вработување на лицата со инвалидност.

Дел од мерките се насочени кон развивање и воспоставување систем на информирање за вработување, како за лицата со инвалидност така и за работодавците; развивање механизми за процена на работните способности и потреби кои се базирани на меѓународни стандарди; развивање модел на економија во согласност со Активните мерки за вработување преку Оперативните планови за вработување на Владата; развивање механизми и ресурси за професионална рехабилитација.

7. Социјална заштита

Член 19 од Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, како и член 3 (Општи начела), кој предвидува спроведување ефективни мерки за целосно вклучување на лицата со инвалидност во општеството, го предвидува следново:

Државите потписнички на Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност им го признаваат истото право да живеат во заедница, со право на избор еднаков како на другите, и да преземат ефективни и соодветни мерки за да им олеснат на лицата со инвалидност во целост да го уживаат ова право и нивната целосна вклученост во општеството, вклучувајќи преземање мерки за да осигураат дека: имаат можност да *одберат место за свое живеење*, со кого и каде ќе живее и да имаат *пристап* до спектарот служби за поддршка во своите домови и *услугите во локалната заедница* што се на располагање за општата популација треба да бидат достапни под еднакви услови на лицата со инвалидност и во согласност со нивните потреби.

Правото на лицата со инвалидност се однесува на обезбедување на лицата со инвалидност до рамноправен пристап до соодветните служби, средства и други асистенции за задоволување на потребите врзани со инвалидноста. Затоа е потребно да се развијат регулаторни механизми за квалитетни сервиси за лица со инвалидност, како и вклучување на лицата со инвалидност при изготвување и имплементација на програми за намалување на сиромаштијата. Дел од мерките кои се предвидуваат за остварување на оваа цел, повикуваат на воведување еднаков пристап базиран на недискриминација на лицата со инвалидност до програмите за пензиско осигурување; развивање програми за домување и обезбедување еднаков пристап кон јавно финансираните социјално станбени програми преку активните мерки за домување на Владата.

Права на цивилните инвалиди од војната³⁷

Цивилните инвалиди од војната можат да ги остварат своите права, и тоа:

- цивилна инвалиднина
- додаток за нега и помош и нега од друго лице
- здравствена заштита
- професионална рехабилитација
- ортопедски помагала

8. Домување, мобилност и пристапност

Домувањето, мобилноста и пристапноста се основни предуслови за спроведување на сите активности во секојдневното живеење на лицата со инвалидност и нивното вклучување во заедницата. За сите овие подрачја се воочува потребата за развој на стандардите. Потребно е во сегментот на пристапноста да се градат сообраќајници со спуштени рабници, раскрсници со звучни семафорски уреди, со тактилни површини за слепите лица, како и звучни и визуелни најави во возилата на јавниот превоз, со можност слепото лице да користи куче-водич во сите средствана јавниот превоз и влез во сите градби за јавни намени. Во градскиот и меѓуградскиот јавен сообраќај да се воведат адаптирани нископодни автобуси. И обрнување посебно внимание за воведување приспособени меѓуградски автобуски линии. Неопходна е достапност на јавниот превоз на сите линии, пристапност на возниот ред и на возилата и обезбедување на давање јасни и достапни информации на терминалите и во возилата.

Во периодот на спроведување на Стратегијата, една од најважните зацелитреба да биде промовирањето на „Универзалниот дизајн“, кој означува оформување на производите, опкружувањето, програмите и услугите, на начин да може да ги користат сите луѓе во најголема можна мера, без потреба од приспособување или посебно оформување.

Предвидени се мерки за реализација на пристапноста и достапноста во сите сегменти на живеење. Првенствено е да се воспостави опкружување пристапно за лицата со инвалидност со примената на начелата на универзалниот дизајн избегнувајќи на тој начин создавање нови пречки, да се овозможи достапност на превозот за сите лица со инвалидност, да се развијат едукациски програми врзани со примената на Универзалниот дизајн, како и да се обезбеди пристап до информациите и комуникациите за сите лица со инвалидност, да се обезбеди примена на современите технологии, да се воспостави систем на помош при решавањето на станбеното прашање за лицата со инвалидност.

³⁷ Исто

9. Правна заштита и заштита од насилство и злоставување е содржана во сите основни меѓународни документи на подрачјето на човековите права, како и начелото за еднаквоста, заживеано уште од Општата декларација за човековите права. Република Македонија и на подрачјето на заштитата на лицата со инвалидност се определила да ги гарантира овие начела со Уставот, но треба да ги спроведе низ законската регулатива во практика. Посебно внимание треба да им се посвети на жените со инвалидност и на децата со развојни проблеми и посебни образовни потреби поради нивната можна зголемена ранливост во општественото опкружување.

Од непроценлива важност е улогата на граѓанското општество, особено наорганизациите на лицата со инвалидност, како клучни фактори за поддршка. Основното човеково право на живот е универзална, но и национална придобивка. Во меѓународните стандарди подетално е разработена политиката на заштитата на лицата со инвалидност на ова подрачје, со превенција, се бара и подигнување на нивото на свеста на намалување на ризиците од злоставување со посветување посебно внимание на жртвите, особено кога станува збор за чувствителните групи - жените и децата.

Се предвидува да се овозможи поефикасен пристап на лицата со инвалидност до судството на рамноправна основа со другите лица; да се обезбеди за лицата со инвалидност заштита и остварување на човековите права и основните слободи врз рамноправна основа со другите лица; да се воспостави поефикасна заштита од сите облици на насилство и злоставување.

10. Информирање, комуникација и подигнување на нивото на свеста

Основно начело на Акцискиот план на Советот на Европа за промовирање на правата и целосно учество во општеството на лицата со инвалидност: подобрување на квалитетот на животот на лицата со инвалидност во Европа 2006-2015 е должност на општеството да им обезбеди на сите граѓани активна поддршка за здравиот начин на живот, побезбедно опкружување, применета здравствена грижа, рехабилитација и поддршка во заедницата, за во најмаламожна мера да ги чувствуваат последиците на инвалидноста. Обврска на секоја држава е да преземат соодветни мерки, уважувајќи ги потребите на лицата со инвалидност со кои би им се обезбедил и би им се загарантирал пристапот до информациите и комуникациите. Конкретно, тоа ги обврзува оние кои испраќаат информации да овозможат примање и проследување на информациите на лицата со инвалидност на она ниво на квалитет и на квантитет што им се овозможува на другите членови на општеството, а уважувајќи ги притоа специфичностите на нивните потреби.

Нужно е со соодветни мерки да се поттикне информирањето на јавноста за објективно спознавање на инвалидноста и на нејзините последици, заначинот и посакуваниот квалитет на задоволување на потребите на лицата со инвалидност и за

субјективните тешкотии што во секојдневниот живот на лицата со инвалидност се поттикнати со негативните ставови и со неразбирање.

На лицата со инвалидност мора да им бидат достапни оние комуникациски системи што тие може да ги користат (на пример: телефонски преносители, системи за текстуална, аудио и видеокомуникација), додека во поглед на развојот и обликување на новите комуникациски и информативни системи потребно е да се консултираат лицата со инвалидност.

Со тоа, во секојдневната практика, би се примениле европските стандарди за користење на новите инклузивни технологии за целосно учество на лицата со инвалидност.

Со цел да се обезбеди достапност на примање и испраќање информации, независност во комуницирање и полноправно учество во секојдневниот живот на лицата со инвалидност, предвидено е:

Да се обезбеди достапност на примање и испраќање информации во согласност со специфичностите на потребите и можностите на лицата со инвалидност; да се зголеми независноста во комуницирањето и информирањето на лицата со инвалидност, а со тоа и самостојноста и квалитетот на животот воопшто; да им се овозможи на лицата со инвалидност да ги остваруваат своите права и да учествуваат во секојдневниот живот на заедницата како полноправни активни членови на општеството.

11. Учество во културниот живот

За да се овозможи лицата со инвалидност да учествуваат во културната дејност на рамноправна основа, државата настојува да обезбеди услови во кои лицата може да ги презентираат своите креативни, уметнички и интелектуални способности.

Поттикнувањето на дејствувањето на лицата со инвалидност поаѓа од подигнувањето на нивото на општествената свест за различностите и вредностите на нивните културни активности, како и поддршка за целосна независност во уметничкото и креативното изразување, но и обезбедување финансиска поддршка на сите облици на културно дејствување. Со тоа сака да се постигне целосно остварување на правата на учесниците во сите аспекти на културниот живот.

Со приспособување на законските прописи поефикасно да се спроведува вклучувањето на лицата со инвалидност во културниот живот и активности; да се овозможи развој и афирмација на креативните можности на лицата со инвалидност и да им се овозможи рамноправно вклучување во културниот живот, заедно со други учесници. Дел од мерките се однесуваат на поддршка на специфичната издавачка дејност во Брајова и во звучна техника за слепите лица, основање Национална

библиотека на слепите лица. Предвидени се и мерки кои се однесуваат на систематско следење преку медиумите, кои треба да ја следат и да известуваат за работата и за достигнувањата на лицата со инвалидност во културата. Да се овозможи пристап на лицата со инвалидност до установите во културата (музеи, галерии, театри, кина, концертни сали и друго) и следење на нивните програми со употреба на современи технички достигнувања, како и да се овозможи на лицата со инвалидност пристап и стручна информација, односно доживување на културното богатство.

12. Рекреација и спорт

Игрите, рекреацијата и спортот кај децата и младите со развојни проблеми и посебни образовни потреби, како и кај лицата со инвалидност, придонесуваат за подобрување на нивната општа состојба на организмот, самопотврдување, социјализација и активно вклучување во општествениот и во стопанскиот живот. Од особено значење за спроведување на рекреативните и спортските активности за децата, младите, учениците и студентите и другите лица со инвалидност е дејствувањето на националните инвалидски спортски федерации како спортски здруженија кои имаат добиено решение за дејност спорт од Агенцијата за млади и спорт на Република Македонија, во согласност со Законот за спорт („Службен весник на Република Македонија“ бр. 81/08 од 7.7.2008 година) и Законот за инвалидски организации („Службен весник на Република Македонија“ бр. 89 од 18.7.2008). Во Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, во член 30 точка 5, се опишани соодветни мерки кои државите потписнички се обврзуваат да ги преземат во однос на учеството на лицата со инвалидност во културниот живот, рекреацијата, разонодата и спортот.

Во член 4 став 2 од Европската повелба за спорт усвоена во 1992 година се вели; „Ќе се преземат мерки со кои на сите граѓани ќе им се обезбеди можност за учество во спортот, а кога се во прашање младите надарени лица, како и децата со пречки во развојот и лицата со инвалидност, ќе се преземат дополнителни мерки, преку кои на истите ќе им се овозможи таквите можности да ги практикуваат поефективно“.

Во Република Македонија евидентен е недостаток на спортско-рекреативни објекти потполно прилагодени за пристап и спроведување на спортско-рекреативните активности на децата, младите и возрасните лица со инвалидност, во смисла на просторно уредување (надворешно и внатрешно), како и опременоста со специфични спортски реквизити.

Евидентен е и недостаток на посебни наставни програми за телесна вежба за децата, учениците и студентите со инвалидност во процесот на образованието, како и во воннаставната активност.

За учество во игри и спортско-рекреативни активности на децата, учениците, студентите со инвалидност, како и овозможување еднакви услови за спортување на

врвните спортисти со инвалидност на домашни и меѓународни натпревари се следниве мерки: да се овозможи на децата со пречки во развојот еднаква можност заучество во игри, разонода, слободни и спортски активности, вклучувајќи ги тие активности и како дел од наставната програма; да се овозможи на лицата со инвалидност еднаква можност за учество во рекреативни, спортски игри и разонода; да се овозможи учество на лицата со инвалидност во редовните спортски активности во сите степени на спортување. Дел од мерките се однесуваат на потребата да се осигури пристап на лицата со инвалидност до и во спортските, рекреативните и туристичките објекти; да се осигури можност за организирање, развој и учество во спортски и рекреативни активности наменети за лицата со инвалидност и во таа смисла да се обезбедат просторни, кадровски и материјални услови за организирано дејствување на организациите за планирање и спроведување на масовниот спорт, спортската рекреација на лицата со инвалидност на локално, регионално и државно ниво.

Особено значајно е да се обезбедат еднакви услови и можности за квалитетен тренажен процес, подготовки и учество на домашни и меѓународни првенства на врвните спортисти со инвалидност под еднакви можности и услови како и за врвните спортисти без инвалидност.

13. Информации и истражување

Соодветното прибирање и користење податоци и статистики, како и други истражувања за лица со инвалидност имаат голема важност во креирање на политиките и следење на состојбите. Вклучувањето на лицата со инвалидност во процесот на прибирање податоци е мошне значајно, во согласност со член 12 од Конвенцијата на ОН за правата на лицата со инвалидност.

Во согласност со член 31 од Конвенцијата на ОН се предвидува следново: Државите потписнички се обврзуваат да соберат соодветни информации, вклучувајќи статистички и податоци од истражувања, за да овозможат формулирање и спроведување на политиката насочена кон оваа Конвенцијата.

Процесот на собирање и одржување податоци е во согласност со *правнооснованите механизми на заштита*, вклучувајќи го законодавството за заштита на податоци, за да осигурат доверливост и почит кон приватноста на лицата со инвалидност, *меѓународно прифатените норми* за заштита на човековите права и основни слободи и етички принципи при собирање и користење податоци.

Собраните податоци соодветно се сегрегираат и се користат за да им помогнат на државите потписнички да го оценат спроведувањето на обврските од Конвенцијата, да ги идентификуваат и да им посветат внимание на пречките со кои се соочуваат лицата со инвалидност во остварувањето на своите права. Државите потписнички преземаат

одговорност за дистрибуција на овие статистички податоци и обезбедуваат истите да бидат достапни до лицата со инвалидност.

Државата обезбедува постоење на прописи, кои при прибирањето на статистичките податоци и пописот на населението треба да овозможат воочување на различните групи на лицата со инвалидност, како и прибирање релевантни податоци за личниот, семејниот, социјално-образовниот и економскиот статус на овие лица.

На институционален план потребно е постоење на база на податоци. Овие информации треба да се однесуваат на севкупните животни услови на лицата со различен вид на степен на инвалидност.

Особено е важна размената на податоците меѓу институциите уредено со Протокол за соработка на меѓусекторско ниво (Министерство за труд и социјална политика, Министерство за здравство, Министерството за образование и наука).

14. Учество во политичкиот и јавниот живот

Вклучувањето на лицата со инвалидност во политичкиот живот не е отстапување на ранливата група, туку знак за политичка рамноправност на сите граѓани. Тие се видливи во остварувањето на бирачките права, имаат можност за учество во политичките расправи, иницирање и обликување граѓански иницијативи и олеснување на учеството во работата на претставничките тела на Република Македонија.

Со успешно воспоставување на партнерството на државата и здруженија на граѓани на лицата со инвалидност, стануваат повидливи граѓаните што се залагаат за своите права и барања еднакви можности за учество во одлучувањето за важните прашања на јавната политика, да придонесат во јавните кампањи, тренинзите и образовните програми, коишто се спроведуваат на национално и на локално ниво.

За остварувањето на *полноправно учество на лицата* со инвалидност во сите облици на јавниот и политичкиот живот, се предвидуваат следниве мерки: имплементација на член 8 од Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, а се однесува на подигање на свеста и наложува земјите да преземат различни мерки, со цел да се подигне свеста за инвалидноста во различни контексти и имплементација на член 29 од Конвенцијата, а се однесува на вклучување на лицата со инвалидност во јавниот и политичкиот живот.

Дел од мерките се однесуваат на промовирање на учеството на лицата со инвалидност во сите облици на јавниот живот и во сите процеси на политичкото одлучување на локално, регионално, национално и на меѓународно ниво; вклучување на лицата со инвалидност и на организациите на лицата со инвалидност во подготвувањето на мерките на јавните политики што се однесуваат на лицата со инвалидност.

Особено значајни се мерките кои се предвидуваат, а се однесуваат на промовирање на учеството на лицата со инвалидност во работата на политичките структури, да се зголеми застапеноста на лицата со инвалидност во претставничките тела на локалните самоуправи и на национално ниво, промовирање на учеството на жените, младите лица со инвалидност во политичкото дејствување на сите нивоа. Една од мерките е да се обезбеди достапност и независност при гласање за лицата со инвалидност на локално и на државно ниво.

15. Меѓународна соработка

Уважувајќи ги потребите на лицата со инвалидност, како едни од најзагрозените, особено чувствителни општествени групи и нивната застапеност со повеќе од 10% во општата популација, посебно внимание треба да се посвети на дејствување на меѓународно ниво, на воспоставувањето контакти и развивањето на сите облици на меѓународна соработка.

За ова дополнително придонесува и процесот на усогласување на националното со законодавството на Европската Унија и активно учествување на спроведувањето на Акцискиот план на Советот на Европа за имплементирање на правата и целосното учество во општеството на лицата со инвалидност: подобрување на квалитетот на животот на лицата со инвалидност во Европа 2006 - 2015.

За следење на меѓународните прописи и размена на знаења и искуства од областа на правата на лицата со инвалидност потребно е: поттикнување на соработката на телата на државната управа и организациите на граѓанското општество на меѓународно ниво, заради спроведување на меѓународните документи од посебен интерес на лицата со инвалидност; спроведување меѓународна соработка, вклучувајќи ги меѓународните програми за развој, со пристапност на лицата со инвалидност, сè со цел да се олесни меѓународната размена на информации, искуства, програми и најдобри примери од практиката на лицата со инвалидност.

16. Статистика и прибирање податоци

За да се обезбеди примена и следење на правата на лицата со инвалидност во Република Македонија во согласност со оваа Стратегија и Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност, потребно е надградување и осовременување на постојниот систем за прибирање и обработка на податоци, со посебни податоци за лицата со инвалидност.

За креирање на овој систем на податоци за лицата со инвалидност, Државниот завод за статистика при пописот на населението треба да обезбеди посебен дел со податоци за инвалидноста на овие граѓани.

17. Мониторинг и евалуација на Стратегијата остварува Националното координативно тело за еднакви права на лицата со инвалидност во Република Македонија, кое е задолжено да обезбедува механизми за координација во рамките на регулирањето и практикувањето на политиките кои директно или индиректно ги засегаат лицата со инвалидност, со цел поедноставување на акциите и мерките во одделни сектори и на одделни нивоа.

Националното координативно тело по изготвување на акциските планови од посебните мерки формира комисија која во рамките на ова тело преку мониторингот и евалуацијата следи, истражува и ги развива програмите за лицата со инвалидност, во согласност со меѓународните акти и меѓународна соработка, а е во согласност со Конвенцијата за правата на лицата со инвалидност член 4.

Владата на Република Македонија ги задолжува ресорните министерства во рамките на нивните законски овластувања да преземат мерки за спроведување на оваа Стратегија. Ресорните министерства се должни годишно преку Националното координативно тело за еднакви права на лицата со инвалидност во Република Македонија да доставуваат Извештај до Владата на Република Македонија.

4. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА СТАРИ ЛИЦА 2010-2020 ГОДИНА

Република Македонија неодамна го помина прагот на демографската старост. Со 15% старо население над 60 години, на Пописот во 2002 година, Република Македонија го надминува коефициентот на старо население од 12%.

Уделот на населението над 65-годишна возраст се зголемува од 11,2% во 2006 година на 13,3% во 2016 година. Стапката на зависноста се намалува од 47 во 2006 година на 42 на 100 жители во 2016 година, додека стапката на зависност за постари лица во истиот период е зголемена од 14,5% на 18,7%.

Националната стратегија за стари лица 2010-2020 на Република Македонија е во согласност и со другите национални стратегии во државата, како и со меѓународната правна рамка на Европската Унија. Стратегиските определби на нашата земја се движат во рамките на вредностите, нормите и социјалните права кои се карактеристични за европскиот регион, посебно во однос на Стратегијата за одржлив развој на Европската Унија (ЕУ) усвоена 2001 година и ревидирана 2006 година; ревидираната Лисабонска стратегија (2000), Мадридскиот план за стареење донесен во 2002 година; Начелата на Обединетите нации за стари лица (1991), Мадридска декларација (2002); Мадридски интернационален план (2002), Регионална стратегија за имплементација на Мадридскиот интернационален план (2002); Усвоениот преглед на активност за стареење во Европа (2004) и препораките на Економската комисија на Обединетите нации за Европа (2007).

Стратегијата за стари лица е во согласност со Уставот на Република Македонија, Програмата на Владата за европска интеграција, економскиот пораст и социјалната посветеност, Програмата на Владата на Република Македонија (2006 - 2010), Макроекономската политика на Република Македонија, Националната стратегија за образование, Националната стратегија за домување, Националната стратегија за здравство и Стратегијата за демографски развој во Република Македонија.

За оперативниот план на Националната стратегија за стари лица 2010 - 2020 година, Министерството за труд и социјална политика подготви предлог-одлука до Владата на Република Македонија за формирање Национално координативно тело за следење на имплементацијата на стратегијата, составено од претставници на сите ресорни министерства и здруженија на граѓани. Националното координативно тело е избрано и тоа најмалку еднаш годишно доставува извештај за преземените мерки за спроведување на Оперативниот план до Владата на Република Македонија.

Планирано е започнување на пилот-проекти од областа на социјалната заштита за старите лица на локално ниво преку отворање Центар за давање помош во домашни

услови на изнемоштени стари и други возрасни лица. Остварувањето на оваа цел, налага промена во досегашната политика и практика во заштитата на старите лица од претежно институционална форма кон вонинституционална, децентрализирана заштита и воспоставување модел на заштита и услуги достапни за што поголем број стари лица во нивниот дом, но притоа потребно користење социјални услуги во согласност со расположливи ресурси, посебно оние во локалната заедница и релевантните здруженија на граѓани.

Национална стратегија за стари лица 2010 - 2020 претставува основен документ со кој се идентификуваат приоритетните области и задачи за делување, со цел подобрување на квалитетот и квантитетот на живеење на старите лица. Главна стратешка цел е подобрување на квалитетот на живот на старите лица, преку следниве посебни стратешки цели:

- *Подобрување на системот за социјална заштита на старите лица;*
- *Развивање и зајакнување на системот на здравствена заштита во делот на заштита на старите лица;*
- *Интеграција на старите лица во општествениот живот.*

Стратешката е изготвена со цел - подобрување квалитетот на животот на старите лица во Република Македонија, односно подобрување на нивниот социо-економски статус, достапност на ресурсите во животната средина и интеграција во општествената средина, независно од полот, возраста, местото на живеење и етничката припадност, почитувајќи го притоа правото на индивидуален избор.

Забележена е потреба од создавање една интегрална и координирана политика за заштита на старите лица насочена кон подобрување на нивниот социјален и економски статус, зајакнување на општествената кохезија, поттикнување и одржување на нивната независност, спречување на нивната маргинализација и развивање и зајакнување на системот на здравствена заштита. Се остварува преку имплементација на акциски планови за реализација на мерките предвидени во текстот на Стратешката од страна на сите одговорни субјекти вклучени во реализација на истата.

Реализацијата на Стратешката се остварува преку примена на следниве водечки принципи: *принципот на независност* со кој се овозможува живот во средина која може да се прилагоди кон задоволувањето на личните потреби и променетите способности на старите лица, достапност на ресурсите, поради задоволување на потребите. Со примената на принципот на *општествена активност* се овозможува старите лица да останат активен и составен дел на општеството, во согласност со нивните интереси и способности. Принципот на *заштита на старите лица* значи создавање услови за остварување на неформална заштита, која треба да ја обезбеди семејството во кое живее старото лице, роднини, пријатели, соседи, формална заштита,

која треба да ја обезбедат институциите во државата (социјална, здравствена, образовна, заштита на пазарот на трудот). *Принципот на самоисполнување* значи да се овозможи искористување и целосен развој на потенцијалите на старите лица во средината во која живеат. Примената на *принципот на достоинство* значи да се овозможи достоинствен и сигурен живот на старите лица, преку заштита од сите видови насилство и дискриминација.

Оценувањето на ефикасност на Стратегијата се остварува според постигнувањето на следниве показатели: мерење на количината на потребните ресурси за обезбедување на активностите. Преку ова ќе се мерат *вкупните трошоци* потребни за спроведување на активностите, како и бројот на граѓаните кои ќе бидат опфатени со мерките и *континуитет* во непречено остварување активности и мерки планирани со Стратегијата без да се земат предвид политичките или други општествени промени.

Показател за ефикасноста на Стратегијата е и *заштитата* - планирањето и преземањето мерки и активности со кои ќе се овозможи совладување или ограничување на дејството на сите фактори што имаат негативно влијание врз квалитетот на живот на старите лица.

Согласувањето на поставените цели, приоритетите, планираните мерки, специфичните програми и очекувани резултати со реалните потреби на старите лица во општеството се согледува преку успешноста и

Доследноста во обезбедување на меѓусебна координираност по вертикална и хоризонтална линија (активност на повеќе сектори во состав на Министерството за труд и социјална политика, како и активности од страна на повеќе ресорни министерства) и нивна посветеност при реализација на поставените цели во Стратегијата.

Постигнувањето на оптимални резултати преку оправдани финансиски трошоци, со што се остварува рационалноста. Тековна контрола се остварува преку мерливи индикатори и прифаќање релевантни предлози во насока на постигнување успешност во остварување на Националната стратегија за стари лица.

Реализација и имплементација на Стратегијата се овозможува преку примена на почит и заштита на човековите права и правата на старите лица во согласност со Начелата на Обединетите нации за стари лица (1991), Мадридската декларација (2002), Мадридскиот интернационален план (2002), Регионалната стратегија за имплементација на Мадридскиот интернационален план (2002), Усвоениот преглед на активност за стареење во Европа (2004) и препораките на Економската комисија на Обединетите нации за Европа (2007).

Планирана е континуирана анализа и прилагодување со постоечката законска регулатива во насока на спроведување на целите од Стратегијата.

Со долгорочно планирање, и континуитет на работа и одржливост на интервенциите и резултатите – се постигнува трајност на резултатите без оглед на политички или други општествени промени кои може да се појават.

Особено е важна меѓуресурска соработка, локалните институции и приватниот сектор, како и соработка со здруженија на граѓани, базирана на принципите на транспарентност и на партнерство.

Со меѓуопштинската соработка се поттикнуваат општините за воспоставување меѓуопштинска соработка за извршување надлежности во областа на социјалната заштита коишто се однесуваат на старите лица.

Со вклучување на јавно-приватно партнерство планирано е да се поттикне активно, заедничко и координирано учество на владините органи, граѓани и бизнис-секторот во реализација на политиките за заштита на правата и на интересите на старите лица.

Се промовира поддршка на старите лица од страна на семејството - реализација на активни политики во насока на поддршка на семејството во грижата за своите стари членови.

Се укажува и на ризици кои може да предизвикаат одложување на реализацијата на одредени активности од Стратегијата, доколку не се обезбеди превентивно спречување на нивното реализирање, а тоа е *неинформираност на населението* за мерките од Стратегијата.

Како друг потенцијален ризик се наведува неможноста за имплементирање поради **ограничени финансиски и административни капацитети**. Се предлагаат превентивни мерки за спречување на овој потенцијален ризик укажувајќи на потреба од информирање, консултирање и обезбедување ресурси на национално и локално ниво, во осмислување, реализација и следење на реализацијата на што повеќе стратески мерки.

Непочитувањето на временската рамка предвидена во акциските планови може да претставува потенцијален ризик за успешна имплементација на Стратегијата. Потребно е: развивање капацитети за квалитетен проектен менаџмент во реализација на стратеските мерки со почитување на принципите на „отчетност“ на сите релевантни фактори/ учесници во реализацијата на Стратегијата.

Укажано е дека одредени промени во политичката или економската состојба во државата можат значително да го попречат остварувањето на самата Стратегија. Потребно е обезбедување политички консензус во случај на потенцијално влошување на истите и преземање заеднички мерки и одговорности за непречено спроведување на истата. Се укажува на потреба од флексибилно ревидирање на Стратегијата, во согласност со новонастанатите социо-економски состојби.

Координираност на релевантните актери во спроведување на Стратегијата се остварува со потпишувањето на меморандуми и протоколи за соработка.

Стратегиските приоритети и цели за Националната стратегија за стари лица 2010 - 2020 во Р Македонија се однесуваат на **подобрување на квалитетот на живот на старите лица** со подобрувањето на системот за социјална заштита на старите лица.

Забележана е потреба од **воспоставување систем за евиденција на стари лица** корисници на социјални услуги, зголемување на капацитетите за институционално сместување на стари лица, усогласување на постојните сместувачки капацитети во согласност со Правилникот за нормативите и стандардите за простор, опрема, стручни кадри и средства потребни за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита на стари лица („Службен весник на РМ“ бр. 125 од 24.7.2015). Како форма на поддршка укажува и на отворање мали групни домови за стари лица со ментална или телесна попреченост, кои немаат соодветни услови за живеење во своето семејство, како и отворање центри за дневно и привремено прифаќање стари лица. Една од забележаните потреби е и обезбедување топол оброк за стари лица во ризик, отворање центри за давање помош во домашни услови за стари лица, отворање советувалишта за психо-социјална поддршка на стари лица.

Се забележува потреба од поттикнувањето развој на специјализирачки згрижувачки семејства за згрижување стари лица.

За подобрување на квалитетот на услуги на стари лица, забележано е пропишување и почитување на соодветни стандарди во давањето услуги за стари лица, поттикнувањ меѓугенерациска солидарност: роднинска, соседска и волонтерска.

Присутна е и потреба за преземање мерки за спречување на злоупотреба и насилство на старите лица во семејството и надвор од него, информирање на старите лица и на нивните семејства, за правата и услугите кои старите лица може да ги остварат во системите на заштита.

Се забележува и потреба од развивање и зајакнување на системот на *здравствена заштита* во делот на заштита на старите лица што може да овозможи подобрен пристап до установи и услуги од здравствената заштита за старите лица.

Планирана е мерка: промоција на здравјето, здравствена едукација и превенција на старите лица од ризици од нездрава исхрана.

Планирано е обезбедување на еднаков пристап до здравствените услуги за постари лица во руралните и оддалечени области и рано откривање на менталните и сродни болести. Планирано е обезбедување еднаква дистрибуција на ресурсите за одржување на здравјето и рехабилитација на старите лица, со посебно внимание на оддалечените и рурални области со обезбедување основни пакети на здравствени услуги за старите лица.

Планирано е особено да се посвети внимание на мерките кои се однесуваат на унапредување на квалитетот на здравствени услуги за стари лица. Зголемувањето на капацитетите на институционална инфраструктура со јасно дефинирани надлежности на општините за подобро здравје и здравствена грижа кон старите лица. Во основниот пакет на здравствени услуги во рамките на здравственото осигурување се превентивни мерки што опфаќаат и вклучуваат неосигурени граѓани и зајакнување на улогата на здравствениот сектор во домашното лекување на стари и изнемоштени лица. Планирано е учество на здравствениот сектор во обука на помладите членови од семејството во зајакнување на нивната улога за спроведување палијативна грижа за стари лица во домашни услови.

Планирано е подобрување на системот на здравствена заштита на стари лица со душевни растројства кои се на долготрајно лекување во психијатриски болници и нивна реинтеграција во заедницата. Како дел од мерките се предвидува и подобрување на услугите за стари болни лица, кои се третираат со дијализа и боледуваат од дијабетес и од хемофилија. **Планирано е зајакнување на капацитетите за бањско лекување, рекреативните активности, како и подобрување на условите во геријатриските центри и отворање нови регионални центри.**

Планирана е интеграцијата на старите лица во сите сфери на општествениот живот. За реализација на истата планирано е искористување на искуството на старите лица и нивно вклучување во креирање политики и донесување одлуки на сите нивоа. Потребно е поттикнување и стимулирање на меѓуопштинската соработка при реализирањето на мерките за вклучување на старите лица во сфери на општествениот живот. За исполнување на слободното време на старите лица планирано е поттикнување за основање културни друштва за стари лица. Со тоа се надополнува и активноста за зголемување на достапноста до културни настани за старите лица и волонтерството. Особено значајно е зголемувањето и учество на старите лица во системот на доживотното учење. Ќе се работи на создавање можности за размена на искуства и знаења помеѓу генерации во рамките на образовните програми и спроведување на програми за активно користење на слободното време. Ќе се работи на поттикнување на старите лица за активен здрав начин на живот преку зголемена физичка активност и спорт. Предвидени се мерки за обезбедување на домување за старите лица. Планирано е да се работи на подобрување на инфраструктурата во руралните средини, подобрување на достапност до превоз од руралните и урбаните средини и намалување трошоците за превоз. Планирано е поттикнување на поволен однос на работодавците во однос на продуктивните капацитети на постарите работници и развивање поволности за приватни лица и субјекти кои ќе се вклучат во грижата за старите лица. Планирано е подготвување на лицата пред пензија за животот во староста.

Стратегијата се спроведува од ресорните министерства кои во рамките на своите надлежности подготвуваат годишни акциски планови во кои се предвидени проектите

за исполнување на наведените мерки и наведени рокови за нивно реализирање, задолжени субјекти, индикатори на успешност и очекувани резултати и планирани потребни финансиски средства за реализирање на акциските планови.

Институционална рамка за спроведување на Националната стратегија за стари лица се остварува со спроведување на акциските планови за секое министерство. За имплементирање на овие активности како носители на активностите се јавуваат: Министерството за труд и социјална политика, ЈУ Заводот за социјални дејности, Министерството за здравство, Министерството за правда, Министерството за локална самоуправа, Заедницата на единиците на локална самоуправа и здруженија на граѓани.

За следење и континуирана евалуација на имплементацијата на Националната стратегија за стари лица 2010 - 2020, Владата формира Национално координативно тело составено од претставници на сите ресорни министерства и здруженија на граѓани. Координативното тело е носител на активностите за спроведување на Стратегијата и е одговорно за организирање, координирање и за контролирање на конкретните акции поврзани со Стратегијата, следење и оценување на спроведувањето на планираните мерки и активности, одобрување на извештаите за извршената работа и препорака за дополнителни активности.

Ова тело најмалку еднаш годишно доставува извештај за преземените мерки за спроведување на Оперативниот план до Владата на Република Македонија. Стручните, административните и техничките работи ги извршува Министерството за труд и социјална политика.

Министерството за труд и социјална политика во соработка со ЈУ Завод за социјални дејности се одговорни институции за следење на спроведувањето на Стратегијата која се однесува на социјалната заштита на старите лица.

Министерството за образование и наука е одговорна институција за следење на спроведувањето на деловите од Стратегијата кои се однесуваат на образованието на старите лица и на доживотното учење.

Министерството за здравство е задолжено за следење на спроведувањето на Стратегијата во делот на пристапот до здравствените услуги на старите лица.

Министерството за транспорт и врски е задолжено за следење на спроведувањето на Стратегијата во делот на домување на старите лица и подобрувањето на квалитетот на живот.

Министерството за финансии е одговорно за обезбедување средства за финансирање на одредени мерки кои произлегуваат од Стратегијата.

Министерството за локална самоуправа е одговорно за воспоставување, поттикнување и следење на меѓуопштинската соработка, како и за следење на

приоритетите за подигнување на степенот на социјалниот развој во планските региони и мерката обезбедување услуги за згрижување на стари лица, во согласност со политиките за рамномерен регионален развој.

Државниот завод за статистика е задолжена институција за методологијата на собирање на податоците, прогнозите и организирањето на потребните статистички истражувања.

За успешно спроведување на Стратегијата се остварува соработка и партнерство со други институции на локално ниво, стопански организации, здруженија на граѓани и научни институции во Република Македонија.

За успешно спроведување на Стратегијата е воспоставен ефикасен систем на финансирање во кој учествуваат: буџетот на државата и буџетите на локалните самоуправи и наменски средства од разни фондови на Република Македонија и средства од здруженија на граѓани, донаторски програми за помош и други форми на меѓународни финансиски институции.

5. НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА ДЕИНСТИТУЦИОНАЛИЗАЦИЈА (2008 - 2018)

Процесот на деинституционализација подразбира активности за подготвување на корисниците сместени во установи за нивно враќање во биолошките семејства, или сместување во некоја од формите на вонинституционална заштита на локално ниво (згрижувачко семејство или мал групен дом). Преку развој на овие форми на заштита на локално ниво планирано е да се намалува бројот на корисници сместени во установи, од една страна, и да се превенира потребата од нови сместувања во установи, од друга страна.

Деинституционализацијата е правец и цел наведена во меѓународните и европските конвенции, спогодби и документи. Конвенцијата за правата на лица со инвалидност го обезбедува правото на лицата со попреченост да живеат самостојно и да се вклучат во заедницата, како и да имаат еднаков пристап до услугите и објектите во заедницата (член 19), Конвенцијата на ОН за правата на детето (КПД) пропишува дека: „Државите потписнички ќе ги преземат сите соодветни мерки за да го заштитат детето од сите облици на дискриминација или казна...“ (член 2); „во сите дејства поврзани со децата...примарна грижа ќе биде најдобриот интерес на детето“ (член 3); член 19 се однесува на соодветни социјални програми, а член 23 на правата на децата со попреченост, вклучително и правото на „рекреативни можности на начин погоден за детето да ги оствари што поцелосно социјалната интеграција и индивидуалниот развој“. Повелбата на ЕУ за фундаменталните права, како дел од Спогодбите на ЕУ, ги наведува правата на лицата со попреченост и на постарите лица да живеат самостојно (член 26 и член 25, соодветно), како и потребата да се дејствува во најдобар интерес на детето при какви било дејства (член 25). Европската конвенција за човековите права прецизира дека никој нема да биде предмет на нехумано и понижувачко однесување или казна (член 3) и го потврдува правото на почитување на приватниот и семејниот живот и дом (член 8). Европската стратегија за попреченост 2010 - 2020 ја претставува посветеноста на ЕУ да го промовира премиот од институционална кон грижа во заедницата, нудејќи фондови на ЕУ за поддршка на развојот на услуги во заедницата.

Република Македонија е обврзана и посветена да ја оствари деинституционализацијата бидејќи ги има потпишано и ратификувано наведените конвенции на ОН и Европската конвенција за човековите права. Република Македонија е посветена на пристапување кон ЕУ и презема активни мерки во согласност со принципите и практиката на Унијата.

Целта на Национална стратегија за деинституционализација 2008 - 2018 е подигање на квалитетот на услугите на социјална заштита и создавање услови за приближување на услугите до корисниците на локално ниво. Остварување на оваа цел

се постигнува преку развој на постојните и на нови вонинституционални форми на заштита и преку трансформација на постојниот систем на институционална заштита.

Освен оваа Национална стратегија за деинституционализација 2008 - 2018, Македонија има донесено и други стратегии од релевантност и во поддршка на деинституционализацијата, како што се: Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со попреченост 2010 - 2018 (ревидирана), Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2016 - 2020, Стратегија за демографска политика 2015 - 2024, Национална стратегија за вработување 2016 - 2020, Национална стратегија за стари лица 2010 - 2020, Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 - 2020 (ревидирана), како и Програмата 2020 за вработување и социјална реформа.

Планирано е воспоставување критериуми, определување на динамика и носителите на реформските иницијативи и програми кои во наредните години се планира да придонесат за што поквалитетна и поцелосна социјална заштита на следниве категории: децата без родителска грижа, децата со воспитно-социјални проблеми и децата и лицата со пречки во интелектуалниот и во физичкиот развој.

Планирано е континуирано согледување на ситуацијата на социјалните потреби и промовирање форми на заштита кои нудат висок квалитет на услуги достапни за граѓаните во местото на живеење преку кои се олеснува нивна интеграцијата во локалната средина.

Нормативната рамка е базирана на различни национални и меѓународни документи, закони, конвенции, декларации, подзаконски акти, регулативи, стандарди, насоки итн. Стратегијата за деинституционализација во системот на социјалната заштита поаѓа од повеќе меѓународни и домашни документи кои се однесуваат на заштитата и услугите кои се обезбедуваат за групите на корисници одредени како целни групи на оваа Стратегија.

Документи од меѓународната и националната правна рамка врз кои се заснова Стратегијата се:

- а) Универзална декларација за човекови права;
- б) Конвенција за правата на детето;
- в) ОН Конвенција за борба против тортура и нехуман и понижувачки третман;
- г) ОН Конвенција за правата на лицата со инвалидност;
- д) Европска социјална повелба;

- ѓ) Коминике на Европската комисија од 12-ти март 1997 година за модернизација и подобрување на социјална заштита;
- е) Коминике на Европската комисија од 30-ти октомври 2003 за еднакви можности за лицата со попреченост;
- ж) Стандарди за квалитет на деца;
- з) Декларација на ОН за социјални и законски принципи кои се однесуваат на заштитата и благосостојбата на децата, со посебно внимание на згрижување и национално и меѓународно посвојување од 1986 година;
- и) Насоки за згрижување, меѓународна организација за згрижување од 1995 година;
- ј) Нацрт-насоки на ОН за заштита и алтернативна грижа на деца без родителска грижа поднесена до Комисијата за детски права од страна на меѓународните социјални служби и УНИЦЕФ во соработка со работната група на НВО за деца без родителска грижа, јуни, 2006 година;
- к) Устав на Република Македонија;
 - Закон за социјалната заштита;
 - Закон за семејството;
 - Закон за заштита на децата;
 - Закон за основно образование;
 - Закон за средното образование;
 - Закон за високото образование;
 - Закон за правда за деца;
 - Закон за локалната самоуправа;
 - Закон за здруженија на граѓани и фондации;
 - Правилник за нормативи и стандарди за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита, Дневен центар за лица со интелектуална или телесна попреченост.

Социјалната политика во Република Македонија се стреми кон креирање форми на заштита за различна категорија на лица кои имаат потреба од истата. Затоа оваа Стратегија преку стратегиски политики и цели обезбедува поддршка за лицата кои имаат потреба од помош во рамките на нивните или згрижувачките семејства или преку другите форми на вонинституционална заштита организирани во местото на живеење, наспроти грижата што се обезбедува во институциите.

Стратегијата е рамка за развивање сеопфатен, одговорен, достапен и квалитетен систем на социјална заштита.

Стратегијата има за цел подигање на квалитетот на грижата за одредени категории на граѓани изложени на социјален ризик кои се утврдени како целни групи, преку реализирање на процесот на деинституционализација.

Успешноста на имплементацијата на Стратегијата ќе се следи преку следните мерливи индикатори: намален број на деца кои живеат одвоено од своите биолошки семејства, намален број на сместени деца во установи, а зголемен број на деца кои живеат во свое семејство, специјализирани згрижувачки семејства, број на дневни центри, мали групни домови, број на деца кои добиваат поддршка за осамостојување и вработување по излегување од институција

Целни групи на оваа Стратегија се:

1. Деца без родителска грижа

Планирано е да се работи на воспоставување систем на евиденција на сите деца без родителска грижа со податоци за нивниот статус (личен, семеен, економски, социјален, станбен и сл.), како изготвување План за индивидуална работа - третман со секое дете и назначување одговорен стручен работник во центарот за социјална работа и континуирано следење и соработка на центрите за социјална работа со установите за социјална заштита заради утврдување на можноста за деинституционализација на сместеното дете и негово враќање во биолошкото семејство или сместување во згрижувачко семејство. Планирано е реализирање програми за оспособување на корисниците за самостоен живот и нивно побрзо излегување од установата, соработка на центрите за социјална работа со биолошките семејства или блиски сродници, зголемување на бројот на згрижувачки семејства, отворање нови форми на вонинституционална заштита со почитување на нормативи и стандарди за сите форми на згрижување.

2. Деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведење

Деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведење се деца кои манифестираат неприлагодено поведење како што е: скитање, безделничење, бегане од училиште, просење и правење кражби.

Од страна на Министерството за труд и социјална политика потребно е да се усвои дефиниција за деца со воспитно-социјални проблеми и деца со нарушено поведење. Центрите за социјална работа се обврзуваат да изготват План за индивидуална работа - третман со корисникот. Планирано е да се воспостави соработката помеѓу центрите за социјална работа и установите во кои се сместени овие деца и да се следат промените во развојот на децата додека се сместени во установата. Планираното отворање дисциплински прифатен центар за деца со нарушено поведење

да се реализира. Да се работи на зголемување на бројот на специјализирани згрижувачки семејства за згрижување на оваа категорија на деца.

Во Република Македонија најголем број на лица изложени на социјален ризик грижата и заштитата ги добиваат во рамки на нивните семејства. Министерството за труд и социјална политика во функција на давање помош и поддршка на семејствата треба да продолжи да ја развива формата на дневно и привремено згрижување со почитување на протокол за соработка помеѓу релевантни институции под надлежност на повеќе министерства. Се укажува на потребата од вклучување на невладиниот сектор со конкретни програми во поддршка на деца со воспитно-социјални проблеми, особено во превентивна работа. Да се продолжи со работа на развивање ресурси во земјата за сместување на деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение кои имаат потреба од специјализиран третман.

За обезбедување поквалитетна грижа и заштита на децата со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение, Министерството за труд и социјална политика во рамките на оваа Стратегија ги дава следните препораки и активности. Најпрвин, потребно е дефинирање на поимите на деца со воспитно-социјални проблеми и деца со нарушено поведение. Следува изготвување План за индивидуална работа - третман со корисникот од страна на центрите за социјална работа. Неоспорен е фактот за потребата за постоење на континуирана соработка помеѓу центрите за социјална работа со установите во кои се сместени децата и истите да ги следат. Отворање дисциплински и прифатен центар кој е особено значаен за оваа категорија на деца, како и развивањето специјализирани згрижувачки семејства за згрижување на оваа категорија на деца.

Потребно е почитување на протокол за соработка помеѓу релевантни институции под надлежност на повеќе министерства.

Кога станува збор за оваа категорија на деца, неопходно е активно вклучување на здруженија на граѓани преку конкретни програми. Од особено значење е изготвување и имплементирање на превентивни програми од страна на центрите за социјална работа со децата, семејствата и субјектите во локалната заедница.

Потребно е да се работи на реализирање програми кои се однесуваат на создавање ресурси во Република Македонија за сместување на деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение кои имаат потреба од специјализиран третман.

Развивање едукативни центри за работа со родители на деца со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение во рамки на центрите за социјална работа се особено значајни кога станува збор во делот на превентивните програми. Потребно е создавање услови во центрите за социјална работа за имплементација на алтернативни мерки за малолетни лица/деца. Планирано е преземање на активности за

трансформација на установите со помали сместувачки капацитети и развој на алтернативни форми на згрижување.

3. Деца со пречки во интелектуалниот или физичкиот развој до 26 години

Децата со пречки во интелектуалниот развој се сместени во следниве установи: ЈУ Завод за рехабилитација на деца и младинци – Скопје, ЈУ Специјален завод - Демир Капија и ЈУ Завод за заштита и рехабилитација Бања Банско – Струмица.

Се укажува на потребата од поддршка на биолошките семејства околу грижата за децата со пречки во развојот, на кои им е особено потребна и од особено значење во однос на нивното вклучување во средината во којашто живеат. Особено е голем бројот на деца кои се сместени во установите со долг престој во истите и притоа се со прекинати контакти со семејствата. Недоволен е бројот на вонинституционални форми за згрижување на децата со пречки во развојот. Постојат архитектонски пречки кои го оневозможуваат интегрирањето на овие лица во општествената средина. Ова се области во кои ќе се работи интензивно.

Активности кои се преземаат се: подигнување на нивото на психо-социјална поддршка на биолошките семејства околу грижата за децата со пречки во развојот, зголемување на паричниот надоместок, развој на мрежата на згрижувачки семејства, дневни центри, мали групни домови и на надминување на архитектонски пречки, создавање услови за овозможување на интегрирањето на овие лица во општествената средина.

4. Лица со пречки во интелектуалниот или физичкиот развој над 26 години

Лицата се сместени во следниве установи: ЈУ Завод за рехабилитација на деца и младинци – Скопје, ЈУ Специјален завод – Демир Капија и ЈУ Завод за заштита и рехабилитација Бања Банско – Струмица.

Планирано е да се работи на поддршка на биолошките семејства околу грижата за лица со пречки во развојот за нивното вклучување во средината во којашто живеат. Голем број на лица сместени во установите се со долг престој во истите и со прекинати контакти со семејствата. Недоволен е бројот на вонинституционални форми за згрижување на лица со пречки во развојот. Постојат архитектонски пречки кои го оневозможуваат интегрирањето на овие лица во општествената средина и планирано е нивно отстранување.

Планирано е подигнувањето на нивото на психо-социјална поддршка на биолошките семејства, зголемување на паричниот надоместок, како предуслови за намалување на потребата од сместување на установа, поттикнување развој на мрежата на згрижувачки семејства кои сместуваат вакви лица преку преиспитување на висината на надоместокот за сместување во згрижувачко семејство во согласност со

специфичните потреби на сместеното лице и целосно интегрирање на лице со пречки во развојот на средината во којашто живеат. Планирано е отворање нови дневни центри и развивање на постојните вонинституционални форми на заштита.

Како проблем кој беше констатиран од страна на Министерството за труд и социјална политика беше и постоењето на архитектонските пречки. Во таа насока, со оваа активност се предвидува надминување на архитектонски пречки и создавање услови за овозможување на интегрирањето на овие лица во општествената средина.

Стратегиски насоки на Стратегијата за деинституционализацијата се во насока на спроведување на процесот на трансформација на социјалните услуги преку нивна децентрализација, деинституционализација, приватизација и спроведување проекти во соработка со здруженија на граѓани.

Развој на вонинституционални форми на заштита на регионално и локално ниво да се реализира преку: процена на потребите на одредени форми на заштита на локално ниво, подигање на јавната свест за потреба од развој на вонинституционални форми на заштита со паралелно работење на подигање на капацитетот на центрите за социјална работа и установите за развој на вонинституционалните форми на заштита (мали групни домови, самостојно живеење) со различно ниво на поддршка и обезбедување поддршка на семејствата преку развивање советодавна, советувајќна работа и едукативни центри за работа со родителите/старателите/згрижувачите.

Планирано е постепено трансформирање на постоечките установи за социјална заштита со претходна оценка на секоја установа од аспект на: локација и пристапност, надворешна и внатрешна инфраструктура и квалитетот на грижа на корисниците (трансформирање, реструктурирање или затворање).

Планирано е да се води сметка за натамошно работно ангажирање на постоечкиот персонал, преку нивно вклучување во новите форми на заштита, обезбедување обука за нивна преквалификација, доквалификација и стекнување со нови знаења и вештини.

Во **развивање на институционални и човечки ресурси на национално и локално** ниво главната улога ја имаат меѓуопштинските центри за социјална работа како извршители на политиките од сферата на социјалната заштита со директно вклучување во менаџирањето на јавните социјални услуги. Планирано е да се зајакнат капацитети на стручните работници на национално и на локално ниво, во континуитет се спроведуваат општи и специфични курсеви на обука поврзани со програмите на социјална заштита. Услови на реформи во системот на социјалните услуги треба да ги проценуваат и да овозможат јакнење на нивните професионални вештини во согласност со новите стандарди поставени за социјалните услуги.

Со цел да се изградат професионални капацитети кои ќе делуваат во полето на новите социјални услуги во согласност со реформите во системот на социјалната заштита, социјалните служби, треба да се преземат следните мерки:

- Министерството за труд и социјална политика во соработка со ЈУ Завод за социјални дејности да изготви посебни програми за обука на персоналот на различни нивоа за управување со социјалните услуги на локално ниво.
- Да се спроведуваат потребни обука за персоналот и да се зајакнат нивните капацитети преку редовни обуки за усовршување на вработените.
- Првенствено е значајно да се работи на развивање на интерресорска соработка на национално и локално ниво. Кога станува збор за мониторингот и евалуацијата, истите ќе се реализираат преку континуирана и систематска процена на прогресот на планираните активности во определен временски рок, овозможувајќи евентуалните прилагодувања да бидат направени на методичен начин.
- Координатор на активностите поврзани со процесот на деинституционализација во системот на социјалната заштита ќе биде Министерството за труд и социјална политика, кое ќе обезбеди услови за имплементација на Стратегијата преку работна група за оцена на установите во функција на нивна трансформација, воспоставување на меѓуресорска соработка, усогласување на законската регулатива и законски промени, лиценцирање на правни субјекти и обезбедување на финансиски средства, кадровски и технички предуслови за реализирање на процесот на деинституционализација со стручно тело ќе врши мониторинг и евалуација.

Како ризици кои може да предизвикаат одложување на реализацијата на одредени активности од Националната стратегија за деинституционализација 2008 - 2018 се предвидуваат: неинформираност на населението за мерките од Стратегијата, неможност за имплементирање поради ограничени финансиски и административни капацитети, непоткрепеност на активностите со соодветни финансиски буџети, непочитување на временската рамка предвидена во акциските планови, промени во политичката или економската состојба во државата, недоволна координираност на релевантните актери во спроведување на Стратегијата.

6. АКЦИОНЕН ПЛАН ЗА ПРЕВЕНЦИЈА И СПРАВУВАЊЕ СО СЕКСУАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА НА ДЕЦА И ПЕДОФИЛИЈА (2009 - 2012)

Во Република Македонија континуирано се забележува зголемување на бројот на евидентирани случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија. Подигањето на културното, социјалното и образовното ниво на граѓаните придонесува отворено да се зборува за темите за кои до скоро беше срамно да се зборува, да се препознае оваа општествено-криминогена појава и навремено да се побара и обезбеди заштита од надлежните институции. Свесноста за сериозноста на овој проблем наметна потреба за започнување со процес на преземање мерки и активности за координиран и сеопфатен одговор на овој проблем.

Акциониот план има за цел да обезбеди средства и механизми за спроведување на помошта и заштита на децата од сексуална злоупотреба и педофилија и воспоставување и унапредување на координиран систем на соработка меѓу владините институции и меѓу владините институции и здруженија на граѓани, опфаќајќи ги сите области кои ја покриваат оваа проблематика.

За остварување на целите на Акциониот план утврдени се неколку насоки и приоритети:

Спроведување на следните Конвенции: Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба³⁸, Конвенцијата која се однесува на забраната на детскиот труд и за итното дејствување за елиминирање на најлошите видови детски труд³⁹, Факултативниот протокол за продажба на деца, детска проституција и детска порнографија кон Конвенцијата за првата на детето⁴⁰ и други меѓународни документи што ги утврдуваат механизмите и обврските за заштита на деца од сексуална злоупотреба и педофилија.

Планирано е преземање мерки за превенција и сензибилизирање на целокупната јавност за оваа негативна појава, а воспоставувањето мерки за помош и заштита на жртвите на сексуална злоупотреба и педофилија е следниот приоритет кој се предвидува во Акциониот план. Исто така, предвидено е воведување мерки и програма

³⁸ Конвенција на Советот на Европа за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба (позната како „Конвенција од Ланзароте“ или „Конвенција“), влезе во сила во јули 2010 година

³⁹ Конвенција која се однесува на забраната на детскиот труд и за итното дејствување за елиминирање на најлошите видови детски труд, донесена на 17. јуни 1999

⁴⁰ Факултативен протокол за продажба на деца, детска проституција и детска порнографија кон Конвенцијата за првата на детето, донесен на Генералното собрание на Обединетите нации на 25 мај 2000 година

за третман на лицата осудени за овие дела, за време на издржување на казната и по завршување на казната, а со цел спречување на рецидивизмот. Се посочува дека е неопходно воспоставување механизам за координација на инволвираните субјекти од сите области во превенцијата и справувањето со сексуалната злоупотреба на децата и педофилијата, а за навремена превенција и поефикасно справување со жртвите на сексуална злоупотреба и педофилија воспоставување континуирана едукација на стручни лица за препознавање и преземање мерки на заштита. Понатаму, предвидено е воспоставување единствена евиденција, спроведување мониторинг и евалуација и воспоставување и унапредување на меѓународната соработка.

За постигнување на целите на Акциониот план предвидени се посебни цели и активности.

Првата цел од Акциониот план е усогласување на национално со меѓународно законодавство за заштита на децата од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба. Во оваа насока извршено е усогласување на законодавство на Република Македонија со Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба и ратификација на Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба⁴¹.

Со цел да се изврши процена на состојбата, втората планирана активност се однесува на спроведување на истражување и анализа на состојбата со сексуалната злоупотреба на деца и педофилија во Република Македонија. Истражувањето треба да помогне во утврдување и дефинирање на факторите на ризик за сексуална злоупотреба на деца и педофилија и намалување на причините кои доведуваат до оваа појава; идентификување на средините, заедниците и ризичните групи на деца и семејства, кои носат висок ризик на појава на сексуална злоупотреба на деца и педофилија; како и развивање инструменти, методологии и индикатори, заради мониторирање на појавата на сексуална злоупотреба на деца и педофилија. Воедно, истражувањето треба да даде процена на постојните и потребните ресурси и капацитети (владини и на здруженија на граѓани), како и да се направи компаративна анализа за состојбите со сексуалната злоупотреба на децата и педофилијата во Република Македонија со другите земји.

Спроведувањето превентивни активности е планирано да се оствари преку сензибилизирање и подигање на јавната свест за проблемот на сексуалната злоупотреба на децата и педофилијата, преку медиумски кампањи за информирање на целокупната јавност, изработка на пропаганден материјал (плакети, флаери, прирачници, DVD и друг визуелен материјал) и информативно-едукативни работилници со општата популација.

Во насока на подигнување на јавната свест за проблемот на сексуална злоупотреба на деца и педофилија, планирано е одржување едукативни работилници, како и воведување програмски содржини во градинките, основните и средните училишта и други воспитно-образовни установи. Понатаму се увидува потребата од

⁴¹ Објавено во „Службен весник на РМ“ бр. 135/10

информирање и едукација на родителите/старателите и семејствата кои се во социјален ризик за проблемот со сексуална злоупотреба на деца и педофилија, како и обуки за разни чинители вклучени во превенцијата, како што се здруженија на граѓани и претставници на медиуми.

Акциониот план повикува на поттикнување на пријавување случаи на сексуална злоупотреба на деца со отворање електронска адреса за пријавување сексуална злоупотреба на деца и педофилија, како и национална СОС линија за пријавување случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија.

Како потреба се детектира и континуираното работење на вклучување на децата во образовниот процес и намалување на ризикот на сексуалната злоупотреба и педофилијата со обезбедување на материјална и друга потребна поддршка на семејствата за вклучување и редовна посета на децата во образовните институции.

Мерките за помош и заштита на жртви на сексуална злоупотреба на деца и педофилија повикуваат на активности за рано идентификување на овие деца како во воспитно-образовните институции така и во службите за здравствена заштита, установите за социјална заштита и задолжително координирано постапување.

Од особено значење за обезбедување ефикасен третман, помош и заштита на децата жртви на сексуална злоупотреба и педофилија е формирање мобилни мултидисциплинарни тимови од стручни лица, кои се на располагање 24 часа и кои ги спроведат стандардните процедури при откривање на дете жртва на сексуална злоупотреба. Дел од активностите треба да се однесуваат и на спречување натамошна виктимизација на децата жртви на сексуална злоупотреба и педофилија.

Потребна е примена на посебни техники на водење разговор со деца жртви/сведоци, со почитување на нивните основни права и почитување на нивната личност, потреби и достоинство.

Обезбедувањето соодветна форма на заштита и згрижување на детето жртва на сексуална злоупотреба и педофилија најчесто се остварува со поддршка на природно семејство на детето.

Понатаму, со Акциониот план се предвидело отворање советувалишта за третман на децата жртви и нивните семејства и нивна психо-социјална поддршка, при што е утврдено дека треба да се подготват нормативи и стандарди, програма за давање психо-социјална поддршка, како и утврдување листа на постојни установи и институции кои можат да обезбедат советувалишни услуги.

Од особено значење се изработката и реализацијата на мерки и програма за третман на лицата осудени за делата на сексуална злоупотреба на деца и педофилија - за време и по издржувањето на казната.

Акциониот план утврдува дека за успешна реализација на предвидените активности потребна е координација на надлежните служби со здруженија на граѓани и меѓународна соработка, а во таа насока и подготовка и усвојување единствен протокол за постапување на институциите во случаи на откривање и третирање случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија. Со цел да се воспостави и да се зајакне меѓународната соработка, потребно е да се формираат и да се користат веќе постоечките регионални мрежи, што ќе резултира со размена на информации, податоци и искуства за спречување сексуална злоупотреба на деца и педофилија.

Во однос на потребата од континуирана едукација на стручните лица, предвидено е да се подготви програма за континуирана обука на стручните лица за препознавање на деца жртви на сексуална злоупотреба и педофилија, како и програма за мултиресорска обука на локално ниво за препознавање и работа со сексуално злоупотребени деца.

Детектирана е и потреба од вклучување содржини кои се однесуваат на сексуална злоупотреба на деца и насилство во наставните курикулуми во соодветните високо-образовни институции.

Воспоставување на систем за евиденција и известување за случаите за сексуална злоупотреба на деца и педофилија во Центрите за социјална работа, СВР, здравствени установи, училишта, градинки, за деца жртви на сексуална злоупотреба и педофилија, треба да се спроведе преку воспоставување единствена евиденција на национално ниво за евидентирани случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија со обезбедување техничка опрема во согласност со потребите на системот на евиденција.

За ефективно и координирано спроведување на Акциониот план за превенција и сексуална злоупотреба на деца и педофилија, Акциониот план предвидел формирање Национално координативно тело со вклучување претставници на сите релевантни министерства и здруженија на граѓани, со одлука на Владата на Република Македонија.

Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012 година имаше за цел да придонесе за намалување и справување со последиците од оваа појава, преку подигање на свесноста, преземање превентивни мерки, обезбедување координирана и ефикасна заштита, помош, рехабилитација и реинтеграција на децата жртви на сексуална злоупотреба.

ТРЕТ ДЕЛ

1. ПРИДОНЕСОТ НА НАЦИОНАЛНИ СТРАТЕГИИ ОД ОБЛАСТА НА СОЦИЈАЛНАТА ЗАШТИТА

Програмата за справување со проблемите на социјално исклучените лица произлегува и ги следи определбите и насоките содржани во документот за Политиките на Министерството за труд и социјална политика за справување со проблемите на социјално исклучените лица. Програмата е креирана во согласност со актуелниот социјален контекст на социјално исклучените лица и приоритетите кои произлегуваат од него. Планирано е прекинување на трансгенерацискиот ланец на исклученост и зајакнување и поддршка на корисниците од сите целни групи во правец на нивно активно ангажирање во животот на заедницата со примена на нови практики за социјално вклучување на целните групи.

За социјално исклучена група се сметат: лица корисници на дроги и членови на нивните семејства, деца на улица/улични деца и нивните родители, жртви на семејно насилство и бездомници. Одвојувањето на овие целни групи како посебен социјален ентитет е насочено кон овозможување ефективен пристап во социјалната заштита на социјално исклучени со структурирана и организирана социјална заштита.

При креирањето на програмата се трга од идејата: ориентираност кон сите членови во целните групи, децентрализираност - насоченост кон заедницата со едукација и обучување на различни нивоа: професионалци кои ќе ги спроведуваат програмите; парапрофесионалци и волонтери вклучени како помагачи; корисници на услугите и членови од локалната заедница, со ориентираност кон протективните фактори и потенцијал за справување и надминување на проблемите на корисниците на услугите.

Центри за социјална работа - Одделенијата за социјално исклучени лица за секоја целна група да направат процена, потоа да се утврди ризикот/ранливост, како и утврдување на приоритетите во планирањето и спроведувањето акција.

Пристапено е кон информирање на корисниците од одделни целни групи за активностите и можностите на центрите за социјална работа за поврзување со сите релевантни организации и поединци кои имаат учество во полето на помагање на социјално исклучените лица.

Се преземаат конкретни акции за изнаоѓање најсоодветни модели и позитивни практики за споделена одговорност меѓу институциите и здруженија на граѓани на национално и локално ниво за прашања поврзани од областа на социјалната инклузија

за маргинализираните групи. Особено внимание се посвети на партиципативниот приод на преку 200 граѓани кои директно се засегнати од сиромаштијата и социјалната исклученост со конкретни предлози во делот креирање на политиките за создавање амбиент во кој ќе се подобруваат состојбите.

Македонската Платформа за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост како рамноправна членка на Европската платформа директно учествува во креирањето политики од оваа област, и тоа во различни домени и на различни нивоа на национално и на локално ниво.

Во функција на успешна имплементација на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 - 2020, формиран е Координативен механизам за следење на имплементацијата и истиот функционира на две нивоа, и тоа: Совет на министри како извршно ниво и Работно тело составено од претставници на линиските министерства задолжени за процесот на социјално вклучување. Ревидирана е Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 - 2020, во насока на обезбедување нејзина усогласеност со Стратегијата на ЕУ - Европа 2020.

Спроведени се обуки во областите (пристап заснован на човекови права, антидискриминација, социјална инклузија, родови прашања, управување со проектен циклус) за претставници од локалните самоуправи на пилот-општините (Берово, Пехчево, Радовиш, Конче, Студеничани, Липково, Чашка и Неготино).

Врз основа на согледувањата и подготвените анализи и студии, утврдени се локални проблеми и приоритети за секоја општина поединечно, при што преку партиципативен приод на сите релевантни актери (претставници на локалните самоуправи, центрите за социјална работа, здруженија на граѓани и бизнис-секторот) изработени се локални стратегии за социјално вклучување општини со конкретни акциски планови за имплементација на локалните стратески документи и истите се усвоени од страна на локалните совети. Локалните стратегии се поврзани со Националната стратегија за намалување на сиромаштија и социјална исклученост во Република Македонија 2010 - 2020.

Како начин да се иницира имплементација на донесените локални стратегии за социјална инклузија, социјална заштита и намалување на сиромаштија, поддржани се здруженија на граѓани кои предложија најдобра програма во насока на намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост, како и кон подобрување на социјалната заштита на ранливите и маргинализирани групи на граѓани во општината во која доставуваат услуги.

Во рамките на процесот на деинституционализација, отворени се нови станбени единици за организирано живеење со поддршка на територијата на град Скопје.

Оформена е Служба за домување во заедницата и станбени единици во која се сместени корисници деинституционализирани од ЈУ Специјален завод Демир Капија.

Отворени се заштитни претпријатија за инвалидни лица и инвалидни лица на трудот.

Во согласност со измените и дополнувања на Законот за социјалната заштита („Службен весник на Република Македонија“ бр. 79/2009) се воведува посебен додаток во фиксен износ од 7000 денари за слепило и посебен додаток за мобилност, којшто ќе го користат потполно слепите лица, лицата со умерени, тешки и длабоки пречки во менталниот развој, коишто без помош на инвалидска количка не може да ги задоволат основните животни потреби, како и за лицата со 100% телесна попреченост.

Спроведени се обуки за изучување на знаковниот јазик во согласност со Програмата на Националниот сојуз на глуви и наглуви на Македонија, и тоа за прво (почетно) ниво, за изучување на второ ниво, за напредна обука за толкувачи и групи за напредно оспособување и за толкувачи на заинтересирани граѓани за почетно ниво.

Во насока на имплементација на Националната стратегија за стари лица со која се овозможува стратески и координиран пристап во подигнувањето на квалитетот на живот на оваа ранлива категорија, подготвен е Оперативен план, формирано е Национално координативно тело кое врши годишен мониторинг и евалуација на реализацијата на овој стратески документ.

Во функција на подобрување на грижата и квалитетот на животот на оваа ранлива категорија, отворен е Дневен центар за стари и возрасни лица.

Во согласност со заложбите на Владата на Република Македонија за обезбедување социјална сигурност и достоинствен живот на старата популација на корисници на старосна, инвалидска и семејна пензија, обезбеден им е дневен престој за бањско климатска рекреација во рекреативни бањи.

Во насока на посеопфатна заштита на децата на улица, отворен е Транзитен центар за деца од улица на територија на град Скопје. Транзитниот центар е нова форма на вонинституционално згрижување, третман и заштита, што обезбедува 24-часовна достапност на услугите за децата на улица, без оглед на нивното матично место на живеење. Има три дневни центри за деца на улица и сите се лоцирани во Скопје. Два центра се при Центар за социјална работа Скопје, а со еден раководи здружение на граѓани.

Зајакнати се капацитетите и подобрена е координација во постапувањата со деца на улица, преку одржувањето на регионални работилници за претставници на релевантните државни институции и здруженија на граѓани, со цел анализирање на проблемите со кои се соочуваат стручните работници при работењето со децата од улица, како и преземање координирани мерки за нивно ефикасно надминување.

Реализирани се обуки за наставници од основните училишта во Република Македонија за превенција од насилство, во рамките на активностите за превенција и спречување на насилството меѓу учениците.

Деца со тешкотии во учењето и други посебни потреби во моментот посетуваат настава во четири посебни основни училишта. Во рамките на редовните основни училишта (интегрирано образование) и во три заводи се изведува настава од основно образование.

Во однос на средното образование за ученици со посебни образовни потреби, има четири училишта за деца со посебни образовни потреби, од кои едно средно училиште за деца со оштетен слух, едно средно училиште за деца со оштетен вид и две средни училишта за ученици со пречки во психичкиот развој. .

Преземени се континуирани активности заради зголемување на **пристапот и квалитетот на образованието на децата**, вклучувајќи ги и децата кои потекнуваат од ризични семејства преку обезбедување: бесплатни учебници за учениците од основното и средното гимназиско образование; бесплатен превоз за учениците кои живеат на оддалеченост над 2, односно 2,5 km од училиштето; бесплатен превоз со придружба доколку е потребно за децата со посебни образовни потреби независно од оддалеченоста.

Во задолжителното средно образование обезбеден е бесплатен транспорт со придружба на ученици со посебни образовни потреби и бесплатно сместување за кои се доделени стипендии за вклучување во средните училишта.

Со **Програмата за економско јакнење на жени-жртви** на семејно насилство, преку трите потпрограми за самовработување, субвенционирано вработување и обуки за преквалификација на жртвите на семејно насилство, остварена е поддршка на жртвите на семејно насилство.

Отворено е Советувалиште за работа со сторители на семејно насилство во Скопје, кое работи во согласност со усвоена програма за работа со сторители на семејно насилство, со цел да се прекине кругот на насилството.

Во 2011 година отворено е и Советувалиште за деца и жени жртви на семејно насилство во Скопје, преку кое се зајакна борбата против семејното насилство и успешното надминување на тешкотиите и последиците кај жените и децата, директни и индиректни жртви на семејно насилство.

Формирани се локални координативни тела за превенција од семејно насилство, кои функционираат во рамките на советите во општини во државата.

Во рамките на центрите за социјална работа, стручните тимови обезбедиле соодветна помош и поддршка и на останати ризични групи, и тоа: за жртвите на

семејно насилство се обезбеди соодветен третман, лица биле згрижени во постоечки засолништа за жртви на семејно насилство, за корисници на дрога покрај медицински третман, обезбедиле ресоцијализација и реинтеграција. За семејства и самци кои привремено биле сместени во Прифатниот центар за бездомни лица е обезбедена соодветна помош и поддршка во остварување други права од областа на социјална заштита.

Во согласност со национални акциски и оперативни планови од Декадата и Стратегијата за Роми, продолжи имплементацијата на различните програми и активности за подобрување на социјалната инклузија на Ромите.

Во овој дел реализирани се повеќе проекти и активности, меѓу кои програми за: вклучување на ромските деца во предучилишно образование (детските градинки), Програма која во континуитет се реализира од 2006 година и со активно учество и на локалната самоуправа за деца на возраст од 4,5 до 5,5 години.

Се спроведува и Програма за стипендирање и менторирање на ученици Роми во средно образование со цел зголемување на бројот на Роми со завршено средно образование, подобрување на успехот и стапката на задржување во училиштата. Во рамките на оваа Програма доделени се стипендии на средношколци Роми.

Имплементирање на **активни мерки за вработување во кои Ромите** се посебна целна група, со цел подобрување на состојбата со невработеноста кај Роми. Реализирани се обуки за невработени Роми за занимања за кои има недостиг на пазарот на трудот. Како посебна целна група Ромите се вклучувани во други активни мерки за вработување, како што се програмите за самовработување, за поддршка на формализацијата на постојни бизниси и други.

Реализирани се мерки и активности за подобрување на пристапот кон здравствени услуги и подобрување на опфатот на ромското население во системот на здравствена заштита.

Реализирана е програмата за Ромски здравствени медијатори, како и едукација на ромската популација во делот на здравствената заштита. Спроведени се кампањи за промоција на здравјето, имунизацијата итн.

Се остварува поддршка за функционирањето на ромските информативни центри, формирани како линк помеѓу ромската заедница и институциите на локално и национално ниво. Отворени се нови Ромски информативни центри. Преземени се и многубројни активности за јакнење на капацитетите на Ромски информативни центри, преку зголемување на бројот на ангажирани лица во центрите и преку организирање голем број обуки и работилници за вработените во овие центри.

Имплементација на голем број активности за јакнење на капацитетите на сите релевантни субјекти на национално и на локално ниво вклучени во координацијата и во имплементацијата на активностите за инклузија на Ромите.

Одржани се голем број средби со локалното ромско население со цел директно да се запознаат и да се информираат за различните права, програми и можности кои може да ги користат, како, на пример, средби за информирање на локалното население за огласите за упис во основно и средно училиште и обезбедување поддршка при уписот на децата во образовните институции. Се одржуваат информативни средби со локалното население во врска со правата и обврските кои произлегуваат од визната либерализација и спречувањето на злоупотребите во тој дел. Се врши информирање за начинот на остварување и користење на правото на социјална парична помош и за постојните програми за поддршка на вработувањето, условите, критериумите и начините на аплицирање. Се организира локалното население со процедурите за легализација на дивограбците, поддршка во процесот на вакцинација на ромските деца.

Во текот на 2011 година започна масовна и координирана акција за идентификација на лицата коишто не се евидентирани во матичните книги, при што директно на терен се врши лоцирање и идентификација на лицата Роми кои не се евидентирани во матичните книги на родените. Оваа активност се спроведува директно на терен од страна на мешовити тимови составени од претставници на подрачните служби на Министерството за внатрешни работи, Управата за водење на матичните книги на евиденција, центрите за социјална работа, Ромските информативни центри и ромските здруженија на граѓани.

Од јануари 2011 година започна и имплементацијата на Проектот „Поддршка на имплементацијата на Стратегијата за Роми“, кој е финансиран во рамките на IPA Компонентата 1 (TAIB). Со овој Проект се обезбедува експертска помош и поддршка за јакнење на капацитетите на релевантните субјекти на сите нивоа вклучени во координацијата и во имплементацијата на акциските планови за инклузија на Ромите, се организираат обуки и работилници.

Трговијата со луѓе и илегалната миграција се глобален проблем, кој стана забележителен и во Република Македонија. Илегалната миграција има тренд на зголемување.

Анализирајќи го постоечкото законодавство во согласност со новите трендови, меѓународни стандарди и состојбата со трговија со луѓе и илегалната миграција во Република Македонија, може да се заклучи дека е во согласност со меѓународните стандарди и, ако целосно се примени, е доволно само за себе.

Република Македонија создаде широка правна рамка за борба против трговијата со луѓе, која е засилена и хармонизирана, со соодветна размена и е во целосна согласност со европското законодавство и со меѓународните стандарди, особено во насока на идентификацијата, превенцијата, давањето правна помош и поддршка на жртвите и санкционирање на трговците со луѓе и, ако се примени, е доволна сама за себе.

Унапредено е национално законодавство во насока на заштита на правата на жртвите направено со Закон за изменување и дополнување на Законот за социјалната заштита, со воведување на право на здравствена заштита на лицата жртви на трговија со луѓе, доколку не може да се осигурат по друг основ. Со измените се предвиде со правото на здравствено осигурување да се стекнат и лицата сместени во Центар за жртви на трговија, со што се подобри можноста за здравствена заштита на оваа ранлива група на граѓани (2013).

Со донесувањето на Законот за изменување и дополнување на Кривичниот законик („Службен весник на РМ“ бр. 27/14) извршено е менување и дополнување на ставот 1 од членот 418-а во кој се утврдени обележја на кривичното дело „трговија со луѓе“, во насока на инкриминирање на „питачење или експлоатација заради со закон забранета активност“, за кое кривично дело пропишана е казна затвор од најмалку четири години.

Воедно во членот 418-г од овој Закон извршено е соодветно преформулирање на кривичното дело „трговија со дете“ од аспект на термилошко усогласување на термините „малолетно лице“ и „дете“, во согласност со измената на позитивната законска регулатива од областа на заштитата на децата.

Во насока на подобрување на националното законодавство, Комисијата со поддршка на Мисијата на ОБСЕ во Скопје изготви „Анализа на домашното законодавство и практики од аспект на примената на начелото на неказнување на жртви на трговија со луѓе“ и формулирање препораки за унапредување на законодавството и тековните состојби во согласност со меѓународните стандарди во оваа област. Во рамки на Проектот се одржа тркалезна маса на која беа презентирани резултатите од анализата и препораките пред аудиториум од околу 50 професионалци кои работат во областа на трговија со луѓе.

Во текот на 2015 година направени се неколку законски измени: Со Законот за изменување и дополнување на Кривичниот законик извршено е дополнување на членот 418-г во смисла на утврдување казна затвор од најмалку 8 години за тој што ќе подведе дете на питачење или експлоатација заради со закон забранета активност. Со истиот член се предвидува казна затвор од најмалку 10 години и за тој што делото ќе го стори спрема дете кое не наполнило 14 години. Исто така и членот 418-г е дополнет со став 4 со кој е предвидена казна затвор од најмалку 12 години за корисникот на сексуални услуги од дете кое не наполнило 14 години. Освен тоа, од аспект на термилошко усогласување на термините „малолетно дете“ и „дете“, во согласност со измената на позитивната законска регулатива од областа на заштита на децата, во предметните одредби е извршена замена на зборот „малолетно лице“ со зборот „дете“. Подгрупата за борба против трговија со деца поднесе Иницијатива до Националната комисија за борба против трговија со луѓе и илегална миграција за усогласување на членот 418-а и 418-г од Кривичниот законик во однос на вклучувањето на питачење или експлоатација заради со закон забранета како форма на трговија со деца. Воедно, да се избрише

членот 191-а „Детска проституција“ од овој Закон со кој се стигматизираат децата и е спротивно на принципите на недискриминација и најдобриот интерес на детето.

Направени се измени и дополнување на Кривичниот законик со воведувањето ново кривично дело 191-а „Детска проституција“, а се поврзани со одредена дубиоза во постапувањето на институциите надлежни за гонење и пресудување. Од овие причини, Националната комисија испрати иницијатива до Министерството за правда за бришење на член 191-а „Детска проституција“ од Кривичниот законик, којашто беше усвоена со донесување Закон за изменување и дополнување на Кривичниот законик, кој стапи во сила во декември 2015 година.

Во јуни 2015 година беа усвоени измени на (Пречистен текст) (Сл. Весник на РМ, бр.27 од 12.04.2013 година) Со измените се овозможува на странец на граничен премин или во внатрешноста на територијата на Република Македонија да искаже намера за поднесување на барање за признавање право на азил пред полициски службеник на Министерството за внатрешни работи и во рок од 72 часа да поднесе барање за признавање право на азил пред овластеното службено лице во просториите на Одделението за азил кои се наоѓаат во Прифатниот центар за баратели на азил. Овие законски измени, меѓу другото, имаа за цел зголемување на безбедноста на мигрантите, намалување на бројот на криумчарење на мигранти, поефикасно евидентирање на мигрантите кои влегуваат во Р Македонија и подобрување на условите за обезбедување медицинска и хуманитарна помош на мигрантите.

На 19 август 2015 година, Владата на Република Македонија донесе Одлука за прогласување кризна состојба на подрачјето на јужната и северната државна граница поради зголемениот обем на влез и транзитирање на мигранти низ територијата на Република Македонија. Оваа одлука, меѓу другото, имаше за цел воспоставување контролиран влез на мигрантите во согласност со расположливите национални капацитети за прифат и помош на овие лица. Истовремено се зајакна надзорот на останатиот дел од државната граница кон Република Грција со цел спречување на илегалниот влез на мигранти надвор од местата одредени за тоа.

Во јули 2015 година, Оперативното тело изготви Акциски план за справување со илегалната миграција, односно со зголемениот број на илегални мигранти коишто транзитираат низ Р Македонија во поглед на безбедно преминување на државата, намалување на ризиците од нивниот престој со преземање соодветни мерки и активности по здравјето и безбедноста на граѓаните на Република Македонија. Со донесувањето на Планот за одговор во случај на масовен прилив на мигранти, овој Акциски план престана да важи.

Во септември 2015 година, Оперативното тело за справување со зголемен број на мигранти изготви План за одговор во случај на масовен прилив на мигранти. Станува збор за сеопфатен документ, изработен од клучните надлежни институции, со

комплетна финансиска рамка за потребните, предвидените и планираните трошоци потребни за ефикасен одговор.

Националната стратегија и Акцискиот план за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција и Акцискиот план за борба против трговијата со деца имаат одиграно позитивна улога во развојот на политиката во борбата против трговијата со луѓе и илегалната миграција во нашата држава.

Постои општа позитивна оценка во однос на степенот на спроведувањето на активностите планирани со Националната стратегија и Акцискиот план за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција и Акцискиот план за борба против трговијата со деца. Од друга страна, постојат наоди кои укажуваат дека дел од предвидените активности се многу идеалистички, теоретски и преамбициозни. Затоа, постои потреба тие да се редефинираат и наредните стратегиски документи да бидат насочени кон остварливи и мерливи резултати. Досега е направен голем чекор во работата со жртви на трговијата со луѓе и мигранти.

По спроведена анализа на работата на Транснационален механизам за упатување (ТНМУ) идентификувани се подрачја на кои треба континуирано да се работи и дадени се препораки за унапредување на поддршката во заштитата на жртвите на трговијата со луѓе и илегална миграција. Треба да се задржи досегашното интензивно темпо, со цел да се следат ризиците на кои биле изложени жртвите на трговијата со луѓе, како и новите видови/трендови на трговијата, со цел да се обезбеди индивидуален третман на жртвите на трговијата со луѓе и илегалните мигранти.

Канцеларијата на Националната комисија – ЕТЛИКМ, како и Националниот механизам за упатување на жртвите на трговијата со луѓе – НМУ, имаат најзначајна улога во воспоставувањето на координацијата и нивната активност е оценета како најважна меѓу државните органи, институциите, министерствата, меѓународните организации и локалната самоуправа, во спроведувањето на активностите во согласност со политиката за борба против трговијата со луѓе и илегалната миграција.

Во согласност со Националната стратегија и акциските планови за период 2013 - 2016 година, Владата на Република Македонија направи напори и ги исполни минимум стандардите за елиминација на трговија со луѓе, енергично ги гони и ги казнува трговците, ефикасно го спроведува партнерство со здруженија на граѓани во поддршка на жртвите на трговијата со луѓе веќе петта година.

Идентификацијата на потенцијалните жртви и жртви на трговијата со луѓе, поддршката и создавањето реинтеграциски услови со децентрализирани услуги е процес на кој треба да се работи. Се забележува потреба од воспоставување систематизиран приод во менаџирањето на податоците, водење добра статистика, самокритична оценка на партнерите кои работат со жртвите на трговијата со луѓе, особено на трговијата со деца заради трудова експлоатација и питачење, како и на илегалната миграција.

Новите предизвици и илегалната миграција предизвикаа воспоставување нови договори, меморандуми за меѓународна соработка и координација меѓу релевантни институции во областа на трговија со луѓе, а особено илегална миграција. Не само што е развиена соработка со нови меѓународни партнери, таа е и зајакната со веќе воспоставените.

Но, и понатаму потребно е претворање на постоечките структури за координација во ефективни механизми за соработка, како и вклучување на граѓанското општество и националните, регионалните и локалните власти со јасен фокус на локалното ниво на имплементација и мониторинг на резултатите.

2. ИНФОРМАЦИИ ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА ОПЕРАТИВНИОТ ПЛАН ЗА ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА НАЦИОНАЛНАТА ПРОГРАМА ЗА РАЗВОЈ НА СОЦИЈАЛНАТА ЗАШТИТА 2011-2021 ГОДИНА

Национална програма за развој на социјалната заштита 2011-2021 (во натамошниот текст: Програма), како стратегиски документ усогласен со Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија и Акцискиот план за европско партнерство.

Програмата е основа за реформата на системот на социјална заштита и за изработка на нормативни и други акти од областа на социјалната заштита. Основна цел на Програмата е развој на интегриран, транспарентен и одржлив систем на социјална заштита кој обезбедува достапни, ефикасни и квалитетни мерки и услуги креирани според индивидуални потребите на корисникот. Предвидени се мерки и активности за унапредување на системот на социјална заштита во неколку клучни области: структурата на системот на социјална заштита; организацијата на работата во установите за социјална заштита; капацитетите во установите за социјална заштита; соработка и поврзаност на системот за социјална заштита со другите релевантни системи (пазар на труд, образование, здравство); социјални функции на општините; пристапите, формите, интервенциите и техниките за стручна работа во установите за социјална заштита; мерките, активностите и формите на социјалните услугите кои ги обезбедува државата; јавно-приватното партнерство во креирање и имплементација на политики од областа на социјалната заштита; институциите за стручен и инспекциски надзор; континуирано професионално образование на стручните кадри во установите за социјална заштита и системот на лиценцирање и стандардизација.

Реформата на системот на социјална заштита се раководи од неколку основни принципи: владеење на правото, отвореност и транспарентност, одговорност и отчетност, предвидливост и одржливост, континуитет, ефикасност, ефективност и економичност, достапност и пристапност, партиципација и еднаков третман и недискриминација.

Со Националната програма за развој на социјалната заштита 2011 - 2021 („Службен весник на Република Македонија“ бр. 121/10), воспоставен е механизам за следење и евалуација на имплементацијата на оваа програма, при што Координативното тело спроведува евалуација на постигнатите стратегиски активности и остварените резултати, предвидени во годишните оперативни планови и изготвува годишен извештај за спроведените активности и постигнатите резултати и истиот го доставува до Владата на Република Македонија.

Составот на Координативно тело за следење и евалуација на имплементацијата на Програмата на 20.12.2017 година со Решение на Министерот за труд и социјална

политика е изменето, во него членуваат претставници од: Министерството за труд и социјална политика, Министерството за локална самоуправа, Министерството за финансии, ЗЕЛС, установите за социјална заштита, ЈУ Заводот за социјални дејности, Институтот за социјална работа и социјална политика и соодветни здруженија на граѓани.

Имплементацијата на Националната програма за развој на социјалната заштита 2011 – 2021 во период од донесување на Програмата до декември 2017 година има ограничени активности, кои се насочи кон остварување на следните приоритети: зајакнување на капацитетите на установите за социјална заштита, зајакнување на превенцијата, поефективно вклучување на општините во остварување на социјалната заштита за ранливите групи во заедницата, зајакнување на меѓусекторската соработка, подобрување на услугите во установите за социјална заштита за институционална заштита, вонинституционалната заштита и развивање нови форми и услуги во заедницата.

Унапредување на стручната работа се реализираше во рамките на континуираниот професионален развој на стручните лица во системот на социјалната заштита, како и за потребите на стекнување/продолжување лиценца за работа во системот на социјалната заштита. Во оваа насока е реализирана основна обука за нововработени стручни лица, како и континуирана обука за стручните лица во системот на социјална заштита, заради обновување и продолжување на лиценците.

За подобрување на социјалните услуги во заедницата формирани се локални совети за социјална заштита кои се насочени кон препознавање на социјалните проблеми, состојбите и потребите на ранливите групи и стратегиско планирање за развој на социјалните услуги во заедницата. Овозможен е координиран и мултисекторски приод на стратегиско и оперативно ниво за остварување на социјалната заштита и социјалното вклучување на најзагрозените категории на граѓани и нивно континуирано делување на општинско и меѓуопштинско ниво.

Оперативниот план за 2017 година се реализира преку средства од Буџетот на Република Македонија, како и во соработка и со поддршка на странски агенции во Република Македонија (ГИЗ, УНДП).

Остварени се резултати во стратегиски развојна социјална заштита преку воспоставена и унапредена меѓусекторска соработка и заедничко постапување на сите релевантни чинители, а со цел за подобрување на социјалната заштита на лица во ризик во заедницата.

3. СТРУКТУРА НА СИСТЕМОТ НА СОЦИЈАЛНА ЗАШТИТА

Министерството за труд и социјална политика изврши функционална анализа:

- На севкупното работење на центрите за социјална работа заради утврдување евентуални слабости во организацијата и управувањето;

Дефинира норми за работа со предмети од областа на парични права и од областа на социјалните услуги и подготвени се процедури за работа со предмети од областа на парични права и од областа на социјалните услуги. Определено е време за реализирање на одредени постапувања и работни процеси изразени како норми за работа на стручните и другите лица, вработени во центрите за социјална работа.

- Врз основа на дефинираните индикатори за следење и евалуација на работењето во центрите, дефиниран е нов систем за планирање, известување, следење и евалуација;
- Дефинирана е нова организациска структура на центрите за социјална работа со цел да се унапреди работењето во истите;
- Спроведена е обука за буџетирање, финансиски менаџмент и јавни набавки на вработените во центрите.
- Спроведена е обука на вработените во центрите за планирање, следење на работењето и известување со цел да се воспостави унифициран систем за известување и евалуација во согласност со планираните активности;
- Изготвени се програми и извештаи за работа на центрите за социјална работа согласно нови упатства, заради спроведување и следење на процесот на планирање на активности и ефикасно извршување на работите од надлежност на центрите за социјална работа.

Во однос на функционалната анализа се постигнати следниве резултати:

- Извршена е внатрешна реорганизација на центрите за социјална работа во насока на формирање посебни одделенија за деца и возрасни, заради поголема специјализација на стручните кадри и зголемување на квалитетот на услугите;
- Подобрена е пристапноста на социјалната работа до граѓаните, особено од населените места надвор од седиштето на центрите за социјална работа и руралните средини, преку отворање 33 подрачни канцеларии, додека ЈУ Меѓопштински центар за социјална работа Скопје се реорганизираше преку формирање дисперзирани одделенија за социјални услуги во 12 општини кои функционираат врз територијален принцип. Дисперзирани се одделенија за социјални услуги кои функционираат врз територијален принцип и изготвен

акциски план за отворање дисперзирани одделенија во центрите за социјална работа.

Формирани се центри за советувањашна, советодавна работа и семејна терапија и отворени се 30 советувањашта за брак и семејство во сите центри за социјална работа.

Приоритет 2. Унапредување на стручна работа во установите за социјална заштита

ЈУ Заводот за социјални дејности изготви стандарди и процедури за работа во центри за социјална работа за раководење со предмет и за постапување по одредени проблематики кои стручните лица во центрите за социјална работа започнаа со нивна примена.

ЈУ Заводот за социјални дејности врши надзор над стручната работа за постапување по конкретни предмети, дадени се насоки за задолжително вклучување - партиципација на корисниците во планирањето и реализирањето на третманот, а која активност се констатира дека започнува да се применува при следењето на постапувањето по мерките определени по извршените надзори над стручната работа. Со цел да се воведат утврдување на степенот на задоволство на корисниците од услугите на центрите за социјална работа, ЈУ Заводот за социјални дејности изготви посебен прашалник, кој започна да се применува.

1. Континуирано професионално образование, лиценцирање и стандардизација

Програма за континуирана обука заради обновување на лиценците се имплементира во согласност со утврдена динамика. ЈУ Заводот за социјални дејности организираше серија работилници и обуки по одредени модули, регионални работилници за имплементација на активности во врска со одредени законски прописи, за подобрување на процесот на планирање, известување и мониторирање на работата на центрите за социјална работа, обуки на работно место за примена на техники, знаења и вештини за процена на ризиците и потребите на корисниците преку студија на случај, обука на стручни работници за работа во дневни центри, обука за внес, ажурирање и генерирање податоци во електронската база ЛИРИКУС.

Заклучно со 2017 година, на сите форми на обука учествувале вкупно 1189 стручни работници, а обучени се вкупно 591 стручен работник.

Остварено е финализирање на изготвени нормативите и стандардите за сите видови установи за социјална заштита и сите видови парични надоместоци и социјални услуги, донесени се следниве подзаконски акти, и тоа:

Самостојното живеење со поддршка е уредено и за децата без родители и родителска грижа, а заради нивна подготовка за полесна интеграција во социјалната средина со донесување Правилник за поблиските услови за стандардите во поглед на потребен простор, опрема и стручен кадар, нивото на поддршка, начинот и програмата за остварување на поддршката за самостојно и организирано живеење во посебна станбена единица („Службен весник на Република Македонија“ бр. 80/2015).

- *Со цел да се подобри грижата за старите лица донесен е нов Правилник за нормативите и стандардите за простор, опрема, стручни кадри и средства потребни за основање и започнување со работа на установа за социјална заштита за стари лица („Службен весник на Република Македонија“ бр. 125/2015).*
- Воведен е стандард за исхрана на корисниците на институционална социјална заштита со донесување Правилник за нормативите за целодневна исхрана на корисниците во установите за институционална социјална заштита („Службен весник на Република Македонија“ бр. 87/2015).

Процесот на зајакнување на социјална превенција се стандардизира со изработка на протоколи за соработка меѓу релевантните локални институции и организации.

Се забележува подобрување на испораката на социјалните услуги на граѓаните во локалната заедница преку јакнење на социјалната функција на општината.

Остварени се **посебни цели**, и тоа:

- Развивање на осетливоста на локалната самоуправа за согледување на потребите на граѓаните и решавање на социјалните проблеми и социјалните ризици;
- Зголемување на информираноста на граѓаните за нивните права од социјалната заштита и другите национални програми што ги реализираат останатите министерства;
- Развивање на знаења и вештини на одделни групи на населението, за справување со одредени социјални ризици;
- Јакнење на компетенциите на граѓаните за учество во постапките за остварување на нивните права пред институциите во локалната заедница;
- Вмрежување на институциите во процесот на давањето услуги на граѓаните;
- Со програма се воспоставија центри за социјални услуги во пилот-општините, опфатени со оваа Програма. Овие центри дадоа одговор на низа

предизвици во спроведувањето на социјалната заштита од страна на општините, како што се недостаток на стручен кадар и финансиски ресурси. Општините не располагаат со податоци за граѓаните кои се во социјален ризик, за бројот на лица кои користеле некоја социјална услуга од општината ниту податоци за нивните специфични потреби.

Како придобивки на Регионалната програма за социјална заштита и превенција од трговија со луѓе, воспоставените индикатори, а во 8 пилот-општини (Пробиштип, Кочани, Дебар, Старо Нагоричане, Штип, Тетово, Куманово, Неготино) се презедоа конкретни активности, и тоа:

- Отворени канцеларија на центри за социјални услуги како форма на делување на општината и се во состав на социјалната служба на општината;
- Реновирали се и опремени канцеларии во зградата на општината;
- Зголемената видливост на центрите за социјални услуги изразена е преку изработен флаер кој се дистрибуира до граѓаните;
- Зголемен е бројот на стручни лица во општината за спроведување на социјалната заштита, преку вработување стручни соработници во центрите за социјални услуги - непосредно ангажирани да спроведуваат активности кои произлегуваат од надлежноста на општината;
- Се изготвуваат годишни програми за работа на општината, вклучувајќи ги активностите на центрите за социјални услуги и акциски план за реализација на активностите.

Се забележува подобрена идентификација на ранливите групи и лицата во социјален ризик во тешка материјална состојба, лица со инвалидност, долгорочно невработени лица, лица од ридско-планински села тешкодостапни за комуникација, стари лица, лица во ризик од злоупотреба на дрога, деца во судир со законот, лица со проблеми во семејните и брачните односи, деца и млади кои не посетуваат училиште, деца кои се воспитнозапуштени, деца и млади од сиромашни семејства, деца од руралните средини, деца и млади чии родители се на работа во странство и др., што овозможи навремено вклучување на лицата во социјален ризик во системот на социјалната заштита, од една страна, и планирање на потребите за одредени видови социјални услуги и парична помош, од друга страна.

Подобрен е пристапот на граѓаните до социјалните услуги преку канцеларијата на центрите за социјални услуги во општината, со што е олеснет пристапот на граѓаните до информативна или советодавна услуга во процесот на разгледување, дефинирање или решавање на актуелен социјален проблем или потреба на граѓаните и нивните семејства, се укажува на корисникот на можните решенија, услуги и средства за надминување на проблемот или негово решавање и институциите каде што тоа може да се реши, се посредува кај другите институции во име на лицето во социјален ризик

за остварување на правото (менаџирање на случај) низ меѓуинституционална и интересорска соработка.

Се забележува зголемување на бројот на лица кои користат социјални услуги. Со формирање координативни тела за социјална заштита, зголемена е инволвираноста и подобрена е комуникацијата на институциите, здруженија на граѓани, хуманитарните организации, религиските институции, приватниот сектор, во остварување на социјалните активности во локалната заедница.

Членовите на координативните тела остваруваат непосредна комуникација за остварување на полесна и побрза соработка во реализација на активностите.

Зголемен е бројот на превентивни активности во локалната заедница, во доменот на социјалната заштита со поттикнати и подржани иницијативи на здруженијана граѓани и други организации во локалната заедница, во обезбедувањето социјални услуги насочени кон поединци или група на корисници. Организираните активности за подигање на информираноста и свеста на граѓаните за социјалните ризици и пристапот до нивните права од социјалната заштита (преку работилници, обуки, настапување во локалните медиуми, дистрибуција на информативно едукативен материјал за трговија со луѓе, дрога, педофилија, невработени лица корисници на социјална парична помош).

Подобрен е пристап на граѓаните до информациите од областа на социјалната заштита, како и за нивните права од националните програми што ги даваат другите министерства.

ЈУ Заводот за социјални дејности, исто така, спроведува континуирани активности на тема „Мапирање на социјалниот простор“, како поддршка на активностите на Регионалната програма за социјална заштита и превенција од трговија со луѓе и на делувањето на Центрите за социјални услуги во пилот-општините. Преку теренската работа која се одвива во сите општини и центри за социјална работа во Република Македонија, преку пристапот на мултиплицирање на искуствата од пилот-општините, се дава поддршка на останатите општини и центри за социјална работа во мапирањето на ранливите групи граѓани и планирањето на превентивните активности за предупредување и заштита од социјален ризик.

Цел 2. Воспоставена е мрежна соработка меѓу релевантните институции за реализација на правата на парична помош од социјална заштита и зголемување на бројот на услуги од социјалната сфера кои ги обезбедуваат општините, а за коишто имаат обврски во согласност со актите на локалната самоуправа, но кои помалку се застапени или воопшто не се практикуваат, пред сè во помалите општини.

Во рамките на оваа мерка, во текот на 2015 година се реализира Програмата Општинско-корисна работа која е дел од Оперативниот план за услуги на пазарот на труд и активни програми и мерки за вработување за 2015 година и има за цел да

обезбеди социјална вклученост на потешко вработливи лица заради стекнување одредени вештини и нивно постепено вклучување на пазарот на труд преку обезбедуваат услуги за потребите на граѓаните од локалната заедница, во соработка со Министерството за труд и социјална политика и канцеларијата на УНДП во Скопје.

Програмата се реализира преку работно ангажирање на невработените лица евидентирани во Агенцијата за вработување на Република Македонија, како активни баратели на работа, а кои им припаѓаат на ранливите групи на население, вклучувајќи ги и корисниците на социјална парична помош. Невработените лица беа ангажирани со скратено работно време во период од 6 месеци (20 работни часа неделно), а месечниот надомест изнесува 6200,00 денари за лице, со вклучени персонален данок на доход и осигурување од случај на несреќа при работа и професионално заболување. Корисниците на социјална парична помош за времетраењето на работниот ангажман го задржаа правото на користење на социјална парична помош.

Невработените лица беа ангажирани во активности, т.е. услуги дефинирани како приоритетни за граѓаните од локалната заедница, па така реализацијата на Програмата Општинско-корисна работа овозможи воведување нови или зголемување на достапноста на услугите кои претставуваат обврска на локалната самоуправа. Самото ангажирање на невработените лица кои потешко се вклучуваат на пазарот на трудот во обезбедување услуги во согласност со потребите на граѓаните од локалната заедница овозможи лицата да се стекнат со одредени вештини и постепено да се вклучат на пазарот на труд и полесно да се интегрираат во средината.

На локално ниво се реализирани услуги во рамки на Програмата Општинско-корисна работа, овозможи се спроведувааше во периодот од 1 јуни до 30 ноември 2015. Се постигнати следни резултати:

Вклучени се 42 општини и ангажирани се 318 невработени лица, од кои 76 мажи и 242 жени. Крајни корисници се 12 030 од кои 5899 мажи, 6038 жени и 93 родители и членови на семејства.

Реализирани се 85 видови на активности/услуги на локално ниво (грижа за стари лица, грижа за деца и лица со посебни потреби, предучилишно образование, образовани на возрасни итн.).

Услуги кои се обезбедуваат во континуитет се насочени кон: стари и изнемоштени лица, деца во предучилишно образование, деца и лица со посебни потреби, деца со пречки во вербалната комуникација, материјално необезбедени деца и други корисници. Вкупно 76 услуги во период од шест месеци беа достапни за 10 638 крајни корисници, а во нивната реализација учествуваа 276 ангажирани лица.

Видот на услуги што се испорачуваат на локално ниво со Програмата Општинско-корисна работа се групирани во 4 главни категории, и тоа:

1. Обезбедување/надополнување на:

- здравствени услуги за стари лица, лица со оштетен вид, лица со оштетен слух, лица со пречки со телесен, ментален и/или комбиниран инвалидитет, материјално необезбедени деца и лица и други корисници;
- услуги за грижа за обезбедување на дневно згрижување во дневен центар, давање помош во домашни услови, помош во натура преку донации и друг вид на грижа и
- воспитно - образовна дејност за деца на предучилишна возраст, деца од материјално необезбедени семејства, социјално исклучени и останати категории граѓани на кои им е потребно базично описменување, едуцирање и слично.

2. *Надополнување на човечкиот капитал* во одделни институции/ организации

- при воведување нов систем за обезбедување услуги,
- проширување на опфатот на обезбедени услуги,
- преку давање дополнителни информации.

3. *Остварена е поголема грижа за животната средина* (информирање на жителите за придобивките од користење соодветни препарати за заштита на земјоделските/овоштарските култури и поволностите по здравјето, информирање за придобивките од соодветно користење на водните ресурси итн.).

Имајќи предвид дека секоја година бројот на општини кои предлагаат активности поврзани со грижа за стари и изнемоштени лица, во Програмата ОКР во 2015 година започна реализација и на обука за негуватели за стари лица во домашни услови сè со цел да се подобрат квалитетот на услуги, а воедно на невработените лица со официјален документ им се потврди нивни стекнати вештини, со што полесно ќе се вклучат на пазарот на труд. Обуката започна на 15 октомври 2015 и била комплетирана до 30 декември 2015. Во обуката се вклучени **65 невработени лица**, и тоа 9 мажи и 56 жени.

Обуката за негуватели за стари и изнемоштени лица во домашни услови која за прв пат се реализира ја спроведуваат 3 спроведувачи на обука верификувани од МОН и се изведувала на 7 локации, и тоа: Пехчево, Штип, Радовиш, Кавадарци, Битола, Крушево и Струга. На обуката активно учествуваат 65 лица кои обезбедуваат услуги за стари и изнемоштени лица во домашни услови во 9 општини. По завршувањето на обуката се стекнале со официјално признат сертификат и започнало нивно работно ангажирање.

Подобрена е координација и задолжителна размена на податоци меѓу центрите за социјална работа, општините и Агенција за вработување на Република Македонија за

корисниците на социјални парични надоместоци кои биле вклучени или одбиле вршење јавни работи, вработување или активна мерка за вработување.

Министерството за труд и социјална политика има електронска размена на податоци и со ФПИОМ, Агенција за вработување на република Македонија и АКН, односно Министерство за труд и социјална политика користи податоци од овие институции кои му се потребни за остварувања на правата кои се во надлежност на Министерството за труд и социјална политика.

2. Права на парична помош од социјална заштита

Континуирано се работи на откривање лица во ризик на кои им е потребна парична помош од социјална заштита и истата им се доставува редовно во согласност со Законот за социјалната заштита.

3. Социјални услуги за институционална заштита

За подобрување на организацијата и програмата за работа на установите за социјална заштита за *грижата за старите лица донесен е нов* Правилник за нормативите и стандардите за простор, опрема, стручни кадри и средства потребни за основање и започнување со работа на установа за социјална заштита за стари лица („Службен весник на Република Македонија“ бр. 125/2015).

Воведен е стандард за исхрана на корисниците на институционална социјална заштита со донесување Правилник за нормативите за целодневна исхрана на корисниците во установите за институционална социјална заштита („Службен весник на Република Македонија“ бр. 87/2015).

Интензивно се работи на процес на деинституционализација на лицата со попреченост во менталниот развој од ЈУ Специјален завод Демир Капија и од други установи за социјална заштита, како и за лица од матични семејства, како превенција од институционализација, се спроведува преку примена на формата на вонинституционална заштита – организирано живеење со поддршка.

За таа цел моментално функционираат 16 станбени единици за организирано живеење со поддршка, од кои 9 во Неготино и 7 станбени единици во град Скопје, во кои се сместени вкупно 76 корисници.

Самостојното живеење со поддршка е уредено и за децата без родители и родителска грижа, а заради нивна подготовка за полесна интеграција во социјалната средина со донесување Правилник за поблиските услови за стандардите во поглед на

потребен простор, опрема и стручен кадар, нивото на поддршка, начинот и програмата за остварување на поддршката за самостојно и организирано живеење во посебна станбена единица („Службен весник на Република Македонија“ бр. 80/2015).

Врз основа на Меморандумот за соработка, кој беше склучен помеѓу Министерството за труд и социјална политика и СОС Детско село, организирани се 4 станбени единици во кои се сместени 28 деца, со цел вклучување во програмата за осамостојување и оспособување за самостоен живот.

4. Социјални услуги за вонинституционална заштита

Вонинституционалната заштита се остварува преку отворање нови вонинституционални форми на заштита со отворање дневен центар за лица со интелектуална попреченост над 18-годишна возраст во Капиштец - Скопје

Како резултат на воспоставеното трипартитно партнерство помеѓу Министерството за труд и социјална политика, градот Скопје и Републичкиот центар за поддршка на лица со интелектуална попреченост – ПОРАКА, во текот на 2015 година беа преземени низа активности за отворање нов дневен центар за лица со интелектуална попреченост над 18-годишна возраст во Капиштец - Скопје.

Министерството за труд и социјална политика го обезбеди објектот и изведе реновирање на дел од истиот, а останатиот дел беше реновиран со поддршка од организацијата „Добредојде – Macedonia Welcome Center“ и градот Скопје. Опременувањето на дневниот центар го реализираше РЦПЛИП – ПОРАКА, преку донација обезбедена од Македонски Телеком и Т-Мобиле Македонија.

Во сите 30 центри за социјална работа се создадоа дополнителни капацитети за обезбедување советодавна интердисциплинарна стручна работа. Самата потреба за задоволување на индивидуалните потреби на деца/лица во згрижувачки семејства бара форми на згрижување според критериумот функции, и тоа: *општо згрижување* (сместување кај згрижувачи кои не мора да имаат посебна високообразовна специјализација), *специјализирано згрижување* (тераписко згрижување во кое како згрижувачи се јавуваат дипломирани дефектолози, социјални работници, педагози, психолози, психијатри, лекари) и *згрижување „respite“* (привремено општо и специјализирано сместување во згрижувачко семејство заради задоволување на потребите од одмор, терапија, лекување и завршување на домашни, семејни и професионални обврски на негуватели на стари лица, родители/старатели на деца со инвалидност и др.).

За подобрување на квалитет на услуги од згрижувачки семејства во март 2015 година, усвоени се дополнителни измени на Законот за социјалната заштита („Службен весник на Република Македонија“, бр. 33/15), со кој се подобрија условите

за згрижување во згрижувачко семејство преку зголемување на висината на надоместокот за трошоците за сместеното лице и надоместокот за згрижување за 25%, сметано од јуни 2015.

Министерството за труд и социјална политика реализира активности за развој на мрежата на згрижувачки семејства преку организирање кампања на тема: „На секое дете му е потребно семејство. Во рамки на кампањата беше изготвен пропаганден материјал и сите ЦСР реализираа трибини на локално ниво за промовирање на формата сместување во згрижувачко семејство. Како резултат на овие активности беа идентификувани нови потенцијални згрижувачки семејства.

Координативното тело за следење и евалуација направи согледување на спроведувањето и реализација на предвидените активности. Како приоритет за 2018 се утврдени:

1. Реформирање на системот на социјалната заштита преку редизајнирање на паричните права од социјална заштита и социјалните услуги;
2. Донесување нов Закон за социјалната заштита;
3. Спроведување на процесот на деинституционализација, во согласност со нова Стратегија за деинституционализација и Акциски план за имплементација.

Во текот на 2018 година се планира унапредување на структурата на системот на социјална заштита да се реализира преку реформирање на системот на социјалната заштита.

Изготвен е нов предлог-текст на Законот за социјалната заштита од работна група која имала експертска поддршка од: експерти за парични права од социјална заштита; социјални сервиси и финансирање на институционалната рамка на системот на социјална заштита и социјална политика.

Спроведена е анализа на тековните состојби, на ефикасноста и ефективноста на постоечкиот систем на парични права од социјалната заштита и добиени се релевантни и аргументирани предлози и препораки за спроведување реформи, системски и регулаторни промени и обезбедување можности за унапредување во овој дел. Со новиот Закон за социјална заштита предвидено е воведување минимален адекватен приход која има за цел, социјално загрозените семејства да добијат адекватен паричен надомест. Се планира групирање на правата од социјална и детска заштита.

Имено, со реформата се очекува подобро да се таргетираат целните групи и се зголемува ефективноста на паричните трансфери, што ќе придонесе семејствата кои живеат под линијата на сиромаштија првенствено да ја надминат оваа линија, да излезат од кругот на сиромаштијата, да станат економски посилни, со што ќе се зголеми и потрошувачката на другата страна, што позитивно ќе влијае на економијата.

Воедно, дел од овие трансфери ќе треба да бидат условени со влез на пазарот на трудот за корисниците кои се работоспособни и со зајакнување на нивните работни капацитети, со што се очекува да се подобри нивната вработливост и влез на пазарот на трудот.

Паралелно со подготовка на новиот предлог-текст на Законот за социјалната заштита, по добивање на предфинална верзија, ќе се започне и со подготовка на подзаконски акти со цел операционализација на Законот и подготовка за негова практична примена. Во исто време ќе се одржуваат средби со целните групи со цел дизајнирање мерки и политики во согласност со потребите на крајните корисници.

Истовремено се направи и систематизирање и редифинирање и индивидуализирање на услугите, обезбедување услуги во заедницата и од заедницата и воведување социјални договори за испорака на услуги.

Во оваа насока се преземаат активности за **редизајнирање на системот на услуги во системот на социјалната заштита** со посеопфатен модел на социјални договори кои опфаќаат поширок спектар на социјални услуги, со што ќе се поттикне плурализација на дејноста и ќе се отвори можноста за делегирање на социјалните услуги на надворешни обезбедувачи (здруженија на граѓани, приватни компании, физички лица итн.). Ова би овозможило зголемување на пристапот и опфатот на корисници во сервисите за социјална заштита во зависност од потребите на истите, од една страна, како и оптимално искористување на финансиските средства насочени за обезбедување социјални услуги кон ранливите категории. Во согласност со оваа мерка, планирано е до 2020 година опфатот на корисници на услугите за социјална заштита да се зголеми за 30%.

Со оваа мерка е планирано **зголемување на пристапот и опфатот на корисници во сервисите за социјална заштита** во зависност од потребите на истите од една страна, како и оптимално искористување на финансиските средства насочени за обезбедување на социјални услуги кон ранливите категории. Воедно, оваа мерка ќе доведе до развој на третиот сектор во државата, односно обезбедување услуги, во кој ќе се обезбедат значителен број на работни места, а ќе се создадат услови и самите ранливи групи да учествуваат во испораката на истите. Истите ќе обезбедат зголемена конкуренција во обезбедувањето на сервисите и услугите, а со тоа ќе се подигне и квалитетот на испорачаната услуга.

Развојот на **социјалното претприемаштво** ќе доведе до создавање работни места за оние што се најдалеку од пазарот на трудот, а исто така ќе ги промовира и системите за професионална рехабилитација и поддршка на лицата во ризик на самото работно место. Исто така, преку оваа мерка ќе се воведат нова вредност во водењето на бизнисите, односно покрај профитот на самите компании ќе се мери и нивното социјално влијание.

Слабости на системот за социјална заштита. Социјалната заштита е област која бара постојано прилагодување и адаптирање, како на потребите на корисниците така и кон реалните можности на системот и на државата да ги остварува овие политики. Системот на социјална заштита во Република Македонија и покрај неговото реформирање во изминатиот период, се соочува со одредени пречки и слабости кои се одразуваат врз квалитетот на заштитата.

Од аспект на имплементација на политиките, пак, клучниот недостаток кој повеќе години наназад го привлекува вниманието на практичарите и креаторите на политиката и бил предмет на повеќе дебати се лоцира во поставеноста на системот кој продуцира доминантна работа на **професионалните служби** (пред сè, центри за социјална работа) на остварувањето права на парична помош од социјална заштита и занемарување на социјалните услуги.

Не е посветено доволно внимание на развојот и унапредувањето на превенцијата и социјалните услуги. Социјалната превенција отсекогаш била признавана од страна на креаторите на политика во Република Македонија, но малку се работело на нејзин развој.

За разлика од институционалната заштита, на вонинституционалната заштита е посветено поголемо внимание во процесот на реформирање на системот. Воведени се голем број форми на услуги за дневно и привремено згрижување за повеќе категории корисници. Социјалните услуги се за деца и лица со попреченост, а не и за возрасните и старите лица.

Се забележува **недоволна и неадекватна поврзаност и соработка** меѓу системот на социјална заштита и образовниот и здравствениот систем.

Реформата на системот на социјална заштита се раководи од неколку основни принципи: владеење на правото, отвореност и транспарентност, одговорност и отчетност, предвидливост и одржливост, континуитет, ефикасност, ефективност и економичност, достапност и пристапност, партиципација и еднаков третман и недискриминација.

Во центрите за социјална работа во Република Македонија се вработени вкупно 1050 лица. Најголем број вработени има во службите за социјални услуги, вкупно 374 лица, од кои 286 вработени во центрите за социјална работа во внатрешноста на Република Македонија, а 88 во Скопје. Во службите за права на парична помош од социјална заштита вработени се 365 лица, од кои 284 вработени во центри за социјална работа во другите општини, додека 81 во Центар за социјална работа Скопје. Голем број вработени лица има и во службата за административни и помошно-технички работи, вкупно 311 од кои 236 лица во центри за социјална работа во внатрешноста на Македонија, а 75 во Центар за социјална работа Скопје.

Анализата на податоците за бројот на вработени лица во центрите за социјална работа покажува нерамномерна распределба во однос на подрачјето и бројот на жители

на подрачјето кое го покриваат, што може да се смета за област на која треба да се работи имајќи ги предвид воспоставените стандарди за број на вработени во однос на жители на подрачје за кое е меснонадлежен центарот за социјална работа.

Проблем претставува и недостатокот на информатичка технологија, соодветен кадар, простор и опрема за стручна работа. Сето тоа се одразува врз ефективноста и квалитетот на работа на центарот за социјална работа.

Договори за вршење работи од социјална заштита

Анализата на податоците за реализирани грантови во последните три години покажува дека само мал, незначителен дел од буџетот на (Министерството за труд и социјална политика(МТСП) се доделува на здруженија за вршење работи од социјална заштита. Исто така, се забележува нерамнорена распределба на средствата, при што најголем дел од средствата се доделуваат на едно здружение за реализација на услугата организирано живеење со поддршка. Недостигот на јасни критериуми за висината на средствата што се доделуваат, начинот на селекција на здруженијата и поединечните износи по здруженија и самиот карактер на грантот како механизам за финансирање не даваат добра основа за позначајна вклученост на здруженијата во вршење социјално-заштитна дејност. Напротив, финансирањето на годишно ниво, врз основа на повик, создава несигурност кај давателот во однос на одржливоста и континуитетот на давањето на услугата, ограничува поголеми вложување во инфраструктурни и човечки ресурси и дава можност за политички и други влијанија и лобирања. Ваквиот модел на регистрација и финансирање на здруженија беше добро решение во почетната фаза од развојот на плурална достава на социјални услуги како прв чекор во премостувањето на јазот помеѓу постоечките потреби за социјални услуги и капацитетите на недржавните даватели на социјални услуги. Анализата покажува дека ваквото решение е надминато во реалните односи и дека се создадени услови за воведување покомплицирана шема за финансирање на социјални услуги од страна на недржавните актери, за што е потребна промена на законската регулатива.

Законските можности за плурализација на давателите на услуги во системот на социјална заштита сè уште се недоволно искористени.

4. ИЗВЕШТАЈ ЗА РЕАЛИЗАЦИЈА НА АКТИВНОСТИТЕ ОД ИМПЛЕМЕНТАЦИЈА НА НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА НАМАЛУВАЊЕ НА СИРОМАШТИЈАТА И СОЦИЈАЛНАТА ИСКЛУЧЕНОСТ 2010 - 2020

Владата на Република Македонија во 2010 година ја донесе Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 - 2020 која обединува широк дијапазон на стратегиски документи во кои се инкорпорирани многубројни инклузиони политики, како и воведување дополнителни мерки и активности за ублажување или надминување на социјалната исклученост кај македонските граѓани во поширок контекст. Истата во март 2013 година беше ревидирана и усогласена со Стратегијата за раст и развој на Европската Унија до 2020 година. Ова покажа дека политиката на социјална вклученост е оформена, како врз основа на потребата и можноста на секој граѓанин кој би се нашол во состојба на ризик и социјална исклученост така и за потребите на одделните ранливи групи за кои се предлагаат посебни мерки кои се усогласени и кореспондираат со претходно предложени мерки и активности. Во овој процес на ревидирање на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост беа вклучени претставници од Министерството за труд и социјална политика, Министерството за образование и наука, Министерството за здравство, Министерството за земјоделство, шумарство и водостопанство, Министерството за информатичко општество и администрација, Министерството за локална самоуправа, Министерството за транспорт и врски, Министерството за правда, Министерството за економија, Министерството за финансии, Државниот завод за статистика, Агенцијата за вработување на Република Македонија.

Главна стратегиска цел на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост е: *намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост* во Република Македонија, преку подобро користење и зајакнување на расположливите човечки и материјални ресурси, подобрување на условите за живот, за работа и на општествените услови на сите граѓани, системско и институционално содејство во функција на побрз развој, повисок стандард, поквалитетно живеење и развој на механизмите за социјално вклучување на ранливите категории граѓани во локален контекст.

Во насока на преземање конкретни *мерки и активности во областа на борба против сиромаштијата и социјалната исклученост*, преку процес во кој учествуваат сите релевантни министерства и институции одговорни за реализација на предвидените активности, секога година се подготвува оперативен план во кој се предвидени активности во согласност со предвидените мерки за имплементација на Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост

во Република Македонија, со конкретни рокови, надлежни институции и потребни финансиски средства.

Имајќи ги предвид согледаните тешкотии за обезбедување финансиски средства за голем број на активности, од страна на релевантните министерства најчесто се планираат активности за кои е веќе обезбеден одреден буџет, без притоа да се обрнува големо внимание на покриеноста на предвидените резултати и мерки од Стратегијата со специфични активности за нивна реализација.

Исто така, Министерството за финансии во текот на изминатите години не се произнесе со конкретна активност при подготовката на оперативните планови, туку само во делот на давање мислење во однос на предвидените финансиски средства од другите ресори и нивната усогласеност со буџетот.

Во согласност со објавените податоци од страна на Државниот завод за статистика, за периодот 2013 до 2015 година се забележува пад на стапката на сиромаштија, меѓутоа за 2016 година може да се забележи благ пораст на оваа стапка.

Табела 1. Стапка на сиромаштија во период 2013-2016 година

	2013	2014	2015	2016
Стапка на сиромашни лица, % од населението	24.2	22.1	21.5	21.9
Број на лица што живеат под прагот на сиромаштија, во илјади	500.4	457.2	445.2	453.2
Праг на сиромаштија за самечко домаќинство, годишен еквивалентен приход во денари	70 275	71 925	78 362	82 560
Праг на сиромаштија за четиричлено домаќинство (2 возрасни и 2 деца помали од 14 години), годишен еквивалентен приход во денари	147 578	151 043	164 560	173 376
Стапка на сиромашни лица пред социјални трансфери и пред пензии, % од населението	41.0	41.7	40.5	41.6
Нерамномерна распределба на приходите, S80/S20 квинтилен сооднос на приходи, %	8.4	7.2	6.6	6.6
Нерамномерна распределба на приходите, коефициент „Gini“, %	37.0	35.2	33.7	33.6

Извор Државен завод за статистика, 2017

Анализирајќи ги податоците од Анкетата за приходи и услови за живеење за 2015 година, во текот на периодот 2013 - 2015 година се забележува како се зголемува учеството на вработените, и тоа во 2013 година учеството на вработените било 22,8%, во 2014 година – 23,6%, а во 2015 година - 25,0%.

Од лицата во петтиот квинтил кои припаѓаат во групата со највисоки приходи, најзастапени се вработените лица, додека најголемо учество од лицата во првиот квинтил во кој се прикажани најсиромашните, лица кои се невработени, потоа другите неактивни лица и како што се лицата на возраст под 16 години.

Анализирана е можноста на сиромашните домаќинства за поседување одредени трајни добра како што се автомобил, машина за перење алишта, персонален компјутер, лаптоп, телевизор во боја и телефон (вклучувајќи и мобилен), и тоа изразено во % во 2015 година, најголем дел од сиромашните домаќинствата поседуваат телевизор во боја и тоа се 98,2%, потоа се лица кои поседуваат телефон - 93,7%, машина за перење алишта има во 88,6%, персонален компјутер или лаптоп поседуваат 60,6%, додека автомобил поседуваат 40,2% од сите сиромашни домаќинства, што не значи дека ако поседуваат тој е во добра форма и е за користење.

Набљудувајќи ги приходите во домаќинствата: во сите квинтили во вкупниот расположлив приход по домаќинство доминира приходот од плати од вработеност, со 36,8% во првиот квинтил, 44,4% во вториот, 53,6% во третиот, 58,2% во четвртиот до 63,2% во петтиот квинтил.

Анализата за 2015 година на приходот од самовработените покажува дека има значително учество во вкупниот расположлив приход по домаќинство. Најголем процент од овие домаќинства е во вториот квинтил, додека пензиите, пак, се јавуваат со најголем процент во третиот квинтил. Социјалните трансфери, во очекуваните вредности, се јавуваат најмногу во првиот квинтил.

Мал е процентот од сите вработени лица, само 8,9% се сиромашни, од сите невработени лица 39,7%, од сите пензионери 7,3% и од другите неактивни 26,7% се сиромашни. Тоа е само субјективна оценка на испитаници која може многу да се разликува од објективната, имајќи ги предвид средината на живеење и реалните можности за промена на квалитетот на живеењето.

Анализата на услови за живеење покажува дека во 2014 година 15,3% од домаќинствата имале проблеми со лошите услови за живеење (покриви што протекуваат, влажни сидови, искршени и гнили прозорци), додека во 2015 година овој процент е намален на 12,9%, што укажува на подобрување на условите и квалитетот на живеење на населението.

Во насока на преземање конкретни мерки и активности во областа на борба против сиромаштијата и социјалната исклученост, преку процес во кој учествуваат сите релевантни министерства и институции одговорни за реализација на

предвидените активности, секоја година се носи годишен оперативен план во кој се предвидени мерките за имплементација за спроведување на активности со конкретни рокови во кои надлежни институции треба да обезбедат финансиски средства.

Од анализа на извештаи за оперативни планови во периодот 2013 - 2017 година може да заклучи дека се планирани и реализирани голем број активности во рамки на 7 поглавја од донесената Стратегија, и тоа во:

1. Првото поглавје е вработување и јакнење на претприемаштвото и намалување на невработеноста, особено кај ранливите категории.

Слично како и во другите земји од западен Балкан, пазарот на труд во Република Македонија е оценет како недоволно инклузивен, и покрај постоечката законска регулатива во доменот на работни односи и еднакви можности за вработување⁴². Вклучувањето за одредени групи од популацијата, како што се младите и многу старите работници, како и етничките малцинства и понатаму останува голем предизвик за земјата, имајќи ги во предвид мошне високите стапки на невработеност на овие групи население⁴³. Карактеристики на невработеноста се: нејзината долготрајност; таа е структурна како резултат е на застарената стопанска структура и отсуството на инвестиции за нејзина промена и осовременување.

Основни причини за високата невработеност во Република Македонија се: факторите кои влијаат на губењето на традиционалните пазари и бавното воспоставување нови; транзицијата и трансформацијата кои не создадоа можности за отворање нови работни места; методот на приватизација кој не создаде интерес за инвестициона обнова; ниските стапки на креирање на нови работни места по разни основи; трошоците за работна сила; демографските притисоци од големиот број на потенцијални нови учесници на пазарот на труд; сивата економија. Кон ова може да се додадат и последиците од блокадите кон север и од југ, економските ембарга и внатрешниот конфликт, ниското ниво на инвестиции и програми за поттикнување на вработувањето во државата, во општините, а особено во економски депримираните и недоволно развиени региони и населени места.

1. Реализирани се активности за намалување на долготрајната невработеност со склучени договори со 77 фирми за вработување на 126 лица во рамки на мерката за поддршка на растот на микро и мали претпријатија за создавање нови работни места.

⁴² Според Никица Мојсоска-Блажевски и други „Пазарот на трудот во ПЈР Македонија,“:изд. Европска комисија, Генерален директорат за вработување, социјални прашања и еднакви можности, октомври 2009.

⁴³ Пазарот на труд на младите се карактеризира со релативно ниска стапки на партиципирање Стапката на активност на младите лица на возраст од 15-24 год., за 2007г. изнесува 35.9, а стапката на вработеност за истата возрастна група е 15.2, а стапката на невработеност изнесува 57.7.

- Намалена е навработеноста со условен паричен надоместок за субвенционирано вработување на лица во социјален ризик.
- Организирани се обука и преквалификација на долготрајно невработените лица и нивно оспособување според потребите на пазарот на трудот. Склучени се договори за обука кај познат работодавец, обука на работното место со субвенционирано вработување, обука за задоволување на побарувани занимања на пазарот на труд кај приватни спроведувачи на обука, спроведени се обуки за напредни ИТ-вештини, обуки за основни вештини за вработување (јазичи/странски јазичи) и обука за надополнување на вештини за градење енергетско ефикасни згради.
- Реализирани се мотивациони обуки и советување на долгорочно невработени лица, изработени се индивидуални планови за вработување, и активностите на услугата за професионална ориентација и кариерно советување.
- Реализирана е програма Општинско-корисна работа со цел да обезбеди социјална вклученост на потешко вработливи лица заради стекнување одредени вештини и нивно постепено вклучување на пазарот на трудот.

2. *Зголемен е пристапот за вработување, особено за младите* со мерката практиканство како прво работно искуство до вработување, субвенционирање на вработување на невработени млади лица до 29 години преку ослободување од придонеси и поддршка на најдобри 5 бизнис-планови со цел започнување на сопствен бизнис.
3. *Зголемена е родовата рамноправност* при вработување со финансиска поддршка на женско претприемаштво преку подигање на свеста и охрабрување на жените за вклучување во претприемаштво и прифаќање на профилот на жена претприемач.
4. *Креирани се еднакви можности при вработување* за лицата со посебни потреби со мерка субвенционирање на вработување на инвалидни лица.
5. Се остварува исполнување на уставното начело за *правична застапеност и адекватна застапеност при вработувањето*, реализирани се активности за идентификација на корисници, обука и менторство за бизнис-планирање, правна и административна помош за управување со бизниси.
6. Остварено е *зајакнување на претприемаштвото* со реализирање на самовработување во рамки на кое во 2 циклуса регистрирани се 946 фирми во кои се самовработиле 946 лица, поддржани со грант во вид на опрема и репроматеријал, како и 65 дополнителни вработувања исто така поддржани со грант.

- Поддржани се занаетчии/невработени лица активни баратели на работа кои неформално се бават со занаетчиска дејност, за кои во првата година, покрај деловните простории и бесплатниот закуп, обезбедена е континуирана бесплатна сметководствена услуга.
- Остварена е поддршка и субвенционирање на занаетството, надоместување на дел од трошоците на деловните субјекти за сертификација на системи за квалитет според ИСО стандарди, финансиска поддршка за тренинг на НАССР тим за воведување, одржување и модификација на НАССР систем и финансиска поддршка за воведување и сертифицирање на ХАЈАЈ систем.
- Остварено е екофинансисрање на проекти на фондации и здруженија на граѓани за нефинансиска поддршка на МСП и промоција на претприемаштво и занаетчиство во Република Македонија.
- Реализирана е мерка за кофинансирање за организирање социјализирани обуки со длабински и детални технолошки обуки во автомобилска, текстилна, прехранбена и метало-преработувачка индустрија. Остварена е поддршка за зголемување на конкурентноста на македонската индустрија со поддршка на проекти од 12 кластерски здруженија.

7. *Ангажирање социјално необезбедени лица во земјоделскиот сектор се остварува со:*

- Дадена помош на млади земјоделски за започнување со земјоделска дејност за прв пат и помош на функционирање на земјоделски задруги.
- Реализирани се мерки: за самопомош за одржување на висински пасишта и ливади и поддршка на традиционално овчарство, ромош за вработување на лица за продажба во продавницата за македонски вина/вински штанд.

Во рамки на Подрачје 1. Вработување и јакнење на претприемаштвото беа планирани следни активности:

1. Намалување на долготрајната невработеност 5/10;
2. Зголемен пристап за вработување, посебно за младите и за одделни ранливи групи 5/7;
4. Зголемена родова рамноправност при вработувањето 3/3;
5. Креирање еднакви можности при вработување за лицата со посебни потреби 1/ 2;
6. Креирање еднакви можности при вработување кај постарите лица (55-64 години) 0/2;
7. Исполнување на уставното начело за правична и адекватна застапеност при вработувањето 1/2;
8. Зајакнување на претприемаштвото 4/7;

9. Ангажирање социјално необезбедени лица во земјоделскиот сектор 3/5;
10. Формализирање на неформалната економија 1/9.

Вкупно 24/ 47 (51%)

Во Подрачје 3. Вработување и јакнење на претприемаштво беа планирани за реализација 9 мерки од кои само една е целосно оставрена, зголемена родова рамноправност при вработувањето со спроведени 3/3 мерки. Додека најслаби резултати во остварување/неспроведување се забележуваат кај мерка креирање еднакви можности при вработување кај постарите лица (55 - 64 години) каде што нема остварено ниедна од планираните 2 активности. Од планираните 47 активности во рамки на вработување и јакнење на претприемаштво се остварени 24, односно 51% од планираните активности.

Подрачје 2: Прилагодување на образованието со пазарот на трудот

Специфичната стратeгиска цел во овој дел е „обезбедување целосен опфат на учениците во основното образование, целосен опфат на учениците во средното образование, подигнување на нивото на писменост на населението, подигнување на нивото на образование на населението, овозможување на образование за ранливите групи и прилагодување на образовниот систем на потребите на пазарот на трудот, и јакнење на пазарните потенцијали за ангажирање работоспособно население на сите нивоа“.

1. Законски е обврзувачко сите ученици од соодветната возраст да се запишани во основно училиште и да го завршат основното образование, континуирано се спроведуваат мерки за **вклучување на децата од ранливи категории во основното образование** преку обезбедување бесплатно образование за сите ученици, кое воедно е и задолжително, доделување бесплатни учебници и бесплатен превоз за учениците, како и бесплатен превоз за ученици со посебни образовни потреби и нивниот придружник.

Континуирано се работи на **подигнување на свеста за вклучување на децата од ранливи категории во основното образование** преку кампања и обука на родители, континуирано во рамки на Програмата за советување на родители и ученици во основни и средни училишта.

Во рамки на ова Подрачје се спроведуваат активностите за **евидентирање на децата од ранливите категории во систем**, додека предвидените мерки за вклучување на деца со надмината возраст во редовното образование и *изработка на посебни програми за децата во ризик со надмината возраст за вклучување во редовното образование се во почетна фаза.*

2. Наставните програми (курикулумите) и учебниците да се прилагодени на потребите на децата со посебни образовни потреби.

Со воведување на медијатори остварена е дополнителна поддршка во задржувањето и завршувањето основно образование на учениците Роми и нивна успешна транзиција во средното образование. Врз основа на ова, усвоен е стратегиски документ, Акциски план за воведување на медијаторски систем за поддршка на ученици Роми во основното образование, се прави селекција на медијатори во општини врз основа на објавен јавен повик и истите се ангажираат за поддршка на учениците.

Се овозможи изработка и воведување планови и програми за технички квалификации во специјалните средни стручни училишта за учениците со посебни образовни потреби. Изработен е Прирачник за наставниците кој им помага во изработка и реализација на Индивидуален образовен план за ученици со посебни образовни потреби во инклузивно образование. Воведени се нови профили по барање на училиштата за деца со посебни потреби за профили потребни на пазар на труд (машински техничар, текстилен техничар и физиотерапевт) и изготвени се нови наставни планови и програми за нив.

3. *Подобрен е пристапот до образование* за сите деца со подобрување на просторно-техничките услови во основното и средното образование со континуирано спроведување на Програмата за изградба и реконструкција на основни и средни училишта.
4. Да се запишат сите ученици во средно училиште веднаш по завршување на основното образование и да го завршат средното образование.

- Со цел поддршка на средното стручно образование за **задржувањето и завршувањето** на учениците Роми и нивна успешна транзиција во високо образование, во текот на учебната 2014/15 година беа доделени 603 стипендии и беа ангажирани 94 ментори, а за учебната 2015/16 година се доделуваат вкупно 575 стипендии и се ангажираат 113 ментори како дополнителна поддршка за стипендистите Роми.
- Обезбедување услови за посета на средно образование од страна на децата од ранливите категории, континуирано се реализира Програмата за **условен паричен надоместок за средно образование** со која во учебната 2014/2015 година се опфатени околу 7000 корисници – деца од домаќинства корисници на социјална парична помош. Континуирано секоја учебна година, се носи Програмата за условени парични надоместоци за средно образование за тековната учебната година.
- **Континуирано се доделуваат стипендии за деца од социјално загрозени категории.** За учебната 2015/2016 доделени се 400 стипендии

за деца од социјално загрозувани семејства и 50 стипендии за деца со посебни образовни потреби.

5. Зголемен е процентот на завршени средношколци кои се запишуваат на *високообразовните институции* кои ќе се стекнуваат со диплома за завршено високо образование.

- Во рамки на овој резултат континуирано се реализира мерката обезбедување услови за продолжување на образованието за лица кои до полнолетството имале статус на деца без родители и родителска грижа.

6. Континуирано се работи на оформување инклузивен пазар на труд со развивање на наставни планови и програми базирана на компетенции и модуларијација.

Се остварува подигање на свеста за важноста и атрактивноста на средното стручно образование, се реализира кампања преку МТВ за 9 струки (градежно-геодетска, земјоделско-ветеринарна, електро-техничка, машинска, текстилно-кожарска, сообраќајна, угостителско-туристичка, економско-правна и трговска струка и лични услуги), а и за кластерот за текстил, се работи на подигање на свеста за атрактивноста на струката. Остварена е модернизација на системите за стручно образование и обука и образование на возрасни во рамките на ИПА проектот „Зајакнување на доживотното учење“. Реализирани се и активности за одигање на јавната свест за атрактивноста на стручното образование.

За **унапредување на вештините на лицата без квалификации** направена е верификација на 150 посебни програми за образование на возрасни за стекнување квалификации и вештини потребни на пазарот на труд и верификација на 80 институции за образование на возрасни. Континуирано се работи на:

- а) Унапредување на социјалното *вклучување на пазарот на труд* на лицата во неповолна положба;
- б) Вклучување на *етничките заедници на пазарот на труд* со посебен фокус на жените преку зајакнување на нивната способност за вработување;
- в) *Зајакнување на улогата на релевантните партнери* во областа на социјална инклузија во развојот, спроведувањето и следењето на програмите за социјално вклучување преку градење партнерства, мрежи и соработка. за социјално претприемаштво и поддршка на веќе воспоставените социјални претпријатија со бизнис-советување.

7. *Подобрување на положбата на жената на пазарот на труд* е системски поддржано, изработено е истражување за вклученоста на жените на пазарот на трудот во рамки на проект спроведен од Здружение на граѓани „Реактор“,

кофинансиран од ЕУ/ИПА. Одржан е семинар за добри практики за вклучување жени на пазарот на труд од Австрија.

Континуирано се работи на развој и промоција на алтернативни облици на згрижување на децата (пофлексибилни, подостапни и квалитетни услуги), со цел за подобро балансирање на работата и семејниот живот подготвено е 1) истражување за идентификација на побарувачката на услуги за згрижување деца и 2) истражување за процена на капацитетите на работодавците за поддршка на нивните вработени при усогласување на работата и семејните одговорности. Изработени се нацрт-минималните стандарди во врска со критериумите за квалитетно згрижување во услугите во семејните дневни центри.

Подрачје 2. Прилагодување на образованието со пазарот на трудот

- (1.1) Сите ученици од соодветната возраст да се запишани во основно училиште и да го завршат основното образование 11/21
- (1.2) Наставните програми (курикулумите) и учебниците да се прилагодени на потребите на децата со посебни образовни потреби 3/4
- (1.3) Работата на наставниците со децата со посебни образовни потреби да е унапредена 2/7
- (1.4) Подобрување на пристапот до образование за сите деца 2/5
- (2) Сите ученици да се запишуваат во средно училиште веднаш по завршување на основното и да го завршат средното образование 2/15
- (3) Намален е процентот на неписмено население и зголемена е реалната писменост преку оспособување на учениците за читање и пишување со разбирање 0/6
- (4) Зголемен е процентот на завршени средношколци кои се запишуваат на високообразовните институции и се стекнуваат со диплома за завршено високо образование 1/5
- (5) Обезбедени се услови за поврзување на средното образование и образованието на возрасните со пазарот на трудот 2/11
- (6) Обезбедени се правата на сите етнички заедници во согласност со Охридскиот рамковен договор во еден интегративен образовен систем, со цел поддржување на развитокот на едно кохерентно општество 0/4
- (7) Зголемување на бројот на нови работни места и создавање услови за рамноправен пристап до пазарот на трудот за припадниците на етничките заедници 0/2

- (8) Оформување инклузивен пазар на труд 3/8
- (9) Намалување на непријавената работна сила 0/4
- (10) Подобрување на положбата на жената на пазарот на труд 7/9

Вкупно 33/101 (33%)

Во подрачјето 2 Прилагодување на образованието со пазарот на трудот беа планирани за реализација 10 мерки, а се остварени 33% мерки, од кои остварени се 7 мерката за подобрување на положбата на жената на пазарот на труд од планираните 9, што претставува остварување на мерките во најголем обем. Мерка за која се остварени активности, а со тоа и резултати е намалување на непријавената работна сила 0/4. Во рамки на ова Подрачје спроведени се 33% од планираните мерки, што покажува ниско ниво на реализацијата.

Подрачје 3: Социјална и детска заштита, изградба на нов социјален модел

Континуирано се имплементираат активности за оформување систем на социјална заштита за најсиромашните граѓани, обезбедување пристапи кон вонинституционалните и институционалните форми на заштита и зајакнување на капацитетите на системот на социјална заштита, заштита на децата и еднаков пристап до здравствена заштита и образование и запознавање на децата со нивните права, намалување на сиромаштијата и социјалната обесправеност преку оформување нов социјален модел и концепт, насочен кон поединецот и кон неговите потреби.

- 1. Заштита на најсиромашните граѓани се оствари со подобрување на условите за живот и обезбедување на потребни средства** се реализирањето на проектот „Се грижиме за топол дом“, кој има за цел да го намали ризикот од социјално исклучување на граѓаните преку поддршка за обезбедување на основните потреби од покуќнина, мебел, бела техника, електрични апарати, апарати за домаќинство и опрема за деца.

Се воочува подобрување на заштита на бездомните лица со реновирање на дел од просториите за сместување во рамки на Центарот за бездомни лица Скопје. Има два центра за бездомни лица и двата се лоцирани во Скопје, еден е со резиденцијално сместување и еден со дневни услуги менаџирн од Црвен крст на град Скопје. Континуирано се работи на зајакнување на капацитетите на стручните лица за работа со бездомните лица.

Владата на Република Македонија, со цел да излезе во пресрет на потребите на старите и немоќни лица кои поради материјална необезбеденост се наоѓаат во исклучително тешка социјална положба, се определи за политика на развој на социјалната заштита преку обезбедување еден топол оброк за оваа група граѓани. Во

насока на поддршка на најранливата категорија на лица, започнувајќи од 2007 година, го воведовме и континуирано го спроведуваме проектот „Народни кујни“.

Во текот на овој период, на територијата на Република Македонија се отворени народни кујни во 50 општини со повеќе од 60 пунктови за делење на храната, а месечно околу 3029 лица ги користат овие услуги.

2. Обезбедување пристапи кон вонинституционални и институционални форми на заштита на лица кои имаат потреба од овој вид на услуга.

Во согласност со Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, во 2015 година донесени се 5 правилници од областа на семејно насилство (2 - Министерство за труд и социјална политика, 2 - Министерство за внатрешни работи, 1 - Министерство за здравство).

Изготвена е Национална стратегија за превенција, спречување и заштита од семејно насилство и усвоен е Протоколот за меѓусебна соработка на институциите за заштита и спречување од семејно насилство.

3. Зајакнување на системот на социјална заштита се остварува:

- Во согласност со Програмата за континуирана едукација на стручните работници, донесена од ЈУ Заводот за социјални дејности, *се спроведува процес на континуиран професионален развој* на стручните лица во установите за социјална заштита, преку реализирање планирани обуки и работилници, обуки на работно место и координативни средби со стручните лица. Континуирано се спроведува и процесот на лиценцирање на стручните лица во установите за социјална заштита. Во рамки на обуките застапен е родовиот концепт, а и стручната документација е ревидирана со вграден родов концепт.
- Остварена е *надградба на постојниот ИТ-мониторинг систем*, во рамки на проектот „Унапредување на услугите за социјално вклучување“ кофинансиран од ЕУ/ИПА компонента 4, воспоставен е новиот систем/софтвер за социјални услуги.
- Се почитува принцип на плурализација во давање на услугите од социјалната заштита, објавени се огласи за *соработка и финансирање на здруженија на граѓани од областа на социјалната заштита* за кои се обезбедени финансиски средства и обезбедување услуги во делот на дневни центри.

4. Заштита на деца од социјално исклучени семејства и деца во ризик се остварува со:

- Континуирано се работи на зголемување на бројот на згрижувачки семејства. Реализирани се обуки за 70 стручни лица од центрите за социјална работа кои работат на оваа проблематика, како и на 24 згрижувачки семејства. Во Република Македонија има вкупно 176 згрижувачки семејства во кои е сместен 321 корисник.
- За децата без родители и родителска грижа до 18-годишна возраст се обезбедени низа *поволности за целосно ослободување од плаќање на услугите* за престој во јавните детски установи – детски градинки; билети за користење на јавниот автобуски превоз; билети за користење на железничкиот превоз; билети за користење на жичница „Милениумски крст“ - Скопје; влезници при посетата на зоолошките градини во Скопје и во Битола; влезници при посета на музеи и театри. На лицата кои го имале статусот на дете без родители и родителска грижа, а сега се полнолетни, им е обезбедено делумно ослободување од плаќање на услугите, во висина од 50% од цената на чинење за користење.
- Во насока на *деинституционализација на децата без родители и родителска грижа* сместени во ЈУ Детски дом „11 Октомври“, отворени се четири станбени единици во кои се сместени од 8-10 деца. Во истата насока е донесен Правилник за поблиските услови за стандардите во поглед на потребен простор, опрема и стручен кадар, нивото на поддршка, начинот и програмата за остварување на поддршката за самостојно и организирано живеење во посебна станбена единица.
- Во насока на заштита на децата жртви на сексуална злоупотреба и педофилија, континуирано функционира *ВЕБ страницата за пријавување случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија, како и Регистарот за педофили.*

5. Обезбедување мерки за поддршка на социјално најзагрозените сосубвенционирање на потрошувачката на енергија каде што висината за субвенцијата во 2015 се покачи од 700 денари на 800 денари за секоја доставена платена месечна сметка.

- Со Законот за изменување и дополнување на Законот за социјалната заштита извршено е зголемување на висината на социјална парична помош и постојаната парична помош, така што покачувањето за овие права од јули 2015 година изнесува 10%, односно дополнителни 5%, започнувајќи во јули 2016 година. Во оваа насока усвоени се и дополнителни измени на Законот за социјалната заштита со кој се подобрија *условите за згрижување во згрижувачко семејство преку зголемување на висината на надоместокот за трошоците* за сместеното лице и надоместокот за згрижување за 25%, сметано од јуни 2015 година.

6. Оформување нов одржлив социјален модел

- Континуирано се имплементираат мерките на дополнителна **помош и поддршка на ранливите групи**/ Програма д-10 за вработување на лица кои до 18-годишна возраст имале статус на дете без родители и без родителска грижа. Преку Програмата Д-10 се вработени 30 деца без родители и родителска грижа во 2015 година.
- Во рамки на проектот „Унапредување на услугите за социјално вклучување“ кофинансиран од ЕУ/ИПА компонента 4 спроведени се подготовки за развој на модел за *професионална рехабилитација и вработување на лица со инвалидност*, и тоа: подготвена е методологија за истражување на потребите за професионална рехабилитација и развојот на стандарди и програми за професионална рехабилитација; дефинирани се компетенциите за стручните работници за професионална рехабилитација.
 - Одржана е конференција посветена на лица кои живеат во сиромаштија и социјална исклученост од страна на МППС, со присуство на социјално исклучени граѓани и релевантните институции за социјална политика.

Подрачје 4. Социјална и детска заштита, изградба на нов социјален модел

1. Заштита на најсиромашните граѓани 2/5
2. Обезбедување пристапи кон вонинституционалните и институционалните форми на заштита 3/13
3. Зајакнување на системот на социјална заштита 4/7
4. Заштита на децата од социјално исклучени семејства и деца во ризик 8/11
5. Заштита на децата кои употребуваат, односно злоупотребуваат дроги и други психотропни супстанции и прекурзори ¼
6. Унапредување на здравствената заштита и еднаков пристап до неа за сите деца 0/2
7. Запознавање на децата со Конвенцијата за правата на детето 0/3
8. Обезбедување мерки за поддршка на социјално обесправените 4/8
9. Оформување прифатлив нов социјален модел 3/6

Вкупно 25/59 (42%)

Во Подрачје 4. Социјална и детска заштита, изградба на нов социјален модел беа планирани за реализација 59, а се реализирани 25 мерки, односно 42%. Најголема реализација е остварена во заштита на децата од социјално исклучени семејства и деца во ризик. Од планирани 11 мерки спроведени се 8. Не се реализирани активности во однос на запознавање на децата со Конвенцијата за правата на детето и планираните активности не се реализирани. Од планираните 3, не е спроведена ниедна активност.

Подрачје 5. Унапредување на здравствената заштита и долготрајна нега

За постигнување на специфичната стратегиска цел во овој дел, „Унапредување на пристапот до и квалитетот на здравствената заштита за социјално исклучените групи, како и пристап до квалитетни услуги за долготрајна нега на социјално ранливите и исклучени групи, во согласност со стандардите и практиките на ЕУ“, се остварува преку:

1. Остварување на правата на пациентите со **едукација од областа на репродуктивното здравје како унапредување на постоечките превентивни програми** со спроведување на скринингот на рак на грлото на матката и скринингот за рано откривање карцином на дебело црево. Тековно се реализираат советувања во советувалишта за сексуално и репродуктивно здравје.
 - Се спроведува континуирана едукација за употреба на контрацептивни средства, за сексуално преносливите болести, ХИВ/СИДА и за планирањето на семејството, особено на младата популација.
 - Континуирано се реализираат активностите за систематски прегледи во согласност со *Програмата за систематски прегледи на учениците и студентите* во Република Македонија, при што се прегледани 119 149 ученици или 96,1% од подлежащите, односно задоволителен опфат на ученици.
 - Одржани се *предавања и трибини за штетноста од пушењето и алкохолот кај децата и младите*.
 - Во насока на обезбедување грижа во чувањето, следењето и унапредувањето на здравјето на пензионерите, како и заради обезбедување услови за лекување на пензионерите во болничките здравствени установи во Република Македонија, континуирано се имплементира *Програмата за обезбедување средства за болничко лекување без наплата на учество (партиципација) за пензионери*.
2. За унапредување на *пристапот до здравствено осигурување* на лицата без здравствено осигурување или соодветна лична документација:

- Се спроведува здравствена едукација за ранливи и социјално исклучени групи во рамки на Националната годишна програма за јавно здравје.
 - За лицата кои немаат ниту еден основ на здравствено осигурување тековно се реализира со плаќање придонес за задолжително здравствено осигурување на месечно ниво преку *Програмата за задолжително здравствено на државјаните на Република Македонија кои не се задолжително здравствено осигурани* за тековна година.
3. За обезбедување соодветна *здравствена заштита на ранливите групи* на население, обучени се социјални работници кои вршат процена на социјалната состојба на пациентите со ТБ од социјално загрозувани семејства.
- Во рамки на активноста за скрининг на ризични групи за туберкулоза преку ромски медијатори, во текот на 2015 година *се идентификувани 285 лица заболени од ТБ.*
 - Продолжи имплементацијата на проектот за **Ромски здравствени медијатори**, при што во рамките на проектот беа ангажирани 13 медијатори во следните 10 општини: Шуто Оризари, Карпош, Ѓорче Петров, Гази Баба, Тетово, Гостивар, Штип, Кочани, Куманово и Делчево.
 - **Реализиран е активен пристап до граѓаните од руралните средини** во согласност со реализацијата на Програма „Здравје за сите“, во текот на 2015 година беа извршени вкупно 6143 прегледи, од кои 3175 (52%) во рурални средини.

Подрачје 6. Унапредување на здравствената заштита и долготрајна нега

- (1) Остварување на правата на пациентите 3/7
- (2) Елиминирање на нееднаквостите во здравствената заштита и обезбедување еднаков пристап до здравствената заштита 1/3
- (3) Унапредување на стандардите и квалитетот на здравствената заштита (натамошни инвестиции во простор, опрема, кадар) 0/2
- (4) Обезбедување соодветна здравствена заштита на ранливите групи на население 5/8
- (5) Унапредување на пристапот до здравствена заштита на лицата без здравствено осигурување или соодветна лична документација 1/5
- (6) Создавање услови за еднаков пристап на услуги за долготрајна нега, преку креирање законски рамки и процена на потребите на корисниците 0/3

- (7) Подобрување на физичките и инфраструктурни услови за долготрајна нега и едукативното ниво на професионалните кадри во установите за долготрајна нега, во согласност со националните и европските стандарди 0/5
- (8) Зголемен пристап до услуги за долготрајна нега, преку ефикасна децентрализација на истите и промоција на јавно-приватно партнерство и создавање систем за стандардизација и обучен кадар за долготрајна нега 0/3
- (9) Промовирање и зајакнување на вонинституционалната форма на долготрајна нега и промовирање на правото на избор преку јавни кампањи, како и создавање одржлив финансиски систем со мерки за обезбедување сигурни средства за одржливост на моделот за долготрајна нега 0/3

Вкупно (10/39) 26%

Во рамките на Подрачјето Унапредување на здравствената заштита и долготрајна нега беа планирани за реализација 9 мерки, а се остварени 26% мерки, од кои само за 5 мерки нема спроведена активност, додека за мерката Остварување на правата на пациентите се реализирани 3 од планираните 7 активности.

Може да се заклучи дека самото остварување на 26% од планираните мерки укажува на недоволно унапредување на здравствена заштита и долготрајна нега.

Подрачје 7. Транспорт, комуникации и домување

Во насока на постигнување на специфичната стратегиска цел во овој дел, „Намалување на нееднаквоста во обезбедувањето на транспортот“ – во смисла на пристап кон самиот транспортен систем, истовремено се работи на зголемување на квалитетот на обезбедени услуги. Остварување на Информациско општество за сите, односно широко и ефективно учество во заедницата со помош на информациските и комуникациските технологии за категориите кои се сметаат за социјално исклучени во оваа област - пред сè лицата со ниски приходи, а потоа и постарите лица, лицата со инвалидност, руралното население - поради несоодветноста на комуникациската инфраструктура која им е на располагање и лицата од ниските образовни групи. Воспоставени се стандардизирани и хармонични услови на домување за категориите граѓани кои се сметаат за социјално исклучени во домувањето: деца без родители или родителска грижа, корисници на социјална и постојана парична помош, инвалидни лица и лица на кои им е потребна помош и грижа од други лица, лица припадници на Ромската заедница, социјално загрозени и самохрани родители со малолетни деца, за кои се реализирани следниве активности во согласност со донесениот Оперативен план 2015:

1. Унапредување на организацијата, квалитетот и квантитетот на јавните транспортни услуги за социјално исклучените групи во транспортот.

- Унапредување на бенефициите за лицата со инвалидност и обезбедување непречен пристап, движење, престој и работа на лицата со инвалидност до и во градбите, обезбеден е повластен превоз во патниот сообраќај, додека со Законот за изменување и дополнување на Законот за градење утврдена е обврска при изградба на нови како и при реконструкција на постоечки јавни површини-пешачки патеки во централно градско јадро и во паркови, јавната површина - пешачка патека да биде проектирана и изведена така што истата ќе има и патека за движење на лица со телесен инвалидност и лица со оштетен вид.
- Исто така, со Законот за измена и дополнување на Законот за социјалната заштита се уреди и рефундирање на средства платени како царински давачки, данок на додадена вредност и акциза за набавка на патнички автомобил за набавка на возило за лица со најмалку 80% инвалидност на долните екстремитети, лице со умерена, тешка и длабока интелектуална попреченост, за потполно слепи лица со придружник и за потполно глуви лица, контролата на употреба на возилото и враќањето на неосновано примените средства по основ на рефундирање.

2. Намален степен на *супстандардни услови на домување* со реализација на **Проектот за водоснабдување и одведување на отпадни води** чија целна група се домаќинства во населените места, особено во руралните подрачја, неприклучени на водоводни и канализациони мрежи.

3. Намален е ризикот од загуба на станарскиот статус (закупнички статус), се остварува со:

- **Континуирано спроведување на распределбата и доделувањето станови под закуп на лица во социјален ризик и други ранливи групи на територија на Република Македонија.**
4. Интегрално спроведување на компонентите на Акцискиот план за спроведување на Стратегијата за домување на Република Македонија
- Во однос на категориите засегнати од супстандардно и сиромашно домување, во согласност со Законот за домување („Службен весник на Република Македонија“ бр. 99/09, 57/10, 36/11, 54/11, 13/12, 55/13, 163/13, 42/14, 199/14 146/15) се утврдени **стандардите и нормативи за соодветно и минимално домување.**

- Во рамки на активноста за изградба на социјални станови на територија на Република Македонија – Со **проект за домување на социјално ранливи групи**, од 2007 до 2015 година изградени се 14 објекти (станбени згради) во 13 градови, со вкупно 678 социјални станови. Просечна цена на чинење за изградба на социјалните станови изнесува 575 евра/м² плус ДДВ.

5. Унапредена пристапност кон **компјутерски посредуваните комуникации е активност за која** се задолжени сите министерства да ги надградат своите интернет-страници и да ги исполнат сите препораки на WCAG (Web Content Accessibility Guidelines) 2.0 стандардот до степен AA. Со примената на овие препораки се овозможува креирање содржини кои се пристапни до лица со различен вид на инвалидност, вклучувајќи слепи лица и лица со оштетен вид, глуви лица и лица со оштетен слух, лица со тешкотии во учењето, со когнитивни ограничувања, со ограничено движење, со говорни пречки, фотосензитивни лица итн.

- Континуирано се спроведува мерката за мониторинг на функционалноста на поставените бесплатни интернет-киосци со WI-FI рутер во руралните средини, нивно опслужување и релокација по потреба.
- Во рамките на проектот „Светот на дланка“ почнувајќи од 2007 година досега се отворени 22 **бесплатни интернет-клубови** низ Република Македонија.

6. Континуирано се работи на **унапредување на квалитетот на користење на потенцијалот на компјутерски посредуваните комуникации** во рамки на мерката за спроведување на *бесплатна обука за работа со компјутери*.

- Во насока на зголемување на искористеноста на компјутерите и интернетот во наставата и подобрување на ИТ вештините на професорите и учениците, а со тоа и ефикасноста на целокупниот образовен процес, континуирано се работеше на техничка поддршка на проектот „**Компјутер за секое дете**“ во средните и основните училишта кои се наоѓаат на територијата на Република Македонија, што заврши со негова имплементација и необезбедена негова одржливост.

Подрачје 8. Транспорт, комуникации и домување

- (1) Унапредување на организацијата, квалитетот и квантитетот на јавните транспортни услуги за социјално исклучените групи во транспортот 2/4
- (2) Унапредување на пристапноста на транспортните системи 1/ 2
- (3) Унапредена пристапност кон компјутерски посредуваните комуникации, изразен како редовен пристап до интернет од дома, работното место или јавна локација 2/2

- (4) Унапреден квалитетот на користење на потенцијалот на компјутерски посредуваните комуникации од специфичните социјални категории, изразен преку искористување на нивната информативна, комуникациска, дистрибутивна и трансакциска функција 1/2
- (5) Намален степен на супстандардни услови на домување 2/3
- (6) Намален степен на пренаселеност на домот, изразен во потпросечна корисна станбена површина по член на домаќинството 1/3
- (7) Подобрување на физичките и инфраструктурни услови за долготрајна нега и едукативното ниво на професионалните кадри во установите за долготрајна нега, во согласност со националните и европските стандарди 0/4
- (8) Намален ризик од загуба на станарскиот статус заради правна несигурност, (закупнички статус) како резултат на промена или доследно спроведување на регулативата од областа на градбата и областа на просторното и урбанистичкото планирање 2/ 2
- (9) Интегрално спроведување на компонентите на Акцискиот план за спроведување на Стратегијата за домување на Република Македонија (2007 - 2012), кои ги засегаат ранливите групи 3/7

Вкупно 14/29 (48%)

Во рамки на Подрачјето 8. Транспорт, комуникација и домување беа планирани 9 мерки, од кои само една е целосно спроведена, и тоа Унапредена пристапност кон компјутерски посредуваните комуникации, изразен како редовен пристап до интернет од дома, работното место или јавна локација (2/2), додека во рамки на мерката 4 Подобрување на физичките и инфраструктурни услови за долготрајна нега и едукативното ниво на професионалните кадри во установите за долготрајна нега, во согласност со националните и европските стандарди, од планираните 4 активности не е спроведена ни една (0/4). Од планираните 29 се спроведени 14, односно 48%.

Подрачје 9. Активирање и зајакнување на локалните власти

Во насока на постигнување на специфичната стратегиска цел во овој дел, „Зајакнување на улогата на локалните власти во справувањето со сиромаштијата и социјалната обесправеност, создавање капацитети и ресурси во функција на градење на социјалната кохезија“, се остварува

1. Градење стратегии за намалување на сиромаштијата на локално ниво со тековно реализирање на активноста и изготвување **Локални програми за социјална заштита** во согласност со Националната програма за развој на

социјалната заштита 2011 - 2021, при што изготвените програми за социјална заштита на локално ниво општините ги доставуваат до МТСП на мислење.

Со цел зголемување на опфатот, згрижување, едукација и социјализација на најмладата популација, тековно се спроведува **Проектот за изградба на детски градинки во рурални средини.**

2. Помагање на ранливите групи за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост од државата и од општината.

- Од страна на центри за социјална работа се реализираше проектот „Отворени денови за социјална заштита во рурални средини“, со посети на домаќинства корисници на социјална парична помош со цел информирање за правата на лица во ризик.
- За поголема достапност на социјалната работа до сите граѓани, особено до оние кои живеат во рурални средини и во населени места коишто се надвор од седиштето на центарот за социјална работа, непречено функционираат отворените **35 дисперзирани одделенија на центрите за социјална работа.** Се патролна социјална работа на терен се откриваат лицата во ризик и им се доставуваат услуги и се остварува нивно социјално вклучување во локалната средина.

3. Се работи на оформување модели за *подобра координација на државните со локалните власти* за операционализација на Стратегијата, и тоа со:

- Реализација на мерката за **меѓусекторската соработка во доменот на превенција од социјална исклученост на локално ниво**, во 2015 година заврши имплементацијата на Регионална програма за социјална заштита и превенција од трговија со луѓе, поддржана и финансирана од канцеларијата на ГИЗ во Скопје. Цел на **Програмата** е спроведување и подобрување на испораката на социјалните услуги на граѓаните во локалната заедница преку јакнење на социјалната функција на општината. Во рамките на оваа Програма се воспоставија **центри за социјални услуги** во општините. Формирани се **координативни тела за социјална заштита** во пилот-општините (Дебар, Кочани и Пробиштип), кои ја ефектуираат работата на досега различните координативни тела и комисији. Со формирање координативни тела за социјална заштита, зголемена е инволвираноста и подобрена е комуникацијата на институциите, здруженија на граѓани, хуманитарните организации, религиските институции, приватниот сектор, во остварување на социјалните активности во локалната заедница.
- Со меѓуопштинската соработка се остварува континуирана идентификација, координација и адресирање на приоритетните потреби на

ранливите групи во партнерските општини преку градење соработка меѓу општините, бизнис-заедницата и здруженија на граѓани.

4. Континуирано се работи на оформување буџетска алокација за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост.

- Се поттикнува приватниот сектор за развој и проширување на дејноста згрижување и воспитание на деца од предучилишна возраст. Се реализира мерка за **обезбедување поволности и спроведување мерки за поттикнување изградба и отворање приватни детски градинки.**

Подрачје 10. Активирање и зајакнување на локалните власти

- (1) Институционално оформување на единиците на локалната самоуправа во функција на градење капацитети за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост 0/5
- (2) Кадровско оформување на локалната самоуправа со едуцирани вработени за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост 1/5
- (3) Градење стратегии за намалување на сиромаштијата на локално ниво 3/7
- (4) Помагање на ранливите групи за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост 2/8
- (5) Оформување модели за подобра координација на државните со локалните власти за операционализација на Стратегијата 2/5
- (6) Оформување буџетска алокација за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2/9

Вкупно 10/39 (26%)

Во рамки на Подрачје 10 Активирање и зајакнување на локалните власти, од планираните 39 мерки, реализирани се 10 мерки, односно 26% . Нема активности во однос на Институционално оформување на единиците на локалната самоуправа во функција на градење капацитети за справување со сиромаштијата и социјалната исклученост 0/5, додека најголема реализација има во Градење стратегии за намалување на сиромаштијата на локално ниво, каде што се остварени 3 од планираните 7 мерки. Се забележува недоволно спроведување мерки за активирање и зајакнување на локалните власти.

Подрачје 11. Поддршка на ранливите групи

Во насока на постигнување на специфичната стратегиска цел во овој дел *Развивање на механизми за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост на ранливите категории граѓани*, се остваруваат со:

1. Подобрување на положбата на Ромите со цел подобрување на информираноста на ромската заедница за права и обврски од приоритетните области од Декадата на Ромите континуирано функционираат **Ромски информативни центри**, со фокус на промоција и информирање на ромската заедница на тековните огласи за аплицирање во активните мерки за вработување.

- Континуирано се спроведува проект за **Инклузија на деца Роми во предучилишно образование** и акција за **евиденција на лица во матична книга на родените**, при што во текот на 2015 година во рамки на Министерството за правда формирана е дополнителна работна група која го олеснува процесот на евидентирање на лицата неевидентирани во матичната книга на родени.
- Се спроведуваат активностите за **изградба на комунално-инфраструктурни објекти во места населени претежно со лица од ромската заедница**, кои се реализирани во целост, при што изградени се вкупно 8 инфраструктурни објекти во 8 општини во места населени претежно со лица од ромската заедница.

2. Се работи на решавање на правата и барањата на лицата со попреченост и инвалидност со цел овозможување полесен пристап до институциите и остварување на правата за инвалидните лица и воспоставување **интегрирана база на податоци за лица со инвалидност** која ќе може да се користи од институциите. Донесен е Закон за електронска база на инвалидноста („Службен весник на РМ“ бр. 143/2015).

- Проширена е мрежата на центри за **вонинституционална заштита на деца со пречки во развојот** со отворање Дневен центар за лица со интелектуална попреченост над 18 години. Во Република Македонија има 29 јавни дневни центри за лица со посебни потреби, од кои 13 ги раководи Здружение на граѓани и 3 клубови на здруженија на граѓани.
- Во насока на **обезбедување услови за рекреација и социјална инклузија на деца со пречки во развојот** реализирани се проект за бесплатна рехабилитација и рекреација на деца со пречки во развојот.

За зголемување на висината на посебниот додаток и за проширување на опфатот со правото на посебен додаток за сите деца со Даунов синдром, во јуни 2015 година зголемен е посебниот додаток за материјално необезбедените родители на деца со

пречки во развојот за 25% и додадена е категоријата на деца со Даунов синдром како основ за стекнување на правото.

- Во насока на **обезбедување услови за социјална инклузија на лица со оштетен вид**, реализиран е проектот за снимање 400 аудиокниги за слепите лица – по 100 книги секоја година. Исто така, обучени се 120 фармацевти од државата во соработка со Фармацевтската комора на Македонија.
- Започнати се активности за **стандардизација на знаковниот јазик во Република Македонија** со доделени финансиски средства на Сојузот на глуви и наглуви на РМ за оваа намена и остварена е соработка со Институтот за дефектологија.
- Се развива и се имплементира модел за персонална асистенција за лица со посебни потреби. Спроведено е теренско истражување на потребата и побарувачката за персонална асистенција, дефинираани се корисниците и провајдерите на услугите на персонална асистенција со усвоени стандарди за самиот процес на давање услуги за персонална асистенција.
- Воспоставени се **служби за поддршка на домувањето во заедницата** со цел превенција од институционализација, бројот на лицата кои ја користат оваа услуга изнесува 76 лица.

3. Поддршка на стари и изнемоштени лица

- За **подобрување на грижата за старите лица** донесен е нов Правилник за нормативите и стандардите за простор, опрема, стручни кадри и средства потребни за основање и започнување со работа на установа за социјална заштита за стари лица („Службен весник на РМ“ бр. 125/2015). Исто така, воведен е стандард за исхрана на корисниците на институционална социјална заштита со донесување Правилник за нормативите за целодневна исхрана на корисниците во установите за институционална социјална заштита („Службен весник на РМ“ бр. 87/2015).
- Се работи на **изградба и проширување на капацитетите за згрижување на старите лица (институционална и вонинституционална заштита)**.

Во рамки на оваа мерка континуирано се обезбедуваат поволности и се реализирани мерки за привлекување инвестиции во областа на социјалната заштита за изградба и проширување на установи за згрижување на стари лица, како од меѓународни така и од домашни инвеститори, при што развојот на приватната иницијатива во развојот на услугите кои се наменети за стари лица бележи значителен

напредок во изминатите години, односно основани и регистрирани се 25 приватни установи за социјална заштита на стари лица.

Продолжена е соработката помеѓу Министерството за труд и социјална политика, градот Скопје и Црвениот крст на градот Скопје во насока на обезбедување одржливост на воспоставениот Дневен центар за стари лица и Центар за давање помош во домашни услови во Скопје чии услуги ги користат повеќе од 120 изнемоштени стари лица кои живеат сами на подрачјето на општините Центар, Кисела Вода, Шуто Оризари, Чаир и Бутел, а сè со цел зголемување на достапноста на услугите до старите лица. Се работи на понатамошно развивање и проширување на вонинституционални капацитети на локално ниво за давање помош на стари лица во домашни услови.

- Отворени се **нови народни** кујни, со што бројот на народни кујни кои тековно функционираат е 50, во рамки на кои се опфатени околу 3029 корисници (стари и изнемоштени лица и лица во социјален ризик).
- Реализирани се планираните активности од проектот **„Бањско климатска рекреација за корисници на пензија“**.

4. Работа со деца и помош на деца во ризик се реализација со активности од проектот **„Користење бесплатна услуга за одмор и рекреација на деца од семејства во социјален ризик“**, 1000 деца за време на зимскиот распуст, како и 2000 деца за време на летниот распуст имаа можност да ја користат услугата за бесплатен одмор и рекреација, од кои услугата ја искористиле 793 лица на зимскиот распуст, односно 1695 лица на бесплатно летување.

- Континуирано се работи на **идентификација и заштита на децата на улица, од страна на ЦСР и МВР** континуирано се спроведуваат акции за сузбивање на питачењето и идентификација на децата на улица.

Подрачје 12. Поддршка на ранливите групи

- (1) Подобрување на положбата на Ромите 7/16
- (2) Унапредување на положбата на малцинствата 0/5
- (3) Подобрување на положбата на невработените лица од ранливите групи 4/8
- (4) Решавање на правата и барањата на лицата со попреченост и инвалидност 12/26
- (5) Поддршка на стари и изнемоштени лица 9/14
- (6) Работа со деца и помош на деца во ризик 4/10

- (7) Поголемо вработување на жени жртви на семејно насилство 9/14
 - (8) Помош и третман на лица кои злоупотребуваат дрога и психотропни супстанции 4/7
 - (9) Згрижување на бездомни лица 4/7
 - (10) Поддршка за вработување на млади лица од ранливите категории 0/5
 - (11) Поддршка и помош на самохрани родители 1/6
 - (12) Посебна грижа за хронично болни лица и лица со малигни заболувања 0/5
 - (13) Помош и згрижување на лица жртви на трговија со луѓе и проституција 2/7
- Вкупно 56/130 (43%)

Во рамки на Подрачјето 12. Поддршка на ранливи групи, од 130 мерки остварени се 56, односно 43%. Најголем дел од планираните активности се остварени во поддршка на стари и изнемоштени лица, и тоа 9 од планираните 14 мерки. Остварено е поголемо вработување на жени жртви на насилство, од 14 мерки се остварени 9. Се забележува дека нема остварување за унапредување на положбата на малцинства, не е остварена ниту една од планираните /5, како и посебна грижа за хронично болни лица и лица со малигни заболувања 0/5.

Може да се констатира дека имплементацијата на планираните активности и мерки со Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјална исклученост не е на задоволително ниво. За изведување на овој заклучок нè насочуваат прикажаните предвидени резултати и бројот на мерки од вкупно предвидените по кои во изминатиов период со соодветни активности е постапено, а е прикажано во текстот.

Со примена на мерките и активностите од Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 - 2020 во изминатите години остварени се одредени резултати на планот на растот на вработеноста и намалување на невработеноста, во бројот и видовите на опфатот на лица корисници на права по основ на социјална заштита и социјална сигурност, како и за областа детска заштита.

5. Извештај за преземените мерки и активности за спроведување на Националната стратегија за заштита од семејно насилство 2008 – 2011

Бројот на жртви на семејно насилство за периодот 2012 - 2013 покажува тренд на намалување, освен во 2014 година. Жените се многу повеќе изложени на семејно насилство, отколку мажите. Ова го потенцира родовиот аспект на проблемот семејно насилство.

Табела 2. Пол и возраст на жртви на семејно насилство

Возраст	Пол	2012	2013	2014	1.1- 30.6. 2015
Полнолетни	Машки	116	104	146	89
	Женски	657	598	722	448
Малолетни	Машки	36	40	70	39
	Женски	45	59	61	36
Вкупно 3266		854	801	999	612

Извор Извештај на ЈУ Завод за социјални дејности, 2016

Првото полугодие на 2015 година покажува забележлив пораст на бројот на евидентирани жртви на семејно насилство, во споредба со претходните 3 години и, изнесува околу 70% од вкупниот број на жртви пријавени за цела 2012 години

Националната стратегија за заштита од семејно насилство 2008-2011 година постави стратешка цел за воспоставување на сеопфатен и ефикасен систем во Република Македонија за заштита и превенција од семејно насилство, која се реализираше преку намалување на појавата на семејното насилство и подобрување на квалитетот на заштитата со системски мерки во областите/домени на превенција, интервенција, едукација, следење и меѓусекторска координација. Имплементацијата на истата се реализираше преку формирањето на Национално координативно тело составено од претставници на релевантните министерства и здруженија на граѓани.

Ова тело имаше мандат за следење на спроведувањето на стратегијата, усвојување на акционен план за спроведување на стратешките цели, следење на прогресот, проценка на постигнатите резултати и изготвување на шест месечни извештаи и редовно известување на Владата на Република Македонија за постигнатите резултати.

Првата област во Стратегијата е насочена кон едукација на професионалните структури, при што особено се запази принципот на мултисектоска соработка и вмрежување на локалните капацитети.

Обучени се професионалци од: центрите за социјална работа, здравствените установи, воспитно-образовните установи, локалната самоуправа и здруженија на граѓани. Во рамките на обуките, тие меѓудругото се обучени и за употреба на изготвениот Заеднички Протокол за постапување во случај на семејно насилство на релевантните институции во случај на семејно насилство за стручни лица од Центар за споцијална работа, полициски, здравство, суд и здруженија на граѓани. Протоколот го изготви Интерресорската група.

Стручни лица се обучени за тренери за психосоцијална поддршка на жртви на семејно насилство, за работа во советувалиците за деца и мајки жртви на семејно насилство. за стандардите на Центрите за социјална работа во постапувањето со жртви на семејно насилство и обезбедување правна помош. Во обуката беа вклучени повеќе засегнати страни. Така, Здравствените работници (општи лекари, психијатри, гинеколози и лекари од брза помош) беа сензибилизирани за рана детекција и превенција од семејно насилство, за работа со сторители на семејно насилство и нивен психосоцијален третман. како и за поголемо вклучување на жртвите на семејно насилство во програмите за вработување. Понатаму, полициските службеници и стручните лица од центрите за социјална работа се обучени за практичната примена на постапувањето во случај на семејно насилство и координирано преземање на законски мерки помеѓу ЦСР и полициските службеници, додека судии и обвинителли заедно со стручните лица од центрите за социјална работа, се обучени за воспоставување на координиран механизам помеѓу центрите за социјална работа и судовите за клучните елементи на супервизија на родителските права за заштита на децата од семејно насилство. Исто така, во рамките на зајакнување на капацитетите на стручните лица во установите за социјална заштита, се отпочна процесот на лиценцирање. Заводот за социјални дејности донесе Програма за почетна и континуирана едукација во процесот на издавање, продолжување и одземање на лиценците за работа на стручните лица. Треба да се нотира дека беа обучени и училишни лидери во основни училишта, со цел креирање на училишна политика која ќе промовира и поттикнува ненасилно однесување во училишната средина. Спроведено е истражување за состојбата со насилството во училиштата и истражувачки извештај: „Студија за иницијалната состојба со насилството во основните училишта во Македонија“. Исто така изработена е брошура: „Запирање на насилство во во училиштата - водич за наставници“ со цел справување и спречување на насилството во училниците и училиштата.

Во однос на подобрување на системот на заштита на жртвите на семејно насилство, отворено е првото Советувалиште за родители и деца жртви на семејно насилство, каде акцентот во работењето се децата кои припаѓаат на категоријата на деца во социјален ризик. Посебно внимание се обрнува на специфичните потреби на децата кои се соочуваат со семејно насилство.

Понатаму, отворен е Центар за лица/ жртви на семејно насилство во Свети Николе, како и советувалиште за работа со сторители на семејно насилство, во Скопје. Во рамките на оваа активност усвоен е Правилник за нормативи и стандарди за отварање на установа за социјална заштита - Советувалиште за извршители на семејно насилство и Програма за работа психосоцијален третман на сторители на семејно насилство.

Исто така, по однос на активностите за стандардизација и лиценцирање на службите за правна помош, се обезбеди стандардизација на сервисите за обезбедување на правна помош, која резултираше со формирање на мрежа на здруженија на граѓани за превенција и заштита од семејно насилство.

Во рамки на спроведување на стратегијата изготвен е и Водич за давање на правна помош на жртвите на семејно насилство, како и ревидирано Методолошкото упатство за постапување со жртви на семејно насилство, со цел за унифицирано, поефикасно и стручно водење на постапките во центрите за социјална работа.

Она што треба да се потенцира е дека успешно во континуитет се имплементира Програмата за економско јакнење на жртвите на семејно насилство преку активните мерки за вработување, преку трите подпрограми: самовработување, субвенционирано вработување и квалификација/доквалификација.

Со цел сензибилизирање на општата јавност континуирано се спроведуваат кампањи во рамките на 16 дена активизам против семејното насилство и тоа: „Вистинскиот маж, никогаш не удира жена! „ Јас имам храброст и сила да му кажам не на насилството. Можеш и ти! ⁴⁴. Истата, 2011 година промовирана е медиумска кампања за борба против семејно насилство насловена како “Заедно да излеземе од мракот на насилството!“, која испраќа јасна порака на заедништво и обединетост до сите социјални структури во општеството. Овие кампањи, најчесто предводени од граѓанските организации, но и во соработка со Министерството за труд и социјална политика, наменети за подигнување на јавната свест се организираат секоја година, во периодот од 25-ти Ноември до 10-ти Декември.

Во Стратегијата посебно внимание е посветено на унапредување на законската рамка, особено унапредување на граѓанско – правниот систем на заштита. Во доменот на креирање на ефикасен систем на заштита, со Закон за изменување и дополнување

⁴⁴ Кампањи спроведени 2011 и 2014 година

на Законот за семејството („Службен весник на Република Македонија“ бр.84/08 од 11.07.2008 година) се воедначи дефиницијата на семејно насилство со Кривичниот законик на Република Македонија, при што се прошири кругот на лица кои можат да се јават како жртва или извршител на семејно насилство со лица во блиски лични односи. При тоа, законот ги дефинира блиските лични односи, како лични односи меѓу лица од различен пол кои се или биле во партнерски односи, а не живеат во вонбрачна заедница. Со овие измени се прецизираше рокот за доставување на известувањата за постапување од другите органи кон центарот за социјална работа во рок од 72 часа, како би можело ефикасно да се собере и комплетира целосната документација за натамошно процесуирање на предметот.

Со цел за поефикасно преземање на мерките на заштита, земени се предвид долгогодишните залагања и активности на здруженијата на граѓани. Со определување на надлежноста на здружение на граѓани, регистрирано за остварување на цели и задачи од областа на социјалната заштита, само или во соработка со центарот за социјална работа, истото може да ги преземе мерките на заштита, освен мерките кои се однесуваат на покренување на постапки пред надлежниот суд, да презема мерки кои се однесуваат на регулирање на односите помеѓу родители и деца и по потреба да поднесе барање до судот за изречување на привремена мерка за заштита. При тоа законските одредби ја утврдуваат соработката помеѓу Центарот за социјална работа и здружението, така што здружението доставува известување и целокупна документација до Центарот за социјална работа во рок од 72 часа од како се преземени мерките за заштита, по што Центарот за социјална работа во рок од 24 часа изготвува соодветно решение.

Со измените се дава дополнителна можност на жртвата, освен посредно преку центарот за социјална работа, сама непосредно да поднесе предлог до судот за изрекување на привремена мерка за заштита.

Измените на системот на помош, поддршка и заштита на жртвите на семејно насилство соодветно се подржани и со дополнувањена Законот за социјалната заштита. Имено со овој пропис целосно се уредува соработката со здруженијата на граѓани.

Законската рамка за обезбедување на соодветна кривично-правна заштита на жртвата, санкционирање и ресоцијализација на насилникот е подобрена преку неколкуте измени и дополнувања на Кривичниот законик и усвојувањето на новиот Закон за кривична

Изготвена е "Анализа за усогласеноста на законодаството на Република Македонија со Конвенцијата за превенција и борба со насилството спрема жената и домашното насилство" и истата е потпишана од страна на Владата на Република Македонија.

Постапката за воспоставување на национален унифициран систем е прилично тешка и собирање на податоци за семејно насилство се уште е предизвик за институциите.

Во Центарот за социјална работа е воспоставен софтверски програм за евидентирање на корисниците и формите на обезбедени социјални услуги, вклучително и за жртвите и извршителите на семејно насилство. Се уште престои потреба од унифицирање на базите на податоци во сите сектори, нивно вмрежување и креирање на единствена национална база на податоци. На овој начин ќе се овозможи мониторинг и евалуација на состојбите со семејното насилство и креирање на соодветни одговори.

Воспоставување на систем за евиденција и известување за случаите на семејно насилство од страна на судовите и јавните обвинителства делумно се реализираат. Имено, воведен е АКМИС⁴⁵, а при тоа е воспоставено работно тело за стандардизација во која мерка овој систем функционира и дали истиот дава солидна основа за квалитетна евиденција на случаите на семејно насилство во судовите и јавните обвинителства.

Постојат бројни протоколи за различни форми на насилство кои ја регулираат работата на центрите за социјална работа посочувајќи на третманот на децата жртви (Постапка за пристап до правда за деца; Мултидисциплинарен протокол за постапување (идентификување и упатување) со деца на улица/улични деца; Постапка за постапување со деца жртви на сексуална злоупотреба и педофилија; Постапка за постапување со деца жртви на трговија со луѓе; Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство; Заеднички протокол за постапување во случаи на злоупотреба и занемарување на деца). Покрај постоечката рамка на протоколи кои даваат насоки како да се постапува во случаи кога дете е жртва, без разлика на видот на насилство, интервјуираните социјални работници сметаат дека постоењето на еден генерален/општ протокол со посебни поглавја кои ќе ги регулираат посебните форми на насилство ќе биде посоодветно (споредено со бројните различни протоколи). Исто така, од страна на социјалните работници беше истакнато дека постоењето на повеќе протоколи ја отежнува нивната работа во центарот, а некои се спротивни со одредбите од домашното законодавство. Уште една отежнувачка околност е постоењето на различни тела и меѓусекторски тимови за справување со различни форми на насилство врз деца (на пример трговија со деца, семејно насилство, меѓуетничко насилство итн.). Работејќи со можните ризици од различен тип, постоечките тела се соочуваат со преклопување на надлежностите, па оттаму не може да се препознае надлежноста на секое тело.

Треба да се истакне дека во периодот на спроведување на стратегијата, континуирано се спроведувани едукации на млади од руралните средини, а опфатени се ранливи категории на граѓани, дисфункционални семејства, ромска популација се со

⁴⁵ АКМИС - Автоматизиран комјутерски систем за управување со судските предмети.

цел превенција и едукација на граѓаните, а посебно на маргинализираните групи и економски незајакнати категории во општеството. дискриминација. Сето ова е во согласност со Член 3 од Конвенцијата, а се однесува на потребата од преземање на сите потребни мерки заради обезбедување целосен развој и напредок на жените, со цел рамноправно остварување на правата со мажите.

Кога станува збор за деца жртви на семејно насилство, идентификацијата е првиот чекор во откривање деца жртви на насилство. Тоа е чувствителен дел од кој, понатаму, зависи и целиот процес за помош и поддршка на детето. Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство и Законот за правда за децата овозможуваат постапување заради рана идентификација на децата жртви на различни облици на насилство. Вклучувањето стручни и професионални кадри од надлежните органи (ЦСР, јавно обвинителство, полиција, образование и здравство) овозможува брза и прецизна идентификација на детето жртва заради негова заштита.

За соодветна идентификација на децата жртви на насилство потребни се стандарди, процедури и упатства за лицата кои работат на идентификација на децата над кои е извршено насилство. Заради брза и прецизна идентификација на децата жртви на насилство изготвени се Стандарди и процедури за постапување на ЦСР (ЈУ Завод за социјални дејности, 2014). Споменатите процедури се однесуваат на: физичко, психичко, сексуално, семејно, трудово насилство и трговија со деца.

Државата сериозно го сфаќа проблемот на семејното насилство. Согледувајќи дека тежината на прекршувањата на правата на жените во изминатите години во земјата, во голем степен се прекршуваат, активностите на ова поле се продолжија со донесување на Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство (2012 – 2015), која се надоврзува на постигнувањата и придобивките од анализираната за периодот 2008 – 2011.

Сериозната заложба на државата и нејзините институции се забележуваат и во континуитетот на борбата против оваа појава, имено со донесување на Националната стратегија за спречување и заштита од семејно насилство 2012-2015. Истата е изготвена од страна на работна група номинирана од Националното координативно тело за следење и оценка на имплементацијата на Националната стратегија за заштита од семејно насилство 2008-2011.

Во градење на Стратегијата се поаѓа од основните вредности за почит кон луѓето, преземање на одговорност за мерките и резултатите, градење на квалитетни меѓучовечки односи преку транспарентност и отвореност за сугестии, а истовремено имајќи ја во предвид подготвеноста за следење на состојбата, како и преземање на потребни мерки преку анализа на реалните можности, детектирање на проблемите, креирање на решенија, препознавање на недостатоците и потребите, предностите и ризиците, сите релевантни чинители преземаат целосна одговорност при имплементација на Стратегијата.

Еден од водечките принципи е ефективноста која се остварува со: почитување и заштита на човековите права во согласност со Уставот на Република Македонија, законите и меѓународните конвенции и планови за акција. Планирано е да се спроведува еднаква заштита за сите без оглед на пол, возраст, национална припадност, етничко и општествено потекло.

Основна стратешка цел на Стратегијата за спречување и заштита од семејно насилство 2012-2015 е: Унапредување на мерките за превенција, широко препознавање и подобрена заштита на жртвите на семејно насилство преку координиран мултисекторски пристап на национално и локално ниво. Оваа цел треба се постигне преку пет стратешки области и соодветните активности, и тоа: спречување, заштита, помош и поддршка на жртвите, гонење на сторителите, мултисекторска соработка и подигање на институционалните капацитети и специјализираните служби и имплементација, следење и евалуација.

Потребата од спроведување на планираните активности, се согледува и низ следниве податоци обработени од добиени од ЈУ Завод за социјални дејности, при што се забележува дека при оваа девијантна појава, најчесто како жртва се јавуваат жените.

Во однос на семејното насилство во 2017 година, се забележува поголем обем кај жните од македонска националност, кои најчесто насилството го пријавуваат во Министерството за внатрешни работи, а потоа во центар за социјална работа. Најголем број се полнолетни вработени жени од македонска националност. Повеќето интервенции се однесуваат на подносителите од град, а најмногу се однесуваат за психо-социјална интервенција, по што следува правната помош.

СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО 2017 ГОДИНА⁴⁶

2017 ГОДИНА	Состојба				Место на живеење		Интервенции										Пријава			
	Нови случаи	Вработени	Невработени	Стари лица	Град	Село	Психо-социјална	Правна помош	Интервенција со полиција	Интервенција здравство	Број на известувања до АВРМ, за вклучување во	Сместување во ЦДЖСН	Социјална помош	Еднократна парична помош	Постојана парична помош	Пријава во ЦСР	Пријава МВР	Пријава од здравство	Пријава од др.институција	
Македоници	873	401	354	118	687	186	873	518	37	25	101	15	11	9	2	413	433		27	
	68	19	44	5	41	27	68	19	3	2	10	1	7	1		32	35		1	
	81	12	62	7	71	10	81	33	9	1	3	1	2	1	1	18	63			
Други	59	17	39	3	41	18	59	21	15	10	8			1		22	32		5	
	Вкупно:	1081	449	499	133	840	1081	591	64	38	122	17	20	11	3	485	563		33	
Полнолетни	157	68	40	48	107	50	157	86	7	5	18		3	1	60	94		3		
	778	381	313	85	618	160	778	438	41	20	104	9	17	11	2	349	414		15	
	78		78		60	18	78	42	10	7		3				43	22		13	
Малолетни	68		68		55	13	68	25	6	6						33	33		2	
	Вкупно:	1081	449	499	133	840	1081	591	64	38	122	17	20	11	3	485	563		33	

И според типот на насилство, но и старосната група упатуваат на потребата од понатамошни координирани и сериозни активности.

Возрасна/ полова структура		Тип на насилство			
		Физичко насилство	Психичко насилство	Сексуално насилство	Економско насилство
Полнолетни	Женски пол	366	643	10	32
	Машки пол	66	93		8
Малолетни	Женски пол	20	52	2	
	Машки пол	21	65		1
ВКУПНО:		473	853	12	41

Она што треба да се забележи во однос на континуираната заложба на државта во борба против семејното насилство, но и воопшто насилството врз жените е ратификувањето на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените, вклучувајќи го и домашното насилство (позната како Истанбулска конвенција).

Ратификацијата на конвенцијата подразбира низа обврски за владите кои ја имаат ратификувано, да преземат конкретни чекори за спречување на сите форми на насилство врз жените: од демнење и сексуално вознемирување до домашно насилство, принуден брак и женска генитална мутилација. Притоа, правата на жените кои поминале низ насилство треба да се во центарот на сите мерки кои се спроведуваат по пат на ефективна соработка и координација со сите надлежни органи, институции и организации.

Во Конвенцијата се поставуваат цели за ефективна борба против насилството врз жените и домашното насилство, а она што е особено значајно е што во Конвенцијата насилство врз жените се дефинира како кршење на човековите права, додека пак домашното насилство ги означува сите акти на физичко, сексуално, психичко односно економско насилство што се случуваат во рамките на семејството или домаќинството.

Поради ова, Министерството за труд и социјална политика пристапи кон подготовка на Национален акциски план за спроведување на Конвенцијата за спречување и борба против насилството врз жените и домашното насилство преку кој ќе може да се следи динамиката на усогласување на националното законодавство со одредбите на Конвенцијата, но и исполнување на преостанатите обврски во насока на превенција на родово-базираното насилство и обезбедување на брза и ефикасна заштита на жртвите и гонење и казнување на сторителите.

Оттука, со ратификување на конвенцијата, Република Македонија се обврза да преземе законодавни и други мерки заради обезбедување на правна, институционална и организациска рамка за превенција на насилството врз жените, заштита на жртвите на насилство, како и казнување на сторителите на насилството. Конвенцијата е сеопфатна рамка со која се дефинира начинот на спроведување на Конвенцијата. Со ратификувањето на Конвенцијата таа станува дел од правниот поредок, па се наметнува потребата од усогласување на постојната правна и институционална рамка со одредбите на конвенцијата.

Националниот акциски план има три основни цели: Усогласување на законската рамка со одредбите на Конвенцијата; Воспоставување општи и специјализирани сервиси за унапредување на заштитата на жртвите на родово-базирано насилство и на жртвите на семејно насилство и Спроведување активности за превенција од родово-базирано насилство и семејно насилство.

6. ИЗВЕШТАЈ - НАЦИОНАЛНА СТРАТЕГИЈА ЗА ИЗЕДНАЧУВАЊЕ НА ПРАВАТА НА ЛИЦАТА СО ИНВАЛИДНОСТ 2010 - 2018 година (ревидирана) и реализација на Оперативните планови за спроведување на Стратегијата

Владата на Република Македонија во 2010 година ја усвои Националната стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност (ревидирана) 2010 - 2018 и Оперативниот план на наведената Стратегија, со што се определени главните чинители за реализација, како што се надлежните министерства, институциите и граѓанските организации чии активности и мерки се предвидени во текстот на Националната стратегија, односно Оперативниот план.

Мерките утврдени со Стратегијата се разработени во оперативни планови на активности во кои се дефинирани видот на програмите/проектите и активностите, потребните средства и изворите на средствата, како и рокови за нивно реализирање, задолжени субјекти, индикатори на успешност и очекувани резултати.

Оперативниот план го применува пристапот кон инвалидност, земајќи го предвид целиот животен тек на лицето со инвалидност, со посебен акцент на заштита на правата на децата со развојни проблеми и посебни образовни потреби и вклучува активности кои се однесуваат на антинаталниот период (следење на бременоста), постнаталниот период (рано откривање и мерки кај доенчиња и мали деца), предучилишниот и училишниот период до 26 години. Со Оперативниот план се предвидуваат мерки со кои се овозможува посебна здравствена, социјална, правна, образовна и друга заштита, значајни и за децата со развојни проблеми и посебни образовни потреби (особено физичка, географска и финансиска достапност до истите).

Владата на Република Македонија го задолжи Националното координативно тело за еднакви права на лицата со инвалидност во Република Македонија да го координира остварувањето на Оперативниот план и да врши мониторинг и евалуација на истиот. Исто така, тоа тело е задолжено да обезбедува механизми за координација во рамките на регулирањето и практикувањето на политиките кои директно или индиректно ги засегаат лицата со инвалидност, а се предвидени во Стратегијата и во Оперативниот план, со цел поедноставување на акциите и мерките во одделни сектори и на одделни нивоа. За таа цел, Националното координативно тело формира комисија која во рамките на ова тело преку мониторингот и евалуацијата ќе следи, ќе истражува и ќе ги развива програмите за лицата со инвалидност, во согласност со меѓународните акти и меѓународна соработка.

Владата на Република Македонија, во согласност со методологијата на Оперативниот план, ги задолжува ресорните министерства за имплементација на овој План, кои се должни годишно, преку Националното координативно тело за еднакви

права, на лицата со инвалидност во Република Македонија да доставуваат Извештај до Владата на Република Македонија.

Исто така, во делот на социјалната заштита, мониторинг и евалуација на Стратегијата врши ЈУ Завод за социјални дејности во соработка со Министерството за труд и социјална политика и преку истото годишно доставува Извештај до Владата на Република Македонија.

Во врска со реализирани активности во рамките на Националната стратегија за еднакви права на лица со инвалидност за периодот 2010 година и 2011 година до Национално координативно тело за еднакви права на лица со инвалидност во Република Македонија има доставено извештаи од: Министерството за правда, Министерството за здравство, Министерството за образование и наука, Министерството за транспорт и врски, Мерки за вработување, Јавна установа Завод за социјални дејности - Скопје, Државен завод за статистика, како и Заедницата на единиците на локалната самоуправа преку општините достави извештаи од: Аеродром, Кисела Вода, Бутел, Карпош, Сопиште, Струмица, Валандово, Богданци, Крива Паланка, Штип, Босилово, Василево, Новаци, Пробиштип, Чашка, Центар Жупа, Брвеница, Крушево, Битола, Старо Нагоричане, Берово, Велес, Кратово и Свети Николе.

Министерството за правда подготвило Оперативен план за периодот 2011 –2012 и активно беше вклучено во подготовка на анализа за состојбите пред ратификација на Конвенција на ОН за правата на лица со инвалидност и дефинирање на мерки: Овозможување поефикасен пристап на лица со инвалидност до судство на рамноправна основа со други лица; Обезбедување заштита и остварување на основни права и слободи за лица со инвалидност на рамноправна основа со други лица; Поефикасна заштита од сите облици на насилство и злоставување; Подигнување на свеста за инвалидност во различни контексти и вклучување на лица со инвалидност во јавниот и политичкиот живот; Промовирање на учество на лица со инвалидност во јавниот живот и сите процеси на политичко одлучување на локално, регионално, национално и меѓународно ниво; Вклучување на лица со инвалидност и организациите кои ги застапуваат правата на лица со инвалидност во подготвување мерки на јавни политики кои се однесуваат на лица со инвалидност, во согласност со принципот: ништо за нас - без нас!; Промовирање на учество на лица со инвалидност во работа на политички структури и нивна застапеност во претставничките тела на локално и на национално ниво; Промовирање на права на жени и млади лица со инвалидност; Достапности и независност при гласање и за лица со инвалидност на локално и на државно ниво.

Предложените мерки се спроведоа користејќи го ТАИЕЦ инструментот во трите форми. Биле предвидени апликации и користење на странска експертиза во три сектори: сектор за меѓународна соработка, сектор за правосудство и државна управа и во изборниот систем.

Наредната година Министерството за правда го подготви и Оперативниот план за 2012 - 2013 во кој беа вклучени мерките: Континуирано информирање на јавноста за правата, положбата, потребите и можностите на лицата со инвалидност и организирање јавни дебати за правата на лица со инвалидности и вклучување на перспективите на лица со инвалидност во дискусии со теми од општ интерес.

Поради мултисекторскиот карактер, наведените мерки беа спроведувани и со мултисекторска соработка и координација со релевантни чинители, а со координација на Национално координативно тело за еднакви права на лицата со инвалидност во РМ.

Областа здравје се издвојува како многу значаен сегмент во животот на лицата со попреченост, почнувајќи од самата физичка непристапност на најголем дел од здравствените објекти во нашата држава, немањето соодветна внатрешна инфраструктура, преку несоодветните услуги и третмани, па сè до непримерниот однос на вработените медицински лица, со што сериозно се нарушува правото на лицата со попреченост да остварат правилна, навремена и квалитетна здравствена заштита.

Со цел да се подобрат ваквите состојби, Министерството за здравство ги интензивира активностите во сите области на здравствената мрежа, помеѓу кои и во областа на грижа и заштита на децата со пречки во развојот, преку проектот „Постигнување на социјална кохезија преку ориентирање на грижа на деца со инвалидност од институции во грижа на заедницата“. Во рамки на овој Проект Министерството за здравство спроведе работилница на тема „Грижа и заштита на деца со пречки во развојот“ во која учество земаа повеќе заинтересирани страни кои работат во областа, вклучувајќи ги и владините организации, здруженија на граѓани, професионални организации, јавните здравствени установи и организации за социјална грижа, вклучително и лицата со инвалидност, следејќи го нивниот слоган „Ништо за нас - без нас“.

Во МИЦС (Multiple Indicator Cluster Survey) истражувањето е вклучен посебен модул за процена на попреченоста кај деца од 2 до 9-годишна возраст. МИЦС е истражувачка програма развиена од УНИЦЕФ, како поддршка на државите во прибирање податоци поврзани со ситуацијата со правата на децата и жените. Податоците генерирани со истражувањето се меѓународно споредливи, статистички, како и методолошки издржани.

Во рамки на имплементација на Законот за евиденции во здравството од 2009 година, Институтот за јавно здравје подготви предлог-образци за водење индивидуални евиденции, и тоа за: вродени пореметувања на метаболизам и ендокринопатии, вродени аномалии, како и посебен образец за водење евиденција на деца со пречки во развој. Истите се доставени до Министерството за здравство за одобрување и натамошно процесуирање.

Донесена е Национална стратегија за сексуално и репродуктивно здравје (2011 - 2020), која содржи посебен дел за лица со инвалидност.

Во согласност со Националната стратегија за превенција и заштита од семејно насилство, донесен е Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство кој вклучува и посебен дел за постапување на здравствени работници во случај на семејно насилство извршено врз лица со инвалидност.

Во рамки на имплементацијата на Протоколот за постапување на семејно насилство во текот на 2011 година и 2012 година одржани се 8 дводневни едукативни работилници за професионалци од областа на здравството, образованието, социјалната заштита, внатрешните работи, граѓански здруженија, јавни обвинители и сл.

Програмата за активна здравствена заштита на мајки и деца обезбедува средства за вршење рана детекција на заболувања кај новороденчињата, доенчињата и малите деца и тоа: тироиден скрининг кај сите новородени деца во Република Македонија, детектирање метаболни болести како селективен скрининг по индикација кај деца кои амбулантски и хоспитално се третираат на Клиника за детски болести, скрининг за рано откривање на оштетување на видот кај новороденчињата кои се под здравствен ризик и неонатален скрининг за слух кај новороденчиња.

Во согласност со Упатството за начинот на вршење на здравствената дејност која се однесува на раната детекција на конгенитални срцеви болести кај новородено дете („Службен весник на РМ“ бр. 168/10) се спроведува пренатален скрининг за малформации на кардиоваскуларниот систем.

Во согласност со Упатството за начинот на вршење на здравствената дејност која се однесува на антенаталните контроли во бременоста („Службен весник на РМ“ бр. 168/10) во определени гестациски периоди се вршат: скрининг за хематолошки состојби, скрининг за хемоглобинопатии, скрининг за фетални аномалии, скрининг за Даунов синдром, скрининг за инфекции и скрининг за клинички состојби.

Програмата за активна здравствена заштита на мајките и децата за 2011, но и 2009 и 2010 година вклучен е и Скринингот за вроден хипотироидизам, кој се изведува на Клиника за детски болести – Скопје.

Во 2011 организирани и спроведени се 7 курсеви за континуирана медицинска едукација за лекарите од примарна здравствена заштита. Досега се едуцирани околу 30 специјалисти по семејна медицина и трет бран на доедукација е во тек. Се спроведува во соработка со Катедрата за семејна медицина од Словенија.

Дополнително, во врска со едукација на здравствени работници и соработници со цел примена на холистички пристап во одговорот на потребите на лицата со инвалидност, Министерството за здравство до Секретаријатот за европски прашања при Владата на Република Македонија изготви и достави посебна ТАИЕЦ апликација

за организирање работилница за нивна обука.⁴⁷ Според податоците од Бирото за лекови, што е орган во состав на Министерството за здравство, преку примена на Законот за лекови и медицински помагала, ова Биро доследно и во континуитет обезбедува лекови и медицински помагала за оваа група на пациенти. Освен тоа, достапноста на лековите од позитивната листа, но и на медицинските помагала зависи и од ФЗОМ, но и од здравствените установи.

Министерство за здравство во континуум соработува и со другите релевантни институции, организации и професионални тела со цел унапредување на состојбата на лицата со инвалидност во државата.

Преку спроведување на посочените активности, целејќи нивно целосно имплементирање, Министерството за здравство сериозно се залага за подобрување на здравјето на оваа маргинализирана група на население.

Во Република Македонија, основното и средното образование се задолжителни и бесплатни. Се забранува дискриминација по однос на пол, раса, боја на кожата, национална, социјална, политичка, верска, имотна и општествена припадност во остварување на правата на основното воспитание и образование. Една од целите на основното образование е вклучување и водење грижа за развојот на учениците со посебни потреби. За учениците со посебни потреби се обезбедуваат соодветни услови за стекнување основно воспитание и образование во редовните и посебните основни училишта и имаат право и на индивидуална помош во стекнувањето на основното образование и воспитание. Наставниот план и програми за основно образование на учениците со посебни образовни потреби во посебните училишта и посебните паралелки во основните училишта ги утврдува министерот по предлог на Бирото за развој на образованието. За учениците со посебни образовни потреби задолжителните и изборните предмети се реализираат со прилагодени програми, според нивните посебни образовни потреби.

Со Законот за средното образование во средното образование за ученици со посебни образовни потреби се формираат ученици според сообразени програми за соодветни занимања, односно образовни профили или за работно оспособување. Во зависност од следењето на сообразените програми за соодветни занимања, односно образовни профили, учениците со посебни образовни потреби може да полагаат завршен испит или матура. Во средното образование за ученици со посебни образовни потреби се вклучуваат ученици кои се евидентирани и распоредени според видот и степенот на пречките во развојот.

Сите позитивни законски прописи за образованието се прилагодени за возраста и степенот на посебната потреба на учениците. Истите прописи важат подеднакво за сите

⁴⁷ Истата (на 9.3.2012 година) е одобрена од страна на ТАИЕЦ канцеларијата во Брисел.

ученици - државјани на Република Македонија и ученици - државјани на други држави кои престојуваат или работат во Република Македонија.

Во Република Македонија прифатено е начелото на децата со посебни образовни потреби колку што е можно повеќе да им се овозможи образование во вообичаена училишна средина која е поблиску до нивниот дом, а кога се работи за деца со потешки пречки во посебни паралелки и во посебни училишта. Освен органите и службите за образование, за децата со посебни потреби соодветна грижа водат и центрите за социјална работа. За основното образование за учениците со посебни образовни потреби изработени се посебни наставни планови и програми со кои им се дава можност за социјализација, усвојување на знаења, навик и вредности. Со програмите поголемо значење им се дава на оспособувањето на учениците за живот и работа. Училиштата за основно образование за учениците со посебни потреби се организираат според истите принципи како и редовните основни училишта. Во нив нужно е поголемо внимание да се посветува на стручното и педагошкото оспособување на наставниците и воспитувачите и развојот на службите за советодавна помош и стручна работа со учениците и родителите. Сепак, според укажувањата на народниот правобранител, потребно е да се обезбедат учебници за во посебните основни и средни училишта кои ќе одговорат на потребите на овие ученици и ќе им помогнат да го развијат својот полн потенцијал⁴⁸.

Се забележува потребата да се продолжи со истражувања и анализи на спроведувањето на инклузијата во основните и средните училишта. Имено, и покрај законската регулатива, во практика се покажува дека, од една страна, вклученоста на лицата со попреченост во образовниот процес е мала, додека, од друга, образованието не ги подготвува идните наставници за инклузивно образование. Така, иако застапеноста на ученици со посебни образовни потреби во редовните основни училишта во Македонија во последните три учебни години покажува тренд на пораст, тој број е сè уште мал. Така, во учебната 2014/15 имало 471 ученик со посебни образовни потреби, во 2015/16 тој број изнесува 707 ученици, додека во 2016/17 биле запишани 725 ученици со посебни образовни потреби.

Треба да се напомене дека е воспоставена регионална policy мрежа. Во текот на 2011 година врз основа на истражувањето и консултативниот процес координиран од ЕТФ изработено е фишето на регионалниот проект⁴⁹.

Во рамки на иницијативата за реформи во образованието во Југоисточна Европа ERISSEE беше спроведен консултативен процес во однос на квалитетот и еднаквоста во

⁴⁸ Информација за состојбата со вклученоста на децата со посебни потреби во основните и средните посебни училишта, народен правобранител, Скопје, 2013 година

⁴⁹ IPA MB Programme 2012 – Promoting inclusive education Programme, за понатамошна промоција на концептот, политиките и практиките за инклузивно образование.

образованието, во кое посебно внимание се посвети на образованието на децата со посебни потреби и на еднаквоста и квалитетот во образованието.

Треба да се прифати фактот дека сè уште физичката пристапност на образовните институции е, општо земено, несоодветна. Така, треба да се земе предвид дека подобрувањето на квалитетот во образованието на учениците со посебни образовни потреби се постигнува со подобрување на просторно-техничките услови во училиштата, опремување со компјутери, внесување дигитални содржини во наставата, употреба на специјализирани наставни материјали. За таа цел набавен е Брајов печатач за печатење наставни материјали и помагала. Извршена е обука на наставниците за користење на компјутерската технологија и нови наставни методи во наставата.

Се иницира и се зајакнува регионалната и меѓународната соработка на училиштата. Овие училишта се дел од европските мрежи за соработка меѓу училиштата (на пр., училиштето „Партенија Зографски“ стана член на Европската федерација на асоцијација на учители што работат со глуви, за размена на искуства и унапредување на работата на училиштата). Во проектите кои се имплементираат во основното и средното образование се планира печатење материјали со Брајово писмо.

За да се овозможи вертикална проодност на учениците од тригодишно во четиригодишно образование, дополнет е Правилникот за начинот на следење, проверување и оценување, полагање на испитите и напредувањето во средното училиште („Службен весник на Република Македонија“ бр. 86/10). Со завршувањето на четиригодишно образование им е овозможено на учениците да полагаат државна матура и да го продолжат своето образование во високошколските институции.

Донесени се наставни планови за учениците со посебни образовни потреби (оштетен слух, оштетен вид) за продолжување на средното образование, во четиригодишно стручно образование со времетраење од пет години со цел за зголемување на нивната мобилност и образовно ниво. Како дел од Стратегијата за зголемување на образовното ниво и намалување на невработеноста на граѓаните на Република Македонија се пристапи кон олеснување на проодноста од тригодишно стручно образование во четиригодишно стручно образование. За таа цел се изработија програми за дополнителни пет испити, три општообразовни и два испити од стручни предмети. Со положувањето на дополнителните испити учениците/лицата може да продолжат во четврта година и да завршат четиригодишно стручно образование.

Изработени се наставни и испитни програми за премин на учениците од тригодишно стручно во четиригодишно стручно образование, со што на учениците со посебни образовни потреби (оштетен слух, оштетен вид) им се овозможи полагање државна матура, како услов за упис во високото образование.

Програми за вертикална проодност за учениците со оштетен слух се: текстилна струка (профил - конфекциски техничар), машинска струка (профил - машински

техничар), додека за ученици со оштетен вид воведена е здравствена струка (профил - физиотерапевтски техничар).

Во 2011 година се изработи Анализа за образованието на деца со посебни потреби, врз чија основа е изработена Концепција за образование на деца со посебни потреби.

Развивањето програми за вклучување на децата во образовниот систем подразбира развој на адаптирани програми за деветгодишно основно образование за ученици со оштетен вид, оштетен слух, пречки во психичкиот развој, мултихендикеп и аутизам. Овие посебни наставни планови и програми се организираат со цел да се остварува воспитно-образовната дејност на учениците со посебни потреби, а воедно да бидат прилагодени на нивните посебни образовни потреби. Тука треба да се има предвид дека овие прилагодени наставни планови и програми треба да бидат со подеднаков квалитет како и оние кои се користат за образование на децата без попреченост.

Од аспект на физичката достапност, Министерството за образование и наука иницира и поддржува активности во оваа насока. Дел од средните и основните училишта имаат пристапни рампи, со што се олеснува пристапот до образованието на учениците со физичка попреченост. Сепак, имајќи предвид дека основното како и средното образование е задолжително за сите, а само мал број на училишта се пристапни, се наметнува прашањето за вистинската спроведливост на оваа законска обврска.

Може да се забележи дека средното образование е помалку инклузивно. Имено, иако во Законот за средното образование⁵⁰ се вели дека „Секој, под еднакви услови утврдени со овој Закон, има право на средно образование“, се забележува дека попреченоста не е предвидена како можна основа за дискриминација (член 3, став 3). Понатаму, учениците со посебни потреби воопшто не се споменати во одредбите што се однесуваат на запишувањето ученици во редовното средно образование. Член 39, став 1 предвидува дека во средното образование „за ученици со посебни образовни потреби се образоваат ученици според сообразени програми за соодветни занимања, односно образовни профили или за работно оспособување“. Дополнително, член 40, став 1 одредува дека во „средното образование за ученици со посебни образовни потреби се вклучуваат ученици кои се евидентирани и распоредени според видот и степенот на пречките во развојот“. Кога овие две одредби ќе се погледнат заедно, се чини дека децата и младите со попреченост кои имаат соодветна документација за својата попреченост се упатуваат кон посебните средни училишта. Кога ќе се земе предвид дека посебното средно образование ги оспособува своите ученици за

⁵⁰ Закон за средното образование, „Службен весник на РМ“, број 44/95, 24/96, 34/96, 35/97, 82/99, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 51/2011

ограничен број професии, може да се смета дека овие решенија ја поттикнуваат сегрегацијата на учениците со посебни образовни потреби, намалувајќи ги можностите овие ученици во иднина да обезбедат вработување на отворениот пазар на трудот. Оттука, потребни се подобрувања во две насоки – децата со попреченост што помасовно да се запишуваат во редовното образование, а, од друга страна, потребно е модернизирање на наставните планови и образовните програми според кои се изведува наставата во посебните училишта. Треба да се спомене дека член 59, став 1 одредува дека дефектолог може да биде дел од „стручните соработници“ во средните училишта кои ја остваруваат „воспитно-образовната работа“. Детални насоки за потребните компетенции на дефектологот во средното образование се дадени во Правилникот за основните професионални компетенции по подрачја на стручниот соработник во основните и во средните училишта (исти како оние за дефектолозите во основното образование).

За да се олеснат проодноста и остварувањето на правото на високо образование, во „Законот за високо образование“⁵¹ предвидена е посебна одредба за студенти со посебна образовна потреба. Ослободувањето од плаќање на партиципација е предвидено во член 87, став 3, каде што се пропишува дека јавните високообразовни установи не наплаќаат партиципација од, меѓу другото, „лица од прв и втор степен на инвалидност“, туку овие средства ќе паднат на товар на буџетот на РМ (став 4). Во член 150, став 4 од овој Закон се предвидува „Студентите, докторандите и специјализантите без родители, слепи, глуви, инвалиди од прва и втора група, мајки со деца до шестгодишна возраст и хоспитализираните имаат право на посебни погодности утврдени со статутот на високообразовната установа“.

Поставеноста на средното стручно образование во „Законот за стручно образование и обука“, директно не наведува одредби што се однесуваат за остварување на правото и реализацијата на овој вид образование и обука за учениците со посебни потреби, но начинот на којшто се дефинираат одредбите од овој закон, се создаваат услови за реализација на инклузивното образование. Во наредниот период може да се очекува поексплицитно наведување на спецификите што се однесуваат за организацијата и реализацијата на стручното образование и обуката за децата со посебни образовни потреби.

И во Законот за образование на возрасни директно не се посочени аспекти на остварување на правото на образование за возрасните лица со посебни потреби кои немаат компетирано образование на одредена возраст. Се претпоставува дека се имало инклузивна обработка на одредбите во овој Закон, но поради сериозноста на состојбата

⁵¹ Закон за високото образование, „Службен весник на РМ“, број 35/2008, 103/2008, 26/2009, 83/2009, 99/2009, 115/2010, 17/2011, 51/2011, 123/2012, 15/2013, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 130/2014, 10/2015, 20/2015, 98/2015, 145/2015, 154/2015, 30/2016 и 127/2016.

во оваа сфера во претстојниот период може да се размислува за вклучување одделни сегменти за образование на возрастните лица со посебни потреби.

Во Законот за ученички и студентски стандард не се предвидени одредби кои ќе бидат во функција на поддршка и подигнување на квалитетот на образованието на учениците и студентите со посебни потреби. Сепак, во практика, со интерна регулатива, Министерството за образование и наука веќе неколку години реализира конкурс за остварување на правото за стипендирање на ученици со посебни потреби.

Имплементација на Законот за високото образование („Службен весник на РМ“ бр. 35/2008) во член 87 овозможува да се обезбедат средства за ваучери за купување компјутери наменети за студентите и постдипломците со 100% телесен инвалидитет кои користат количка, во рамки на одобриениот Буџет за 2011 година.

Преку иновирање на постојните наставни планови и програми за одредени струки во посебните средни училишта ќе обезбеди вертикална проодност во високообразовните институции за учениците со оштетен слух и учениците со оштетен вид.

Со верифицирањето струки - занимања започнато е со создавањето на условите за поуспешно и поефикасно учество на лицата со инвалидност на пазарот на трудот.

Создадени се и услови во воспитно-образовниот систем за вклучување на учениците со оштетен вид и оштетен слух во реформирано четиригодишно стручно образование и обука и овозможување за полагање матура и продолжување на нивното образование на високото образование.

Во насока на доживотното учење изработени се и модули за вертикална проодност од тригодишно во четиригодишно стручно образование. Со ова на учениците со полесна попреченост им се овозможува да завршат четврта година и полагање прилагодена државна матура, која е услов за запишување на факултет.

Обезбедена е обука на наставниот кадар, директорот и стручните соработници за поддршка и спроведување на инклузивното образование со што би се подигната свест и потреба за јакнење на сопствените и капацитетите на училиштата за подобрување на услугите и развој на дополнителна поддршка за образованието на учениците со посебни потреби.

Во рамки на „Проектот за модернизација на образованието“ беа финансирани низа активности коишто имаа за цел подигнување на квалитетот на образованието на децата со посебни потреби, а во тие рамки и промовирање активности и проекти за инклузивно образование на ученици со посебни потреби во „редовните“ основни училишта.

Министерството за образование и наука реализира и дополнителни активности во насока на обезбедување на обуки за наставниците кои работат со ученици со посебни потреби во редовните или посебните училишта. Овие обуки се прилагодени на

потребите на наставниците во однос на нивната работа со ученици со посебни потреби. Ова ја истакнува нивната подигната свест и потреба за јакнење на сопствените и капацитетите на училиштата за подобрување на услугите и развој на дополнителна поддршка за образованието на учениците со посебни потреби.

Покрај програмите, преземени се активности кои вклучуваат обуки за наставници, директори и стручни соработници за изучување на знаковниот јазик кој го говорат лицата со оштетен слух.

Во рамките на „Проектот за модернизација на образованието“ беа финансирани низа активности коишто имаа за цел подигнување на квалитетот на образованието на децата со посебни потреби, а во тие рамки и промовирање активности и проекти за инклузивно образование на ученици со посебни потреби во „редовните“ основни училишта.

Во однос на своите надлежности, Министерството за транспорт и врски своите активности ги спроведува преку: континуирано информирање на јавноста за правата, положбата, потребите и можностите на лицата со инвалидност, соработка со здруженија на граѓани и поддршка на кампањи; организирање јавни дебати за инвалидноста и перспективите на лицата со инвалидност; подготовка на Правилник за стандарди и нормативи за урбанистичко планирање во кој се пропишани услови за движење на лица со инвалидност, а ќе се применуваат при изготвување и одобрување на урбанистичките документации предвидени со Законот за просторно и урбанистичко планирање. Понатаму, ова Министерство е задолжено и за имплементација на Акционен план за реализација на проекти за изградба на пристапни рампи за лица со инвалидност во јавни објекти, како и развивање програми за домување и обезбедување еднаков пристап кон јавно финансираните социјално станбени програми преку активни мерки на Влада. Исто така, Министерството е надлежно и за развивање систем на помош при решавање на станбено прашање за лица со инвалидност.

Вработувањето е уште една важна точка во животот на секој поединец. Секој, вклучувајќи ги и лицата со попреченост, има право на работа, слободен избор на вработување, заштита при работењето и материјална обезбеденост за време на привремена невработеност. Во областа на работните односи на лицата со физичка попреченост, клучен закон е Законот за работните односи⁵². Имено, член 122 од Законот предвидува дека работникот со скратено работно време, поради инвалидност, остварува права од задолжителното социјално осигурување, како кога би работел со полно работно време. Законот нуди и заштита на работниците - родители на деца со попреченост, кои имаат право да работат со половина од полното работно време, а тоа скратено работно време ќе се смета како полно работно време.

⁵² Закон за работните односи, „Службен весник на РМ“ бр. 62/2005, 106/2008, 161/2008, 114/2009, 16/2010 (пречистен текст), 50/2010, 52/2010, 124/2010, 158/2010 (пречистен текст), 47/2011, 11/2012, 39/2012, 52/2012 (пречистен текст), 13/2013 и 25/2013.

На планот на вработувањето на лицата со инвалидност може да се констатира дека досега се прават заложби за постигнување повисоки резултати, односно да се обезбедат еднакви можности за работа и вработување на лицата со инвалидност со развој и примена на системски решенија кои се засноваат на потребите и способностите. Така, институциите преземаат различни мерки кои треба да придонесат за оваа цел, вклучувајќи мерки за активно вработување на лицата со инвалидност, но и нивно мотивирање за активно вклучување на пазарот на трудот. Од друга страна, треба да се истакнат заложбите на институциите и здруженијата на граѓани за мотивирање на работодавците за вработување и прилагодување на работната средина кон потребите на лицата со попреченост.

Треба да се истакне дека во Законот за вработување на инвалидни лица се предвидуваат голем број стимулативни мерки за подобрување на условите за вработување на лицата со физичка попреченост. Стимулативните мерки се валоризирани во број на месечни плати кои, како неповратни средства, се исплаќаат од Посебниот фонд, формиран во согласност со овој Закон. Адаптација на работното место која треба да се изврши е делумно прецизирана со Правилник за критериумите и начинот на доделување неповратни средства од Посебниот фонд за подобрување на условите за вработување и работење на инвалидни лица⁵³. Во Правилникот се наведува дека адаптацијата опфаќа приспособување, како на работните и помошните простории така и на опремата, средствата за работа, уредите и другите технички средства за работа.

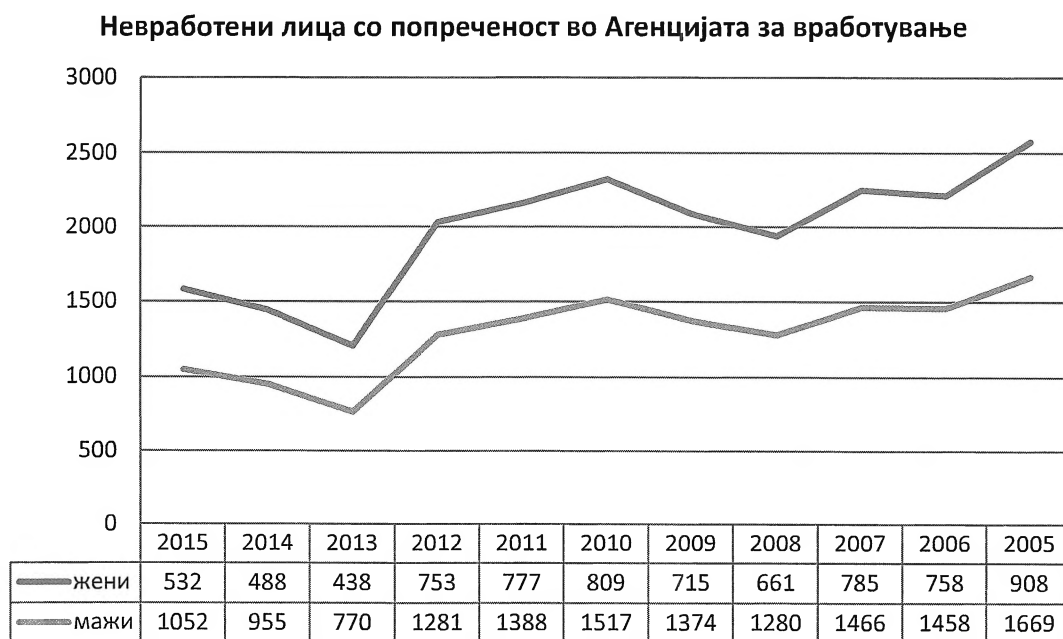
Треба да се напомене дека овие нормативни акти (Законот и правилниците) го регулираат и прашањето на вработувањето на лицата со попреченост во заштитните работилници. Заштитните друштва се ослободуваат од плаќање данок од добивка и сите давачки од добивката; вработените во заштитното друштво кои не се лица со попреченост се ослободуваат од плаќање персонален данок на доход, а средствата за придонеси за пензиско и инвалидско осигурување ги обезбедува државата. Како проблем се појавуваат поплаките од претпријатијата (работодавците) дека од Посебниот фонд по поднесените барања за опрема, ново вработување и адаптација многу бавно одлучува и доцни цела една година, што негативно се одразува не само на работењето, туку и на вработувањето на инвалидни лица.

Сепак, треба да се истакне дека, и покрај фактот што ангажирањето во заштитните работилници се смета за редовно вработување, не треба да се заборави дека вработувањето во заштитните друштва треба да биде преодно решение кон вработување на лицата со попреченост на отворениот пазар на трудот, вклучувајќи го вработувањето во јавниот сектор.

⁵³ Правилник за критериумите и начинот на доделување неповратни средства од Посебниот фонд за подобрување на условите за вработување и работење на инвалидни лица, „Службен весник на РМ“ бр. 156/2008 од 17.12.2008 година.

Иако се преземаат активности, бројот на вработените лица со попреченост наспрема целата вработена популација во Република Македонија е многу мал. Според податоците од Агенцијата за вработување на Република Македонија, на крајот од 2015 година како невработени биле регистрирани 1584 лица со попреченост, од кои 532 жени и 1052 мажи. Според возрастната структура, најмногу невработени се мажи на возраст од 45 до 49 и повеќе години, додека од родова перспектива најмногу невработени жени се на возраст од 35 до 29 години. Што се однесува на степенот на образование, 853 невработени лица со попреченост се без образование и каква било квалификација, а регистрирани се 49 лица со завршен факултет. Во однос на видот на попреченоста, најмногу невработени се лицата со интелектуална попреченост (572 лица), потоа следуваат лицата со физичка попреченост (420) и инвалиди на трудот (127).

Графикон 1: Број на невработени лица со попреченост во АВРМ

Извор: Агенција за вработување на Република Македонија

Вработувањето главно најмногу се реализира во заштитните трговски друштва. Според податоците од Државен завод за статистика, во 2015 г. бројот на вработени лица со попреченост во заштитни друштва изнесува 2158 лица. Од нив 741 се жени со попреченост.

Графикон 2: Број на вработени инвалиди во заштитните друштва

Извор: Државен завод за статистика на Република Македонија⁵⁴

Со цел активно вклучување на пазарот на трудот, особено во органите на управата и јавните институции, државата направи заложби за реализирање на определбите од Националната стратегија и можностите што ги дава Законот за вработување на инвалидни лица. Така, во 2013 година, беше спроведена постапка за вработување од страна на ЈП „Македонски шуми“, за вработување на лица со инвалидност/попреченост по јавен оглас. Врз основа на објавениот оглас, можеле да се пријават лица со оштетен вид (слабовидни и слепи), лица со оштетен слух (наглуви и глуви), лица со пречки во гласот, говорот и јазикот, лица со телесна инвалидност (тешка и потешка телесна инвалидност), лица со пречки во менталниот развој (лесни б и умерени пречки), лица со комбинирани пречки и инвалиди на трудот⁵⁵. Наодите посочуваат дека 157 лица биле преземени и распоредени во текот на 2014 година, 65 лица во текот на 2015 година, додека само 8 лица го оствариле правото на вработување во текот на 2016 година.

Треба да се нотира и поврзаноста на образовниот процес со вработувањето. Имено, во процесот на вработувањето на лицата со инвалидност влијаат и занимањата за кои се оспособуваат, бидејќи за одредени категории (како слепи лица, глуви и наглуви), сè уште не се создадени услови за нови пософистицирани занимања како од

⁵⁴ Државен завод за статистика на Република Македонија, Социјална заштита на деца, младинци и возрасни 2015, Статистички преглед: 2.4.16.12/859, страница 32, достапно на <http://www.stat.gov.mk/Publikacii/2.4.16.12.pdf>

⁵⁵ Народен правобранител на Република Македонија, ПОСЕБЕН ИЗВЕШТАЈ по спроведеното истражување за остварување на правото на вработување на лицата со попреченост, по објавен оглас на ЈП „Македонски шуми“ - Скопје

информатичкиот сектор така и други занимања, со што ќе се овозможи нивно поголемо вработување.

Овие сознанија треба да влијаат на намалување на бројот на заштитни трговски друштва, а ефикасно и ефективно вработување и продуктивност за лицата со инвалидност.

Игрите, рекреацијата и спортот кај децата и младите со развојни проблеми и посебни образовни потреби, како и кај лицата со инвалидност, придонесуваат кон подобрување на нивната општа состојба на организмот, самопотврдување, социјализација и активно вклучување во општествениот и во стопанскиот живот. Од особено значење за спроведување на рекреативните и спортските активности за децата, младите, учениците и студентите и другите лица со инвалидност е дејствувањето на националните инвалидски спортски федерации како спортски здруженија кои имаат добиено решение за дејност спорт од Агенцијата за млади и спорт на Република Македонија, во согласност со Законот за спорт („Службен весник на Република Македонија“ бр. 81/08 од 7.7.2008 година) и Законот за инвалидски организации („Службен весник на Република Македонија“ бр. 89 од 18.7.2008 година).

Агенцијата за млади и спорт, како единствен орган на државната управа во Република Македонија, во одредбите од основниот акт – Законот за спортот⁵⁶ – ги опфаќа сите форми на спортски активности на спортистите од сите возрасти, како и спортско-рекреативни активности на граѓаните, вклучувајќи ги и лицата со пречки во развојот и лицата со инвалидност. Сите спортисти имаат еднакви можности за квалитетен спорт.

Агенцијата за млади и спорт, во рамките на одобрените финансиски средства од Буџетот на Република Македонија, дава поддршка за реализација на програмите на Федерацијата за спорт и рекреација на инвалидизираните лица на Република Македонија, но и на спортистите со инвалидност кои настапуваат и учествуваат на официјални спортски манифестации утврдени во годишните календари на меѓународните спортски асоцијации.

Значи категоријата спортист - спортска надеж се доделува на спортисти членови на националната спортска федерација која реализира национален спортски систем на натпревари и учествува во меѓународниот систем на натпревари за возрасни категории до 20 години.

Во согласност со одредбите од Законот за спортот („Службен весник на Република Македонија“ бр. 29/02, 66/04, 81/08, 18/11 и 51/11) и одредбите од Уредбата за определување на условите и начинот на доделување на национално спортско признание за врвно спортско остварување и висината на паричниот надоместок („Службен весник

⁵⁶ „Службен весник на Република Македонија“ бр. 29/2002, 66/2004, 81/2008, 18/2011 и 51/2011

на Република Македонија“ бр. 127/08), спортистите државјани на Република Македонија, може да се стекнат со национално спортско признание. Ова високо спортско признание се доделува за врвно спортско остварување на спортистите, како признание за освоено златен, сребрен и бронзен медал, односно за освоено прво, второ и трето место на Олимписките игри, Параолимписките игри, Шаховска олимпијада, светски и европски сениорски првенства во олимписки и параолимписки спортови.

И во делот на пристапот на лицата со инвалидност Агенцијата за млади и спорт успешно ги реализира и спроведува активностите.

Сето ова говори дека постојат услови за реализација на спортско-рекреативни активности на сите граѓани подеднакво, како и одржување непречен тренажен процес.

Од сето погоре наведено, може да кажеме дека во сферата на спортот регулирани се правата и обврските на спортистите до највисок можен обем на учество на каква било спортска манифестација на домашната спортска сцена или меѓународната, односно законската регулатива обезбедува подеднакви услови за спортување, а условите се исти за сите учесници.

ЈУ Завод за социјални дејности во рамките на Оперативниот план за спроведување на Националната стратегија за изедначување на права на лица со инвалидност ги презема селдните мерки: континуирани обуки (почетни и напредни) на професионалци кои работат на хабилитација и рехабилитација на лица со инвалидност; надградба на мерки за унапредување на социјална заштита и социјална работа и спроведување обука на стручни работници во обалста на социјална заштита; мониторинг и евалуација на Стратегијата во делот на социјална заштита; спроведување програми за меѓународна соработка, меѓународни програми за развој, програми за пристапност на лица со инвалидност.

Државниот завод за статистика, во согласност со Законот за државна статистика и Програмата за статистички истражувања, спроведува истражување од областа на социјална заштита, и тоа: истражување за организации за професионална рехабилитација; истражување за установите за згрижување на лица со посебни потреби.

Добиените податоци од горенаведените истражувања се објавуваат во редовна публикација: социјална заштита на деца, млади и возрасни лица.

Локалната самоуправа сè повеќе се ангажира и ја препознава потребата од вклучување на прашањето на попреченост во своите планови и програми. Во одредени општини се подготвени и локални акциони планови за потребите на лицата со инвалидност и акциони планови за заштита од дискриминација.

Најголемо внимание е посветено на планирање и изградба на пристапни рампи до јавните институции, спортски објекти и јавни површини за лицата со инвалидности со цел да се надминат архитектонските бариери и непречено вклучување на лицата со

инвалидност во општествениот живот во местото на живеење. Исто така, зајакнати се соработката и партнерствата со граѓанскиот сектор на локално ниво, а се планираат иницијативи за меѓународна соработка за унапредување на правата на лица со инвалидност.

Една од горливите потреби на општините е подобрување на соработка со Министерството за образование и наука - Сектор за основно и средно образование во насока на: вработување на стручни лица (дефектолози) во основните и средните училишта со цел да се овозможи инклузивно образование за децата со посебни образовни потреби.

Може да се констатира дека повеќето општини кои подготвуваат извештаи имаат изготвено програми за помош на лицата со инвалидност, а одредени општини и проекти со здруженија на граѓани за поддршка на инвалидните лица. Исто така преземаат активности и мерки за поддршка на законските определби од областа на социјалата, здравството, образованието и други, како и стратегиските определби за унапредување на правата и заштитата на лицата со инвалидност.

7. ИЗВЕШТАЈ ЗА ПРЕЗЕМЕНИ МЕРКИ И АКТИВНОСТИ ЗА 2017 ГОДИНА ЗА СПРОВЕДУВАЊЕ НА НАЦИОНАЛНАТА СТРАТЕГИЈА ЗА СТАРИ ЛИЦА

Владата на Република Македонија на 13.7.2010 година ја усвои Националната стратегија за стари лица 2010 - 2020 година чија мисија е да создаде една интегрална и координирана политика за заштита на старите лица насочена кон подобрување на квалитетот на нивниот живот, нивниот социјален и економски статус, зајакнување на општествената кохезија, поттикнување и одржување на нивната независност, спречување на нивната маргинализација и развивање и зајакнување на системот на социјална и здравствена заштита.

Исполнувањето на мисијата се остварува преку имплементација на Оперативниот план за реализација на мерките предвидени во текстот на Стратегијата од страна на сите субјекти вклучени во реализација на истата. Оперативниот план за спроведување на Стратегијата претставува сеопфатен документ за имплементирање на истата и истиот ќе се донесува на годишно ниво односно секоја година со јасно дефинирани конкретни активности и мерки за постигнување на предвидените цели и насоки. Ресорните министерства подготвија оперативни планови за тековната година за реализација на мерките предвидени во Стратегијата и истите Министерството за труд и социјална политика ги инкорпорираше во еден интегрален Оперативен план за спроведување на Стратегијата.

За успешно спроведување на Националната стратегија за стари лица од страна на Владата на Република Македонија формирано е Национално координативно тело за следење и евалуација на имплементацијата на Стратегијата. Во Координативно тело членуваат претставници на сите релевантни министерства и институции.

Спроведувањето на Стратегијата бара целосна соработката меѓу министерствата и институциите во системот, соработката на државните институции и соработката помеѓу државната и локалната власт. Координативното тело по потреба може да вклучи членови од други министерства, институции, организации и здруженија на граѓани.

Подготвен е Извештај за продолжение на имплементацијата на регионалната стратегија за спроведување на (РСИ) на Мадридскиот меѓународен акциски план за стареење (МИПАА) во Република Македонија.

Одржана е Меѓународна конференција на тема „Активно стареење и меѓугенерациска солидарност“ организирана од страна на Министерството за труд и социјална политика во соработка со Министерството за труд и социјална работа и заштита на потрошувачи на Република Австрија и Филозофски факултет - Институт за

социјална работа и социјална политика „Мајка Тереза“ – Скопје по повод Европската година за активно стареење и солидарност меѓу генерациите.

Во изминатиот период направени се големи напори за проширување на националните институционални и вонинституционални форми на грижа за старите лица.

Министерството за труд и социјална политика ги повика сите домови за стари лица кои претходно работела како трговски друштва да се лиценцираат како установи за социјална заштита на стари лица бидејќи тоа е единствената законска основа за нивно постоење. Со тоа, покрај петте домови за институционално сместување на стари лица, националните капацитети во моментот се зголемија за уште 25 приватни лиценцирани установи за социјална заштита на стари лица, а повеќе домови се наоѓаат во постапка за лиценцирање. Со овој чекор на Министерството за труд и социјална политика се зголемија националните капацитети за 375 легла за сместување на стари лица, а истовремено се започна со гарантирање на минимум стандарди во институционалните капацитети за сместување на стари лица. Новолиценцираните приватни установи за социјална заштита се со помали капацитети отколку постоечките масовни институции, со што е добиен поголем степен на хуманизација на условите за живот на старите лица.

Постоечките 5 државни домови преку сопствени иницијативи, како и со помош и поддршка од надлежните институции ги подобруваат условите за сместување во своите установи, преку реконструкција на објектите, проширување на сместувачките капацитети, набавка на нова опрема за работа итн. во согласност со „Правилникот за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита за стари лица („Сл. весник на РМ“ бр. 10 / 2005). ЈУ Заводот за социјални дејности како јавна установа настојува да ги подигне капацитетите на стручните работници во институциите за социјална заштита на стари лица, со цел да ја унапреди стручната работа со корисниците, преку надзорот и обуки за користење нови техники и методи во работата со стари лица.

Во период 2011 / 2012 година започната е реконструкцијата, односно изградбата на нов објект на Домот за стари лица „Сју Рајдер“ во Битола преку користењето на парите од ИПА фондовите. Во домот моментно престојуваат над 140 стари лица, а со изградбата на новиот старски дом, капацитетот е зголеми на 190 легла. Новиот старски дом во Битола е изграден по најмодерни европски стандарди и ги има сите услови за пристоен живот.

Подобрени се условите во домот за стари во Домот за стари лица во Куманово, исто така зголемени се сместувачките капацитети за уште десет легла и сега тој изнесува 175 легла.

Подобрени се условите во домот за стари во Прилеп: извршена комплетна реконструкција на канализационата и водоводната мрежа, поставување нови плочки, санитарии. Сместувачкиот капацитет на домот е 151 легло и речиси е целосно

искористен. Во текот на 2010 година биле реализирани неколку градежни зафати на првиот кат од овој објект. Градежните работи се реализираат делумно со сопствени средства, дел со средства од Министерството за труд и социјална политика, како и со средства од општина Прилеп затоа што домот за стари лица со децентрализацијата е под локално ниво.

Планирана е и изградба на нови регионални домови за стари лица, со што националните капацитети ќе се приближат кон европските стандарди за институционална грижа за стари лица. Министерството за труд и социјална политика во соработка со општина Пехчево отвори „Регионален дом за стари лица во Пехчево“.

Последните години исто така интензивно се работи и на развивање вонинституционални форми за грижа и помош за старите лица, и тоа во законски предвидените форми: услуги за дневно и привремено згрижување за старите лица, домашна нега, обезбедување финансиска помош и помош во натура што се реализира преку центрите за социјална работа.

Покрај дневниот центар за стари лица во Чашка, кој е организациска единица на Центарот за социјална работа Велес, во последните три години Министерството и Заводот работеа на отворање уште на 3 нови дневни центри, и тоа: во Богомила општина Чашка, каде што околу 250 корисници секојдневно го минуваат своето слободно време преку организиран начин на живеење, додека за триесетина изнемоштени лица обезбеден е по еден топол оброк во текот на денот; во Самоков општина Македонски Брод и во Бучин општина Крушево, коишто функционираат како организациски единици на надлежните центри за социјална работа.

Министерството за труд и социјална политика дава отворена поддршка на сите здруженија на граѓани и општини кои се подготвени да го развиваат овој домен на вонинституционална заштита на стари лица. Врз основа на оваа поддршка на Министерството, во соработка со градот Скопје и Црвениот крст на градот Скопје на 10.6.2012 година, беа отворени Дневен центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови во Скопје во општина Центар и општина Чаир, коишто претставуваат значајна појдовна точка за развивање стабилни вонинституционални капацитети за заштита на стари лица на локално ниво. На тој начин се настојува да се зголеми достапноста на ресурсите и услугите до старите лица во нивната природна средина, односно онаму каде што тие живеат. Корисници на услугите на Дневниот центар за стари лица и Центарот за давање помош во домашни услови се старите лица кои живеат на подрачјето на општините Центар, Кисела Вода, Шуто Оризари, Чаир и Бутел.

Активностите се спроведувани од страна на два тима кои се составени од еден социјален работник, по едно медицинско лице и шест волонтери. Најмалку 120 стари лица ги користат услугите на Дневниот центар за стари лица и центарот за давање помош во домашни услови. Околу 60 стари лица кои се повитални и имаат потреба своето слободно време да го поминат на организиран начин и на дневна основа да го

посетуваат дневниот центар, додека, пак, околу 60 изнемоштени стари лица кои живеат сами добиваат медицински и социјални услуги во домашни услови. Овие услуги опфаќаат мерења на шеќер во крвта, мерења на притисок, давање совети за исхрана, помош во купување прехранбени продукти, лекови и слично, придружба при одење на лекар, при прошетка, како и други активности за социјализација. Отворен е Дневен центар за стари лица во општина Вевчани.

Донесен се и Правилниците за нормативи и стандарди за основање на дневен центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови, со што на заинтересираните субјекти ќе им се понудат минимум стандардите кои треба да ги исполнат, за да ги развијат овие услуги, а на идните корисници ќе им се гарантира одреден минимум на квалитет во услугите.

Донесен е и Правилникот за евиденција и документација во установите за социјална заштита, со што преку унифицирање на постапките во водење на документацијата се овозможи поголем квалитет во услугите кон корисниците.

ЈУ Завод за социјални дејности изработи „Етички кодекс за постапување со стари лица“ и „Повелба од старите лица до сите оние кои се грижат за нив и им даваат заштита“, кои се испечатени во соработка со Црвен крст на град Скопје и кои се дистрибуирани во установи за социјална заштита и на локално ниво, со цел сензибилизирање на населението за потребите на старите лица.

Во функција на спроведувањето на Националната стратегија за стари лица, претставниците на Координативното тело, од владини и невладини организации коишто работат на полето на заштитата на старите лица, подготвија извештаи за спроведени активности коишто се од нивна надлежност и истите ги доставија до Министерството за труд и социјална политика.

Остварени активности за Националната стратегија за стари лица во 2017 година се:

Министерството за труд и социјална политика ги реализираше следниве активности: продолжена е соработката помеѓу Министерството за труд и социјална политика, градот Скопје, Општина Гази Баба и Црвениот крст на градот Скопје и ОО Црвениот крст на Општина Гази Баба во насока на обезбедување одржливост на воспоставените Дневен центар за стари лица и Центар за давање помош во домашни услови.

Во насока на континуитет во подобрувањето на состојбите со институционалната заштита на старите лица во Република Македонија, во текот на 2017 година, отворена е една нова установа за заштита на стари лица, со што вкупниот број изнесува 25 приватни установи за сместување на старите лица, од кои во Скопје 22, една во Неготино, една во Битола и една во Радовиш. Вкупниот капацитет е 793 легла и 5 јавни установи. Услуги кои ги добиваат старите лица се: сместување, исхрана, помош и нега,

здравствена заштита, културно-забавни, работно-рекреативни активности, услуги на социјална работа и други услуги во зависност од потребите, способностите и барањата на корисникот.

Установата за стари лица може да организира и вонинституционални облици на заштита во вид на давање помош дома и дневен престој на стари лица во зависност од свои технички и човечки капацитети во зависност од индивидуални потреби на старите лица во локалната средина каде што установата е лоцирана.

Установата може да обезбедува прифаќање и привремено сместување на возрасни и стари лица, кои поради разни околности се нашле надвор од местото на живеење, без средства за живот или се без постојано сместување, сè до нивното враќање во сопственото семејство или сместување во установа за социјална заштита.

Во рамките на програмските активности за обезбедување социјална заштита и социјална сигурност на старите лица во изминатите години се реализира Проектот „Бањско климатска рекреација на корисници на пензија“. Во 2017 година услугата ја искористија вкупно 5104 корисници.

Реализација на услугата на Бесплатен туристички викенд за корисници на пензии во текот на 2017 година. Во првиот циклус корисниците на пензија беа распоредени во 8 термини, а услугата ја искористија 1565 корисници. Во текот на септември и октомври продолжува вториот циклус од реализација на овој Проект.

ЈУ Завод за социјални дејности на подрачјето на социјална заштита на стари лица ги реализираше следните активности:

Воспоставување систем за евиденција на корисници на социјални услуги

- Следење на промената на бројот на стари лица, корисници на услуги во центрите за социјална заштита, преку Лирикус и изработка на извештаи;
- Тековно собирање податоци за евиденција за бројот на корисници во установите за социјална заштита на стари лица и воведување електронска евиденција на давателите на социјални услуги за стари лица во Република Македонија и нивните корисници.
- Одржани обуки со кои се опфатени 40 лиценцирани стручни лица, вработени во установи за социјална заштита на стари лица во рамки на обуките за континуиран професионален развој на ЈУ Завод за социјални дејности и 4 стручни лица за почетна обука за стекнување со лиценца;
- За активноста следење на квалитетот на услугите преку надзор на стручната работа во јавните и приватните установи за социјална заштита на стари лица извршен е стручен надзор во 24 приватни установи за социјална заштита на стари лица.

Министерството за култура во континуитет ги спроведува активностите кои се во негова надлежност и се овозможува посета на културни настани со попусти на билети: 50% попуст за лица до 29 години, за пензионери и за лица кои до 18 години имале статус на дете без родители и бесплатни билети за социјално загрозуени лица, лица до 18 години кои имаат статус на дете без родители, како и за студентите секој четврток во месецот.

Во текот на 2017 година беа продолжени активностите за подобрување на здравјето на населението од повозрасната популација, така што се продолжи со активноста која ја спроведуваат патронажните тимови веќе неколку години, а тоа е седмиот циклус - посетата на стари лица.

Со проектот „Рурален доктор“ се опфатени најчесто постарите лица. Активностите течат на територијата на целата Република. Притоа, се посетуваат регионите во кои нема матични доктори и каде што достапноста до здравствената заштита е намалена. Притоа, се обезбедуваат прегледи за населението кое е претежно во постара возраст.

Во согласност со Програмата Здравје за сите за 2017 година, во периодот од јануари до крај на ноември 2017 година, спроведени се акции за бесплатни прегледи во 17 урбани и 91 рурална средина. Акциите ги спроведуваат здравствените домови, а прегледите опфаќаат мерење телесна тежина, висина, притисок, холестерол, гликемија.

Министерството за здравство во соработка со останатите институции подготви Акциски план за здраво стареење, кој во следниот период ќе се достави до Влада на РМ за усвојување. Планот е подготвен со интерсекторска соработка, а во подготовка на истиот учествуваа и претставници од Здружението на пензионери.

Во врска со активноста известуваме дека во рамките на политиките на Владата на Република Македонија за рамномерен регионален развој, Министерството за транспорт и врски во соработка со општините и во 2017 година имплементира програми и проекти од комуналната инфраструктура финансирани со средства во рамките на Буџетот на Министерството за транспорт и врски.

Проектот „Водоснабдување и одведување на отпадни води“ ги опфаќа приоритетните инвестициони проекти на општините за изградба и реконструкција на водоснабдителни и канализациони системи. Проектот се имплементира во сите општини во Република Македонија од 2010 година, финансиран е со заем од Европската инвестициона банка (ЕИБ) и има за цел квалитетно и ефикасно задоволување на потребите за вода, особено во руралните подрачја на Република Македонија, како количински ограничен ресурс, кој претставува еден од најважните предуслови за обезбедување современ стандард на живот на населението.

По однос на активноста. **Подобрување на достапноста до превоз за старите лица за рурални и урбани средини** и намалување на трошоците за превоз, во

согласност со политиките на Владата на Република Македонија и заклучоците со кои се задолжува Македонски железници Транспорт АД – Скопје, со почеток од 2014 година се имплементираат проекти со кои значително ќе се подобрат мобилноста на граѓаните и искористеноста на возните средства во железничкиот сообраќај:

- Воведено е бесплатно патување на стари лица (жени - 62 години и мажи - 64 години) секој втор викенд во месецот (петок, сабота и недела) со железнички патнички превоз на повеќе релации низ Република Македонија, и
- Воведена е продажба на билети за повеќе патувања (10 патувања) кои важат за еден календарски месец со попуст од 30% од редовната возна цена за релација и класа одредена од страна на патникот за патнички воз.

Сојузот на здруженијата на пензионери на Македонија своите Програми за работа ги изготвува според својот Статут и целите и задачите дефинирани во Националната стратегија за стари лица 2010 - 2020 година.

Како што е познатом основните задачи и цели во Стратегијата се унапредување на општествениот статус на пензионерите и обезбедување активно и здраво стареење на возрасното население во Република Македонија, па во таа насока беа и активностите на Сојузот на здруженија на пензионери на Македонија.

Главна преокупација на Сојузот на здруженијата на пензионерите на Македонија во 2017 година беа следните активности:

- Обезбедување, заштита и проширување на правата од Законот за пензиско-инвалидско осигурување со цел да се подобри материјалната и социјалната положба на сегашните корисници на пензија и унапредување на правата, со барање за донесување посебен Закон за пензионерско организирање во Македонија;
- Перманентно усогласување на актите на Сојузот и на здруженијата со законските прописи и потребите што ги наметнува животот и организацијата на пензионерското живеење во согласност со постоечките закони;
- Постојано усогласување на пензиите за достоинствен живот на пензионерите според можностите на државата;
- Унапредување на евиденцијата и координација во организирањето и дејствувањето на здруженијата членки на Сојузот;
- Унапредување на работата на Одборот на Регистрираната организација за солидарен фонд и членарина. За таа цел одржани се повеќе состаноци;
- Соработка со надлежните институции заради остварување поквалитетна здравствена заштита на пензионерите и намалување на издатоците на членството при користење здравствени услуги;

- Соработка со Фондот за пензиското и инвалидското осигурување на Македонија, Фондот за здравство на Македонија, Црвениот крст и други институции поврзани со пензионерската популација;
- Проширување на соработката со локалната самоуправа и на активностите за заштита на старите лица во нивните домови;
- Во тек е реализација на проектот во Здружението на пензионери Кисела Вода за воведување Пензионерска социјална карта;
- Промовирање и координирање на работата на ограноците во здруженијата;
- Ангажирање за отворање дневни центри и клубови за престој на пензионери. Отворени се дневни центри во Сарај и Чаир, а клубови во Кичево, Чашка, Крушево, Велес, Штип;
- Ангажирање кај владини и локални претставници за создавање услови за изградба на домови за стари лица и домови за пензионери во Скопје, Кочани, Штип и Дебар, како и реновирање на постоечките;
- Реализирана е богата меѓународната соработка со сојузи и здруженија од Словенија, Хрватска, Србија, Бугарија, Албанија и Косово (во тек) за размена на искуства, особено со земјите членки на ЕУ;
- Поддршка во организирање заеднички културни манифестации, фестивали, драмски претстави, литературни вечери и промоции, изложби и сл. во земјата и во странство;
- Одржани се голем број пикници и дружења, и тоа во: Ореовица, Пелинце, Лесново, Дојран и други места;
- Се издаде монографија „Пензионерски активности за почит“ по повод 70 години од пензионерското организирање на Македонија на македонски и албански јазик, а ако се обезбедат сретства, ќе биде издадена и на јазиците на другите националности кои живеат во Македонија бидејќи Сојузот на пензионери на Македонија е мултиетничка невладина организација;
- Поттикнување и поддршка на пензионерското творештво преку помагање на издавачката дејност со откуп на нивни дела;
- Перманентно информирање на членството и остварување јавност и извештајност за работата. Редовно излегуваше бесплатниот пензионерски весник за сегашните и идни пензионери „Пензионер плус“, како и прилозите во дневните весници „Нова Македонија“ – „Пензионерски видици“ и страницата за пензионери на албански во „Коха“. Сојузот на здруженијата на пензионери на Македонија посветуваше посебно грижа на јавното презентирање пред членството и пошироката јавност за својата активност и преку интернет-страницата на Сојузот, со континуирани изјави и интервјуа на членови од раководствата на здруженијата, како и во електронските медиуми (радио, ТВ), како и во пишаните медиуми, весници и списанија, билтени и сл.;
- Во 2017 година Сојузот на здруженијата на пензионери на Македонија според постигнатите резултати може да се смета дека отиде чекор понапред

во развојот на организираниот живот на пензионерите бидејќи активностите и задачите што беа планирани се остварени во целост и успешно;

- Активноста на пензионерите се остваруваат на полето на културните, спортските и хуманитарните дејности, на пикник-средбите, екскурзиите и дружењето во клубовите на пензионерите со значително проширена и поквалитетна содржина на полето на соживотот и меѓугенерациското дружење.

Црвениот крст на Република Македонија за поддршка на старите лица во 2017 година ги реализираше следните активности:

Регионална соработка за социјална инклузија на старите лица – од февруари 2016 година започна со имплементација регионалниот проект „Преземање на активности за социјална вклученост на старите лица“, финансиран од Европската Унија, кој ќе се имплементира во период од три години преку Црвениот крст на Србија како проект координатор во партнерство со Црвениот крст на Австрија, Црвениот крст на Македонија, граѓанското здружение „Хуманост“ од Македонија, Црвениот крст на Црна Гора и граѓански здруженија од Албанија и од Босна и Херцеговина.

Официјално функционирање на неформалната мрежа на граѓански организации – „Инклузива М“ за социјална инклузија на стари лица, беше подготвен и стратегиски план за работа на мрежата за период од три години, врз основа на подготвената анализа на ситуација во Македонија која опфати информации за релевантните заинтересирани страни, недостатоците во политиките, услугите и потребите на старите лица, како и капацитетите на граѓанскиот сектор за спроведување активности за застапување за иницијативи за социјална вклученост на старите лица.

Мрежата „Инклузива М“ за социјална инклузија на старите лица ја сочинуваат следните 9 членки: Црвен крст на Република Македонија, „Хуманост“, Сојуз на здруженија на пензионери на РМ, Универзитет „Трето Доба“, Здружение „Јустисија“, Здружение за Алцхајмерова болест, Локална агенција за помош, Здружение „Сумнал“ и Организација на жени на Општина Пехчево.

Во работата на мрежата обезбедена е соработка и поддршка од Министерството за труд и социјална политика, ЈУ Заводот за социјални дејности, градот Скопје, Институтот за јавно здравје, Институтот за социјална работа и социјална политика и UNFPA.

За засилување на капацитетите на членките на „Инклузива М“ беше организирана работилница за застапување и за утврдување приоритетни прашања за застапување (развој на сервиси за стари лица во домашни услови и потреба од отворање геронтолошки одделенија во рамките на болниците.). На работилницата беа утврдени два приоритета за кои се спроведе истражување за да се обезбедат податоци за потребата од отворање сервиси за социјални и за здравствени услуги за старите лица во

домашни услови. За оваа цел спроведено е истражување од страна на истражувачка агенција, врз основа на кое е подготвен документ кој обезбедува анализа на соодветни податоци од теренот, заклучоци и препораки за натамошно постапување. Податоците претставуваат основа за подготовка на стратегија за застапување на мрежата „Инклузива М“, која овозможи да се преземат одредени активности со цел подигање на јавната свест и последователно влијание во процесите на донесување одлуки за социјална инклузија на старите лица во Македонија.

На 21 ноември 2017 година беше одржана Панел дискусија на тема: „Потреба од отворање на сервиси за здравствени и социјални услуги на старите лица“, на која беа презентирани резултатите од истражувањето за потреба од вакви сервиси.

Се спроведуваат проектни активности за креирање можности за нови вработувања на жената - Црвениот крст на РМ во партнерство со организацијата „Хуманост“ - Скопје, и австрискиот Црвен крст, започна со имплементација на Проектот „Креирање на можности за нови вработувања на жената“ финансиран од Европската Унија (EuropeAid/136315/ID/ACT/MK). Во соработка со Центарот за вработување, беа одржани информативни работилници за селекција на 40 жени долгорочно невработени над 40 години, кои беа вклучени во обуките за негувателки за стари и немоќни лица. Со планот за активности, подготвена беше програма за теоретска и практична обука за негувателки за стари и немоќни лица во домашни услови. Програмата е верификувана во согласност со правилниците на Министерство за образование и наука на Република Македонија и Центарот за образование на возрасни. Исто така и Црвениот крст на Република Македонија е верификувана организација за организирање обуки за негувателки за стари и немоќни лица.

Обучените 38 негувателки се стекнаа со сертификат. Со цел да се направи оценка на квалитетот на испорачаните пилот-услуги на старите лица, беше спроведено истражување и добиените резултати покажуваат висок квалитет на доставени услуги на старите лица и изразена потреба за нивна достава.

Црвен крст на град Скопје го имплементира социјалниот сервис „Дневен центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови“ во својата осма година од постоење. Свкупниот сервис нуди услуги за лица во трета доба и тоа за две поткатегории, т.е. стари и изнемоштени лица кои се посетуваат во домашни услови и активни стари лица кои се вклучуваат во дневни центри за стари лица. Целта на сервисот е развивање вонинституционални форми за грижа за на стари лица, а под цели се активното стареење и меѓугенерациската соработка.

Од почетокот на годината во рамките на домашните посети на стари и изнемоштени лица посетени се 180 стари лица на неделна основа, а во согласност со потребите и почесто. Во период од 12 месеци се реализирани 4979 посети во домашни услови од страна на медицински сестри или реализирани се 3457 часа. За овие стари лица реализирани се 5143 проверки на крвен притисок и 2250 на гликемија во крвта, а поделени се 2003 лекови. За овие стари лица волонтерите на Црвен крст реализираа

1242 часа во домашни услови за следните активности: социјални разговори, набавка на намирници, набавка на лекови, придружба на лекар, прошетки, помош во домашни обврски, плаќање сметки итн. Лицата кои ги добиваат овие услуги живеат на подрачјето на општините: Кисела Вода, Центар, Карпош, Ѓорче Петров, Чаир, Бутел, Шуто Оризари и Сарај.

За активните стари лица во функција се ставени три дневни центри, и тоа на подрачјето на општините Центар (во ДХО „Даре Џамбаз“), Сарај (во училиште „Дитурија“) и во Чаир (во Црвен крст Чаир). Во овие дневни центри за стари лица се спроведува програма на месечна основа и за 12 месеци се спроведени 93 различни типови на активности. Дел од активностите кои се спроведени се: чи конг вежби, сликарска работилница, едукативни предавања, здравствено-превентивни прегледи (антропометриски мерења, гликемија, крвен притисок), музички активности, прошетки, одбележување на Светскиот ден на стари лица, Недела на грижа за стари лица итн. Дневните центри беа посетени вкупно 13 217 пати.

Овие активности се реализираат од страна на обучен тим кој се состои од: пет медицински сестри, пет лица одговорни во дневни центри од кои двајца социјални работници, 12 волонтери и координатор на проектот.

Дневен центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови во Гази Баба - Дневниот центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови за прв пат е отворен во 2014 година од страна на Општина Гази Баба и Општинската организација на Црвен крст Гази Баба. Лоциран е во населбата Маџари кај поранешното „Кино Маџари“ во реновиран објект кој ги задоволува потребите за ваков вид на активности. Од страна на Општинската организација на Црвен крст Гази Баба се менаџира работењето на Дневниот центар, во кој се ангажирани три лица, социјален работник, доктор по општа медицина и хигиеничар. Дневниот центар и за 2018 година ја доби поддршката за негово работење од страна на општина Гази Баба. Во Дневниот центар за стари лица и центар за давање помош во домашни услови во периодот на изминатата 2017 година беа реализирани посети од страна на 1229 стари лица и беше извршен 751 општ медицински преглед (мерење крвен притисок, шеќер во крвта, општ преглед).

Посебна стратегиска цел 1: Подобрување на системот за социјална заштита на старите лица - Здружението „Хуманост“ со поддршка на Општина Центар од април до декември 2017 година го реализира проектот „Центар се грижи за возрасните“. Во рамки на овој Проект се опфатени 87 стари и изнемоштени лица на кои им се пружи нега во домашни услови три пати неделно од по два часа. Со овој Проект, возрасните лица, жители на општината Центар добиваат професионална нега во нивните домови, без да имаат потреба од институционално сместување.

Негата од страна на негувател/ка во домашни услови е насочена кон:

- Помагање во одржување на домот (чистење, готвење, пазарење, перење, пеглање);
- Поддршка во извршување на секојдневните активности (прошетка, социјализација, одржување лична хигиена кај корисникот);
- Промена на ергономски и медицински принципи во секојдневните активности (лесна масажа и вежби, комуникација со матичен лекар, придружба при рутински контроли и матичен лекар, мерење притисок, набавка на лекови);
- Професионален и сертифициран тим кој се грижи за возрасните во домашни услови;
- Професионалните негуватели/ки помагаат да се вратат балансот и квалитетот на животот на возрасните лица преку обезбедување поддршка во секојдневниот живот;
- Професионалните негуватели/ки помагаат во непречено извршување на домашните активности;
- Професионалните негуватели/ки се грижат за заштита или враќање на самостојноста на корисниците на услугата и ги поддржуваат во нивниот социјален живот.

Услугите се наменети за возрасни лица над 62 години од територија на општина Центар, независно во каква здравствена или социјална состојба се наоѓаат. Услугата е бесплатна за корисниците и истата обезбедува три пати неделно посета по два часа од страна на негувател/ка, еднаш месечно посета од страна на социјален работник, посета од физиотерапевт.

Спроведување активности за поттикнување на меѓугенерациската солидарност - Здружението „Хуманост“ и младите членови на Здружението спроведоа посети и работилници, како и заедничко дружење помеѓу младите и старите лица сместени во домови за стари лица. Работилниците беа од едукативен карактер, додека дружењето беше организирано сè со цел да се поттикне активното стареење.

Посебна стратегиска цел 2: Развивање и зајакнување на системот на здравствена заштита во делот на заштита на старите лица – „Хуманост“ до октомври 2017 година од вкупно 20 лица кои ја посетуваа верифицираната програма „Негувателка за стари лица“ од МОН И ЦОВ има сертифицирано 10 лица. Од септември до декември 2017 се одржува обука според верифицираната програма за вкупно 18 учесници и понатака се остваруваат обуки за негувателки за стари лица.

Посебна стратегиска цел 3: Интеграција на старите лица во општествениот живот. Се одржуваат традиционална средба со стари лица сместени во домови за стари лица со целта меѓусебно се дружат, споделуваат искуства и пријателства и да бидат дел од општествените текови.

ЈУ Центар за образование на возрасните Скопје досега има верификувано 260 посебни програми за неформално образование за возрасни.

Во согласност со член 36 од Законот за образованието на возрасните („Службен весник на Република Македонија“ бр. 7/2008, 17/2011, 51/2011, 74/2012, 41/2014, 144/2014, 146/2015 и 30/2016), ЈУ Центарот за образование на возрасните и понатаму ќе продолжи со остварување соработка со социјалните партнери, со високообразованите установи и други клучни чинители за обезбедување квалитет и развој на образованието на возрасните.

Единиците на локалната самоуправа во Република Македонија ги реализираат следниве активности:

Општина Центар за посебната стратeгиска цел: Подобрување на системот за социјална заштита на старите лица - за активноста Надополнување на дата базата на потребата од социјални услуги на стари лица жители на Општина Центар во соработка во Здружението „Хуманост“ врши воспоставување и дополнување на дата базата на корисници на социјалните услуги опфатени со Сервисот за грижа на стари лица. Оваа база на податоци содржи податоци за сите корисници – стари лица кои ги користат социјалните услуги кои ги нуди Општината.

Главните предизвици со кои се соочуваат старите лица секојдневно се: неможност да си ги извршат секојдневните активности поради старост, неподвижност и болест, влошена здравствена состојба и немање асистенција при посета на лекар, немаат помош и поддршка при снабдувањето на основните прехранбени намирници, немање средства за ангажирање на негувател во домашни услови и сл. Општината Центар, имајќи ги предвид сите овие информации и ситуацијата во која се наоѓаат старите лица, нуди помош и поддршка со парична субвенција за ангажирање негувател на старото лице преку специјализиран провајдер на услуги.

Со проектот „Центар се грижи за повозрасните“, кој се реализира во соработка со Здружението „Хуманост“, месечно се опфаќаат 80-90 лица (станува збор за варијабилна бројка заради специфичноста на категоријата на корисници). Истиот започна да се реализира во март 2017 година, а официјалните теренски посети започнаа во април 2017 година. Корисниците ги добиваат следниве услуги: помош во извршување на секојдневните активности (пазарeње, подготовка на храна, одржување на просторот, лична хигиена, кај изнемоштените стари лица ќе се врши и утринска и делумна тоалета), обезбедување основна помош во мобилност, лесни масажи, физички вежби, раздвижување, задачи од медицински аспект (носење на здравствени прегледи, контрола на крвниот притисок, набавка на лекови и водење грижа за навремено земање на терапијата), психо-социјална поддршка (помош во исполнување социјални, културни, забавни и други потреби, одржување социјални контакти и соодветни активности во локалната заедница).

Одржување консултации со старите лица кои се вклучени во пилот-проектот за пружање грижа во домашни услови во Општина Центар - станува збор за консултации со корисниците на услугите опфатени со Сервисот за стари лица, кои се вршат од страна на стручните тимови кои работат со крајните корисници (негуватели, социјален работник, физиотерапевт, како и лица задолжени за реализација на проектот). Консултациите се вршат на дневна основа, по потреба од самите корисници на услугите, притоа во зависност од проблематиката на која се однесуваат истите се реализираат со соодветниот профил на лица ангажирани во стручните тимови.

Посебната стратегиска цел 3: *Интеграција на старите лица во општествениот живот* се реализира проект „Центар се грижи за возрасните“ и зголемување на можноста за самовработување на лиценцирани негуватели за грижа на стари лица во домашни услови преку нивно субвенционирање. Со проектот е ангажиран следниот персонал: 15 обучени негуватели и еден физиотерапевт. Во тимот е вклучен и социјален работник кој ги подготвува досиејата на сите корисници и е задолжен за изготвување Индивидуален план за работа на негувателите. Тимот го предводи одговорно лице за координација кое е задолжено за комуникација и координација со одговорните од Општината Центар, како и за целокупната работа на терен. За контрола на активностите е одговорен програмскиот директор на Здружението „Хуманост“, кој исто така ги координира активностите за маркетинг и промоција. Работното време на негувателите е организирано од понеделник до сабота само прва смена најдоцна до 16 часот. Секој негувател во текот на денот посетува тројца корисници по два часа. Секој корисник е посетен по три пати во неделата по два часа. Физиотерапевтот оди кај корисник два пати во неделата по еден час во договор со корисникот. Физиотерапевт ќе добијат само корисниците кои имаат потреба од тоа со лекарска белешка и со потврда од социјалниот работник дека на терен има реална потреба за тоа. Корисниците кои сакаат физиотерапевт не може истовремено да имаат и негувател, се добива една услуга или физиотерапевт или негувател. Тоа може да се избере според приоритетните потреби.

Владата на Република Македонија е одговорна за спроведувањето на Стратегијата. МТСП ја има примарната одговорност, вклучувајќи ја одговорноста за непосредно извршување на предвидените мерки, следење на ефектите и постигнувањата, предлагање на евентуално потребните измени и подобрувања и оперативно координирање на сите вклучени страни. Во согласност со Акцискиот план, во спроведувањето ќе земат учество и други државни органи и тела, социјални установи, даватели на социјални услуги, граѓански организации, професионалци, експерти, образовни институции итн.

8. ИЗВЕШТАЈ за спроведување на Националната стратегија за деинституционализација (2008-2018) и реализација на Оперативниот план за спроведување на Стратегијата

Процесот на деинституционализација подразбира превземање на активности за намалување на бројот на корисници сместени во установи од областа на социјалната заштита, превенирање на потребата од нови сместувања, обезбедување на функционирање на веќе постоечките капацитети на вонинституционална заштита, отворање на нови, како и постепена трансформација на институциите кои што во моментот се грижат за лицата од социјален ризик, пред се за лицата со пречки во интелектуалниот и физичкиот развој.

Деинституционализацијата се дефинира како затворање на институциите и истовремен развој на услугите во заедницата. Таа претставува процес на интегрирано планирање за трансформација на институциите, намалување на нивниот капацитет и/или нивна елиминација, со истовремено воспоставување услуги во заедницата, чијашто функција се темели на стандардите за човековите права. мостојното живеење е клучен концепт и главна цел на деинституционализацијата. Клучните задачи на телото би вклучувале: обезбедување највисока политичка волја и поддршка за спроведување на деинституционализацијата; овозможување и олеснување на интерресорската координација; обезбедување дека мерките преземени за спроведување на Стратегијата се во согласност со одредбите и духот на КПЛП; согледување на достигнувањата и давање насоки за потребните стратески или оперативни подобрувања и сл. На сличен начин, одговорноста за независно мониторирање (набљудување) на напредокот во спроведувањето на стратегијата ќе биде Национален механизам (тело) за следење на спроведувањето на КПЛП.

Во последните дваесетина година земјата стекна значајно искуство во однос на **деинституционализацијата**. Резултатите вклучуваат преселба на повеќе од сто корисници од институциите и создавање одреден број нови дневни центри, групни домови и мрежа на згрижувачи. Сепак, процесот имаше нерамномерен развој. Преселбата од институциите беше започнувана и стопирана неколку пати, а во текот на изминатите неколку години е значајно забавена. Долгорочните цели поставени пред десет години не се остварени во однос на бројот на преселени корисници, при што ниту една од институциите не е сосема трансформирана, ниту пак се соодветно развиени персонализираните услуги или одговорот во заедницата. Освен оваа Национална стратегија за деинституционализација (2008-2018), Македонија има донесено и голем број други стратегии од релевантност и во поддршка на деинституционализацијата, како што се: Национална стратегија за изедначување на првата на лицата со попреченост 2010-2018 (ревидирана), Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020, Стратегија за демографска политика 2015-2024,

Национална стратегија за вработување 2016-2020, Национална стратегија за стари лица 2010-2020, Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010-020 (ревидирана), Стратешки план на МТСП 2017-2019, како и Програмата 2020 за вработување и социјална реформа.

За остварување на активности од областа на социјална заштита потребни се **истражувачки активности** кои поддржуваат добро спроведување на деинституционализацијата и тоа: истражувања за контекстуалните влијанија врз деинституционализацијата, стапките на институционализација и неформалната грижа, за постојните и новоразвиените видови на грижа, нивната ефективност и влијанија, студии за документирање на процесот на деинституционализација, искуствата, постигнувањата и предизвиците и експертски дебати кои ќе осигураат повисоко ниво на интеграција на податоците од мониторингот и истражувањата и ќе дадат препораки за следните активности во полето на деинституционализација

Во насока на спроведување на процесот на деинституционализација, Министерството за труд и социјална политика, Канцеларијата на УНИЦЕФ и Светската здравствена организација во 2000 година потпишаа Меморандум за разбирање во рамките на спроведување на планираните активности од процесот на деинституционализација, според кој нема да има прием на нови корисници во установите за социјална заштита.

Може да се процени дека бројот на деца со различни потреби (со попреченост или со социјални потешкотии) кои не се во контакт со социјалните служби е приближно 10% од вкупниот број деца-корисници регистрирани од службите.

Се проценува дека околу 6.400 до 9.600 лица со попреченост на возраст од 18 до 65 години не се во контакт со социјалните служби (т.е. помеѓу 1/3 и 1/2 од бројот на регистрирани лица).

Наведениот број е бројот на деца со попреченост регистрирани како корисници на социјални услуги на крајот од 2016 година; бројот на деца кои примаат посебен детски додаток во истиот период е 4.587.

Вклучувајќи: деца - жртви на семејно насилство, семејства со нарушени односи, други деца со семејни проблеми, деца изложени на ризик, жртви на сексуално насилство, деца од улица, деца кои користат дрога, материјално незгрижени семејства, хронично болни и др. 17 122 лица со попреченост се под 65 годишна возраст и се сместени во домови за стари лица.

Нема достапни податоци за корисниците со долгорочни проблеми со менталното здравје. Груба проценка е дека има околу 3.000 луѓе со долгорочни проблеми со менталното здравје во контакт со социјалните служби. Барем уште четвртина не се во контакт со службите, но имаат потреба од поинаква помош и поддршка одошто исклучиво медицински третман.

Истражувањата покажуваат дека, во просек, 17% од луѓето над 65 годишна возраст имаат потреба од поддршка и услуги. Од вкупно 271.986 лица над 65 годишна возраст во Македонија, може да се заклучи дека бројот на стари лица кои имаат потреба од различни видови поддршка и услуги може да достигне и до 54.400. Анализа на ситуацијата и проценка/оцена на спроведувањето на Националната стратегија 2008–2018 и Заедничките европски насоки за премин од институционална кон грижа во заедницата на Европската Унија (ЕУ) се основа за стратегијата .

Има 5.132 деца со социјални и образовни потешкотии 2.010 деца во судир со законот кои одржуваат контакт со социјалните служби. Во категоријата деца без родителска грижа има 1.034 деца регистрирани кај социјалните служби.

Според Државниот завод за статистика, има 4.587 деца со попреченост регистрирани во системот за социјална заштита. Меѓутоа, податоците на МТСП за бројот на приматели на „посебен детски додаток“ или социјална помош, покажуваат дека има повеќе приматели - 7.346, без да се сметаат децата со лесна попреченост и непознатиот, но веројатно помал број деца со потреби за поинтензивна поддршка, а кои не се приматели на овој надоместок.

Возрасни со попреченост: Има 26.296 лица со попреченост во контакт со социјалните служби, од кои 7.094 се над 65 годишна возраст и 19.202 луѓе со попреченост на возраст помеѓу 18 и 65 години. Може да се процени дека има околу 6.400 до 9.600 на возраст од 18 – 65 години кои не се во контакт со службите.

Ментално здравје: Нема достапни статистички податоци за корисниците со долгорочни проблеми со менталното здравје. Но, може да се претпостави дека половина од креветите (650) во големите психијатриски болници ги користат такви корисници. Некои од нив безмалку живеат таму цело време, а некои се пациенти кои често се хоспитализираат. Затоа, бројот на луѓе кои имаат долгорочни потешкотии со менталното здравје и кои, барем повремено, редовно се хоспитализираат, не би требало да биде помал од 2.000 лица. Груба проценка е дека има околу 3.000 луѓе со долгорочни проблеми или потешкотии со менталното здравје во контакт со социјалните служби. Барем уште четвртина од бројот на лица со проблеми со менталното здравје не е во контакт со социјалните служби, но имаат потреба од поинаква помош и поддршка одошто исклучиво медицински третман

Постари луѓе: Истражувањата покажуваат дека во просек 17% од постарите луѓе (над 65 годишна возраст) имаат потреби од поддршка и услуги. Од вкупно 271.986 лица над 65 годишна возраст во Македонија, може да се заклучи дека најмалку 27.199 се луѓе кои имаат потреба од различни видови поддршка и услуги, но бројот најверојатно е двојно повисок, односно 54.397. Повеќе од четвртина (11.544) од сите корисници на социјална заштита (42.549) се постари од 65 години (повеќето категоризирани како лица со физичка попреченост - 5.574).

Македонија има екстремно ниска стапка на институционализација – 1,1 корисник на 1.000 жители, што е половина од просекот во ЕУ (2/1000) и уште помала од соседните земји во балканскиот регион, како Србија и Бугарија. Вкупно постојат 34 резиденцијални институции што сместуваат околу 2.400 корисници на долг престој.

Направен е преглед на релевантни домашни и меѓународни документи, истражувања за релевантни за процесот на деинституционализација и со примена на активен пристап, застапување и дијалог со сите вклучени страни, со што се овозможи транспарентен процес и интензивна вклученост на чинителите, вклучувајќи ги резиденцијалните институции и нивните корисници, здруженија на граѓани, службите во заедницата, корисниците на услуги и нивните роднини, и други.

Деинституционализацијата е правец и цел наведена во меѓународните и европските конвенции, спогодби и документи. КППП го обезбедува правото на лицата со попреченост да живеат самостојно и да се вклучат во заедницата, како и да имаат еднаков пристап до услугите и објектите во заедницата (член 19). **Деинституционализацијата** е политика која во Македонија се спроведува во последните дваесетина години. Таа е призната на меѓународно и на ниво на ЕУ како најдобар начин да се поддржат децата и возрасните преку социјална грижа и задоволување на потребите од помош. Начелата и праксата на деинституционализацијата се содржат во голем број меѓународни обврзувачки спогодби, како што е КППП. Деинституционализацијата е јавно добро и обезбедува општа корист бидејќи испорачува подобра грижа и поддршка за лицата кои имаат потреби, а во исто време ги зајакнува правата на корисниците и придонесува кон подобар квалитет на живот за целата заедница кон подобро општество во целина

Конвенцијата на ОН за правата на детето (КПД) пропишува дека: „Државите потписнички ќе ги преземат сите соодветни мерки за да го заштитат детето од сите облици на дискриминација или казна...“ (член 2); „во сите дејства поврзани со децата...примарна грижа ќе биде најдобриот интерес на детето“ (член 3); член 19 се однесува на соодветни социјални програми, а член 23 на правата на децата со попреченост, вклучително го и правото на „рекреативни можности на начин погоден за детето да ги оствари што поцелосно социјалната интеграција и индивидуалниот развој“. Повелбата на ЕУ за фундаменталните права, како дел од Спогодбите на ЕУ, ги наведува правата на лицата со попреченост и на постарите лица да живеат самостојно (член 26 и член 25, соодветно), како и потребата да се дејствува во најдобар интерес на детето при какви било дејства (член 25). Европската конвенција за човековите права прецизира дека никој нема да биде предмет на Цитат од Заедничките европски насоки за премин од институционална кон грижа во заедницата. нехумано и понижувачко однесување или казна (член 3) и го потврдува правото на почитување на приватниот и семејниот живот и дом (член 8). Европската стратегија за попреченост 2010-2020 ја претставува посветеноста на ЕУ да го промовира преминот од институционална кон грижа во заедницата, нудејќи фондови на ЕУ за поддршка на развојот на услуги во заедницата.

Македонија е обврзана и посветена да ја оствари деинституционализацијата, бидејќи ги има потпишано и ратификувано наведените конвенции на ОН и Европската конвенција за човековите права. Македонија е посветена на пристапување кон ЕУ и презема активни мерки во согласност со принципите и праксата на Унијата. Освен оваа Национална стратегија за деинституционализација 2018-2027, Македонија има донесено и други стратегии од релевантност и во поддршка на деинституционализацијата, како што се: Национална стратегија за изедначување на првата на лицата со попреченост 2010- 2018 (ревидирана), Национална стратегија за еднаквост и недискриминација 2016-2020, Стратегија за демографска политика 2015-2024, Национална стратегија за вработување 2016-2020, Национална стратегија за стари лица 2010-2020, Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010- 2020 (ревидирана), како и Програмата 2020 за вработување и социјална реформа.

Институционалната заштита на корисниците се остварува и преку мрежа на институции зависно од потребите на корисниците и нивната возраст и тоа:

1. Установи за сместување на деца без родители и родителска грижа:

- ЈУ Дом за доенчиња и мали деца – Битола (за деца на возраст од 0-3 години)
- ЈУ Детски Дом 11 ти Октомври – Скопје (за деца на возраст од 3-18 години)
- Приватна установа СОС Детско село (за деца на возраст од 0-26 години)

2. Установи за сместување на деца и младинци со воспитно социјални проблеми и со нарушено поведење:

- ЈУ Завод за згрижување деца со воспитно-социјални проблеми – Скопје (за деца на возраст од 7-19 години).
- ЈУ Завод за згрижување и воспитување и образование на деца и младинци Ранка Милановиќ Скопје (за деца и младинци на возраст од 10-18 години)

3. Установи за сместување на лица со пречки во интелектуалниот и физичкиот развој:

- ЈУ Завод за рехабилитација на деца и младинци-Скопје, за деца и младинци со умерени пречки во интелектуалниот развој;

4. Установа за сместување на лица со тешки и најтешки пречки во интелектуалниот развој

- ЈУ Специјален завод Демир Капија;

- ЈУ Завод за заштита и рехабилитација Бања Банско - Струмица.
- ЈУ Завод за рехабилитација на деца и млади - Скопје

Вонинституционална заштита во Република Македонија се остварува и преку сместување во згрижувачко семејство и дневно и привремено згрижување како помош на поединец и семејство, мали групни домови и самостојно живеење или со поддршка

Дневно и привремено згрижување како помош на поединец и семејство како форма на вонинституционална заштита, во моментот се остварува во:

- 23 дневни центри за лица со пречки во интелектуалниот и физичкиот развој

(Крива Паланка, Берово, Битола, Гевгелија, Гостивар, Делчево, Кавадарци, Кичево, Куманово, Прилеп, Пробиштип, Скопје (лоцирани во населбите Железара и ТопанскоПоле), Тетово, Велес, Штип, Винаца, Ресен, Крушево, Дебар и еден Дневен центар за деца заболени од церебрална парализа во Скопје (лоциран во населбата Капиштец) во кои се опфатени вкупно 365 корисници,

- 6 дневни центри за дневно згрижување на лица со пречки во психичкиот и физичкиот развој, кои што се менаџирани од страна на НВО.

Дневни центри **заболени од церебрална парализа има во Скопје, (Капиштец), Македонски Брод (Манастирец), Дебар**, како и новоотворениот Дневен центар во Општина Чаир - Скопје во кои се опфатени вкупно 350 корисници, од кои дневниот центар редовно го посетуваат 78% од корисниците, нередовно (по неколку часови или денови во неделата) 15%, а истовремено се врши посетување на дневните центри и посебни паралелки во рамките на редовните училишта 7%. Во бројка од 350 корисници се опфатени и деца од дневниот центар за деца со церебрална парализа-Скопје, каде што со посебна програма има опфатено т.н. "флукуирачка група" од 10 деца кои ги користат услугите на Дневниот центар од логопед, дефектолог и физијатар во одредени временски интервали и во одредено времетраење. Исто така, ова министерство учествува во финансирањето и на 4 дневни центри за возрасни лица со умерена и тешка интелектуална попреченост (во Скопје, Куманово, Охрид и Радовиш) кои се раководени од националната инвалидска организација Републички центар за поддршка на лица со интелектуална попреченост - Порака. Во рамките на постојниот систем на здравствената заштита во Македонија, лицата со инвалидност ги користат истите права од здравствената заштита како и останатите граѓани во Републиката

Со партиципативен и консултативен процес остварен со бројни состаноци, дискусии, дебати и конференции во различни фази на развој на Стратегијата. – Стратегија е изготвена врз основа на анализа на тековната состојба, идентификување на предизвиците и приоритетите .

Дневните центри досега одиграа значајна улога во процесот на деинституционализација, а ќе имаат важна улога и во иднина. Во комбинација со згрижувачките семејства и групните домови, тие во многу случаи обезбедуваат можност за соодветна преселба од институција и се неопходна поддршка за мноштво корисници во заедницата, превенирајќи ја нивната институционализација. Има 61 дневни центри ширум земјата, вклучително и социјални клубови и центри во заедницата за ментално здравје. Повеќе од половина (34) се наменети за деца; осум се за лица на стара возраст, а 19 за возрасни. Всушност, повеќето од јавните дневни центри за деца опслужуваат и возрасни, при што може да се сметаат и за детски и за возрасни дневни центри. Голем дел од дневните центри опфаќаат луѓе со интелектуална попреченост (46), од кои два се наменети и за луѓе со аутизам, а два се наменети само за оваа група. Четири центри се наменети за луѓе со долгорочни потешкотии со менталното здравје, а еден дневен центар е за деца од улица.

Повеќето дневни центри се јавни (40). Повеќето јавни дневни центри што се наменети за деца (29) се одговорност на МТСП, седум дневни центри за стари лица се одговорност на локалните власти, а четирите центри за ментално здравје се одговорност на Министерството за здравство. Центрите под одговорност на МТСП обично се организациски единици на месните центри за социјална работа, со неколку исклучоци (како, на пример, дневниот центар во резиденцијалната институција Тобаанско Поле). Два дневни центри – еден за стари и еден за деца – се заедничка одговорност на локалните власти и на здруженија на граѓани. Останатите дневни центри (20), вклучително и шест социјални клубови, ги водат здруженија на граѓани. Тие претежно се за возрасни, а во пет случаи за деца, но кои работат со посебни групи деца (четири за аутизам, еден за деца од улица).

Групните домови се воспоставени во процесот на преселба на корисниците од институциите. Во нив се опфатени поранешни корисници на институциите, но и неколку лица кои живееле во своето семејство, а биле во ризик за сместување во институција. Терминологијата за овој облик на домување во македонското законодавство е „служба за организирано живеење со поддршка“.

Со оглед дека стратегијата вклучува различни сектори и голем број чинители од различни општествени сфери, клучната задача за координација на највисоко ниво ќе биде алоцирана при Националното координативно тело за имплементација на Конвенцијата за правата на лицата со попреченост при Канцеларијата на Претседателот на Владата на Република Македонија, формиран со одлука на Владата во април 2018 година. Ваквото решение ќе овозможи директна координација помеѓу различните вклучени ресори и јавни институции, под директен надзор на Претседателот на Владата, имајќи на ум дека Националниот механизам вклучува претставници на сите ресорни министерства одговорни за инклузијата на лицата со попреченост, како и на релевантниот граѓански сектор.

Сместување во згрижувачко семејство с стварва преку згрижување на деца без родителска грижа, деца со пречки во интелектуалниот или физичкиот развој кои се деинституционализирани. Досега се во 148 згрижувачки семејства згрижени 264 деца.

Мошне е значајно да се продолжи преселбата со одлучност и брзина, но и да се создаваат нови, општествено соодветни услуги, бидејќи потребата за таква поддршка расте - не само заради стареењето на населението, туку истите трендови на раст на побарувачката за услуги (иако не толку видливо) можат да се забележат и во случајот на децата

Трендот е и последица на атомизацијата или индивидуализацијата во општеството со намалени образци на традиционално семејство и солидарност на ниво на заедницата.

Одговорноста за оперативното спроведување, како што е наведено погоре, ќе биде на МТСП. Во рамките на својата систематизација (т.е. организациска структура), министерството ќе воспостави тим со соодветни човечки ресурси и структура за спроведување на Стратегијата. Одговорностите на тимот ќе вклучуваат: непосредно извршување на предвидените активности; оперативна координација со различните чинители во спроведувањето на програмата; непосредно документирање на преземените чекори и постигнатите ефекти; подготовка на периодични (годишни) извештаи за напредокот во спроведувањето и, доколку има потреба, предлагање мерки за подобрување, итн.

За извршување на одредени конкретни активности и мерки, тимот при МТСП за спроведување на Стратегијата ќе може да формира посебни помали (проектни) тимови и работни групи, со учество на претставници на други чинители.

„**Самостојното живеење** или самостојниот живот значи дека на поединците со попреченост им се обезбедени сите потребни средства кои им овозможуваат да го спроведуваат својот избор и контрола врз својот живот, како и да ги носат сите одлуки во врска со својот живот. Личната самостојност и самостојното одлучување е фундаментално за самостојното живеење, вклучително и пристапот до превоз, информации, комуникација и лична асистенција, живеалиште, дневна рутина, навики, достоинство, вработување, лични врски, облека, исхрана, хигиена и здравствена грижа, верски, културни и сексуални и репродуктивни права. Овие активности се поврзани со развојот на личниот идентитет и личноста: каде живееме, со кого, што јадеме, дали сакаме да спиеме до доцна или доцна навечер да си легнуваме, да бидеме внатре или надвор, да имаме чаршав и свеќи на маса, да имаме милениче или да слушаме музика. Таквите дејства и одлуки го чинат она што сме.

Македонија е посветена на процесот на европските интеграции и пристапот кон Европската унија. Земјата го склучи Договорот за стабилизација и асоцијација во 2001 (изменет во 2004), а кандидатски статус ѝ беше доделен во декември 2005. Националната програма за усвојување на законодавството на Унијата (НРАА) се усвои

во 2007 (се ревидира секоја година), а Договорот за пристапно партнерство се склучи во 2008.

Македонија е обврзана и посветена да ја оствари деинституционализацијата, бидејќи ги има потпишано и ратификувано наведените конвенции на ОН и Европската конвенција за човековите права. Македонија е посветена на пристапување кон ЕУ и презема активни мерки во согласност со принципите и праксата на Унијата.

Образовниот систем во Македонија е добро развиен на сите нивоа на образование (освен ниската стапка деца што се запишуваат во јасли/градиници-предучилишта). Во последните децении има експанзија на терцијарно образование, особено во насока на нови, приватни установи. Процесот на инклузија на деца со попреченост има одредени првични резултати, но децата со попреченост сèуште се соочуваат со значајни потешкотии во пристапот до редовното образование. Новата сеопфатна Стратегија за образование 2018-2025 со акциски план, опфаќа мерки за унапредување на инклузивното образование и реформи на училиштата за посебни потреби во ресурсни центри.

Основна здравствена грижа се обезбедува ширум земјата преку јавна мрежа на здравствени центри и регионални болници (пристапот до примарни здравствени објекти е 90,2%). Во последната деценија има пораст на бројот на приватни здравствени објекти, кои делумно ги подобруваат услугите што им се нудат на корисниците, но создаваат и аномалии и социјална неправда во однос на отсуството на еднаков пристап до одреден квалитет на услуги од здравствената грижа. Меѓутоа, здравствените статистички показатели (како што се стапките на смртност кај децата, смртност од хронични болести, животен век) покажуваат тренд на подобрување.

Невладиниот сектор, граѓанското општество расте по значај и големина во последните децении. Постојат разни организации во граѓанскиот сектор, честопати групирани по улога, ориентација и ниво на работа (на пр. организации за застапување, даватели на услуги, засновани во заедницата, организации на национално ниво). Во Македонија има и граѓански организации што постојат уште пред промената на политичкиот и економскиот систем во деведесеттите, како и организации што се јавуваат подоцна. Оние добро познати организации имаат тенденција на поголема претставеност и членство, а поновите организации воспоставени од неодамна се обично помали, но можат да имаат мошне значајно влијание, особено во однос на застапувањето и зголемувањето на јавната свест.

Дневните центри досега одиграа значајна улога во процесот на деинституционализација, а ќе имаат важна улога и во иднина. Во комбинација со згрижувачките семејства и групните домови, тие во многу случаи обезбедуваат можност за соодветна преселба од институција и се неопходна поддршка за мноштво корисници во заедницата, превенирајќи ја нивната институционализација.

Има 61 дневни центри ширум земјата, вклучително и социјални клубови и центри во заедницата за ментално здравје. Повеќе од половина (34) се наменети за деца; осум се за лица на стара возраст, а 19 за возрасни. Всушност, повеќето од јавните дневни центри за деца опслужуваат и возрасни посетители, при што може да се сметаат и за детски и за возрасни дневни центри. Голем дел од дневните центри опфаќаат луѓе со интелектуална попреченост (46), од кои два се наменети и за луѓе со аутизам, а два се наменети само за оваа група. Четири центри во заедницата се наменети за луѓе со долгорочни потешкотии со менталното здравје, а еден дневен центар е наменет за деца од улица.

Повеќето **дневни центри** се јавни (40). Повеќето јавни дневни центри што се наменети за деца (29) се одговорност на МТСП, седум дневни центри за стари лица се одговорност на локалните власти, а четирите центри за ментално здравје во заедниците се одговорност на Министерството за здравство. Центрите под одговорност на МТСП обично се организациски единици на месните центри за социјална работа, со неколку исклучоци (како, на пример, дневниот центар во резиденцијалната институција Топанско Поле). Два дневни центри – еден за стари и еден за деца – се заедничка одговорност на локалните власти и на ГО. Останатите дневни центри (20), вклучително и шест социјални клубови, ги водат ГО. Тие претежно се за возрасни, а во пет случаи за деца, но кои работат со посебни групи деца (четири за аутизам, еден за деца од улица).

Групните домови во минатото беа мошне ефикасна алатка за преселба. Тие даваат можност за брзо дејствување и е полесно да се организираат за разлика од персоналните служби. Но постојат одредени сличности со институционалната грижа во поглед на одговорноста и моделот на организација, во смисла на тоа дека сите потреби на корисниците се обезбедуваат од еден давател на услуга, на ист начин, под еден кров. Давателот на услугата, иако не е единствен, е главниот одговорен субјект за добросостојбата и безбедноста на корисниците, а структурата на трошоците е слична. Од друга страна, за разлика од институциите, тие обезбедуваат услуги во заедницата, во поубава средина и во домашна атмосфера, со повеќе персонализација и избор. Доброто управување со ваквите служби доведува до зајакнување на корисниците. Ако ресурсите се доволни, групните домови се добро решение за транзиција во заедницата. Во Македонија, искуството со групни домови во однос на методите на работа и управување, во споредба со слични објекти во другите земји, се добри. Но, ресурсите за групните домови до сега не беа доволни за преселба на луѓе со потреба за високо-интензивна поддршка.

Има две главни ГО што се јавуваат како даватели на ваков вид услуги – СОС Детско село, за деца без родителска грижа, и Порака Неготино, за возрасни со интелектуална попреченост. Центрите за социјална работа имаат воспоставено два мали групни дома за деца, а има и групни домови што се воспоставени во текот на процесот на реформата за ментално здравје за поранешни корисници на психијатриските болници.

Групните домови се домаќини на 105 деца и 80 возрасни (без оние со проблеми со менталното здравје). Во СОС Детско село има над шесет деца на возраст од две до 15 години, а нивните групни домови се наменети за адолесценти од 14 до 18 годишна возраст. Групниот дом во Кавадарци е хомоген во однос на возраста, па сите се под 15 годишна возраст, додека групата во Берово е хетерогена (едно пет годишно дете, како и еднаков број деца под и над 14 годишна возраст). Корисниците во групните домови на Порака Неготино се возрасни лица.

Згрижувањето обезбедува сместување и одреден степен на грижа и поддршка. Згрижување нудат индивидуални семејства, вообичаено со поддршка од центрите за социјална работа. **Згрижувачките семејства** имаат згрижено вкупно 214 деца, и тоа еднаков број деца со попреченост и деца без попреченост (107). Повеќето деца со попреченост (60%) се на возраст до 14 години, а речиси една третина се над 18 години, од кои 10 проценти се всушност возрасни над 26 години. Згрижените лица над таа возраст се концентрирани во Крива Паланка и Манастирец (како резултат на првиот бран деинституционализација). Половина од корисниците остануваат во згрижувачкото семејство повеќе од пет години; една четвртина престојуваат повеќе од 19 години, така што згрижувачките семејства всушност обезбедуваат продолжен, а за некои и постојан престој.

Табела 4: Проценка на бројот на луѓе со потреби за поддршка и услуги

Група	Број на корисници во институционална грижа	Број на регистрирани корисници	Проценка на бројот на луѓе со потешкотии, без контакт со службите	Проценка на бројот на луѓе со потреби
Деца со попреченост	42	7.346 ¹⁵	700	8.000
Деца со социјални потешкотии ¹⁶	200	8.176	800	9.000
Деца без родителска грижа	146	1.034		
Деца со социјални и образовни потешкотии	54	5.132		
Деца во судир со законот		2.010		
Возрасни со попреченост	356+122 ¹⁷	19.202	6.400-9.600	21.000
Возрасни со долгорочни потешкотии со менталното здравје	650 кревети	2.000-3.000	1.000	4.000
Стари лица	988	11.544	42.600	54.400
Вкупно	2.358	57.202	-	96.400

Извор: Национална стратегија за деинституционализација во Република Македонија 2018–2027 „Тимјаник“

Персонализираните услуги мораат први да се развијат – како метода, пристап и услуга и да се обезбедуваат преку мрежа на даватели на услуги. Во текот на процесот на преселба и трансформација на резиденцијалните институции ќе постојат многу можности за развој. Треба да се обрне посебно внимание на примена на ваквиот пристап

при унапредувањето на постојните услуги во заедницата и при создавањето нови персонализирани услуги. Во првата фаза ваквите услуги во заедницата, може да им се делегираат на центрите за социјална работа, граѓанскиот секторот или на институциите во трансформација. Во натамошниот тек, системот на грижа на ниво на заедницата или системот за долгорочна грижа мора да се конструира врз основа на искуствата и резултатите од развојната фаза со мошне јасни улоги и инструменти за проценка, планирање, координирање и следење на грижата и процесот на услуги за поддршка.

9. Извештај за преземените мерки и активности за спроведување на Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012 година

Сексуалната експлоатација на децата и сите форми на сексуално злоупотребување на децата е сериозен проблем со кој се среќава модерното општество. Феноменот сексуална злоупотреба на деца претставува сериозна закана за општеството во целина поради што мора континуирано да се изнаоѓаат нови, соодветни превентивни мерки и механизми за негово спречување и натамошно ширење. Сексуалната злоупотреба и експлоатација на децата е појава на којашто влијаат повеќе сложени фактори. Тоа е феноменолошка, специфична и комплексна појава од која произлегуваат тешки последици кои влијаат на психофизичкиот развој на децата. Заради спречување, намалување и заштита на децата од оваа злоупотреба потребна е повеќекратна и диференцирана општествена реакција. Исто така потребен е систем од заштитни интервенции кој пред сè би опфатил различни нивоа на превенција, потоа откривање, односно препознавање на злоставувањето, испитување на случаите, обезбедување непосредна правна заштита, како и здравствена, социолошко-психолошка заштита, рехабилитација на злоставените деца, но и соодветен третман на насилниците. Заради постигнување на овие цели и нивна ефикасност, потребно е вклучување и активирање на повеќе институционални системи, почнувајќи од образованието, здравството, социјалната заштита, судските органи и органите за прогон, па сè до невладиниот сектор⁵⁷.

Од 2000 г. Република Македонија става посебен фокус на зголемувањето на правата и на заштитата на децата. Правните реформи беа сериозно согледани заради усогласување на националното законодавство со правата утврдени во Конвенцијата на ОН за правата на детето, правата содржани во препораките на Советот на Европа и во европските конвенции за децата. Во 2006 г. Владата го усвои вториот Национален акционен план за правата на детето (2006 – 2015 г.), а во 2007 г. беше основан Национален комитет за правата на детето. Во 2008 г. меѓуресорска група беше задолжена да изработи Акционен план за спречување и борба против сексуалната злоупотреба на деца и педофилија. Акциониот план беше усвоен во декември 2008 г. Во 2009 г. Парламентот основа Национално координативно тело за имплементација на акциониот план за спречување сексуална злоупотреба и педофилија за периодот 2009 – 2012 г. Една од главните цели на Акциониот план е проблемот на насилството врз децата да се набљудува како интегрален феномен кој може да се спречи, рано да се препознае и соодветно да се третира, за да се спречат трауматските искуства и

⁵⁷ Извештај од спроведеното истражување за појавите на сексуална злоупотреба и сексуална експлоатација на децата, Народен правобранител, 2012

далекусежните последици врз физичкото и менталното здравје. Активностите од Акциониот план беа во континуитет продолжени и за периодот 2013 -2015.

Министерството за труд и социјална политика преку поднесување тримесечни извештаи редовно ја информираше Владата за реализирање на активностите кои ресорните министерства ги преземале во согласност со Акциониот план за превенција и справување со сексуалната злоупотреба на деца и педофилија и продолжи со активностите..

Заради ефективно и координирано спроведување на Акциониот план по предлог на Министерството за труд и социјална политика со одлука на Владата на Република Македонија бр.19-2309/1 од 2.6.2009 год., формирано е Национално координативно тело за спроведување на Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012 година. Во Националното координативно тело беа вклучени претставници на сите релевантни министерства и граѓански организации, а претседател на координативното тело е министерот за труд и социјална политика.

Од предвидените активности во Акциониот план за превенција и справување со сексуалната злоупотреба на деца и педофилија 2009-2012, во изминатиот период, а и континуирано, Министерството за труд и социјална политика ги презема следните активности:

Во текот на 2009 година беше спроведено истражување и анализа на состојбите со сексуална злоупотреба на деца и педофилија, кое се реализира со помош на Канцеларијата на УНИЦЕФ во Република Македонија. Резултатите од истражувањето официјално беа објавени во 2011 година⁵⁸.

Во текот на 2009 година одржани се две дводневни обуки на кои главни цели биле: развивање на сензибилноста за детските права и различните видови на насилство врз децата, со посебен акцент на сексуалната злоупотреба на децата; поттикнување на форми на конструктивно дејствување со цел да се превенира насилството врз децата и соодветно информирање на медиумите во случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија; запознавање со системот/механизмите на следење и мониторинг на детските права во Република Македонија; придонес во подобрувањето на меѓусебната соработка и комуникација меѓу претставниците на медиумите, владиниот и граѓанскиот сектор; поттик за заеднички ангажман во процесот на заштитата и унапредувањето на правата на детето; иницирање за подобро меѓусебно поврзување на сите учесници преку заедничко дејствување во процесот на остварување на правата на детето и демократизацијата на општеството.

⁵⁸ ЗАПОСТАВЕНИ И ЖИГОСАНИ АНАЛИЗИ НА СОСТОЈБАТА: СЕКСУАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА НА ДЕЦА, Канцеларија на УНИЦЕФ, декември, 2010

Во 2010 година Националното координативно тело за спроведување на Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија изготви Протокол за постапување на институциите во случаи на пријава на сексуална злоупотреба на деца и педофилија⁵⁹.

Со Протоколот се обезбедува ефикасна и успешна соработка на надлежните органи во подигање на нивото на заштитата и помошта на децата жртви на сексуална злоупотреба и педофилија, како и помош на сторителите на овие криминогени дела во насока на промена на однесувањето и нивно интегрирање во општеството. Со овој Протокол се уредува соработката на надлежните органи во согласност со законите, подзаконските акти и Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012 година донесен од Владата на Р Македонија. Во Протоколот се дефинирани надлежностите на: полицијата, центарот за социјална работа, здравствените установи, воспитно-образовните установи, правосудните органи и улогата на здруженијата на граѓани.

Во почетокот на 2012 година Министерството за труд и социјална политика ја промовираше интернет-страницата www.stop-pedofilija.org.mk за пријавување случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија, со цел подигнување на јавната свест за проблемот на сексуална злоупотреба на деца и педофилија, како и мотивирање на децата кои веќе биле изложени на сексуална злоупотреба и педофилија истата да ја пријават. На оваа интернет-страница се дадени информации за тоа кој сè може да биде жртва на сексуална злоупотреба, кој е профилот на сторителите, дадени се информации за начините како може да се препознае доколку некое дете било изложено на сексуална злоупотреба и, што е уште поважно, информации каде може да се обратат за помош. Исто така на интернет-страницата постои блог преку кој сите посетители може да поставуваат прашања на кои стручниот тим од ЈУ Завод за социјални дејности ќе им одговори. Денес, овие информации се достапни на социјалните мрежи.

Во јуни на интернет-страницата се прикажани информации за кампањата што ја реализира Министерството за труд и социјална политика во соработка со Црвениот крст, на насловната страница е поставен бројот на СОС линијата 15 505 и поставен е линк од Регистарот на педофили⁶⁰.

Кога станува збор за кампањата, Министерството за труд и социјална политика и ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје, во соработка со центрите за социјална работа и Црвениот крст на Република Македонија, во период од 2011 година до 2012 година ја реализираа кампањата „Со едукација и знаење до превенција од сексуална злоупотреба/педофилија“. За потребите на кампањата, а со цел информирање за проблемот на сексуална злоупотреба на деца и педофилија и начините за справување

⁵⁹ Протокол за соработка меѓу надлежните институции во случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија, http://mtsp.gov.mk/WBStorage/Files/protokol_zloupotreba_deca.pdf

⁶⁰ Регистарот за лица осудени со правосилна пресуда за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија е достапен на <http://www.registarnapedofili.mk/>

со истиот, ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје во соработка со Црвениот Крст на Република Македонија изработи едукативен материјал во форма на флаер кој е дистрибуиран во основните и средните училишта.

Во текот на кампањата посебно обучени тимови составени од претставници на центрите за социјална работа и Црвениот крст, во согласност со подготвените локални планови, реализираа едукативни работилници во училиштата во Република Македонија.

Во согласност со резултатите добиени од истражувањето за состојбата со сексуалната злоупотреба на деца и педофилијата во Република Македонија, се продолжи остварувањето на активностите предвидени во Акциониот план за превенција и справување со сексуалната злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012 година и се направи ревидирање на истиот.

Преку педагошко-психолошките служби беа организирани информативни работилници со кои беше опфатен наставничкиот и стручниот кадар во училиштата. Во работилниците беа вклучени и родителите на учениците со цел да бидат информирани како да се справат со проблемот на сексуална злоупотреба на деца и педофилија.

Особено значајно е постоењето на регистар на лица осудени за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија. Во рамки на ова донесен е Законот за Посебен регистар на лица осудени за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија („Службен весник на Република Македонија“ бр. 11/12), како и Правилникот за начинот на внесување на податоци за лица осудени за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија, како и за начинот на меѓусебно известување и соработка („Службен весник на Република Македонија“ бр. 62/12).

Во согласност со Законот за Посебен регистар за лица осудени со правосилна пресуда за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија и Правилникот за начинот на внесување на податоците на осудените лица во Посебниот регистар за лица осудени со правосилна пресуда за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија и начинот на меѓусебно известување и соработка, ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје го води Регистарот за осудени лица и податоците ги објавува на интернет-страница. За оваа намена дизајнирана е посебна интернет-страница www.registarnapedofili.mk. Посебниот регистар и интернет-страницата содржат податоци за осудените лица (име, презиме, прекар, место на живеење, возраст, кривично дело за кое се осудени, висина на казна и почеток и прекин на издржување на казната). Оваа страница нуди четири видови услуги: обезбедува едноставно пребарување на лица осудувани за педофилија, дава информации како да се справиме и да ја превенираме педофилијата; дава можност за пребарување на лица осудувани за педофилија по име, презиме, место на живеење и улица; нуди одговори на најчесто поврзаните прашања во однос на педофилијата и делува во однос на

превенцијата и едукацијата со давање едноставни пораки за едукација како да се превенира педофилијата.

Од друга стран, **ЈУ Завод за социјални дејности**, постојано прибира податоци за насилство врз децата, врз основа на случаите со кои работеле стручните лица во центрите за социјална работа. Така, во 2017 година, стручниот персонал во триесетте ЦСР во Република Македонија работел со 1038 деца жртви на насилство на возраст од 0-18 години, и тоа 434 од машки и 604 од женски пол. Треба да се забележи дека во последните години е зголемена соработката меѓу здруженијата на граѓани и центрите за социјална работа, така што дел од корисниците/децата жртви на насилство се обраќаат и во здруженијата.

Така, во истиот период за помош во некое од здруженијата на граѓани се обратиле вкупно 193 деца.

Табела 4. Видови на насилство врз деца со кои работеле здруженија на граѓани во 2017 година

Видови насилство врз деца со кои работеле ЗГ	
Физичко насилство	92
Психичко насилство	97
Сексуално насилство	3
Економско насилство и експлоатација	1
Вкупно	193

Извор. Димитријоска, Лажетик, Извештај за насилство врз деца, 2017

Министерството за труд и социјална политика преку ЈУ Заводот за социјални дејности и во соработка со Црвениот крст на Република Македонија изготви, испечати и промовира флаер со наслов „Секое дете има право да биде згрижено и заштитено од насилство, злоупотреба и занемарување“, кој е наменет за учениците од основните училишта. Во периодот од јануари до јуни 2013 година, Министерството во соработка со Заводот ги обучи претставниците на центрите за социјална работа и волонтерите на Црвениот крст за реализација на едукативни работилници во училиштата.

Активна улога има и **Министерството за правда**, кое во изминатиот период ги презема следните активности:

Во делот од Планот кој се однесува на правните реформи - Усогласување на законодавството на Република Македонија со Конвенцијата на Советот на Европа, во септември 2009 година се донесе Законот за изменување и дополнување на Кривичниот законик („Службен весник на РМ“ бр. 114/09) со кој меѓу другото се изврши натамошно

усогласување со Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба. Воедно во октомври 2010 година Собранието на Република Македонија го донесе Законот за ратификација на Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба („Службен весник на РМ“ бр. 135/10).

Во делот од Планот кој се однесува на изработка и реализација на мерки и програма за третман на лицата осудени за делата на сексуална злоупотреба на деца и педофилија, Управата за извршување на санкциите продолжи со активностите за едукација на затворски персонал со одржување на повеќекратни еднодневни работилници во казнено-поправните установи. Третманот на сторителите на кривични дела поврзани со сексуална злоупотреба на деца е дискутиран на работилниците преку конкретни примери и дискусија за можни начини на третирање на овој вид сторители. Во одредувањето на третманот на овие сторители има нова активност во приемното одделение наречена Проценка на ризик, како еден од индикаторите за одредување на класификација на осудените лица. Процената на ризик се спроведува за сите осудени лица во приемното одделение од 2011 година.

Управата за извршување на санкциите изготви работна верзија на Стратегија за здравствена заштита во КПУ/ВПУ, работна верзија на упатства и програми кои се предвидени во Стратегијата. Едукацијата на затворски персонал за различни видови на насилство и превенција од насилство е една од активностите предвидени во Стратегијата и во таа насока изготвена е кратка едукативна програма за едукација на затворски персонал за превенција од насилство.

Во изминатиот период и Министерството за образование и наука презема низа активности:

Врз основа на сознанијата поврзани со регистрирани случувања со сексуалната злоупотреба и педофилија во образовни установи во Република Македонија, Министерството за образование и наука континуирано работи на подигнувањето на нивото на знаењата, како и на одговорноста за овој сериозен проблем како кај учениците така и сите вработените со цел истите да се охрабруваат во нивните настојувања навреме да го детектираат (односно, отворено да проговорат) за евентуалното постоење на проблемот со сексуалната злоупотреба и педофилија во нивните образовни установи, но и во блиското опкружување.

Министерството за образование и наука во соработка со Министерството за труд и социјална политика и Црвен Крст на Република Македонија, преку претставници од ЈУ Завод за социјални дејности – Скопје и претставници од Црвениот крст на град Скопје, продолжи да ја спроведува кампањата за превенција и спречување на сексуалната злоупотреба на деца и педофилија, во согласност со активностите предвидени во Националниот акционен план за превенција и справување со сексуалната злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012 година.

Врз основа на сознанијата поврзани со сексуалната злоупотреба и педофилија во образовни установи, а во насока на донесување нови и ефикасни мерки на превенција на оваа крајно загрижувачка појава, Министерството за образование и наука подготви анонимен прашалник наменет за сите вработени во воспитно-образовните институции во Република Македонија. Целта на оваа активност беше вработените навреме да го детектираат евентуалното постоење на споменатиот проблем (постоење на лиценца педофилли во нивната средина), со што ќе може внимателно да се следи оваа појава како и брзо да се реагира на истата.

Во изминатиот период **Министерството за внатрешни работи** – Сектор за криминалистичка полиција во соработка со Француската амбасада во Скопје во Секторот за внатрешни работи - Струмица направи преадаптација и опремување на една просторија за водење разговор со деца жртви на сексуална злоупотреба, педофилија и трговија со деца.

Реализирана е основна обука за учесници - полициски службеници за водење разговор со деца сторители на кривични дела со експерти и предавачи од Република Франција. Обуката се реализираше во Центарот за обука на МВР.

Треба да се напомене дека сите релевантни институции дадоа свој придонес преку активно вклучување на свој претставник во работната група за изготвување на Правилникот за начинот на внесување на податоци за лица осудени за кривични дела за сексуална злоупотреба на малолетни лица и педофилија, како и за начинот на меѓусебно известување и соработка („Службен весник на Република Македонија“ бр. 62/12).

Министерството за внатрешни работи по задолжување од Владата на Република Македонија изработи анализа по Директива 2011/92/EU на Европскиот парламент и на Советот за борба против сексуалната злоупотреба на деца и детска порнографија.

Редовно е постапувано по пријавени случаи од овој вид на криминал извршен над деца и собирани се оперативни сознанија за ваков вид на криминал.

Активностите за подигање на свеста кај граѓаните во врска со проблемот на сексуалната злоупотреба на деца и педофилија редовно се остваруваат со информирање на јавноста за сторени и расветлени кривични дела од овој вид.

Во изминатиот период **Министерството за здравство** ги презема следните активности:

Во согласност со Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012, Министерството за здравство, Секторот за стратешко планирање, креирање политики и следење подготви стратешка матрица која ги содржи мерките и активностите преку кои ќе се остварат целите на оваа Програма. Програмските активности главно се реализираат преку остварување и

реализирање на дел од предвидените активности од превентивните годишни буџетски програми на Министерството и одобрените средства за реализација.

Се реализира програма за систематски прегледи на учениците и студентите која опфаќа: систематски прегледи на лица неопфатени во образовниот систем; систематски стоматолошки прегледи на лица неопфатени во образовниот систем; лабораториски прегледи на лица од 7 до 18 години неопфатени во образовниот систем; печатење на обрасци за следење на здравствената состојба на децата од училишна возраст; изработка, печатење и дистрибуција на упатства за здравствени работници; теренски посети за стручно-методолошка поддршка на превентивните тимови за училишни деца и младина во здравствените домови и мониторирање на програмата; тренинзи за здравствените работници (лекари и медицински сестри) од превентивните тимови кои работат со деца од училишна возраст на теми поврзани со ризични видови на однесување, имунизација, унапредување на квалитетот на систематските прегледи; здравствено-едукативни активности и изработка на промотивни материјали, како и активности за промоција на програмата за систематски прегледи.

Во континуитет се ажурира здравствената мапа која е поставена и на интернет-страницата на Министерството за здравство, со што е достапна на сите граѓани.

Од областа на законската регулатива донесен е Законот за евиденции во во областа на здравството(2012). Се подготвуваат соодветни правилници за формата, содржината и податоците кои се дефинирани во формуларите.

Во периодот на имплементација, одржан е состанок со Националната комисија за превенција на насилство при Министерството за здравство, при што бил презентираан Акциониот план за сексуална злоупотреба на деца и педофилија, како и нацрт-стратегиската матрица на Министерството со предлог-мерки и активности за реализација на горенаведениот Акционен план. Целта на презентацијата беше изнаоѓање финансиски средства и барање поддршка за реализација на обуките наменети за здравствениот кадар од страна на СЗО.

Министерството за здравство било активно вклучено во подготовка на протоколите за постапување во случаи на постоење или сомнеж за можна сексуална злоупотреба на дете, преку воспоставување мрежа на мултидисциплинарно ниво и координирана соработка со стручните професионални служби во државата.

Во текот на редовното информирање до Владата за текот на реализацијата на активностите предвидени во Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012 година, биле подготвувани и редовни извештаи.

Кога зборуваме за институционалниот одговор кон ова прашање, треба да ги споменеме следниве решенија:

Со Протоколот за соработка меѓу надлежните институции во случаи на сексуална злоупотреба на деца и педофилија се обезбедува ефикасна и успешна соработка на надлежните органи во подигање на нивото на заштитата и помошта на децата жртви на сексуална злоупотреба и педофилија, како и помош на сторителите на овие криминогени дела во насока на промена на однесувањето и нивно интегрирање во општеството. Со овој Протокол се уредува соработката на надлежните органи во согласност со законите, подзаконските акти и Акциониот план за превенција и справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 - 2012 година донесен од Владата на Р Македонија.

Законодавството пропишува и заштита на децата од злоупотреба, експлоатација и криминални активности. Првата детска амбасада во светот Меѓаши⁶¹ посочува дека, и покрај тоа што Република Македонија ја ратификуваше Конвенцијата против злоупотреба на детскиот труд, состојбата и понатаму е повеќе од алармантна. Тие посочуваат дека децата кои се на улица, се поделени во неколку групи: деца без родители, деца со еден родител, деца на разведени родители, деца во нарушени семејни односи. Околу 30% од децата на улица се деца без родители. Децата на улица во Република Македонија ги има од сите возрасти и националности, но најбројни - 58% - се Роми. Исто така, загрижува и сознанието дека: 15,5% од децата на улица се од предучилишна возраст, 64% на возраст од 7 до 14 години, 88,5 % манифестираат социјално неприфатливо однесување, а 11,5% имаат толерантно социјално однесување (според ЈУ Заводот за социјални дејности во Скопје). Тие потсетуваат дека злоупотребата на детски труд подразбира работа на деца кои се под возраста одредена со закон. Но, се напомува и дека злоупотреба на детскиот труд не значи само физичка работа, туку и комерцијална сексуална злоупотреба (детска проституција и порнографија), трговија со деца, деца војници.

Треба да се спомене дека постои и заеднички Протокол за постапување во случаи на злоупотреба и занемарување на деца, донесени во соработка со Министерството за труд и социјална политика и Министерството за здравство.

За да може заеднички и координирано да се постапува во случаи на злоупотреба и занемарување на деца, Министерство за труд и социјална политика и Министерството за здравство донеле Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство уште во 2010 година. Во него е дефинирано постапувањето на Министерство за труд и социјална политика, Министерството за внатрешни работи, Министерството за здравство, Министерството за образование и наука и здруженијата на граѓани во случај на семејно насилство, каде што не ретко се жртви децата.

Во таа насока, во 2012 година донесен е и Практикум за постапување во случај на семејно насилство. Истиот е наменет за јакнење на државни институции кои работат на решавање и документирање случаи на насилство во рамки на семејство, а се наведува

⁶¹ www.childrensembassy.org.mk

дека може да послужи и за базична обука на сите лица што се задолжени да постапуваат во случај на семејно насилство, а тоа значи и за здруженија на граѓани.

Мултидисциплинарниот протокол за постапување (идентификација и упатување) со деца на улица/улични деца во Република Македонија е донесен во 2010 година и има за цел да се воспостави организирана заштита (здравствена, социјална) за оваа ризична група на деца. Протоколот служи како средство за помош на децата, со широка лепеза на постапки и мерки и на стручните лица им нуди стандардизиран и унифициран начин на постапување со децата, усогласен со европските земји. Сепак, некои податоци на здруженијата на граѓани укажуваат дека протоколот делумно се применува, бидејќи активностите за грижа и заштита на овие деца се спроведуваат кампањски или само во одделни градови и не се забележува нивна имплементација, особено низ процесот на постапување пропишан во Протоколот.

За да се обезбедат квалитетни услуги, изготвени се Стандарди и процедури за постапување на центрите за социјална работа⁶². Покрај другите, воспоставени се и Стандарди за правда за деца, при што се поставени три процедури: Процедура за правда за децата; Процедура за постапување со деца на улица и Процедура за постапување со деца жртви на сексуална злоупотреба и педофилија.

Исто така, постојат и се применуваат Стандардните оперативни процедури (СОП) и Програмите за помош и поддршка при реинтеграција на жртви на трговија со луѓе (ПРЖТЛ). Сепак треба да се напомене дека, иако постојат процедури, водичи, упатства и сл., ефектите се делумни бидејќи не секогаш брзо и навремено се одговара на итните потреби за заштита на децата, а постои и повторна процена на ранливоста на детето што влијае негативно врз детето жртва на трговија со луѓе.

Заштитата на децата од насилство е сложена и комплексна постапка која бара синхронизирани активности на сите учесници во системот на правда за децата.⁶³ Процесот на заштита на децата од злоупотреба и занемарување бара мултидисциплинарен и интересекторски пристап, на што упатува како законската регулатива во Република Македонија така и протоколите за постапување и меѓусебна соработка. Од клучна важност е сите учесници во тој процес да имаат заедничко поимање, разбирање и единствен став во однос на појавата на насилство на децата, а прв услов за успешност на овој процес е согласност во однос на дефинирање на злоупотребата и создавање единствен концепт за заштита на децата од страна на стручните лица од различни сектори. Во Заедничкиот протокол за постапување во случаи на злоупотреба и занемарување на деца се опфатени овие два сегмента и со него се помага процесот на меѓусебна соработка. Република Македонија значењето на овој проблем го потврди и преку формирање посебно тело, Национално координативно тело

⁶² Стандарди и процедури за постапување на центрите за социјална работа, ЈУ Завод за социјални дејности, 2014

⁶³ Анализа на состојбата за развивање на индикатори за децата жртви од насилство, УНИЦЕФ

за заштита на децата од злоупотреба и занемарување. Но, и покрај досегашните активности кои се преземени во сите сектори кои работат со децата и во нивна заштита, насилството и во нашата земја има своја појавна форма и потребно е континуирано преземање мерки за негово намалување и отстранување, преку планирање и развивање на ресурси за професионална помош и мрежа на поддршка како на децата, така и на родителите и заедницата воопшто. За таа цел, неопходно е да се следат обемот и видот на појавата, како и преземените мерки и постапки од страна на сите сектори, односно имплементирање на законите и протоколите. И, досега во Република Македонија се правеа обиди за следење на појавата со насилство на децата, но овој процес е сегментиран, односно секоја институција ги собира податоците посебно, без меѓусебна поврзаност и се добива само општа слика за појавата. Сè уште се забележува мала вклученост на образовниот и здравствениот сектор во системот на правда за децата и нивно засебно постапување и дејствување, за разлика од полицијата, центрите за социјална работа, јавното обвинителство и судовите кои покажуваат поголема соработка и координација во постапувањето. Вклученоста на воспитно-образовниот систем е многу важна за спречување и откривање на занемарување и злоупотреба на децата, како и давање поддршка на децата и на семејството. Секторот здравство, исто така, има важна улога во собирање податоци и воедно е важен извор на информации за детето за социјалниот и правниот систем.

ЧЕТВРТИ ДЕЛ

1. Подобрување на координацијата на политиките меѓу земјите членки

Социјалните аспекти на секторските политики

Политиките и финансиските инструменти на ЕУ треба да посветат поголемо внимание на мрежните услуги како што се транспортот, енергијата, информатичка технологија и други услуги кои можат да одиграат клучна улога во намалувањето на диспаратите на локално и регионално ниво и во зголемување на социјалната инклузија. Потребата од овие услуги и обезбедување на нивната достапност, според Комисијата, се клучни во нашите современи општества. Со тоа се нагласува важноста од воведувањето на социјалните цели во голем број на секторски политики, како и политика на внатрешниот пазар и заштита на потрошувачите.

Користењето на информатичките и комуникациските технологии во ерата на Интернетот ја зголемува вработеност или шансите за вработување, го подобрува учеството во локалните заедници, употребата на онлајн јавни услуги со што се зајакнува социјалната инклузија. Меѓутоа, ИКТ бара постојан напор во премостување на дигиталниот јаз преку зголемување на компјутерската писменост, вештини, како и редовно користење на интернет од страна на сиромашните, и на обезбедување на сеопфатни онлајн услуги во клучните области (вработување, домување, здравство и други социјални услуги) кои придонесуваат за зајакнување на корисниците, особено оние кои припаѓаат на ранливите групи. Образованието може да одигра клучна улога во спречувањето на натамошно продлабочување на дигиталниот јаз.

Проширување и зајакнување на ангажманот на институционалните чинители Европа 2020 е ново партнерство меѓу европските институции, државите членки и сите учесници на европско, национално, регионално и локално ниво. Со тоа е дадена можност за подобрување на постоечките партнерски структури, но и за вклучување нови актери во веќе постоечките партнерства. Поддршката на напорите на националните, регионалните и локалните власти продолжува да биде во центарот на активностите на ЕУ. Улогата на социјалните партнери во обезбедување на пристапот до пазарот на трудот е исто така од клучно значење за борбата против сиромаштијата. Социјалните партнери треба да бидат во срцето на оваа Стратегија, а Комисијата да

направи напори за поддршка на ефективна имплементација на нивните договори за вклучување на ранливите групи на пазарот на трудот.⁶⁴

Здруженијата на граѓани стануваат неизбежни актери во борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост. Сепак, нивната улога и влијание не се секаде еднакви, а нивното ефективно учество е компромитирано со намалување на нивните буџети. Затоа е важно да се зајакнат и да се стабилизираат постојните партнерства на европско ниво и да се промовираат одржливите заложби на национално ниво. Учеството на сиромашните луѓе се препознава како најважна цел на политиките за социјално вклучување, но и како инструмент за зајакнување. Според Комисијата, ЕУ дава пример во оваа насока и ќе продолжи да споделува знаења и искуство кои се однесуваат на учеството на најсиромашните во процесите на креирањето на политиките.

Подобрување на координација на политиките меѓу земјите членки

Според Комисијата, социјалната димензија е централна во Стратегијата Европа 2020. Новите и подобрени структури на управување создаваат услови да се подобри координацијата на земјите членки воспоставена во областа на социјалната заштита и социјалната инклузија, првенствено преку социјалниот ОМК.

Намалувањето на сиромаштијата како една од главните цели ќе ја зајакне политичката посветеност и одговорност и ќе биде силна движечка сила за понатамошен развој на социјални индикатори. Од земјите членки ќе се бара извештај за стратегиите во нивните национални реформски програми (НРП). Известувањето за социјалните цели на стратегиите ќе претставуваат интегрален дел на овие реформски програми. Во рамките на НРП ќе се постават националните цели (вклучително и оние кои се однесуваат на намалување на сиромаштија) и ќе се предложат насоки и реформи за нивно постигнување. Во рамките на НРП, исто така, треба да се определи на кој начин националните власти ги вклучуваат или ќе ги вклучат локалните / регионалните власти и релевантните чинители во развојот и имплементацијата на НРП, и на кој начин известуваат за Стратегијата Европа 2020 и своите НРП. Комисијата ќе го процени напредокот на земјите членки во имплементацијата на Стратегијата. Во контекст на овластувањата воведени од страна на Договорот, Комисијата може да подготви сет на препораки од областа на зголемување на социјалната вклученост и борба против сиромаштијата и на тој начин да обезбеди поблиска врска помеѓу вработување и социјална агенда. Сето ова покажува дека интеграцијата на социјалниот ОМК во Стратегијата Европа 2020 обезбедува посилна база за постигнување социјални цели предвидени со Стратегијата. Комисијата предлага инструментите и алатките создадени во рамките на социјалниот ОМК меѓусебно да се надоградат со архитектурата на

⁶⁴ Прашањето на Отворениот метод на координација (ОМК) и родот во „Европската платформа за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост,“ (аналитички осврт), Акција, здруженска, Скопје, јули 2011

управување на Стратегијата Европа 2020, со цел да може да послужат на намената на новата стратегија.

Деталните аранжмани треба да обезбедат соодветна рамнотежа меѓу интеграцијата и фокусот, континуитетот и иновациите, поедноставувањето и одговорноста, координацијата и супсидијарноста.⁶⁵ Врз основа на искуството на првиот семестар на Европа 2020, Европската комисија и другите институционални и вонинституционални заинтересирани страни ќе ги разгледаат начините на кои работната методологија на социјалниот Отворен метод на координација најдобро може да биде прилагодена на новата стратегија за управување со Европа 2020. Комисијата го претставува извештајот во кој се сумирани договорените насоки и активности.

2. Активности поврзани со приближување на законодавството во областа на социјалната заштита кон законодавството на ЕУ

Се продолжи во континуитет да се следат законските прописи и препораки на ЕЗ во доменот на социјалната заштита, со цел истите постапно да бидат имплементирани во нашето законодавство⁶⁶. По конституирањето на Координативно тело за следење и евалуација на имплементација на Националната програма за развој на социјалната заштита 2011 - 2021 година, изготвува оперативен план за спроведување на мерките за секоја година. Се спроведуваат планираните активности во насока на зајакнување на капацитетите на установите за социјална заштита и единиците на локалната самоуправа, нивна меѓусебна координација за развој на социјалните услуги на локално ниво. Од страна на ЈУ Заводот за социјални дејности се изврши ревизија на стандардите и нормативите за социјални услуги за лица во ризик во надлежност на центрите за социјална работа. Предвидена е и процена на образовните потреби на стручните работници од установите за социјална заштита и подготовка на тренинг-програма во соработка со УНИЦЕФ и Институтот за социјална работа и социјална политика.

Спроведени се и активности за воспоставување електронска евиденција во центрите за социјална работа, преку проектите финансирани од УНИЦЕФ и СПИЛ проектот на Светската банка. Во рамките на овие активности е извршена едукација на вработените во центрите за социјална работа за користење на компјутерските системи за евиденција на социјалните услуги. Донесен е подзаконски акт со кој што се регулира

⁶⁵ Прашањето на Отворениот метод на координација (ОМК) и родот во „Европската платформа за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост“ (аналитички осврт), Акција, здруженска, Скопје, јули 2011

⁶⁶ Врз основа на член 4 став 2 од Законот за социјалната заштита („Службен весник на РМ“ бр. 79/2009) и член 35 од Законот за извршување на Буџетот на Република Македонија за 2010 година („Службен весник на РМ“ бр. 161/10)

пристапот и користењето на овие социјални услуги. Се продолжува со спроведувањето на мерките за субвенционирање на потрошувачката на енергија за најзагрозените категории на граѓани, преку донесување посебна годишна програма со која се утврдуваат корисниците, мерките, носителите и изворите на средствата за намалување на енергетската сиромаштија.

Со кривично-правните прописи, надлежностите на центрите за социјална работа во спроведувањето на алтернативните мерки, воспитните мерки и постпеналната заштита се зголемени во постапувањето со деца и возрасните сторители на кривични дела. За имплементација на алтернативните мерки се зајакнува стручниот потенцијал во центрите за социјална работа и се работи на зголемување на бројот на програмите со кои ќе се реализираат алтернативните мерки.

Вклучување на здруженија на граѓани, приватната иницијатива и физички лица во социјалната заштита

Министерството за труд и социјална политика продолжува со активностите за развивање партнерски однос со здруженијата на граѓани. Бројот на договорените партнерства е во зависност од расположливите буџетски средства, додека изборот на здруженијата на граѓани на кои им е доверена одредена социјална функција се остварува по објавен конкурс, со целосно почитување на транспарентноста на постапката. Во согласност со Законот за инвалидски организации („Службен весник на Република Македонија“ бр. 89/2008, 59/2012 и 23/2013), се зајакна соработката со инвалидските и националните инвалидски организации заради оформување на националната политика која се однесува на инвалидската заштита и мерките за обезбедување еднакви права и можности на лицата со инвалидност.

Се настојува партнерски однос за одредени социјални услуги од областа на социјалната заштита да се изгради и со физички лица кои ги исполнуваат пропишаните законски услови за давање на социјални услуги.

3. Социјално вклучување и борба против дискриминацијата

Политиките за социјално вклучување мора да бидат конзистентни со ефективни политики за борба против дискриминацијата бидејќи корените на сиромаштијата на многу социјални групи и поединци често се наоѓаат во ограничениот пристап до можностите и правата кои се достапни на другите. Борбата против дискриминацијата и почитување на човековите права е централна во правниот поредок на ЕУ, но целосната имплементација на национално ниво на регулативите на ЕУ во врска со антидискриминацијата мора да биде поддржана од страна на релевантните јавни политики со конкретни мерки. Интеграцијата на социјалните политики и политиките против дискриминација игра клучна улога во решавањето на специфичните аспекти на

сиромаштијата. Во согласност со новата европска стратегија за еднаквост помеѓу жените и мажите за периодот 2010 - 2015, политиките за родова еднаквост се потребни за да се елиминираат разликите во приходите, што претставува причина за високи стапки на сиромаштија и кај вработените и невработените жени. Според Комисијата, овој ризик драматично се зголемува кај самохраните мајки и постарите жени. Како посебна приоритетна цел, Комисијата ги интензивира напорите за промовира економската независност на жените како прв од петте приоритети на Стратегијата за еднаквост меѓу жените и мажите 2010 - 2015.

Релевантноста на Европа 2020 за Република Македонија.

Во процесот на пристапување на Европската Унија од сите земји аспиранти се очекува да изготват Заеднички меморандум за инклузија (Joint Inclusion Memorandum - ЈИМ) со цел земјите да се подготват за целосна партиципација во отворениот метод на координација по нивното пристапување во Унијата.⁶⁷ Во пресрет на подготовката на Меморандумот, Република Македонија изготви Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 - 2020. Од самиот наслов се наметнува заклучокот дека македонската стратегија е подготвена според целите, архитектурата и периодот на имплементација на Европа 2020, меѓутоа таквиот заклучок е далеку од вистината. Македонската Стратегија се потпира на Лисабонската стратегија која заврши во 2010 година, токму во годината кога македонската стратегија се подготвуваше. Иако во самата Стратегија се потенцира дека „со оваа Стратегија се приближуваме кон остварување на државните аспирации за евроатлантска интеграција, односно се движиме кон исполнување на предусловите за започнување на процесот за потпишување на Заедничкиот меморандум за инклузија⁶⁸. Она што останува нејасно е според кој стратегиски цели ќе биде изготвен Меморандумот: целите од Лисабон или од Европа 2020? И, следствено на тоа, се наметнува прашањето: За каков ОМК треба да се подготвиме кога оној ОМК познат од Лисабон треба да биде трансформиран кон новата стратегија.

Сега-засега е сигурно дека ја имаме македонската Стратегија како политички документ кој промовира политичка волја и ангажман за системска борба со сиромаштијата и социјалната исклученост. Она што не е сигурно е дали пристапот кон тие проблеми ќе биде објективно ефикасен, или, пак, дали ќе биде политички корисен за нашите аспирации кон ЕУ.

⁶⁷ <http://eurlex.europa.eu/LexUriServ/LexUriServ.do?uri=CELEX:52010DC0491:EN:NOT>

⁶⁸ Joint Memoranda on Social Inclusion As part of the Lisbon objective, which is to facilitate the eradication of poverty by 2010, the implementation of ambitious and effective policies on social inclusion is a priority for the European Union.

4. Основите на Европска платформа за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост

Во воведот на Комуникацијата⁶⁹, Комисијата оценува дека борбата против социјалната исклученост, промоцијата на социјална правда и основните права веќе долго време се главните цели на Европската Унија врз основа на почитување на човечкото достоинство и солидарност. Но, Комисијата констатира дека Европската Унија треба уште поефикасно и поефективно да им помогне на своите економско најзагрозени граѓани. Клучот за борбата против сиромаштијата е да се врати економски раст со повеќе и подобри работни места.

Европската комисија предлага да се воспостави Платформа за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост, како една од седумте иницијативи кои ќе придонесат кон остварувањето на таа цел. Целта на Платформата е земјите членки на ЕУ, институциите и засегнатите страни да се обединат во борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост. Бидејќи кризата ќе ги намали буџетите за социјалните трансфери, овие здружени активности треба да ги зголемат ефикасноста и осмислувањето на нови партиципативни начини на решавање на проблемот на сиромаштијата. Борбата против сиромаштијата и социјалното исклучување мора да се потпре на раст и вработување, како и на модерна и ефикасна социјална заштита. За таа цел, новите и иновативните мерки за социјална заштита мора да бидат комбинирани со широк спектар на социјални политики, вклучувајќи и специфични мерки во образованието, домувањето, здравството и семејните политики, односно во сите оние области во кои досега системите за социјална заштита се темелеле на строго специјализирани програми.

Во контекст на Европската платформа за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост, Комисијата ги идентификуваше следните области како поле за акција: Преземање мерки во целиот спектар на јавната политика; Зголемување и поефикасно искористување на европските фондови за поддршка на социјалното вклучување; Промовирање на социјалните иновации врз основа на податоците; Работа преку партнерства и искористување на потенцијалите за социјална економија;⁷⁰

Улогата на социјалните партнери во обезбедување на пристапот до пазарот на трудот е исто така од клучно значење за борбата против сиромаштијата. Социјалните партнери треба да бидат во срцето на оваа Стратегија, а Комисијата треба да направи напори за поддршка на ефективна имплементација на нивните договори за вклучување на ранливите групи на пазарот на трудот. Здруженијата на граѓани стануваат неизбежни

⁶⁹ European Commission, Communication From The Commission To The European Parliament, The Council, The European Economic And Social Committee And The Committee Of The Regions The European Platform against Poverty and Social Exclusion: A European framework for social and territorial cohesion SEC(2010) 1564 final <http://ec.europa.eu/social/BlobServlet?docId=6395&lan>

⁷⁰ Прашањето на Отворениот метод на координација (ОМК) и родот во „Европската платформа за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост“ (аналитички осврт), Акција, здруженска, Скопје, јули 2011

актери во борбата против сиромаштијата и социјалната исклученост. Сепак, нивната улога и влијание не се секаде еднакви, а нивното ефективно учество е компромитирано со намалување на нивните буџети. Затоа е важно да се зајакнат и да се стабилизираат постојните партнерства на европско ниво и да се промовираат одржливите заложби на национално ниво.

Во остварувањето и развојот на социјалната заштита, значајно место имаат меѓународните документи, конвенции и препораки, меѓу кои се: Стратегијата за социјална кохезија на Европскиот комитет за социјална кохезија, Милениумските развојни цели на ОН во делот на првата развојна цел: намалување на сиромаштијата и други препораки врз основа на кои се врши постапно приближување кон законодавството на ЕУ.

Во изработката на оваа дисертација фокусот е ставен на ефектите кои се постигнати (позитивни или негативни) по донесувањето и имплементирањето на националните стратегии.

Сореведените анализи на постоечки документи, закони, стратегии, акциони планови, извештаи и други извори дава слика за досегашните процеси и решенија во повеќе области. Во проучувањето, односно анализата на оваа проблематика од значаен придонес беа и извештаите поднесени од страна на органите, институциите, сè со цел да се утврдат мислењата, но и насоките дадени од страна на Министерството за труд и социјална политика, како и обврските и активностите кои Република Македонија како држава треба да ги преземе и да ги имплементира. Индукцијата овозможува преку поединечни сознанија за механизмите на имплементација на националните стратегии да се дојде до воопштени заклучоци за нивната природа. Дедукцијата, пак, од друга страна, овозможи од добиените општи сознанија за оваа проблематика да се извлечат конкретни заклучоци.

Исто така се потврди дека посветеноста од сите нивоа во општеството за имплементација на националните стратегии зависи од постоењето на индивидуална, институционална и лична одговорност и отчетност за спроведување на елементите од Стратегијата кај сите засегнати страни (државни и јавни институции, донатори и меѓународни организации, здруженија на граѓани и приватен сектор).

Системот на социјална заштита во Република Македонија, и покрај неговото реформирање во изминатиот период, се соочува со одредени пречки и слабости кои се одразуваат врз квалитетот на заштитата. Се забележува и понатаму сегментиран и хиерархиски систем во организирање и давање услуги.

Се забележува несоодветна координација при обезбедување финансиски, материјални и политички средства за реализирање стратегиски определби.

Во самата обработка на податоците се заклучи дека нема систематизирани податоци од различни области, (од образованието, здравството) и другите институции

кои ги третираат проблемите. Се забележува недоволно учество на здруженија на граѓани во давање услуги на лицата во ризик.

Резултатите од анализата го оправдуваат фактот што Република Македонија во изминатиов период се фокусирала на создавање стабилна нормативна рамка, со која би се обезбедила ефикасна заштита на социјалните права на граѓаните.

Стратегиите се остварливи преку целосна реализација на акциските планови во поставените временски рокови. Во функција на обезбедување планирана ефикасност на националните стратегии, се изготвени извештаи во кои се дадени оценки за ефектите и за ефикасноста на националните стратегии.

Сите идентификувани отстапувања од планираното се сигнал дека одредена национална стратегија треба да биде прилагодена на тековните услови, преку ревизија на целите, активностите и начинот на нивната реализација. Укажувањата за недостатоците, доколку постојат, како и препорачаните подобрувања за некои национални стратегии, по широка консултација и усогласување со сите одговорни институции и засегнати страни во подобрување на стратегиите во наредниот период може лесно да се отстранат.

Заклучоци

Остварувањето на социјалната заштита во Република Македонија се заснова на голем број на национални закони и кривично-правните прописи и подзаконски акти, со кои се уредени правата и услугите од социјалната заштита.

Со Национална програма за социјална заштита 2010 - 2020 поблиску се уредени подрачјата на социјална заштита, потребите на населението, социјалната превенција и начинот и средствата за остварувањето на социјалната заштита. Програмата е усогласена со одредбите од Законот за извршување на Буџетот на Република Македонија за секоја година, со кој се предвидува донесување Програма на Владата на Република Македонија за средствата наменети за социјални надоместоци.⁷¹

Со Програмата се врши усогласување на социјалната заштита со потребите на граѓаните за подобрување и развој на услугите и мерките од социјална заштита. Програмата се заснова на политиките и определбите на Владата на Република Македонија за тековната година, со која се имплементираат стратегиските приоритети на Републиката за тековната година, Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за тековната година, Националната стратегија за деинституционализација во системот на социјална заштита во Република Македонија 2008 - 2018 година, Оперативниот план за спроведување на Национална стратегија за деинституционализација во системот на социјална заштита во Република Македонија 2008 - 2018 година, Националната стратегија за заштита од семејно насилство 2008 - 2011 година, Акциониот план за превенција исправување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 – 2012 година, Акцискиот план за имплементација на Стратегијата за интеграција на бегалци и странци 2008 - 2014 година, Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија во согласност со ревидираната Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност 2010 - 2018 година, Националната стратегија за старите лица 2010 – 2019 година, Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 - 2020 година и Буџетот на Република Македонија за 2011 година.⁷²

Во остварувањето и развојот на социјалната заштита, значајно место имаат меѓународните документи, конвенции и препораки, меѓу кои се: Стратегијата за социјална кохезија на Европскиот комитет, Милениумските развојни цели на ОН во делот на првата развојна цел: намалување на сиромаштијата и други препораки врз

⁷¹ Врз основа на член 4 став 2 од Законот за социјалната заштита („Службен весник на РМ“ бр. 79/2009) и член 35 од Законот за извршување на Буџетот на Република Македонија за 2010 година („Службен весник на РМ“ бр.161/10)

⁷² Програма за остварување на социјалната заштита 2017 година.

основа на кои се врши постапно приближување кон законодавството на ЕУ. Сите стратегиски документи од областа на социјална заштита се усогласуваат со Национална програма за усвојување на правото на Европска Унија и Акцискиот план за европско партнерство.

Истражувањето на националните стратегии во доменот на социјална заштита има огромно значење кко од теоретски, научен така и од општествен аспект. Од научен аспект следењето на процесот на реформите во социјална заштита е многу актуелно и е поткрепено со многубројни анализи и истражувања. Врз основа на документацијата лесно може да се согледат активностите кои се преземаат за одредени категории на социјално загрозени лица, како посебни делови кои се меѓусебно поврзани, но и како целина.

Изготвување на националните стратегии и нивното имплементирање, сè со цел подобрување на квалитетот на живот на сите свои граѓани, но и за аспирациите во европска интеграција и вклучување во иницијативи. Тоа би значело и заокружување на стремежот пред кој сме исправени за изградба на едно кохезивно општество, кое дава на „еднакви шанси и можност за сите“.

Сосем е оправдан фактот што Република Македонија во изминатиот период се фокусира на создавање стабилна нормативна рамка, со која би се обезбедила ефикасна заштита на социјалните права на граѓаните.

Посветеноста од сите нивоа во општеството за имплементација на националните стратегии зависи од индивидуална, институционална и лична одговорност и отчетност за спроведување на елементи од стратегиите кај сите засегнати страни (јавни институции, приватни установи, донатори и меѓународни организации, приватен сектор и здруженија на граѓани) што се потврди со спроведување мерки, што може да се види од постигнатите резултати во рамки на 12 подрачја од имплементирани активности во рамки на самите активности на подрачјата и помеѓу подрачјата: вработување 51% од планираните мерки, прилагодување на образование на пазарот на трудот 33% од планираните мерки, социјална и детска заштита 42% од планираните мерки, унапредување на здравствена заштита и долготрајна нега 26% од планираните мерки, транспорт, комуникација и домување 48% од планираните мерки, активности и зајакнување на локалните власти 26% од планираните мерки и поддршка на ранливи групи 43% од планираните мерки.

Може да се констатира дека имплементацијата на планираните активности и мерки со Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјална исклученост не е на задоволително ниво. За изведуваче на овој заклучок нè насочуваат прикажаните предвидени резултати и бројот на мерки од вкупно предвидените по кои во изминатиов период со соодветни активности е постапено, а е прикажано во текстот.

Со примена на мерките и активностите од Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 - 2020 во изминатите години

остварени се одредени резултати на планот на растот на вработеноста и намалување на здравствена заштита и долготрајна нега, активности и зајакнување на локалните власти, со што се потврди првата општа хипотеза поставена во докторската теза.

Системот на социјална заштита во Република Македонија во изминатиот период се соочува со пречки и слабости кои се одразуваат на квалитетот на доставени услуги.

Давањето првична поддршка е само основа која треба да овозможи реализација на цела редица други активности кои се реализираат со корисникот со цел задоволување на негови основни потреби, а сè со цел за негово закрепнување и зајакнување за самостоен живот.

Најголемиот ефект оваа услуга го постигнува кога се дава со финансиски средства паралелно со психо-социјалната поддршка наменета за закрепнување, со постојана советодавна терапевска работа. Неретко, овие видови на поддршка меѓусебно се силно испреплетени и во голема мера влијаат една врз друга, но тие не секогаш се спроведуваат во центрите за социјална работа.

Социјалното вклучување како процес на интеграција на поединците во општеството станува неодминлив сегмент од збирот на поврзани концепти кои се дел од јавните политики во државата и кои постојано се доградуваат и се усовршуваат. Социјалната вклученост и активните мерки кои ги продуцира ја јакнат врската помеѓу поединецот и општеството и го унапредуваат општествениот развој и кохезија.

Евиденцијата, следењето на појавите, формите и областите каде што се случува социјална вклученост треба да се базираат врз стандардите кои се применуваат во Европската Унија и кои се определени во Стратегијата ЕУ 2020. Притоа, во примената на овие стандарди и критериуми неопходно е да се почитуваат и спецификите во Република Македонија, во корелација со меѓународните стандарди и со стандардите на ЕУ.

Предвидено е донесувањето нови решенија во доменот на социјалната политика да биде засновано на претходни темелни анализи, базирани врз економските придобивки на краток и среден рок, но и на социјалните трошоци и влијанија на долг рок. Во тој контекст, преку политиките за активно вклучување на пазарот на трудот, како и преку можноста за одржување на социјалните издатоци (пензии, здравствена заштита, детска заштита, долготрајна нега и други социјални трансфери) на соодветно ниво се одржува обемот на потрошувачка и активноста на вкупното население.

Република Македонија презеде редица мерки за да обезбеди достапност на услугата итно сместување за лица во ризик. Со основање на мултидисциплинарни мобилни и ниво ангажирање за кратко време дојдедо зголемување на бројот идентификувани на лица во ризик.

Во системот за социјална заштита во тек е работата за деинституционализација на сместувањето на деца/лица, а мрежата од специјализирани згрижувачки семејства за

сместување лица/деца во ризик во овој момент е недоволно развиена. Овој проблем го усложнува и фактот што и другите услуги за поддршка на дете во ризик на локално ниво се недоволно развиени, и после услугата за итно сместување, најчесто изостанува квалитетна реинтеграциска поддршка на локално ниво. Законот за социјалната заштита ја дефинира рамката за работа во установите за социјална заштита. И покрај тоа, не постои доволен степен на усогласеност на практиката со прописите.

Ангажираните стручни работници не се тесно специјализирани професионалци на теми од областа на социјална заштита, особено области кои бараат специјализирани знаења иако поминале многубројни обуки. И покрај тоа, не постои план за стручно совршување на вработените од областа на знаењата кои недостасуваат (давање поддршка во системот за социјална заштита, водење документација и евиденција, меѓуинституционална соработка и мандати).

Националниот план за акција не ја препознава потребата на вработените во Центарот за обука од меѓународен карактер, како и за размена на искуства и знаења со професионалците од другите земји кои даваат ваков вид на заштита.

Услугите на Центарот за социјална работа кои се пружаат од повеќе професионалци (составени од тимови) се премногу тесно сфатени и недоволно поврзани со другите системи за поддршка на лица во ризик. Вака прифатениот концепт на установата е помалку ефикасен во давањето сеопфатна мултисекторска поддршка. Одговорноста за успешно функционирање е префрлена врз системот за социјална заштита, односно центарот за социјална работа. Не постои доволно познавање на значењето и одговорноста на другите системи (здравство, образование, услуги на здруженија на граѓани, културните и спортските установи и др.). Нема склучени меморандуми за соработка помеѓу центар за социјална работа како установа која го дава овој вид на поддршка и другите установи и институции.

Во **областа од здравствената грижа** беше утврдено следното: 1) недостиг на координација помеѓу здравствените установи и други релевантни сектори (центри за социјална работа, полиција); 2) постоечкото законодавство (закони, подзаконски акти/меко право) ретко се применува во практика; 3) медицинските прегледи при постапување во случаи кога има деца жртви на насилство ги извршуваат здравствени работници кои нема соодветно искуство за работа со деца, што води до многубројни дополнителни испитувања на детето жртва; 4) здравствените работници ретко пријавуваат случаи на насилство поради товарот од одговорности во нивната секојдневна работа.

Во **областа на социјалната работа**, пак, беше утврдено следното: 1) постојат различни протоколи и одговорни тела кои спроведуваат постапки за справување со различните форми на ризици, што, пак, ја отежнува работата на социјалните служби; 2) постои недостаток на размена на информации помеѓу центрите за социјална работа и други институции вклучени во процедурите за заштита на лица во ризик; и 3) не постои

24/7 достапност на социјални работници, што во некои случаи резултира со одолговлекување на процедурата за давање поддршка на лице во ризик.

Во областа на образованието се забележува дека: 1) поради нејаснотии во националното законодавство има недостаток на соработка и координација помеѓу образовните институции и центрите за социјална работа во однос на пријавување случаи на насилство врз деца,

2) не постојат јасни и прецизни критериуми за процена на тоа дали еден случај треба да се упати и до други институции; и

3) не постојат јасни насоки и критериуми за идентификување и справување со врничкото и психичкото насилство, како што не постојат утврдени критериуми за справување со електронското насилство.

- Владата и надлежните органи потребно е да ги зајакнуваат и да ги поттикнуваат претприемаштвото и иновативноста, преку создавање услови и можности за започнување нови бизниси, како и за подобрување на конкурентноста на постоечките мали и средни претпријатија, преку дефинирање конкретни мерки и активности.
- Со обезбедување финансиска поддршка на бизнис-центрите, бизнис-инкубаторите и технолошките паркови, ќе се придонесе за реализација на проекти за: организирање основни обуки за започнување бизниси; обуки за постојните претприемачи; промоција на претприемаштвото; консултантски услуги; вмрежување на бизнисите; промотивни активности (саеми, манифестации и др.) и во целина за поголема вработеност, намалување на сиромаштијата и за поголема социјална инклузија.
- Со користење на искуствата од најдобрите практики и ефективните политики во државите на Европската Унија, се обезбедува основа за планираните мерки и очекуваните ефекти, со што истите стануваат достапни и прифатливи за јавноста и за креаторите и имплементаторите на политиките во доменот на социјалната вклученост. Во исто време, тие сознанија и искуства ќе бидат дел од подготовките на државата за синхронизација и координација на мерките во социјалната сфера.
- Во согласност со принципите на Европската Унија и националните потреби во областа на социјалната вклученост, Националната стратегија ја зема предвид и родовата димензија на сите нивоа и во сите области, како една од појдовните основи за социјално исклучување, и во препораките се вградува родово сензитивен пристап во соочувањето со социјалните предизвици.
- Сознанијата од националните стратегии се во функција и ќе послужат како основа за подготовка на мерките и активностите за социјална заштита за вклученост што се оценуваат од Европската Унија. Со зајакнување на капацитетите и во функција на градење на интересите на државата, сите

органи, организации и институции треба да бидат ставени во насока на оформување стратегиска визија и политика и да ги стават на располагање неопходните знаења во доменот на социјалната сфера за остварување на планираната задача.

- Со проширување на опфатот и правата на граѓаните, во согласност со принципите на Европската Унија, како и со примена на мерките од Стратегијата ЕУ 2020, Република Македонија се доближува до политиката на ЕУ во социјалната сфера со определбите кои постојат во земјите на Унијата. Со елиминирање на стереотипите од минатото и со прифаќање многубројни иновации и решенија во овој домен и олеснување на процесот на социјална вклученост, се надминуваат негативната позиција и ставовите за различни категории граѓани, ранливите групи и стигматизираните социјално исклучени лица.
- Остварувањето на социјалната заштита во Република Македонија се заснова на Законот за социјалната заштита, Законот за семејството, Законот за вработување на инвалидните лица, Законот за употреба на знаковниот јазик, Законот за инвалидски организации, кривично-правните прописи и други закони и подзаконски акти, со кои се уредени правата и услугите од областа на социјалната заштита.
- Со Програмата поблиску се уредени подрачјата на социјална заштита, потребите на населението, социјалната превенција и начинот и средствата за остварувањето на социјалната заштита. Програмата е усогласена со одредбите од Законот за извршување на Буџетот на Република Македонија за секоја година, со кој се предвидува донесување Програма на Владата на Република Македонија за средствата наменети за социјални надоместоци.⁷³
- Со Програмата се врши усогласување на социјалната заштита со потребите на граѓаните за подобрување и развој на услугите и мерките од социјална заштита.
- Програмата се заснова на политиките и определбите на Владата на Република Македонија за тековната година, со која се имплементираат стратегиските приоритети на Републиката за тековната година, Оперативниот план за активните програми и мерки за вработување за тековната година, Националната стратегија за деинституционализација во системот на социјална заштита во Република Македонија 2008 - 2018 година, Оперативниот план за спроведување на Национална стратегија за деинституционализација во системот на социјална заштита во Република Македонија 2008 - 2018 година, Националната стратегија за заштита од семејно насилство 2008 - 2011 година, Акцискиот план за превенција и

⁷³ Врз основа на член 4 став 2 од Законот за социјалната заштита („Службен весник на РМ“ бр. 79/2009) и член 35 од Законот за извршувањена Буџетот на Република Македонија за 2010 година („Службен весник на РМ“ бр. 161/10)

справување со сексуална злоупотреба на деца и педофилија 2009 – 2012 година, Акцискиот план за имплементација на Стратегијата за интеграција на бегалци и странци 2008 - 2014 година, Програмата за помош и поддршка при реинтеграција на повратници во Република Македонија во согласност со ревидираната Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност 2010 - 2018 година, Националната стратегија за старите лица 2010 - 2019 година, Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија 2010 - 2020 година, Програмата за развој на социјалната заштита 2011 - 2021 година и Буџетот на Република Македонија за тековната година.⁷⁴

- Во остварувањето и развојот на социјалната заштита значајно место имаат меѓународните документи, конвенции и препораки, меѓу кои се: Стратегијата за социјална кохезија на Европскиот комитет за социјална кохезија, Милениумските развојни цели на ОН во делот на првата развојна цел: намалување на сиромаштијата и други препораки врз основа на кои се врши постапно приближување кон законодавството на ЕУ.
- Во рамките на реформските процеси во социјалната заштита за секоја учебна година се реализира Програмата за условен паричен надоместок за средно образование, со цел подобрување на пристапот и квалитетот на образованието за учениците во средното образование од домаќинства кои се корисници на право на социјална парична помош. Со оваа Програма се обезбедуваат дополнителни парични надоместоци за учениците, кое право е условено со запишување и посетување на средното образование, и има за цел да го зголеми бројот на деца запишани во средно образование од домаќинства корисници на правото на социјална парична помош, како и реализацијата на задолжителното средно образование во Република Македонија.
- Средствата за спроведување на оваа Програма се обезбедени преку Договор за заем со Меѓународната банка за обнова и развој - Светска банка.
- Ќе продолжи имплементацијата на мерките за намалување на енергетската сиромаштија за корисниците на социјална парична помош и постојана парична помош, преку Програма за субвенционирање на потрошувачката на енергија.
- Истражувањето на националните стратегии во доменот на социјалната заштита има огромно значење како од теоретски, научен така и од општествен аспект.
- Од научен аспект, следењето на процесот на реформите во социјалната заштита е многу актуелно и е поткрепено со многубројни анализи и истражувања. Врз основа на документацијата, лесно може да се согледаат активностите кои се преземаат за одредени категории на социјално

⁷⁴ Програма за остварување на социјалната заштита 2011 година

загрозени лица, како посебни делови кои се меѓусебно поврзани, но и како целина.

- Изготвените национални стратегии и нивното имплементирање е во тек сè со цел да се подобри квалитетот на животот на сите граѓани, со цел да се реализираат побрзо аспирациите за евроатлантска интеграција и вклучувањето во европските иницијативи. Тоа би значело и заокружување на стремежот пред кој сме исправени за изградба на едно кохезивно општество, односно постоење на „еднакви шанси и можности за сите“.
- Сите стратегиски документи од областа на социјалната заштита се усогласуваат со Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија и Акцискиот план за европско партнерство.
- Сосема оправдан е фактот што Република Македонија во изминатиов период се фокусира на создавање стабилна нормативна рамка, со која би се обезбедила ефикасна заштита на социјалните права на граѓаните.
- Во изминатиов период се усвоени низа стратегиски документи, во кои се дефинирани дел од целите за развој на социјалната заштита, меѓу кои: Национална стратегија за вработување на Република Македонија 2015, Национална стратегија за заштита од семејно насилство 2008 - 2011, Национална стратегија за деинституционализација 2008 - 2018, Национална стратегија за изедначување на правата на лицата со инвалидност (ревидирана) 2010 - 2018, Национална стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост во Република Македонија и Национална стратегија за стари лица.
- Европската платформа за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост како еден од седумте столба на Стратегијата Европа 2020, сепак, не претставува сеопфатна европска стратегија која ќе се бори со сиромаштијата и социјалната исклученост. Според поставеноста во однос на другите иницијативи и тематски приоритети, се чини дека функцијата на Платформата е да ги санира социјалните штети што ќе настанат при економските и стопанските трансформации на европските економии.
- И покрај фактот дека Платформата се повикува на координирано формулирање и спроведување на предвидените активности со политиките кои се однесуваат на заштита од дискриминација, таа сепак прејудува одредена хиерархиска поставеност помеѓу неа и останатите социјални политики. Оцената дека намалувањето на нееднаквоста е фундаментален предуслов за ефективна борба против сиромаштијата и социјалната исклученост значи дека борбата против нееднаквоста ќе биде потребна онолку колку што е потребно да се остварат зацртаните цели на Стратегијата.
- Прашањето на родовата димензија во рамките на Платформата е сведено на проблемот на нееднаквоста во приходите помеѓу жените и мажите, што е многу редуктивистичко стојалиште и укажува на одредена резервираност

- на останатите родови фактори кои влијаат на ризикот од сиромаштија и социјална исклученост.
- Генералниот заклучок за односот на Платформата и ОМК во однос на родовите прашања би бил следниов: иако процесот на ОМК во однос на социјалните теми (познат како Социјалниот ОМК) изминатите години покажа сосема друга тенденција на развивање во насока на формулирање една независна стратегија за борба против сиромаштијата и социјалната исклученост, сепак под притисок на економските интереси на Унијата е доведен во ситуација да се трансформира во една придружна социјална политика која ќе служи на економските процеси.
 - Во услови на нејасно формулиран ОМК во контекст на новата стратегија, останува нејасно и отворено прашањето на подготовката на ЈИМ од страна на земјите кандидатки. Не се достапни никакви смерници за тоа како тој процес на ОМК би требало да изгледа.
 - Сите овие документи ја наметнуваат потребата за континуирано зајакнување и унапредување, како и потреба од стратешко планирање на идните активности во оваа сфера.
 - Стратегиите би биле остварливи преку целосна реализација на акциските планови во поставените временски рокови. Во функција на обезбедување планирана ефикасност на националните стратегии, преку изготвените извештаи, ќе се даде оценка за ефектите и за ефикасноста на националните стратегии.
 - Сите идентификувани отстапувања од планираното ќе бидат сигнал дека одредена Национална стратегија треба да биде прилагодена на тековните услови, преку ревизија на целите, активностите и начинот на нивна реализација.
 - Укажувањата за недостатоците, доколку постојат, како и препорачаните подобрувања за некои национални стратегии, по широка консултација и усогласување со сите одговорни институции и засегнати страни, ќе бидат вградени во подобрената стратегија за наредниот период.

Главни ризици се непостоење на политичка волја за нови форми на заштита, деинституционализација на лицата сместени во установите

Може да се констатира дека имплементацијата на планираните активности и мерки со Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјална исклученост не е на задоволително ниво. За изведување на овој заклучок нè насочуваат во понатамошен текст прикажаните предвидени резултати и бројот на мерки од вкупно предвидените по кои во изминатиов период со соодветни активности е постапено, а е прикажано во текстот.

Со примена на мерките и активностите од Националната стратегија за намалување на сиромаштијата и социјалната исклученост 2010 - 2020 во изминатите години остварени се одредени резултати на планот на растот на вработеноста и намалување на невработеноста, во бројот и видовите на опфатот на лица корисници на права по основ на социјална заштита и социјална сигурност, како и за областа детска заштита.

ПРЕПОРАКИ

Да се изработи **правно-нормативна рамка** во согласност со Законот за социјална заштита и меѓународните препораки за давање услуга за итна поддршка на лица во ризик која ќе даде основа за воспоставување услугата за сместување со стандарди за давање на оваа услуга на тој начин што:

Да се изготват **посебни правилници или стручни упатства** во кои се дефинира на кој начин се спроведуваат стручните постапки во давањето на услугата. Со овие стручни процедури се дефинираат сите стручни постапки во работата со корисниците почнувајќи од приемот до завршетокот на работата и давањето на услугата. Со овие процедури се дефинираат улогите и одговорностите на стручните работници во работата со лица во ризик, роковите за постапување и начинот на документирање на работата со корисникот. Со цел да се стандардизира работата со поединечни корисници, неопходно е да се **донесат следните стручни процедури, и тоа:**

1. Процедура за прием и информирање на корисниците за нивните права;
2. Процедури за безбедноста и здравјето на корисниците и вработените;
3. Процедури за процената и планирање на работата со корисникот посебно во ситуации при работа и постапување со посебно ранливи категории (на пр., зависник со агресивно однесување, лице со психотични пречки кое е опасно по околината, лице заболено од одредени заразни болести) во однос на групата која тековно е сместена и други околности;
4. Процедури поврзани со примената на рестриктивни мерки за постапување со корисниците во кризни ситуации;
5. Процедури за заштита на податоците за личноста и размена на тие податоци со другите служби, а со цел на заштита на корисникот, во врска со примената на Законот за заштита на лични податоци;
6. Процедури кои се однесуваат на безбедноста на објектот и корисниците во вонредни околности;
7. Процедури кои се однесуваат на сите стручни постапки за мониторинг и евалуација на работата со корисниците;
8. Процедури кои се поврзани со водењето и чувањето евиденција и документација за корисниците при сместувањето;
9. Процедури поврзани со завршување на работата со корисниците и отпуштањето на корисниците.

- Да се обезбеди **континуирано стручно усовршување** на вработените во центарот за социјална работа и другите установи за социјална заштита за

работа со лица во ризик преку организирање обука и постојана супервизиска поддршка на вработените кои се во непосредна работа со лица во ризик.

- **Низ активностите на ЈУ Заводот за социјални дејности или од донаторски средства да се обезбеди континуирана обука на ангажираните стручњаци во центарот за социјална работа на следниве теми (но не ограничено само на нив): обука за координација на дејностите за социјална заштита во неодложни интервенции, соработка со другите установи, пишување стручни извештаи, пишување планови, изработка на извештаи за мониторинг и евалуација и др.**
- **ЈУ Заводот за социјални дејности би требало да врши континуирана супервизиска и стручна поддршка на вработените во центарот за социјална работа и јавни установи од областа на социјална заштита како и партнерски организации, здруженија на граѓани.**
- **Професионалците кои им даваат поддршка на лица во ризик би требало да имаат достапна континуирана обука од страна на меѓународно признатите професионалци, да имаат можност низ студиски посети да стекнуваат потребни знаења и низ разни облици на размена на искуства да напредуваат во својот професионален развој, со што се подига квалитетот на услугите кои ги даваат.**

4. Да се обезбеди стабилност и континуирано давање услугите преку стабилно финансирање на давањето услугите од страна на партнерите на државните установи и здруженија на граѓани.

5. Да се оствари подобро поврзување на социјални услуги.

- Потребно е да се направи анализа на расположливите услуги за социјална заштита во Република Македонија, врз основа на која би се унапредиле постоечките и развиле нови услуги кои лица во ризик би можеле да ги користат.
- Министерството за труд и социјална политика во соработка со ЈУ Заводот за социјални дејности треба да им овозможи на сите вработени во системот за социјална заштита да поминат соодветни обуки на тема лица во ризик (поим, индикатори за препознавање на жртвите, механизам за упатување, улогата на системот за социјална заштита во поддршката на лица во ризик во сите фази (од идентификација, итно и долгорочно сместување и поддршка, до реинтеграцијата).
- Потребно е да им се овозможи на лица во системот за социјална заштита да добијат, кога е неопходно, соодветна долгорочна поддршка во вид на сместување, но и поддршка со вонинституционални форми на поддршка..
- Потребно е лице во ризик кое има потреба да добие услуга од итно сместување

да биде сместена во друга установа, кога капацитетите на установата се пополнети или кога сместувањето е контраиндикативно.

- Потребно е да се развијат стручните капацитети на другите установи за сместување за можен прием и третман на жртвите на трговија со луѓе, кога тоа е неопходно.
- Потребно е подобро да се развие системот на специјализирани згрижувачки семејства за итен, но и за долгорочен прифат на лица во ризик (деца со воспитно-социјални проблеми, жртви на насилство, деца жртви на трговијата со луѓе).
- Потребно е да се развие систем за алтернативно сместување за функционално самостојните полнолетни лица (самостојно живеење со поддршка).
- Потребно е да се развијат стручните капацитети на вработените во советувалиштата во системот за социјална заштита за работа со жртвите на трговија со луѓе.
- Потребно е да се развијат ресурси за социјална заштита во делот на пружање соодветна поддршка во текот на реинтеграцијата на лица во ризик.

6. Да се унапреди поврзувањето на услугата за итно сместување со другите облици поддршка на високоризични корисници што ги добива од други установи, организации и поединци:

- надлежна полициска станица која ќе реагира во случај на загрозување безбедност во центарот за социјална работа,
- образовни установи за корисниците и нивните деца (претшколска установа, основна, средноучилиште, установи за образование на возрасни и сл.),
- здравствени установи (примарна и секундарна здравствена заштита),
- агенцијата за вработување (доквалификација, преквалификација, пронаоѓање вработување),
- спортски, културни и др. установи (спортски и рекреативни центри, библиотеки, кина, театри и сл.),
- специјализирани организации и поединци во согласност со планот за заштита им даваат поддршка на корисниците (ЗГ, психотерапевти, адвокати.),
- ЦСР Скопје би требало со овие установи да склучи меморандум за разбирање. Па да се одредат контакт-точките во овие установи за да се унапреди соработката.

Национални комиси и или координативни тела да станат клучно тело на национално ниво кое редовно ќе ажурира информации за работата на Центарот за социјална работа, со проблемите во функционирањето и во соработката, за да обезбеди активна поддршка на постојаното унапредување на меѓуинституционалната соработка во давањето квалитетна услуга на лица во ризик и да ги поттикнува надлежните

министерства и други установи и организации за воспоставување мрежа на соработници.

7. Подобрување на усогласеноста на процената и одлуката на системот за социјална заштита и системот за кривично гонење во сите фази од поддршката на лица во ризик и особено во фазата на итна поддршка

8. Да се обезбеди подобар континуитет на поддршката помеѓу фазите на итно сместување и реинтеграција на лица во ризик.

9. Да се работи на унапредувањето на стручната работа во Центарот:

- Да се унапреди методологијата на следење на однесувањето на корисникот.
- Подобра грижа за усогласеноста на видовите поддршка кои се нудат со фазата на закрепнување на секој поединечен корисник.
- Подобро да се усогласат видовите на поддршка со степенот на функционална ефикасност на поединечен корисник.
- Да се постават појасни граници помеѓу видовите на поддршка кои се даваат (задоволување на основните потреби, одмор, закрепнување, развој на основните животни вештини, окупациски активности, работа во развојот на грижата за себе, интервенција во криза, техники за поддршка) од оние кои се даваат вон установите и кои мораат да задоволат одредени правила на организација на тој вид поддршка (психотерапија, правно советување).
- Да се дефинираат ситуациите во кои останатите видови на поддршка може да се дадат во центарот за социјална работа, со посебно образложено писмено одобрение на раководителот на центарот за социјална работа.
- Ограничување на влегување во центарот за социјална работа само на оние лица кои даваат основни видови поддршка.
- Почитување на правилото на примена на најмалку рестриктивниот облик на поддршка за лица во ризик/деца – да не се ограничува слободата на движење и комуникација на лица во ризик, освен доколку и е загрозна безбедноста или може да ја загрози безбедноста на други.
- Системот за социјална заштита потребно е дополнително да работи на развивање на други видови поддршка како што се: специјализирано згрижувачки семејства, долгорочни видови сместување на жртвите, алтернативни видови сместување, локални услуги за социјална заштита, советувалишта, мерки за активно вработување и друго.
- Планирањето на работата со корисниците треба повеќе да се заснова на процените на безбедноста и степенот на функционалната зависност на поединечен корисник, како и фазата во која во моментот тој се наоѓа. Така, одвреме-навреме се случува корисниците од училишна возраст кои се подолго во прифатилиштето да не бидат благовремено вклучени во образовниот систем, доколку безбедноста не им е загрозна и сами можат да одат до школото.

- Центри за социјална работа и партнерски организации треба да **собираат податоци на еднообразен, структуриран начин**, со цел да се овозможи нивно користење во оцената на квалитетот на услугите, како и во функционирањето на државните институции чиј мандат е заштита на лица во ризик од сиромаштија и социјална исклученост.
- **Развивање образец** за собирање податоци кој е сеопфатен, а податоците се расчленети според релевантни категориина корисници.
- Во однос на временската рамка за собирање податоци, партнерски организации потребно е **континуирано да се бележат податоците**, а нивната обработка да се прави еднаш годишно, за да може да се планираат и да се преземаат потребните чекори во интервенција, врз база на собраните податоци.
- **Партнерски организации да усвојат заеднички пристап за мониторинг**, и тоа: кои индикатори да се следат, приспособување на конкретни индикатори, методи за собирање податоци, динамика на известување, заедничка форма за размена на податоци, информирање итн.
- **Процесот на собирање податоци** (на ниво на организација и на ниво на коалиција) да има дефинирана организациска структура, со јасно дефинирани улоги и задачи.
- Да се подготват **пишани правила и насоки** за примена на заедничките стандарди и приоди од страна на различните партнери при собирање податоци за лица во ризик.
- **Воспоставување механизам за оценување на ефективност**а и влијанието на мониторингот, со помош на кој ќе се направи приспособување и подобрување на системот.
- **Градење коалиции за мониторинг** со цел споделување на трошоците и напорите кои се потребни за воспоставување систем за собирање, чување, анализа и дисеминација на информациите, и тоа на еден доброосмислен и систематски начин.
- Да се изгради заедничка **стратегија за застапување** пред креаторите на политики, која ќе овозможи максимално искористување на податоците собрани во текот на следењето и ќе го зголеми значењето на тие податоци.
- Сите овие документи ја наметнуваат потребата за континуирано зајакнување и унапредување, како и потребата од стратегиско планирање на идните активности во оваа сфера.
- Стратегиите би биле остварливи преку целосна реализација на акциските планови во поставените временски рокови. Во функција на обезбедување планиран ефикасност на националните стратегии, преку изготвување

извештаии, ќе се даде оцена на ефектите и ефикасноста на националните стратегии. Сите идентификувани отстапувања од планираното ќе бидат сигнал дека одредена национална стратегија треба да биде прилагодена на тековните услови, преку ревизија на целните активности и начин на нивна реализација.

- Укажувања на недостатоците доколку постојат, како и препорачаните подобрувања за некои национални стратегии, по широка консултација и усогласување со сите одговорни институции и засегнати страни, ќе бидат вградени во подобрената Стратегија, за наредниот период.
- Можните правци на социјални промени и новите пристапи или модели за мерки и можности за социјална инклузија, намалување на сиромаштијата и за зголемување на вклученоста на социјално исклучените лица треба да воспостават механизми, мерки и активности на согледаните состојби и потребите кај разни категории на социјално ранливи, сиромашни и исклучени лица и групи.

Самата анализа на национални стратегии укажа дека ефективното спроведување на стратегиските цели во областа на социјалната политика и социјалната заштита зависи од **доброподготвени оперативни програми** и акциски планови и нивното реализирање.

Особено се укажа на потреба од **координација** при обезбедувањето финансиски и материјални средства, како и политичка волја за поддршка на реализацијата на стратегиските определби влијае врз спроведување на стратегиските цели.

Потребата од **координација на преземените мерки** од сите засегнати страни со цел мултиплицирање на влијанието до поголем спектар на социјално вклучување на ранливите групи влијае врз спроведување на стратегиските цели.

- Непостоењето на систем за програмско и проектно управување влијае врз постигнување стратегиски цели, во согласност со националните стратегии.
- Непостоењето на систем за следење и евалуација на преземените мерки влијае врз спроведување на стратегиските цели.
- Недоволно информирање, консултирање и вклучување на засегнатите страни, заедници и групи во идентификација на потребите, плановите и реализација влијае врз постигнување на зацртаните мерки.
- Измените во законската регулатива влијаат врз унапредување на квалитетот на социјални услуги.
- Систематизацијата и размената на податоците за различни области (како пазар на труд, образование, здравство, социјална и детска заштита) од сите институции кои ги третираат овие проблеми влијаат врз квалитетот на социјалните услуги.
- За разлика од институционалната заштита, на вонинституционалната заштита е посветено поголемо внимание во процесот на реформирање на системот.

- Сите стратегиски документи од областа на социјалната заштита се усогласуваат со Националната програма за усвојување на правото на Европската Унија и Акцискиот план за европско партнерство.
- Здруженијата на граѓани се активни чинители и партнери за имплементирање активности планирани со националните стратегии.
- Покрај изнесените мерки и предлози, се потенцира потребата за изградба на современ концепт на однесување кон социјално исклучените лица и оформување нов социјален модел, кој во прв план ги става личноста, персоналитетот, а не причината за исклученоста, припадноста, дијагнозата, инвалидитетот или која било друга основа за социјална исклученост на граѓанинот.
- Определувањето на политиката на социјално вклучување тргнува од национално дефинираните цели и потреби, нивното следење и сообразува со меѓународните индикатори и индикаторите на ЕУ за мерење на социјалната исклученост. Прецизирањето на опфатот на мерките, врз основа на дефинирани критериуми и операционализирани акции, го трасира начинот на водење на политиката на социјална вклученост и нејзино прилагодување кон потребите и кон барањата на граѓаните. Владата носи Оперативен план на мерки и активности по рокови и носители, во кои ќе се динамизира остварувањето на Националната стратегија.
- Со цел да се постигне реално остварливо ниво на намалување на стапката на сиромаштија, се цени дека ќе биде целисходно да се пристапи кон нејзино редефинирање, односно определување реално ниво или очекуваниот праг на сиромаштија, како и минимална плата (како и мерката адекватен минимален приход) во согласност со актуелните можности и капацитети која ќе се усогласува со растот на трошоците на живот. Воедно, при ревизијата на целта, анализата треба да ги земе предвид приоритетите и политиките кои ќе бидат дефинирани во рамките на актуелниот процес на координација со политиките на ЕУ и што произлегува од Стратегијата ЕУ 2020.
- Неопходно е оформувањето модел за мерење иновативност во Република Македонија преку разни индикатори дефинирани од Европската Унија, а со цел креирање политики од страна на релевантните институции во функција на подигање на свеста за иновациите и поттикнување на иновативните процеси, како основа за поголема вработеност и социјална инклузија.
- Со воведување посебни мерки за социјална вклученост кон: повеќе члените домаќинства, домаќинствата без ниту еден вработен, домаќинствата во кои главата на семејството е без образование (или има незавршено основно образование), домаќинствата со деца, како и домаќинствата кои живеат во руралните и помалите урбани средини; како и со подобро насочување на социјалните трансфери кон целните групи и применување политика на соодветни социјални надоместоци, се создаваат можности на корисниците да им се овозможи подобар животен стандард и за поттикнување поголема

социјална вклученост. Неопходно е да се обезбеди сиромаштијата и социјалната исклученост да не се зголемуваат, туку да се намалуваат.

- За обезбедување поквалитетна грижа и заштита на децата со воспитно-социјални проблеми и нарушено поведение, Министерството за труд и социјална политика во рамките на оваа Стратегија ги дава следните препораки и активности.
- Најпрвин, потребно е дефинирање на поимите на деца со воспитно-социјални проблеми и деца со нарушено поведение. Следува изготвување План за индивидуална работа - третман со корисникот од страна на центрите за социјална работа. Неоспорен е фактот за потребата за постоење на континуирана соработка помеѓу центрите за социјална работа со установите во кои се сместени децата и истите да ги следат.
- Потребно е отворање дисциплински, прифатен центар и развивање специјализирани згрижувачки семејства и кој е особено значаен за оваа категорија на деца со воспитно социјални проблеми.
- Потребно е почитување на протокол за соработка помеѓу релевантни институции под надлежност на повеќе министерства.
- Кога станува збор за оваа категорија на деца, неопходно е активно вклучување на здруженија на граѓани преку конкретни програми. Од особено значење е изготвување и имплементирање на превентивни програми од страна на центрите за социјална работа со децата, семејствата и субјектите во локалната заедница.
- Потребно е да се работи на реализирање програми кои се однесуваат на создавање ресурси во Република Македонија за сместување на деца со воспитно-социјални проблеми и со нарушено поведение кои имаат потреба од специјализиран третман.
- Се препорачува создавање реформирана законодавна рамка и систем за да се олесни реорганизацијата, како и да се пренасочат и да се пренаменат ресурсите. Потребни се нови пристапи и методологии за обезбедување услуги, како и воспоставување нови услуги. Системот и услугите треба да ги задоволуваат потребите и желбите на корисниците и да обезбедуваат соодветни одговори кон нивните лични и индивидуални потреби, како и да им олеснуваат и да ги поддржуваат индивидуалните корисници да ги остварат нивните животни цели.
- Главниот стратески предизвик во областа на методите и пристапот во работењето со корисниците на услуги е да се персонализира давањето услуги, да се зајакне пристапот фокусиран на индивидуални потреби на лицето.
- Во институциите постојат многу ресурси - материјални, финансиски, човечки. Тие ресурси треба да се искористат во системот на грижа на ниво на заедница. Материјалните ресурси треба да се активираат за развој на новите услуги и за подобрување на животот на поранешните корисници. Недвижниот имот на постојните резиденцијални институции може да се искористи за јавни,

комунални или комерцијални причини откако институциите ќе бидат трансформирани и напуштени, но во ниту еден случај не треба да се користи за повторна институционализација. Идната употреба на имотот треба јасно да се презентира во планот за трансформација на секоја институција.

- Човечките ресурси исто така треба да се зачуваат и да се подобрат. Треба да се спроведе дообука на постојниот кадар за стекнување вештини потребни за процесот на трансформација и за новите улоги поврзани со услугите во заедницата. Се укажува и на потреба за засилување на кадарот – вработување нови, способни и посветени работници и професионалци. За трансформација, самото по себе, е важно и вредно искуство и оној кадар што ќе учествува ќе биде клучниот дел од работната сила за социјална грижа.
- Но, се забележува и потреба од промовирање на позицијата на застапување на професионалците и други службеници, кај процената на ризикот и поттикнување на методи на преземање ризик, наместо методи на избегнување ризик, да се признае важноста на животната средина на корисниците и ресурсите што може оттаму да се обезбедуваат, како и заедно со трансформирање на формалните процедури во процедури кои се лесни за користење да се промовираат и да се прославуваат позитивни промени во животот на корисникот.

Литература

1. Perry B. Examining child maltreatment through a neurodevelopmental lens: clinical applications of the neurosequential model of therapeutics. *Trauma and loss*, 2009, 4(4): 240–255.
2. Felitti VJ, Anda RF, Nordenberg D, Williamson DF, Spitz AM, Edwards V, Koss MP, Marks JS. Relationship of childhood abuse and household dysfunction to many of the leading causes of death in adults: The Adverse Childhood Experiences (ACE) Study. *American Journal of Preventive Medicine*, 1998, 14:245–258.
3. Ranyan D, Wattam C, Ikeda R, Hassan F, Ramiro L. Child abuse and neglect by parents and caregivers. In: Krug E, Dahlberg LL, Mercy JA, Zwi AB, Lozano R, editors. *World Report on Violence and Health*. Geneva, Switzerland: World Health organization; 2002. p.59-86

Релевантни меѓународни инструменти и стандарди

1. Универзална декларација за човекови права
2. Конвенција за правата на детето, 1989
3. Конвенција за правата на лица со инвалидност,
4. Конвенцијата за елиминација на сите форми на дискриминација врз жените,
5. Конвенцијата која се однесува на забраната на детскиот труд и за итното дејствување за елиминирање на најлошите видови детски труд, донесена на 17. Јуни 1999
6. Конвенцијата на Советот на Европа за заштита на деца од сексуална експлоатација и сексуална злоупотреба
7. Меѓународен пакт за економски, социјални и културни права,
8. Меѓународна конвенција за елиминирање на сите форми на расна дискриминација
9. Декларација за одржлив развој од Јоханесбург, 2002
10. Милениумска декларација на Обединетите нации, 2000
11. UN Standard Minimum Rules for the Administration of Juvenile Justice ("The Beijing Rules");

12. UN Guidelines for the Prevention of Juvenile delinquency – The Riyadh Guidelines, 1990
13. UN Rules for the Protection of juveniles deprived of their liberty – La Havana Guidelines, 1990
14. UN General Comment No. 10, Children’s rights in juvenile justice, 2007
15. UN Basic principles on the use of restorative justice programmes in criminal matters, 2002
16. UN Supporting national and international efforts for child justice reform, in particular through improved coordination in technical assistance, 2009
17. Recommendation Rec(2003)20 of the Committee of Ministers to member states concerning new ways of dealing with juvenile delinquency and the role of juvenile justice
18. Recommendation Rec.(2006)8 of the Committee of Ministers to member states on assistance to crime victims
19. Recommendation No R (91) 11 concerning sexual exploitation, pornography and prostitution of, and trafficking in, children and young adults
20. European Rules for juvenile offenders subject to sanctions or measures, CM/Rec(2008)11
21. Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services
22. Council Directive 2000/78/EC, called Employment Equality Framework Directive, entered into force on 2 December 2000
23. Race Equality Directive 2000/43/EC, of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin
24. Guidelines of the Committee of Ministers of the Council of Europe on child-friendly justice, 2010
25. Recommendation R(87)20 concerning social reaction to juvenile delinquency, 1987
26. Recommendation R(88)6 on social reactions to juvenile delinquency among young people coming from migrant families, 1988

27. Recommendation Rec(2000)20 on the role of early psychosocial intervention in the prevention of criminality, 2000
28. Recommendation Rec(2003)20 concerning new ways of dealing with juvenile delinquency, 2003
29. Recommendation Rec(2005)5 on the rights of children living in residential institutions, 2005
30. Opinion of the European economic and social committee on the prevention of juvenile delinquency, EU 2006/C 110/13
31. Roadmap for strengthening procedural rights of suspected or accused persons in criminal proceedings, EU 2009/C 295/01
32. Stockholm Programme - An open and secure Europe serving and protecting citizens, EU 2010/C 115/01
33. Communication from the commission - Towards an EU Strategy on the Rights of the Child, EU COM(2006)367 final
34. An EU agenda for the Rights of the Child, European Union: COM(2011)60 final
35. Европска Социјална Повелба, Торино, 18.10.1961
36. План за имплементација од Светскиот самит за одржлив развој, 2002
37. Повелба за основните права на Европската унија, 2000 година и Договорот од Лисабон, 2009 година.

Законска легислатива

1. Закон за извршување на санкциите, Службен весник на РМ, бр. 2/2006, 57/2010, 170/2013, 43/2014, 166/2014, 33/2015, 98/2015, 11/2016 и 21/2018
2. Закон за инвалидски организации („Службен весник на Република Македонија“ бр. 89/2008; 59/2012 и 23/2013).
3. Закон за Јавното образование (Службен Весник бр. 150/2007) –
4. Закон за семејство („Службен Весник“ бр. 80/1992, 9/1996, 38/2004, 33/2006, 84/2008, 67/2010, 156/2010, 39/2012, 44/2012, 38/2014, 115/2014, 104/2015 и 150/2015). –

5. Законот за заштита на децата, Службен весник на РМ, бр. 23/2013, 12/2014, 44/2014, 144/2014, 10/2015, 25/2015, 150/2015, 192/2015, 27/2016, 163/2017 и 21/2018
6. Законот за правда за децата, Службен весник на РМ, бр. 148/2013
7. Законот за превенција, спречување и заштита од семејно насилство, Службен весник на РМ, бр. 138/2014, 33/2015 и 150/2015
8. Законот за социјална заштита, Службен весник на РМ, бр. 79/2009; 36/2011; 51/2011; 166/2012; 15/2013; 79/2013; 164/2013; 187/2013; 38/2014; 44/2014; 116/2014; 180/2014; 33/2015; 72/2015; 104/2015; 150/2015; 173/2015; 192/2015; 30/2016 и 163/2017
9. Законот за спречување и заштита од дискриминација, Службен весник на РМ, бр. 50/2010, 44/2014, 150/2015, 31/2016 и 21/2018
10. Законот за средното образование, Службен весник на РМ, бр. 44/1995, 24/1996, 34/1996, 35/1997, 82/1999, 29/2002, 40/2003, 42/2003, 67/2004, 55/2005, 113/2005, 35/2006, 30/2007, 49/2007, 81/2008, 92/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016, 67/2017 и 64/2018
11. Законот за основното образование, Службен весник на РМ, бр. 103/2008, 33/2010, 116/2010, 156/2010, 18/2011, 42/2011, 51/2011, 6/2012, 100/2012, 24/2013, 41/2014, 116/2014, 135/2014, 10/2015, 98/2015, 145/2015, 30/2016, 127/2016, 67/2017 и 64/2018
12. Закон за судските такси (Службен Весник, бр. 114/09, 148/11)
13. Закон за кривичната постапка (Службен Весник, бр. 150/10) –
14. Кривичниот законик, Службен весник на РМ, бр. 37/1996, 80/1999, 4/2002, 43/2003, 19/2004, 81/2005, 60/2006, 73/2006, 7/2008, 139/2008, 114/2009, 51/2011, 135/2011, 185/2011, 142/2012, 166/2012, 55/2013, 82/2013, 14/2014, 27/2014, 28/2014, 41/2014, 115/2014, 132/2014, 160/2014, 199/2014, 196/2015, 226/2015 и 97/2017
15. Закон за заштита на личните податоци (Службен Весник бр. 7/2005) –
16. Закон за Полиција („Службен Весник бр. 114/2006, 6/2009, 145/2012, 41/2014, 33/2015, 31/2016, 106/2016 и 120/2016). –
17. Закон за судовите (Службен Весник, бр. 58/06, 35/08, У. бр. 256/07, У.бр. 74/08, 150/10, У.бр.12/11)

18. Закон за бесплатна правна помош (Службен Весник, бр.161/2009)

Подзаконски акти

1. Министерство за труд и социјална политика, Правилник за начинот на спроведувањето и следењето на мерките за заштита на жртвата на семејно насилство преземени од Центарот за социјална работа и за начинот на следење на изречените привремени мерки за заштита („Службен Весник“ Бр.17/2015).
2. Собрание на РМ, Декларација за заштита на правата на детето („Службен Весник“68/2003).
3. Собрание на РМ, Декларација Земја по мерка на децата („Службен Весник“ Бр. 95/2005)
4. Министерство за труд и социјална политика, Правилник за нормативите и стандардите за простор, опрема, стручни кадри и средства потребни за основање и започнување со работа на установата за социјална заштита-советувалиште за извршители на семејно насилство („Службен Весник“ Бр. 69/2012).
5. Влада на Република Македонија, Заеднички протокол за постапување во случај на семејно насилство (2010) –
6. Влада на Република Македонија, Национална програма за развој на социјалната заштита, за периодот 2011-2021/ („Службен Весник“ бр. 121/2010) -
7. Влада на Република Македонија, Национална стратегија за развој на пенитенцијарниот систем, за периодот 20152019 -
8. Влада на Република Македонија, Одлука за формирање на национално координативно тело против семејно насилство/ („Службен Весник“ бр. 72/2015)
9. Влада на Република Македонија, Програма за детска заштита, за 2013 година („Службен Весник“ Бр.4/2013) -
10. Влада на Република Македонија, Програма за стекнување на социјална заштита, за 2013 година („Службен Весник“ Бр.4/2013) -
11. Влада на Република Македонија, Програма за стекнување на социјална заштита, за 2014 година („Службен Весник“ Бр.1/2014)
12. Влада на Република Македонија, Програма за стекнување на социјална заштита, за 2015 година („Службен Весник“ Бр.202/2014) - Влада, Програма за стекнување на социјална заштита, за 2016 година („Службен Весник“ Бр.2/2016)

13. Влада на Република Македонија, Протокол за меѓусебна соработка на надлежни институции и здруженија за заштита и спречување од семејно насилство („Службен Весник“ бр. 143/2015)
14. Министерство за внатрешни работи, Правилник за начинот на извршување на изречените привремени мерки за заштита на жртвата на семејно насилство и членовите на нејзиното семејство („Службен Весник“ Бр.28/2015) -
15. Министерство за внатрешни работи, Правилник за начинот на проценка на ризикот по животот и телесниот интегритет на жртвата на семејно насилство и на ризикот од повторување на насилството, соодветно управување со ризикот, образецот на полицискиот извештај и на предлогот за изрекување на привремена мерка за заштита – отстранување на сторителот од домот и забрана за приближување до домот („Службен Весник“ Бр. 28/2015)
16. Министерство за внатрешни работи, Правилник за полициски процедури („Службен Весник“ Бр.149/2007)
17. Министерство за здравство, Правилник за начинот на извршување на привремената мерка за заштита од семејно насилство – задолжително лекување на сторителот доколку злоупотребува алкохол, дрога и други психоотропни супстанции или има психичко заболување („Службен Весник“ Бр. 94/2015) -
18. Министерство за образование и наука на Република Македонија, Стратегијата за образование за 2018-2025 година и Акциски план, 2018.
19. Министерство за образование и наука, Национална стратегија за намалување на насилството во училиштата, за периодот 2012-2015 (Септември, 2012). –
20. Министерство за образование и наука, Програма за советување на родители на ученици во средни училишта („Службен Весник“ Бр. 4/2012). –
21. Министерство за образование и наука, Програма за советување на родители на ученици во средни училишта („Службен Весник“ Бр. 160/2013). –
22. Министерство за образование и наука, Упатство за начинот на изрекување на педагошки мерки во јавните средни училишта („Службен Весник“ Бр. 47/2005). –
23. Министерство за труд и социјална политика, Заеднички протокол за постапување во случаи на злоупотреба и занемарување на деца
24. Министерство за труд и социјална политика, Национална стратегија за превенција и заштита од семејно насилство, за периодот 2008-2011

25. Министерство за труд и социјална политика, Национална стратегија за превенција и заштита од семејно насилство, за периодот 2012 – 2015.
26. Министерство за труд и социјална политика, Национална стратегија за деинституционализација во Република Македонија 2018-2027 „Тимјаник“
27. Министерство за труд и социјална политика, Правилник за начинот на извршувањето на изречената привремена мерка за заштита – задолжително посетување советувашиште за сторители на семејно насилство („Службен Весник“ Бр. 17/2015). - Министерство за труд и социјална политика,
28. Министерство за правда, Програма за обесштетување на дете кое е жртва или е оштетено со дејствие кое со закон е предвидено како кривично дело на насилство и на други акти на иднидивидуално или групно насилство, за 2016 година („Службен Весник“ Бр. 16/2016). –
29. Министерство за правда, Стратегија за развој на пробациски систем во ПЈРМ, за периодот 2013 – 2016.
30. Правила за вантрешно постапување на Јавното обвинителство (Службен Весник бр.45/2010)
31. ПРАВИЛНИК ЗА НАЧИНОТ НА СПРОВЕДУВАЊЕТО И СЛЕДЕЊЕТО НА МЕРКИТЕ ЗА ЗАШТИТА НА ЖРТВАТА НА СЕМЕЈНО НАСИЛСТВО ПРЕЗЕМЕНИ ОД ЦЕНТАРОТ ЗА СОЦИЈАЛНА РАБОТА И ЗА НАЧИНОТ НА СЛЕДЕЊЕ НА ИЗРЕЧЕНИТЕ ПРИВРЕМЕНИ МЕРКИ ЗА ЗАШТИТА, Службен весник на РМ, бр. 17 од 05.02.2015 година
32. Правилник за нормативите и стандардите за основање и започнување со работа на установи за социјална заштита Центар за лица – жртви на семејно насилство („Службен Весник“ Бр. 33/2007).
33. Собрание на РМ, Декларација за борба против насилството врз жените, вклучувајќи го и семејното насилство („Службен Весник“ Бр.124/2006)
34. Програма за почетна обука на Академијата за судии и јавни обвинители 2017/19
35. Програма за континуирана обука на Академијата за судии и јавни обвинители 2017/19 Службен весник на РМ, бр. 17 од 05.02.2015 година
36. ПРОГРАМА ЗА РАБОТА НА ЈУ ЗАВОД ЗА СОЦИЈАЛНИ ДЕЈНОСТИ-СКОПЈЕ за 2018 година Скопје
37. ЈУ Завод за социјални дејности, Стандарди и процедури за постапување на центрите за социјална работа, 2014

Извештаи

1. ЗАПОСТАВЕНИ И ЖИГОСАНИ АНАЛИЗА НА СОСТОЈБАТА: СЕКСУАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА НА ДЕЦА, Канцеларија на УНИЦЕФ, Декември, 2010
2. ИЗВЕШТАЈ ОД СПРОВЕДЕНОТО ИСТРАЖУВАЊЕ ЗА ПОЈАВИТЕ НА СЕКСУАЛНА ЗЛОУПОТРЕБА И СЕКСУАЛНА ЕКСПЛОАТАЦИЈА НА ДЕЦАТА, НАРОДЕН ПРАВОБРАНИТЕЛ, 2012
3. Информација за состојбата со вклученоста на децата со посебни потреби во основните и средните посебни училишта, Народен правобранител, Скопје, 2013 година